

Karel Čapek

Meteorul

KAREL ČAPEK

HORDUBAL

METEORUL

O VIAȚĂ OBIȘNUITĂ

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
BUCUREȘTI — 1967

Coperta de *Mieczysław Orłowski*

Karel Čapek

HORDUBAL

POVĚTROŇ

OBIČEJNÝ ŽIVOT

Československý spisovatel

Praha 1956

HORDUBAL

Deși pornește de la unele amănunte autentice, în totul povestea de mai jos este o plăsmuire.

Cartea întâi

I

El e, cel de-al doilea de la fereastră, acela în haine boțite; cine-ar fi zis că-i american? Ca să vezi! Bine, dar americanii nu călătoresc cu personalul; merg cu rapidul și tot li se pare că-i prea încet! Se zice că în America trenurile arată altfel, vagoanele sînt mult mai lungi, și în ele un fel de *waiter*¹ alb servește apă la gheață și *ice-cream*², știi?... Vezi așa pe cîte-un călător american că nu știu ce i se năzare și strigă: *Hallo, boy*³, niște bere aici, un poloboc de bere, și cîte o halbă pentru toată lumea din vagon! Să coste și cinci dolari, plătesc eu, *damn*⁴! Ce să mai vorbim, oameni buni, în America, acolo zic și eu trai!

Cel de-al doilea de la fereastră moțăie cu gura întredeschisă, obosit, nădușit, iar capul i se bălăbăne ca la un mort. Ah, Doamne, Doamne, sînt unsprezece, trei-sprezece, paisprezece, cincisprezece zile; cincisprezece zile și cincisprezece nopți să stai pe cufăr, să dormi pe dușumea sau pe bancă, cu cămașa lipită de piele din pricina sudorii, înțepenit și asurzit de uruitul locomotiveilor; cincisprezece zile în șir; de-aș putea măcar să-mi întind picioarele, să-mi pun sub cap o mîină de fîn proaspăt și să dorm, să dorm...

¹ Chelner (engl.).

² Înghețată (engl.).

³ Ei, băiete (engl.).

⁴ Drăcia dracului (engl.).

Evreica rotofeie de la fereastră se trage scîrbită într-un colț. Te pomenești că acum adoarme și se rostogolește peste mine ca un sac. Cine știe ce-o fi cu el ! Arată de parcă s-ar fi tîrît pe pămînt sau cine știe pe unde. Ciudat călător... Oare n-ar fi mai bine să mă mut mai încolo ? Ah, Doamne, de s-ar isprăvi odată drumul ăsta !

Cel de-al doilea de la fereastră se clatină, cade în față, tresare și se trezește.

— Ce zăpușeală ! încearcă să lege vorba un bătrînel cu mutra de negustor. Unde mergeți ?

— La Kriva ! îi scapă omului.

— La Kriva... repetă negustorul, binevoitor și atoa-teștiutor. Și de departe veniți ? De departe ?

Cel de-al doilea de la fereastră nu răspunde ; își șterge nădușala de pe frunte cu palma murdară. Îl apucă așa, un fel de slăbiciune, o amețală. Negustorul, jignit, pufnește și se întoarce spre fereastră. Al doilea nu îndrăznește să se uite pe geam. Își pironeste ochii în podeaua plină de scuipături și așteaptă să mai fie întrebat o dată. Pe urmă o să le spună : De departe, tocmai din America, oameni buni. Ei, fugi de acolo ! Tocmai din America ? Și vii pentru o vizită de la atîta depărtare ? Nu, mă întorc acasă. La Kriva ! Am acolo nevastă și fetiță, Hafia o cheamă. Trei ani avea cînd am plecat. Ei, și care va să zică, din America vii ! Și cît ai stat acolo ? Opt ani ? E mult ! Și tot timpul ăsta am stat într-un singur loc. Ca *mainer*¹. La Johnstown. Aveam acolo un compatriot. Îl chema Michal Bobok. Michal Bobok din Talamăș. A murit acum cinci ani. De atunci n-am mai avut cu cine vorbi, de, cum era să mă înțeleg eu cu ei ? Cît despre Bobok, el le deprinsese limba. Dar știți, cînd omul are nevastă, se gîndește cum o să-i povestească de una, de alta, și într-o limbă străină nu merge. Polana o cheamă !

Și cum puteai să lucrezi acolo, dacă nu te înțelegeai cu ei ? Ei cum : îmi spuneau numai *Hallo, Hordubal* ! și-mi arătau ce să fac. Cîștigam pînă la șapte dolari pe zi, da. *Seven*². Dar viața în America e scumpă, oameni

¹ Miner (în engleză incorectă în original).

² Șapte (engl.).

buni ! Ca să mănânci, nu-ți ajung nici doi dolari. Iar dormitorul face cinci dolari pe săptămână. Cel care șade în față îl întrerupe : Domnule Hordubal, atunci dumneata ai strîns ceva bănișori ! Ei, da, puteai să economisești cîte ceva. Dar eu i-am trimis acasă, nevastei — v-am spus parcă ? Polana o cheamă. În fiecare lună, domnule, cincizeci, șaizeci, pînă la nouăzeci de dolari. Asta a mers cît a trăit Bobok. El știa să scrie. Dibaci om, Bobok asta ! A murit acum cinci ani. Au căzut peste el niște grinzi și l-au făcut zob, da. Pe urmă n-am mai putut să trimit bani acasă și i-am pus la bancă. Peste trei mii de dolari, auziți dumneavoastră, și mi i-a furat ! Nu se poate, domnule Hordubal ! Ce vorbești ? *Yessr*¹, peste trei mii de dolari ! Și n-ai făcut nici o plîngere ? *Formen*²-ul nostru m-a dus la un *loier*³, acela m-a bătut pe umeri *okey, okey*, dar trebuie să plătești un avans ; și *formen*-ul i-a spus, *you're a swine*⁴, și m-a dus înapoi. Iacă așa e în America, mă rog, vorbești de-a surda. Isuse Hristoase, domnule Hordubal, trei mii de dolari ? Păi ăștia sînt bani, nu glumă — o adevărată avere, Dumnezeule din ceruri, ce nenorocire ! Trei mii de dolari ! Cît fac în banii noștri ?

Juraj Hordubal simte în el o mare mulțumire ; ce v-ați mai uita la mine, voi toți de aici, dacă aș începe să vă povestesc ; s-ar strînge toți oamenii din tren să vadă omul căruia i s-au furat în America trei mii de dolari ; *yessr*, eu sînt acela. Juraj Hordubal ridică ochii și și-i plimbă prin jur ; evreica rotofeie șade ghemuită în colț, negustorul se uită îmbufnat pe fereastră și tot molfăie ceva în gură, iar mătușa cu coșul în poală îl iscodește pe el, pe Hordubal, ca și cum ceva în făptura lui nu i-ar fi pe plac.

Juraj Hordubal s-a închis din nou în el. Dacă nu vrei, treaba voastră, n-o să mă rog de voi, n-am vorbit cinci ani cu nimeni și nu mi-a păsat. Și te întorci din America ceea, domnule Hordubal, așa, lefter, fără nici un gologan

¹ Da, domnule (în engleză incorectă în original).

² Șef de echipă (în engleză incorectă în original).

³ Avocat (în engleză incorectă în original).

⁴ Ești un porc (engl.).

În buzunar? Ei așa! Am avut o meserie bună, dar banii nu i-am mai dus la bancă, *you bet*¹. I-am pus în cufăr, domnule, cheița am atârnat-o coala sub cămașă, și gata. Șapte sute de dolari duc acasă. *Well, sir*², așa mai fi stat eu acolo, dar m-au dat afară. După opt ani, domnule. *Lock out, sir*. Prea mulți cărbuni, sau știu eu ce? Din *pit*³ - ul nostru, șase sute de oameni au primit *leave*⁴, domnule. Și peste tot, peste tot concediau oamenii. Nu mai era niciăieri de lucru. De aceea mă întorc înapoi. Acasă, înțelegeți? La Kriva. Am acolo nevastă și ceva pământ. Hafia avea trei ani. Am șapte sute de dolari și am să mă apuc iar de gospodărit. Sau am să mă duc la vreo *factory*⁵. Sau la tăiat copaci în pădure.

Domnule Hordubal, și nu ți-a fost dor de nevastă, de copil? Ei, Doamne, cum să nu! Dar eu, nu-i așa, le-am trimis bani și mă gîndeam: ăștia pentru vacă, ăștia pentru pământ, ăștia Polanei, să-și cumpere cîte ceva, știe ea ce. Fiecare dolar își avea rostul lui. Și cînd am pus banii la bancă parcă erau o cireadă de vite. *Yessr*, și m-au jefuit. Dar nevasta ți-a scris vreodată? Nu mi-a scris. Nu știe carte. Dar dumneata i-ai scris? *No, sir. Can't write, sir*.⁶ De cînd a murit Michal Bobok nu i-am mai trimis nimic. Dar am strîns bani. Măcar i-ai telegrafiat că vii? Da de unde, da de unde, păcat de bani! S-ar speria de telegramă, dar de mine nu se sperie. Haha! Cum să se sperie? Poate își închipuie că ai murit, domnule Hordubal; de, dacă n-a primit atîția ani nici o veste, cît de mică, de la dumneata! Eu să mor? Un om ca mine să moară? Juraj Hordubal își privește pumnii noduroși. Un om ca mine? Ce vă trece prin cap? Polana e înțeleaptă, Polana știe că mă întorc. Ce să-i faci, toți sîntem muritori; dar dacă Polana nu mai trăiește? *Shut up, sir*!⁷ Avea douăzeci și trei de ani cînd am plecat,

¹ Zău așa (engl.).

² Cum vă spun, domnule (engl.).

³ Puț (engl.).

⁴ Concediere (engl.).

⁵ Fabrică (engl.).

⁶ Nu, domnule, nu știu să scriu (engl.).

⁷ Taci, domnule! (engl.).

și voinică, domnule, zdravă, n-o știți pe Polana : cu banii, cu dolarii care i-am trimis și să nu trăiască ? *No, thank you !*¹

La fereastră, negustorul înăcrit își șterge nădușeala cu o năframă albastră. Poate o zice iar : ce cald e ! Cald, spui ! Asta-i căldură ? Păi să fi văzut, domnule, pe *lowerdeck*², sau jos în mină, la antracit ! Acolo îi trimit pe *nigger*³-i dar eu am răbdat, *yessr*. Pentru șapte dolari. *Hallo ! Hallo, you, niggash !*⁴ Hei, domnule, multe mai rabdă omul ! Calul nu rabdă. Jos acolo, în mină, caii nu mai țineau, nu mai puteau să tragă cărucioarele. Căldură mare, domnule ! Sau să stai pe *lowerdeck*. Omul rabdă multe, măcar de s-ar putea înțelege. Vor ceva de la tine, și nu știi ce. Strigă, turbează, apoi dau din umeri. Gîndiți-vă și dumneavoastră, cum să întreb la Hamburg cum se ajunge la Kriva ? Strige ei cît vor, eu nimic ! Nu ! Cînd pleci în America, totul merge strună. Unul te duce pe vapor, altul te așteaptă acolo — dar înapoi, domnule, cînd vii înapoi, nu te mai ajută nimeni. *No, sir*. E greu, domnule, drumul spre casă !

Și Juraj Hordubal elatină din cap ; acum i se clatină singur, i se mișcă greu, fără viață : Juraj doarme. Evreica de la geam și-a strîns buzele crăpate ; mătușa cu coșul în poală și negustorul ursuz schimbă priviri cu înțeles : Da, da, așa-s oamenii de azi. Ca vitele.

II

Cine vine, cine vine oare pe partea ailaltă a văii ? Ia te uită ! Un domn cu ghetе ! O fi vreun mecanic, sau cin-să fie ? Duce un cufăraș negru și calcă pe vîrfuri ... De n-ar fi așa departe, mi-aș pune mîinile la gură și-aș

¹ Nu, mulțumesc ! Aici în sensul de : Asta n-o mai cred ! (engl.)

² Puntea inferioară (engl.).

³ Negru (engl.).

⁴ Hei, hei, tu negru păcătos ! (engl.).

trage un chiot : bună să-ți fie inima, domnule, cât e ceasul ? Două după prînz, ciobane. De n-aș fi atît de departe, te-aș striga, și dacă m-ai întreba ale cui sînt vacile care pasc, eu ți-aș arăta : aia pleșuvă, aia bălțată, aia cu stea în frunte, aia roșcovană și ailaltă stearpă—toate sînt ale Polanei Hordubal. Da, da, băiete, frumoase văcuțe, îți crește inima cînd te uiți la ele ; numai să nu le scapi jos spre Pîrîul Negru, că acolo iarba-i acră și apa amară. Măi, să fie ! Polana Hordubal ! De ! Înainte avea numai două vaci ; dar ia ascultă, băiete, boi nu cumva are ? Ah, Doamne, și ce boi, de Podolia, cu coarnele ca niște brațe rumenite de soare : doi boi, domnule. Dar oi ? Și berbeci și oi, domnule, acelea însă pasc sus, la Durna Polonina. Polana e deșteaptă și înstărită. Dar bărbat nu are ? Ce dai din mîină ? N-are Polana bărbat ? Ce nătă-rău ! Dar de un-să știe omul ? Își duce palma streășină la ochi și se uită, se uită, parcă ar fi o stană de piatră.

Juraj Hordubal își simte inima bătînd tocmai în gît ; trebuie să se oprească să răsufle, un pic, uf, uuuf ! E prea mult, e prea neașteptat, se îneacă și gîfîie ca un om căzut în apă : iată-l acasă, iată-l deodată acasă ; abia a făcut un pas peste șanțul presărat cu bolovani, că amin-tirile l-au și prins în virtejul lor ; așa-i, viroaga asta a fost din totdeauna aici, ca și mărăcinii. Și atunci, la plecare, iarba era pîrlită de focurile păstorilor. Ca și atunci, pe malurile surpate înflorește cimbrionul. Șerpuind prin iarba pălită și prin florile de nu-mă-uita ofilite, pe lîngă stîncă năpădită de gențiană și arbuști, ocolind sălașul părăsit, drumeagul se pierde-n pădure. America e departe, cei opt anișori s-au dus. Totul e cum a fost : gîndăcelul sclipind verzui în vîrfurile scailor, iarba mătăsoasă, tălăngile vacilor sunînd în depărtări, șaua dintre dealurile Krivei, tufele cafenii de rogoz și drumul spre casă — drumul bătătorit de pașii moi ai munteanului care poartă opinci și n-a fost în America, drumul cu miros de vite și pădure, încins ca un cuptor de pîine, drumul către vale, drumul pietros și bătătorit de cirezi, desfumat de pîrîiașe, în saltul lor peste pietricele. Doamne, ce cărare ! Dreaptă și repede ca un rîu, ici căptușită cu iarbă moale, colo presărată cu pietriș, sau chiftind în băltoace, șer-

puind sub coroanele pădurii. *No, sir*, nu trotuare de asfalt, care să-ți scîrîie sub gheată, ca la Johnstown, nici *railings*¹, nici cete de bărbați grăbindu-se spre mină. Nu. Țipenie de om. Numai cărăruia lunecînd în jos, pîrîul și tălăngile cirezilor, drumul spre casă, iar la pîrîu, omagul albastru.

Juraj Hordubal coboară cu pași mari. Nu simte nici cufărul, nici cei opt ani trecuți. E drumul spre casă și pasul te duce fără voie, așa cum călăuzește în amurg cirezile de vite cu ugerele pline, în clinchetul tălăngilor vacilor și vițeilor. Ce-ar fi să mă așez aici jos și să aștept amurgul, să intru în sat o dată cu zvonul cirezilor, la ceasul cînd muierile ies în praguri, iar bărbații stau la taifas rezemați de garduri : ia te uită, ia te uită, cine vine ? Iar eu, ca cireada ce vine de la păscut, să intru drept pe poarta deschisă. Bună seara, Polano ! Nici eu nu vin cu mîna goală.

Sau nu, să aștept pînă se lasă noaptea, să treacă vitele, și toată suflarea să ațipească, apoi să ciocănesc la geam : Polano ! Polano ! Isuse Hristoase, cine-i acolo ? Eu, Polano, tu să mă vezi cea dintîi ; slavă ție, Doamne ! Dar unde-i Hafia ? Hafia doarme, s-o deștept ? Nu, las'să doarmă ! Slavă ție, Doamne !

Și, în închipuirea lui, Hordubal pășește mai repede. Ei, Doamne, cum trece vremea cînd îți umblă gîndurile prin cap ! Nici nu le dovedești, zadarnic întinzi piciorul. Capul ți-o ia înainte, a și ajuns la scorușul din marginea satului, huș, giștelor, huș, și gata, ești acasă ! Era bine să fi dat de veste : ia priviți, oameni buni, cine vine, ce mai american, tramtara, ia priviți, *boys, hallo* ! Dar acum tăcere, că sîntem acasă. Polana bate inul în ogradă, mă furișez pe la spate și-i acopăr ochii. Juraj ! Cum m-ai cunoscut, Polană ? Dumnezeuule, mîinile tale să nu le cunosc !

Hordubal aleargă prin vale. Nu simte cufărul în mîini. Acolo, în el, a înghesuit toată America : o cămașă albastră, un rînd de haine din stofă de Manchester și un *Ted-*

¹ Aici, bare care mărginesc trotuarele în porțiunile cu circulație mai intensă (engl.).

*dy-bear*¹ pentru Hafia. Astea sînt pentru tine, Polano, pentru tine—vorbește ca în vis Hordubal. O stofă de rochie cum se poartă în America, săpun parfumat, un *handbag*² cu lăntîșor, și asta pentru Hafia, e un *flashlight*³; apeși pe butonul ăsta și se aprinde. Ți-am adus și poze tăiate din ziare, ah ! fetiço, ce multe am avut, de opt ani de cînd tot le strîng pentru tine, dar a trebuit să le las acolo, nu mi-au mai încăput în *siutkeis*⁴. Ia stai ! Colo în cufăr mai sînt o mulțime de lucrșoare !

Dar uite că, slavă Domnului, drumul sare peste pîrîu : nu-i nici un podeț de fier, nu, doar bolovani presărați prin apă, și trebuie să sari din piatră în piatră și să dai din mîini. Hei, lume, colo la rădăcina aninului celuia mergeam la raci, cu nădragii suflecați și uzi pînă la brîu ! Dar crucea de la răspîntie o mai fi ? Slavă Domnului, i-acolo, povîrnită spre drumul de care plin de colbul cald și moale, de mirosul cirezilor, al paielor de grîu, de secară ; și aici trebuie să fie gardul grădinii lui Michalčuk. Da, e aici, năpădit de tufe de liliac și de aluniș, ca și atunci. Mulțumescu-ți ție, Doamne, că am ajuns în sat cu bine ! Și Juraj Hordubal se oprește. Dracu știe de ce cufărul s-a făcut așa greu deodată. Numai să-mi șterg nădușeala, dar, Isuse Hristoase, de ce nu m-oi fi spălat la pîrîu, să-mi fi scos oglinda și briciul și să mă fi bărbierit ? Arăt ca un țigan, ca un cerșetor, ca un tîlhar. Ce-ar fi să mă întorc să mă spăl înainte de-a da ochi cu Polana ? Nu mai merge, Hordubal, iaca, oamenii se uită la tine ! De după gardul lui Michalčuk, dincolo de șanțul năpădit de buruieni, un copil îl privește neclintit, speriat. Îl strigi, Hordubale ? Spune-i : Hei, mă, nu ești tu al lui Michalčuk ? Dar copilul, lipăind cu tălpile goale, o ia la fugă.

Ce-ar fi să dau ocol satului, se gîndește Hordubal, și să intru prin fundul grădinii ? Păi dar ! Ca să alerge după mine și să se răstească : Mă, tu ăla, ce cauți pe-acolo ?

¹ Ursuleț de pluș (engl.).

² Geantă (engl.).

³ Lanternă (engl.).

⁴ Geamantan (în engleză incorectă în original).

Ia-o pe drum dacă nu vrei să te alegi cu vreun ciomag ! Ce să-i faci ? Trebuie s-o iau prin mijlocul satului : of, Doamne, și cufărul ăsta, de n-ar fi așa greu ! Fața mătușii de la fereastră aruncă priviri speriate de după mușcate, o babă zvîrle ceva în curte și parcă s-ar uita cu spatele, copiii se opresc și țipă, uite, uite, trece un străin, moș Kyril își macină barba în gol și nici nu ridică ochii. Încă o împunsătură în inimă. Fie ce-o fi ! Adus de spate, se îndreaptă spre poarta casei.

Măi, și tu, ce prost, cum de te-ai păcălit ? Asta nu-i cocioaba de lemn a lui Hordubal, grajdul și hambarul de scînduri. E o fermă în toată regula, casă de zid, acoperiș de țiglă, în curte o pompă de fier, plug de fier și poarta tot de fier, o gospodărie de om așezat : piei, Hordubale, piei cît mai repede cu cufărul tău negru, pînă nu vine stăpînul să țipe : Ei, ce-i... ce te zgîiești atît ? Bună ziua, gospodare, nu ședea aici Polana Hordubal ? Dacă am greșit, să-mi fie cu iertare...

În prag se ivește Polana și rămîne împietrită, cu ochii holbați. Își apasă tare pieptul cu mîinile, răsufîind șuierător.

III

Și iată-l acum pe Juraj Hordubal fîsticit, neștiind ce să spună. De cîte ori nu-și închipuise cum are să înceapă ! Cum se poate că acum nu-i vine nimic pe limbă ? Nu astupă cu palmele ochii Polanei, nu bate noaptea la fereastră, n-a venit o dată cu tălăngile cirezilor și nu rostește vorbe de binecuvîntare. Se întoarce bărbos și nespălat. Ce să se mai mire că femeia se sperie ? Și glasul scapă din el ciudat și sugrumat. Doamne, ce să spui lumii cu un glas atît de străin ?

Polana se trage după prag, prea departe se trage ; ah, Polano, m-aș furișa și eu după tine ! Și Polana spune, parcă cu glasul alteia :

— Intră... am s-o chem pe Hafia.

Aşa-i, pe Hafia, dar mai întâi aş vrea să-ţi pun mâinile pe umeri şi să-ţi zic : Ei, Polano, îmi pare rău că te-am speriat ; slavă Domnului că am ajuns acasă. Măi, şi cum te-ai mai chivernisit : patul e nou şi clădit înalt, masa nouă şi grea, pe pereţi icoane, ei, frate, nici în America nu stă lumea mai bine ; podeaua de duşumea şi la ferestre muşcate, harnică mai eşti tu, Polano ! Juraj Hordubal s-a aşezat încetinel pe cufăraşul lui. Ce destoinică e Polana şi descurcăreată ! După ce se vede aici, ai zice că are douăsprezece vaci, douăsprezece, ba mai multe. Slavă Domnului, n-am muncit degeaba ; dar zăduful cela din *shaft*¹, de-ai şti, sufletele, ce iad !

Polana nu mai vine : Juraj Hordubal se simte stingerit, ca omul rămas singur în casă străină. S-o aştept în curte, gîndeşte el, poate, pînă una alta, să mă spăl. Of ! Să-mi lepăd cămaşa şi să dau drumul la apă rece, să-mi curgă pe umeri, pe cap, pe păr, să mă bălăcesc în ea şi să chiui de bucurie, iuhuuu ! Dar, nu, nu se cade ! Încă nu, încă nu ; doar să apăs pe mînerul pompei, o picătură numai. Aici erau ghizduri de lemn şi, la cumpănă, o potcoavă. Bezna din adînc te pălea cu o boare rece, umedă, cînd te aplecai peste ghizduri. E ca-n America, acolo au fermierii pompe din astea. Şi vacile se adapă pînă le lucesc nările de umezeală şi încep să fornăie. Hordubal îşi înmoaie batista într-un strop de apă şi îşi şterge fruntea, mîinile, ceafa. Ah, ah, ah, ce te mai răcoreşte ! Storce batista şi se uită unde s-o întindă. Încă nu. Nu sînt încă acasă ! Şi, udă aşa, o îndeasă în buzunar.

— Hafie, uite-l pe tătucu ! aude Hordubal, şi Polana împinge spre el o fetiţă de unsprezece ani cu ochii albaştri, spălăciţi, speriaţi.

— Aşadar, tu eşti Hafia, mormăie Hordubal stînjedit (vai de mine, Doamne, un *Teddy-bear* pentru un copil atît de mare !) şi vrea să-i atingă părul, numai aşa, cu degetele, dar fetiţa se trage îndărăt, se lipeşte de maică-sa, neluîndu-şi ochii de la bărbatul acela străin.

— Dă-i bineţe, Hafie ! spune Polana apăsător şi împinge fetişoara de la spate.

¹ Mină (engl.).

Ah, Polana, las-o ! Ce să-i faci dacă se sperie ?

— Bună ziua, șoptește Hafie și se întoarce.

Pe Juraj îl cuprinde un simțămînt ciudat, ochii i se înrourează și chipul copilului prinde să-i tremure în față ca-ntr-o negură. Hai, hai, ce s-a întîmplat ? Nu-i nimic, nu-i nimic, numai că de opt ani de zile n-am mai auzit spunîndu-mi-se „bună ziua“.

— Ia vino să vezi, Hafie, zice repede, ce ți-am adus !

— Du-te, proasto ! o împinge Polana.

Hordubal îngenunchează lîngă cufăr, Maică Precistă, ce s-au mai mototolit lucrurile pe drum, și caută lanterna. Ce-o să se mai mire Hafie !

— Uite, vezi, Hafie, apeși aici pe butonul ăsta și face lumină.

Ia te uită, nu vrea să se aprindă ! Hordubal apasă pe buton, întoarce bateria pe toate părțile și se întristează.

— Ce s-o fi întîmplat cu ea ? Aha, s-o fi uscat înăuntru electrica, știi, era atît de cald pe *lowerdeck*. Și făcea o lumină, Hafie, ca soarele ! Dar stai, ți-am adus și niște poze, să vezi...

Hordubal adună din cufăr foile de ziare, de reviste, peste care așezase hainele.

— Vino încoace, Hafie, să vezi cum e în America !

Fetița se sucește stîngerită și se uită la maică-sa. Polana îi face cu capul un semn scurt, aspru : du-te ! Copilul se tîrîie sfios și fără chef către omul înalt și străin. Ah, ce-ar mai zbughi-o afară pe ușă, să fugă, să fugă la Marica, la Sofia, la fetele care înfașă în scutece, colo, pe cîmp, cățelușii dolofani.

— Ia privește, Hafie, doamnele astea ! Și aici, ia te uită cum se mai bat, ha-ha ! Ce ? Un joc, fotbal îi zice, știi ? Un fel de joc care se joacă acolo în America. Și astea, casele astea înalte...

Hafia stă acum alături, aproape să-l atingă cu umărul, și șoptește sfioasă :

— Și asta ce-i ?

Juraj Hordubal se îneacă de bucurie : ia te uită, fetița tatii, s-a și învățat cu mine !

- Asta... știi, ăsta e *Felix the cat*¹.
- Bine, dar e pisică, i-o întoarce Hafia.
- Ha-ha, se înțelege că-i pisică ! Ce isteată ești tu, Hafie ! Da, ăsta e... un fel de motan american, *all right*.
- Și ce face aici ?
- Ce să facă... linge *tin*², înțelegi ? O cutie de conserve. E o reclamă pentru conserve, pricepi ?
- Și ce scrie pe ea ?
- Scrie... e ceva în americană, Hafie, tu nu pricepi, dar astea, ia uite vapoarele astea ! schimbă repede vorba Hordubal. Pe un vapor ca ăsta am venit eu.
- Dar asta ce e ?
- Astea sînt coșurile, pricepi ? Vapoarele astea au înăuntru mașini cu aburi, iar în spate un fel de... un fel de *propeller*³...
- Și aici ce scrie ?
- Știi să citești, nu ? Lasă, ai să citești altă dată ! încearcă Hordubal să scape. Și aici, vezi, s-au ciocnit două *car*⁴...

Polana stă în prag, cu mîinile încrucișate pe piept, și se uită în oglindă cu ochii ficși, uscați. Acolo în fund, în odaie, două capete se apleacă unul către altul și un glas bărbătesc încearcă încet să-i explice ce-i asta, ce-i aia, „așa se face în America, Hafie, și uite asta am văzut-o și eu o dată“, apoi glasul parcă se sugrumă, șovăie și mormăie :

- Du-te, Hafie, du-te și vezi unde-i mămica !
- Hafia sare peste prag și fuge ca din pușcă.
- Stai ! o apucă Polana. Întreabă-l dacă nu vrea să mănînce ceva... sau să bea.
- Nu-i nevoie, sufleteleule, nu-i nevoie ! mormăie Hordubal, gata să pășească pragul casei. Ești bună că te-ai gîndit, îți mulțumesc, dar nu-i grabă. Poate ai ceva de lucru...
- De lucru e mereu, adaugă Polana nehotărîtă.

¹ Felix motanul (engl.).

² Tinichea (engl.).

³ Motor (engl.).

⁴ Automobil (engl.).

— Ei vezi, Polana, vezi, nu vreau să te întrerup, vezi-ți de-ale tale, și în vremea asta... eu...

Polana ridică ochii spre el, vrînd parcă să spună ceva, să spună totul dintr-o dată, îi tremură buzele, înghite în sec și... se duce într-ale ei, căci treabă se găsește oricînd.

Hordubal stă în ușa și se uită în urma femeii : ce-ar fi să mă duc în hambar după ea ? Încă nu, încă nu. Hambarul e întunecos, de, nu se face ! Opt ani sînt opt ani. Polana e femeie cumpănită, nu-ți sare de gît ca o fetișcană. Aș vrea s-o întreb de una, de alta, de cîmp, de vite, dar Domnul cu ea dacă are treabă. Așa a fost Polana totdeauna : sprintenă și isteată.

Hordubal privește îngîndurat curtea. Curată curticică, și plină de romanită înflorită ! Nu se prelinge nici un fir de urină din grajd. Ce-ar fi dacă mi-aș arunca ochii nițel prin gospodărie ? Dar nu, încă nu... O să-mi spună ea, Polana : Hai, Juraj, să vezi cum am gospodărit ; totul e nou, numai zid și fier, a costat atît și atît. Și eu am să spun : Bine, Polană. Și eu îți aduc ceva în gospodărie. Harnică și de treabă femeie ! Și ce dreaptă e, dreaptă ca o fată ! Doamne, ce spate drept are ! Totdeauna și-a purtat capul așa, sus, de cînd era fată... Hordubal oftează și se scarpină după ceafă : așa, Polano, să fie cum vrei tu ; opt ani ți-ai fost singură stăpînă, de asta nu te dezveți cu una, cu două. Ai să spui tu singură într-o zi : bine e să ai un bărbat la casa ta !

Hordubal privește curtea dus pe gînduri. Totul e nou și altfel. Polana e gospodină, nu glumă. Paiele acelea însă, paiele, frățioare, nu-mi plac. Doar nu sînt gunoi de grajd, ci paie de pătul. Pe zid stau agățate două hamuri ; în curte paște un mînz, o iepșoară. Polana nici nu mi-a spus că are cai ; dar ia stai, caii nu sînt treabă de muiere ! De grajd are grijă bărbatul, așa e. Hordubal își încruntă fruntea îngrijorat ; da, auzi cum bate cu copita în scîndură ; scurmă cu copita, i-o fi sete ; i-aș duce apă în căldarea de pînză, dar nu ; cînd mi-o spune Polana : Hai, Juraj, să te uiți la gospodăria noastră ! La Johnstown aveam cai, colo jos, în galerii ; mă duceam să-i mîngîi pe bot—știi, Polano, pe acolo nu erau vaci.

Să iei o vacă de coarne și s-o zgâlții, nea, nea, nea, bătrîno, hăis, hăis ! Dar calul... Ei, acum ai să ai și tu bărbat la casa ta.

Și ce mireasmă se ridică, o mireasmă cunoscută și veche, ceva care vine tocmai din copilărie. Hordubal trage pe nas îndelung, cu nesaț, mireasma rășinii, mirosul butucilor de brad încinși de soare. Se îndreaptă spre grămada de butuci. Mîinile aspre, bătucite, îi dau ghes la treabă. Uite aici și buturuga cu toporul înfipt în ea ! Iacă și capra și fierăstrăul, fierăstrăul vechi, lustruit de palmele lui ! Juraj Hordubal oftează adînc. Bine-ai venit acasă sănătos ! Își scoate haina și potrivește butucul în brațele țepene ale caprei.

Asudat și fericit, Juraj taie lemne pentru iarnă.

IV

Juraj se îndreaptă din șale și-și șterge nădușeala. Asta da, muncă, alta decît munca și mirosul de-acolo, de jos, din puț ; și ce mai lemne are Polana, mustesc de rășină, și-s fără noduri, fără putregai, nici o uscătură ! Rațele măcăie, gîștele se fugăresc gîgîind. O căruță hurduie în goană și dă buzna triumfătoare pe ulicioară. Polana iese din hambar și fuge, fuge (ah, Polano, alergi ca o fată). Deschide larg poarta. Cine e, cine vine la noi ? Dintr-o pleasnă de bici, hii, praful zboară sus auriu și cald. În curte se năpustește huruind o căruță cu cai. În ea un flăcău stă țăntoș, ungurește, și ține frîiele sus. Strigînd ascuțit ptrrr, sare din căruță și, cu palma întinsă, lovește caii pe grumajii nădușiți.

Dinspre poartă se apropie Polana, galbenă la față și parcă hotărîta :

— Juraj, el e Ștěpán. Ștěpán Manya.

Aplecat peste marginea căruței, omul ridică deodată fruntea spre Juraj. Ce negru ești, se miră Hordubal, Dumnezeule, ca un corb !

— Îl am aici argat, adaugă Polana apăsând și cu înțelese.

Omul a mormăit ceva, s-a aplecat spre laturile căruței, a desfăcut oiștea, a deshămat caii, ținându-i pe amândoi cu o singură mână de căpestre și pe cealaltă întinzându-i-o așa, deodată, lui Hordubal :

— Bine ai venit sănătos, jupîne !

Hordubal își șterge repede mâna de nădragi și i-o întinde ; e tulburat și, într-un fel, se simte foarte măgult ; îl apucă o stînjeneală, bombăne ceva și-i mai scutură o dată lui Ștěpán mîna, americaneste. Ștěpán nu-i înalt, dar e îndesat ; îi vine lui Juraj pînă la umeri ; ochii însă, îndrăzneți, îi ard ca jeraticul.

— Frumoși cai ! mormăie Hordubal și dă să-i mîngîie pe bot, dar caii sar în lături și încep să joace.

— Ai grijă, jupîne ! îl previne Manya și în ochi îi fulgeră batjocura. Sînt cai ungurești.

Ce mă, arapule, crezi că nu mă pricep la cai ? Așa-i, nu mă pricep, dar or să se învețe ei cu stăpînul.

Caii își întind capetele, gata-gata s-o ia din loc ; stai cu mîinile în buzunare, Hordubale, și nu te mișca, să nu creadă arapul ăsta că ți-e frică.

— ăsta e tretin, spune Manya, din armăsar de armată, ho-ho-ho ! și trage calul de căpăstru. Ptrr... ptr... ptr ! Ei, drace ! Haide !

Calul îl tîrîie, dar Ștěpán rîde ; și Polana se apropie de cal și-i dă o bucată de pîine. Ștěpán rîde la ea cu dinții, cu ochii, și ține calul de lăntugul zăbalei.

— Hei, tu ! Ptrrrr !

Gata să-nfigă calu-n pămînt. De atîta încordare gîfîie, șuierînd printre dinți. Calul stă cu gîtul arcuit frumos și amușină firimiturile din palma Polanei.

— Hi ! strigă Manya și, atîrnat de grumazurile cailor, îi duce în trap la grajd.

Polana se uită după ei.

— Patru mii mi-au dat pe el, spune însuflețită, dar nu-l dau. Ștěpán zice că face opt. Iepșuna asta trebuie gonită la toamnă.

Ei, și dracu știe de ce s-a rumenit la față, de parcă și-ar fi mușcat limba.

— Trebuie să-i pregătesc nutrețul, spune ea și șovăie, neștiind cum să plece.

— Așa, așa, nutrețul, întărește Juraj. Frumos căluț, Polano ! E bun pentru căruță ?

— Păcat de el să-l pui la căruță, adaugă Polana nemulțumită. Țsta nu-i cal țărănesc de povară.

— Așaaa ! face în silă Hordubal. Adevărat, ar fi păcat de el, drăguțul ! Frumoși cai mai ai, sufletele, îți încîntă ochiul, nu alta !

Tocmai atunci iese din grajd Manya cu două găleți de pînză în mînă.

— Jupîne, spune el cu siguranță, opt mii dă pe el. Și ieșuna asta la toamnă trebuie gonită. Mi-a făgăduit pentru ea un armăsăraș, eh, ca un diavol !

— Brutus sau Hegüs ? întreabă Polana de la mijlocul drumului.

— Hegüs. Brutus e greoi, răspunde Manya, arătîndu-și dinții sub mustățile negre. Nu știu cum socotești dumneata, jupîne, dar eu nu dau mult pe calul greoi. Are putere, dar nu-i iute. N-are sînge.

— Așa-i, zice Hordubal nesigur. Nu-i iute. Dar văcuțele, Ștěpáne ?

— Văcuțele ? se miră Ștěpán. Aha, dumneata vorbești de vaci. A ... da, stăpîna are două vaci, pentru lapte, zice. Cum, n-ai dat pe la staul ?

— Nu, eu ... știi ... abia acum am picat, blîguie Hordubal și iar se simte stîngenit ; ei da, grămada aia de lemne nu se poate tăinui ; totuși e bucuros că a început așa de nimerit să-i spună pe nume lui Ștěpán, cum se cuvine să facă un stăpîn cu un argat. Da, zice el, tocmai mă pregăteam să mă duc acolo.

Ștěpán îl însoțește respectuos, purtînd gălețile cu apă.

— Avem acolo ... stăpîna adică are un mînz de trei săptămîni și o iapă. Sînt două luni de cînd s-a gonit. Pe aici, jupîne. Calul ăsta e pe jumătate vîndut, două mii cinci sute, jupîne ... Bun cal ! Acum trebuie să învăț tretinul la șa. Nu vrea să se lase. — Manya își arată iarăși dinții. — Calul arvunit pleacă la armată. Toți caii noștri ni i-au cumpărat ai de la armată.

— Așa, așa, spune Juraj. Ce curat e aici! Dar tu, Ștěpáne, ai făcut armata?

— Da, la cavalerie, rînjește Manya, adăpînd tretinul. Ia privește, jupîne, ce cap uscat are, ce spate, nea! așa, ptr ... ptr ... ptr — ia seama, jupîne! Oho, ce mai haiduc! zice el și lovește cu pumnul în grumazul calului. Ehei, jupîne, ce armăsar e ăsta!

Hordubal nu se simte bine în izul iute al grajdului; la vaci miroase altfel, a paie și lapte, a pășune, a sat ...

— Un-ți-e mînzul? întreabă.

— Mînzul-i cîrlionțat încă și tocmai sugă, doar picioarele-s de el.

Iapa întoarce după Hordubal capul ei cu ochi cuminți.

— Ei, ce faci tu? mîngîie Juraj iapa pe șold; e caldă și moale ca o catifea.

— Bună iapă, zice Ștěpán, dar greoaie. Stăpîna vrea s-o vîndă. Știi, jupîne, țăranul nu pune preț pe cal, iar ăi de la armată vor numai cai iuți, cu sîngele fierbinte. Caii domoli nu fac parale. Mai bun e grajdul cu cai de același fel, socotește Ștěpán. Nu știi, cum vezi dumneata treaba asta, jupîne?...

— Păi, știe ea, Polana, mormăie Hordubal șovăitor. Da boi ... Polana n-are boi?

— Ce să faci cu boii, jupîne? se strîmbă Manya. La cîmp ajunge iapa și calul. Carnea se plătește prost. Dar porcii, ce zici de porci? Ai văzut ce vier are stăpîna? Șase scroafe și patruzeci de purcei. Purceii se vînd bine. Tocmai de departe aduc aici scroafe cît elefanții, cu rît și copite negre.

Hordubal clatină din cap nedumerit:

— Și lapte... de unde luați lapte pentru ei?

— De la țărani, de un-să luăm? rîde Manya. „Hei tu, tu ai vrea să-ți dăm vierul nostru pentru scroafa ta împuțită? Un vier ca ăsta nu găsești în tot ținutul. Cîte bidoane cu lapte, cîți saci cu cartofi dai pentru asta?“ Da, jupîne, aici nu face să muncești, că muncești degeaba. Departe de oraș se vinde prost... Lume proastă, ce să-i faci? Crești totul numai pentru gură. Să dea, dacă nu se pricepe să vîndă.

Hordubal încuviințează, dar fără tragere de inimă. Adevărat, adevărat, aici se vinde puțin, ceva găște, găini... Ce să-i faci? Aici lumea e altfel : Polana știe ce face, e drept.

— Să vinzi departe, hotărăște Ștěpán, și numai ce face să vinzi. Cine merge la tîrg cu o turțiță de unt? Te miroase de la o poștă că n-ai nimic, așa că lași din preț. Dacă nu, du-te dracului!

— Dar tu de unde ești? se miră Juraj.

— De aici de jos, din Rybár, cunoști locul?

Hordubal nu cunoaște locul, dar dă din cap ; așa, care va să zică, din Rybár ; cum să nu știe, nu-i el stăpînul?

— Alt ținut, jupîne, bogat, și ce pămînt ! De pildă, mlaștinile din Rybár, tot ținutul de aici ar intra în ele, ca un briceag în buzunar ; și iarba, jupîne, iarba îți crește pînă la umeri.— Manya dă din mîină : — Eh, păcătos pămînt e pe-aici ! Ari și nu răstorni decît pietre. La noi sapi o fîntînă și pînă la fund tot de pămînt negru dai.

Hordubal s-a posomorît. Ce știi tu, mă, tătare ; eu, eu am arat și-am răsturnat pietre ; dar pădurile, Doamne, și pășunile... Amărit, Juraj iese din grajd. Auzi, pămînt păcătos ! Atunci, ce cauți aici, drace ? Turmele o duc prost aici ? Ah ! Slavă Domnului, a sosit și ceasul cirezilor : în vale se aud clinchete, la marginea satului tălângi grele, hodorogite, adînci, și legănîndu-se, legănîndu-se, în pasul vacilor ; numai clopoței vițeilor se aud în trap ; hei, hei, și tu ai să fii o văcuță, și-ai să mergi cuminte, greoaie, ca cireada, ca noi. Tălângile cirezilor se aud din ce în ce mai aproape și Juraj și-ar scoate pălăria, ca la rugăciune. Tatăl nostru carele ești în ceruri ; tălângile se apropie ca o apă ce se desparte în suvoaie mari, revărsîndu-se peste sat ; vacă după vacă se desprinde de cireadă și, bimbam, bimbam, se îndreaptă spre staulul ei. Miroase a țărîină, a lapte, bimbam, bimbam, se aude la porți ; două vaci clătînîndu-și capetele intră în ograda lui Hordubal și se îndreaptă spre ușa staulului. Animale domoale, blînde. Hordubal răsufală adînc : și eu am ajuns acasă, slavă ție, Doamne, iată, m-am întors acasă ! Dangătul și tălângile cirezilor se revărsară

peste sat ; un liliac se lasă în zbor frînt, după muște, pe urmele cirezilor. Bună seara, stăpîne ! strigă din grajd văcuța, cu un muget lung. Hai, hai că viu ! Juraj intră în grajd, bîjbîind, pipăie coarnele, fruntea tare, catifelată, nările umede, pielea gîtului, ușor încrețită ; pipăie apoi găleata, scăunelul cu trei picioare, se așază la ugerul plin și mulge țîță cu țîță, pînă cînd laptele țîriie în găleată ; și Juraj începe să cînte încetișor.

În ușa grajdului se arată o umbră. Hordubal nu și-a sfîrșit cîntecul.

— Eu sînt, Polano, mormăie el parcă cerîndu-și iertare. Ca să se învețe vitele cu mine.

— Nu vii la masă ? întreabă ea.

— După ce sfîrșesc de muls, răspunde Hordubal din întuneric. Ștěpán mănîncă și el cu noi.

V

Juraj Hordubal stă în fruntea mesei ; împreunîndu-și mîinile, rostește rugăciunea. Așa se cade să fie, acum, cînd tu ești stăpînul. Polana cu mîinile încrucișate strînge din buze. Hafia holbează ochii, neștiind ce să facă. Ștěpán își pironeste în pămînt privirea întunecată — voi nu vă rugați, Polano ? De, poate Ștěpán e de altă credință, dar la masă se cuvine să se roage omul. Își pierduseră liniștea și mîncau repede, tăcuți. Hafia abia ciugulea din blid.

— Mănîncă, Hafie ! porunci cu asprime Polana, dar și ea ducea în silă bucătura la gură. Numai Ștěpán sorbea zgomotos, aplecat peste strachină.

După-masă, Manya își caută de lucru pe afară.

— Mai stai, Ștěpáne ! îl îmbie Hordubal. Ce-am vrut să zic, da... și cum sînt bucatele anul ăsta ?

— Otava a fost bună, spune Manya nesigur.

— Dar secara ?

Polana se uită pe furiș la Ștěpán.

— Secara... zice trăgănat Manyă. Da, adică... stăpîna și-a vîndut pămîntul din deal. Nu făcea doi bani, jupîne. Numai pietre.

Hordubal simte un nod în gît.

— Numai pietre, șoptește el, adevărat că numai pietre, dar ogorul, Polano, ogorul e temelie...

Ștěpán, sigur de el, își arată dinții.

— Nu scoteai nimic din el, jupîne. Mai bune-s pămînturile din luncă. Porumbul crește acolo cît un stat de om.

— Pămînturile din luncă ! se miră Hordubal. Cum, Polano, ai cumpărat pămînt în luncă ?

Polana ar vrea să spună ceva, dar înghite în sec.

— Lunci boierești, jupîne, lămurește Manyă. Pămînt ca o arie, adînc, bun pentru sfeclă. Dar sfecla se plătește prost. Totul se plătește prost, jupîne. Mai bine cumperi cai. Dacă îți merge cu caii, cîștigi mai mulți bani decît într-un an de trudă. Și să mai ai o bucată de luncă, să clădești niște grajduri, colo jos...

Lui Ștěpán îi scînteiază ochii.

— Calului îi place lunca, jupîne. Calul nu-i capră.

— Moșierul ar vinde pămîntul din luncă, adaugă Polana îngîndurată și socotește cu glas tare cît ar costa.

Hordubal însă nu ascultă. Hordubal se gîndește la ogorul pe care semăna orz și cartofi și pe care Polana l-a vîndut. Adevărat, numai pietre, dar n-au fost pietre acolo de cînd lumea ? Așa e satul nostru, trebuie să ari și-n piatră dacă e nevoie. Pînă să plec, cu doi ani înainte, am întors o bucată de pămînt înțelenit — dar ce știi tu, parcă te pricepi la plugărit...

Hafia s-a furișat lingă Ștěpán și se reazemă cu cotul de umărul lui.

— Nene Ștěpáne ! șoptește ea.

— Ce e ? rîde Manyă.

Micuța se sucește rușinată.

— Nimic.

Ștěpán o ia pe genunchi și o alintă :

— Hai, ce-ai vrut să-mi spui ?

Hafia îi șoptește la ureche :

— Nene Ștěpáne, am văzut azi un cățeluș frumos.

— Nu mai spune ! face mirat Manya. Și eu am văzut o iepuroaică cu trei iepurași.

— Va-ai ! se minunează Hafia. Unde ?

— În trifoi.

— Și la toamnă ai să-i împuși ?

Ștěpán se uită pieziș la Hordubal.

— De, știi eu ?

Cumsecade om ! gîndește Juraj cu ușurare. Fetița ține la el. La mine n-ar veni așa. Ce să-i faci ? Se învață copila ; dar de pozele acelea, care i le-am adus din America, n-a zis nimic. Ar fi trebuit să-i dau și lui Ștěpán ceva, îi vine în minte, și tot caută din ochi cufărașul de lemn.

— Lucrurile ți le-am rostuit pe laviță, zice Polana.

Totdeauna a fost așa grijulie, se gîndește Juraj și se îndreaptă cu pași măsurați spre grămada de boarfe aduse din America.

— Așa, asta e pentru tine, Hafie, pozele astea, și uite *Teddy-bear*-ul ăsta...

— Ce-i asta, nene ? răsuflă Hafia.

— Ăsta e un urs, o lămurește Manya. Ai văzut vreodată un urs viu ? Urșii trăiesc sus, în munți.

— Dar tu ai văzut ? stăruie Hafia.

— Păi da, am văzut. Fac mor-mor-mor...

— Asta e pentru tine, Polano, mormăie fără curaj Hordubal. Sînt fleacuri, de, ce m-am priceput și eu...

Juraj se întoarce și răscolește prin catrafuse, să găsească ceva potrivit pentru Manya.

— Și asta, spune șovăitor, poate ți s-ar potrivi ție, Ștěpáne ; un cuțit și o lulea americană.

— Sfîntă Fecioară ! rostește cu glas înecat Polana.

Ochii i s-au umplut de lacrimi și dă fuga afară — ei, dar ce-i, Polano ?

— Mulțumesc din inimă, jupîne ! se înclină Manya, arătîndu-și toți dinții și întinzîndu-i mîna lui Juraj.

Măi, ce putere ai în mîini ! Cu tine ar face să-și măsoare cineva puterea. Uf, slavă Domnului, răsuflă Hordubal, s-a făcut și asta !

— Arată-mi și mie cuțitul, nene ! ceru Hafia.

— Uite-l ! i-l arată fălos Ștěpán. Ȃsta e un cuțit din America. Cu el am să-ți cioplesc o păpușă americană, vrei ?

— Vai, nene, piuie Hafia, sigur că vreau !
Juraj zîmbește larg și fericit.

VI

Dar nu-i totul cum ar trebui să fie. Juraj știe cum e rînduiala. Cînd omul se întoarce din America, trebuie să se arate la cîrciumă, să-și poftască vecinii și să-i cîntească cu un păhărel de rachiu. Să vadă toți că nu s-a făcut de rușine acolo și că n-a venit cu mîna goală. Hei, crîșmare ! Adu pahare și toarnă, tartore ! Ce, nu-l cunoști pe Hordubal ? Nu sînt eu *mainerul* din America ? Să se ducă vestea-n sat, să afle lumea cine s-a întors. Ia să mergem să-l vedem pe Hordubal, femeie, adă încoace cămașa și pălăria...

— Mă întorc îndată, Polano. Tu culcă-te, nu mă aștepta, stăruie el, și pornește prin satul întunecat spre cîrciumă.

Ce de miresme plutesc în văzduh ! Miroase a lemn, a vaci, a paie și fîn. Miroase parcă și a gîște, a romaniță, a urzici... În cîrciumă nu mai e bătrînul Salo Berkovici. De la masă se ridică un ovrei roșcovan și întrebă neîncrezător :

— Ce dorește domnul ?

În colț stă unul, cine-ar putea să fie, parc-ar fi Pjosa, așa e, Andrej Pjosa, zis Husarul. Se uită la Juraj de parcă ar vrea să strige : Tu ești, Juraj ? Păi, eu sînt, cîn-să fie, Andrej, după cum vezi. Pjosa n-a strigat, dar se uită, și Hordubal, ca să arate că e un om de-al locului, întreabă :

— Mai trăiește bătrînul Berkovici, crîșmare ?

Ovreiul pistruiat pune pe masă un păhărel de rachiu.

— Sînt șase ani de cînd l-am îngropat.

Șase ani ? Eh, Pjosa, cum mai trece vremea ! Ce mai rămîne din om după șase ani — dar după opt ? Opt ani, cîrciumare, n-am pus strop de rachiu în gură. Of, Doamne,

aş fi băut uneori, de inimă rea aş fi băut. Şi i-aş fi scuipat pe toţi ai de-acolo, ştii? Dar în America rachiul e oprit... Aşa măcar i-am trimis Polanei mai mulţi dolari. Şi vezi, a cumpărat cai şi a vîndut pămîntul. Zice că era numai bolovani. Dar tu, Husare, tu nu ți-ai vîndut ogorul? De, se vede că n-ai fost în America.

Ovreiul stă la tejghea şi se uită la Juraj. Oare să mă dau cu el în vorbă? gîndeşte ovreiul. Nu pare vorbăreţ, arată aşa şi aşa, mai bine să-l las în pace; cine-o fi, că nu l-am mai văzut pe aici? Matěj Pagurko are feciorul pe undeva. O fi feciorul lui, sau... să fie Hordubal, bărbatul Polanei Hordubalová. Ăl de-a plecat în America?

Juraj clipeşte din ochi. Ovreiul se întoarce. Trebuie să-şi rînduiască paharele pe tejghea. Şi tu, Pjosa, ce tot îţi fereşti ochii? Ce, vrei să te strig pe nume? Ştii, măi Andrej, omul se dezvăţă să vorbească, îi înţepeneşte gura, de — şi calul şi vaca ar vrea să audă vorbă omenească. E adevărat, Polana a fost întotdeauna tăcută din fire, şi pofta de vorbă nu-ţi creşte în opt ani. Singurătatea nu te învaţă să vorbeşti. Nici eu nu ştiu de unde să încep: dacă ea nu mă întreabă nimic — eu tac, şi dacă tace şi ea — eu la ce s-o întreb? Ei, da, Ştěpán e argat bun, vorbeşte şi pentru muiere. Muierea a vîndut pămîntul, a cumpărat o bucată de pămînt în luncă, şi gata.

Hordubal bea şi scutură din cap. Măi să fie-al dracului, ce arde! Dar se învaţă omul. Ştěpán — bun băiat, da, da. Se pricepe la cai şi ţine la Hafia. De Polana ce să zic? S-o învăţa şi ea cu timpul, şi ce trebuie să vie, o să vie. Ei, Pjosa, dar nevastă-ta? Şi ea e uneori nu ştiu cum? De, tu o baţi, dar Polana... Polana, măi Andrej, e ca o jupîneasă. Aşa-i. Înţeleaptă, harnică şi curată, s-o ţină Dumnezeu! E adevărat că-i cam curioasă. Şi se poartă, măi băiete, ca nici o altă muiere din sat. N-am ştiut cum s-o iau, Husare. Trebuia să intru în casă ca o vijelie şi s-o învîrtesc pînă îşi pierdea răsufletul. Aşase face, Andrej. Şi eu — vezi, n-am putut; s-a speriat de mine, de parcă aş fi fost priculici. Şi Hafia parcă s-a speriat. Şi tu, Pjosa. De, ce să-i faci? Acum iacă, sînt aici. Cînd gheţurile nu se sparg, coboară greu la vale. Noroc, Andrej!

Andrej Pjosa, zis Husarul, se ridică și se îndreaptă spre ușă, parcă fără să vadă. În ușă se întoarce, ochii îi scapără înapoi și zice gîtit :

— Bine ai venit sănătos, Juraj !

Curios om mai ești, Husare ! Ce, nu poți să vii coalea, să șezi lângă mine ? Să nu crezi că m-am întors ca un cerșetor. Am cîteva sute de dolari buni, nici Polana nu știe încă. Vezi, Pjosa m-a recunoscut. A venit ca de la sine, așa are să fie și cu ceilalți ! se bucură Hordubal. Hei, crîsmare, ia mai toarnă-mi unul !

Ușa sare în lături și prin ea năvălește un om, năvălește ca o apă mare — păi ăsta e Vasil Geriĉ al lui Vasil, cel mai bun prieten ; nici nu s-a uitat bine și a ajuns la masă. Vasil ! Juraj ! Îl înțeapă într-o îmbrățișare bărbătească și duhnește a tutun, dar îi place, eh, mă, Vasil !

— Bine ai venit, Juraj ! spune el oarecum îngrijorat. Și cum de-ai venit ?

— Dar ce mă, nătărăule, era să-mi las oasele pe acolo ? rîde Hordubal.

— De ! zice Geriĉ cam în doi peri. Țăranii acum n-o duc bine. Ești teafăr, sănătos ?

— Slavă Domnului, n-am de ce mă plînge.

Dar ce-i cu tine, Vasil, stai numai pe o jumătate de scaun și tot răstorni paharul spre tine cu fundul în sus. Ce mai e nou ? Ce să fie ? A murit moș Kekerĉuk, la o săptămînă după paști, fie-i țărîna ușoară, și duminică Horolenko s-a însurat cu fata lui Michalĉuk. Anul trecut a dat bolesnița-n vite...

— Eu... știi, m-au ales primar, că parcă n-aveam și așa destule belele pe cap.

Vorba lîncezește, Vasil al lui Vasil nu mai știe cum și ce să povestească ; se ridică și-i întinde mîna :

— Ei, Juraj, te las cu bine, acu trebuie să plec.

Juraj zîmbește și răsucește păhăruțul între degetele lui butucănoase. Nu mai e Vasil care a fost, ehei, ce mai bea ăsta, bea de stîngea ! Dar uite că a venit să-și îmbrățișeze prietenul. Bine-ai venit, mă Juraj ! Dar ce-i cu gîndul ăsta care tot nu-mi dă pace, că întoarcerea mea n-a fost așa cum trebuie să fie ? Ei, n-a fost, dar... o să fie. Încet-încet o să mă întorc, în fiecare zi cîte puțin, și să vezi,

deodată, am să mă pomenesc acasă. Am bani, mă, Vasil, pot să cumpăr pământ, și vaci, douăsprezece vaci, dacă vreau. Am să le duc singur la păscut, poate la Volov Chrbát, și seara am să le aud pe toate venind, douăsprezece tălângi, și Polana are să se repeadă să deschidă poarta, cuminte, ca o fetiță...

În cârciumă e tăcere. Ovreiul moțăie după tejghea. Cum îi mai priește omului singurătatea ! Îl învăluie ca o ameteală, gândurile i se așază, prind temei, uite-așa, măi băiete ! Să te întorci la pas, încet, cum se întorc cirezile. Ba nu, să vii în galop, ca înhămat, să intri pe poartă valvîrtej, scăpărînd scînteii, să stai cocoțat colo și să ții sus frîiele și apoi să sari zicînd : Aici sînt, Polano, și acum nu te mai las. Am să te duc acasă, sus, pe brațe și am să te strîng să-ți pierzi răsufletul. Mlădie ești, Polano ! Opt ani, opt ani m-am gîndit la tine, Polano, și acum iată-mă acasă ! Hordubal scrișnește din dinți, mușchii feței i se umflă, mai mai să-i plesnească. Di, roibule, di ! Cînd o vedea Polana, o să-i tremure genunchii de spaimă și bucurie că i s-a întors omul acasă.

VII

Hordubal merge beat prin noaptea cu lună. E beat fiindcă s-a dezvățat de rachi, s-a dezvățat de astfel de gînduri, și fiindcă se duce la nevastă. Ce tremuri, lună ? Sau poate nu merg destul de încet, destul de ușor, să nu ating nici roua ierbii ? Hei, tot satul strigă că vine Juraj Hordubal ! După opt ani se întoarce omul cu brațele arc, să-și strîngă în ele nevasta. Așa, acum mi-am umplut brațele cu tine și tot e puțin. Te-aș sorbi, ți-aș cuprinde genunchii, să te simt între degete, Polano ! Polano ! Și tu, lună, ce tremuri ? Adevărat, sînt beat. Am băut să capăt curaj și fiindcă vreau cu tot dinadinsul să dau buzna în casă. Să închid ochii, să dau din mîini și să sar... Aici sînt, Polano, aici, și aici, și aici, peste tot unde sînt mîinile

tale, picioarele tale, gura ta. Oh, cât de mare ești când te iau în brațe, întreagă, de la cap la tălpi !

Hordubal merge prin noaptea cu lună tremurînd din tot trupul. Nici n-ai putea să strigi, nici n-ai putea să vorbești în noaptea asta cu lună. Tăcere, tăcere. Umbra asta luminoasă ești tu, nu-mi spune pe nume, eu sînt. Te țin pe tăcute, așa cum crește un pom, și nu vorbesc, și nu răsufliu. Ah, Polano, e atîta liniște, de parcă se aud și stelele cum cad.

Dar nu, luna nu ne luminează pe noi, nu pentru noi tremură. Razele și le aruncă peste pădurea cea neagră, iar la noi e întuneric ; un întuneric viu ca o suflare. Și trebuie să-l pipăi cu mîna și să-ți găsești muierea : doarme — nu doarme ? Nu o vezi, dar locul e plin de ea, și chicotește, rîzînd încet de tine, și-ți face loc. Dar unde să încapă un vlăjgan ca tine ? Trebuie să te lași între brațele ei, și ea îți murmură ceva la ureche, și nu știu cum, vorba îți pare când rece, când șoptă caldă și tainică. Întunericul se face și mai des, atît de des și de greu, încît îl pipăi și vezi că e nevasta ta... aici e părul, aici umerii... și răsufliă, suieră printre dinți, îți suflă bezna în obraji... Oh, Polano ! geme Hordubal. Polano !

Deschide ușurel poarta dinspre curte și se înfioară. În prag șade Polana, la lumina lunii, și așteaptă.

— Tu, Polano, șoptește Hordubal, și inima i se rupe. De ce nu dormi ?

Polana dîrdie, ca scuturată de friguri.

— Te aștept pe tine. Am vrut să te întreb : anul trecut am luat o pereche de cai cu șapte mii ; tu... ce crezi...

— Păi... da, crede și nu crede Hordubal. Bine, lasă că vorbim mîine de asta.

— Eu vreau acum, spune Polana răstit. De aia te aștept. Nu mai vreau să slugăresc la vaci... să muncesc la cîmp... uite-așa, nu mai vreau !

— Nici nu trebuie, spune Hordubal și se uită la mîinile ei, albe în lumina lunii. Acum sînt eu aici, am să muncesc eu.

— Și Ștěpán ?

Juraj tace, oftează ; ce să vorbim despre asta tocmai acum ?

— De, șoptește el, aici n-o să fie lucru destul pentru doi.
— Dar caii? răspunde repede Polana. Cineva trebuie să îngrijească de cai. Tu nu te pricepi la cai.
— Adevărat, îi scapă lui Hordubal. Om vedea noi.
— Eu vreau să știu, stăruie Polana, strângându-și pumnii.

Da grăbită mai ești!

— Cum vrei tu, Polano, cum vrei tu, spune Juraj. Să rămînă și Ștěpán, sufletele... Și să știi că am venit cu bani... Fac tot ce vrei.

— Ștěpán se pricepe la cai, aude Hordubal. Nici n-ai mai găsi altul ca el. Slujește aici de cinci ani.

Polana se ridică stranie și albă în bătaia lunii.

— Noapte bună. Umblă încet, Hafia doarme.

— Dar cum... ce? Unde te duci? se miră Hordubal.

— În pod, să mă culc. Tu te culci în casă... Tu ești stăpînul.

Fața Polanei are ceva aspru, rău.

— Ștěpán... doarme la cai.

Hordubal rămîne nemișcat în prag, cu ochii înfipti în noaptea cu lună. Așa, așa. Capul nu mă mai ajută, s-a golit de gînduri, și ce-oi fi avînd în gît de nu pot înghiți? Tu dormi în casă, ești stăpînul. Așa se cade.

Undeva, departe, latră un dulău, în grajd zăngăne lanțul vacii. Tu dormi în casă. Eh! Nerodule! Vrei s-o îmblînzești și ea... ea... își bate joc de tine... Zice că eu sînt stăpînul. Toate astea sînt ale tale, stăpîne, pereții albi, ograda, totul... Ce fel de stăpîn ești? Toată casa e a ta, patul, să te tolănești singur în el... de, dacă tu ești stăpînul! Și ce am de nu mă pot urni, de ce mi-e capul așa greu? Poate de vină-i rachiul acela blestemat. N-am ieșit eu din cîrciumă parcă jucînd? Va să zică așa, în casă... Polana vrea să-l cinstească pe stăpîn, să doarmă ca un oaspete... O oboseală nesfîrșită l-a cuprins pe Hordubal. Ei da, așa vrea ea, să mă odihnesc, să mă liniștesc după drum. Și eu nu pot nici să mă urnesc. Ce amorteală! Picioarele parcă-mi sînt de piftie. Luna a lunecat peste streășină.

— Bate ceasul unsprezece, dor-miți, dor-miți în pa-ace... strigă caraula.

În America n-auzi așa ceva... ciudată mai e și America ! Să nu mă vadă aici, mai mare rușinea ! se sperie Hordubal. Și, pe tăcute, ca un hoț, se furișează în casă. Își scoate haina și aude o răsuflare slabă — slavă ție, Doamne ! Polana a glumit numai, și s-a culcat aici. Ah, neghiobul de mine ! Și eu care stăteam afară ca un butuc ! Ușor, ușor, Juraj se furișează în pat și pipăie : aici e părul, aici un braț subțirel și slab — Hafia. Copilul geme și-și înfundă obrazul în pernă. Ea e, Hafia. Juraj se așază tăcut pe marginea patului, să acopere piciorușele fetei. Vai, Doamne, unde să mă culc ? O să trezesc copilul. Pesemne că așa a vrut Polana, să se obișnuiască fata cu taică-su. Va să zică așa, fetița cu tăticu în casă, și ea în pod.

În mintea lui Juraj a încolțit un gând, și uite, nu-i dă pace. A spus : Mă culc în pod. Poate că a spus dinadins : Măi prostule, poți să vii după mine, știi unde sînt, mă duc să dorm în pod. În pod nu e Hafia. Hordubal stă ca un stîlp în întuneric și inima îi bate să se spargă. Polana e mîndră, nu spune : Ia-mă ! Trebuie să te duci singur după ea, ca după o fată. S-o cauți în întuneric și ea să ridă pe înfundate. Of, Juraj, prostule ! De opt ani mă gîndesc la tine.

Juraj se urcă în pod, încet-încet. Ce beznă, Doamne ! Unde ești, Polana ? Aud cum îi bate inima.

— Polano, Polano ! șoptește Hordubal și pipăie în întuneric.

— Pleacă, pleacă de-aici ! geme Polana din beznă, clănțănind din dinți. Nu te vreau ! Te rog, te rog, Juraj, te rog !

— Nu vreau nimic, Polano, șoptește Hordubal, zăpăcit de-a binelea. Am vrut numai... să te întreb, dacă dormi bine aici.

— Te rog, pleacă de-aici, pleacă !

Din întuneric i se aud dinții clănțănind de groază.

— Am vrut numai să-ți spun, bîguie Hordubal, că totul rămîne așa cum vrei tu, sufletele... poți să cumperi și lunca.

— Du-te, pleacă de aici ! strigă Polana scoasă din minți.

Și Juraj nu știe cum a ajuns acolo, parcă ar fi căzut într-o prăpastie cu capul înainte. Dar iacă, n-a căzut. Șade pe ultima treaptă, parcă alunecînd în prăpastie. Așa de adînc, Isuse Hristoase, să cadă așa de adînc ! Și cine clănțane din dinți aici ? Tu clănțani, tu ! Nu mă vait, încerc numai să răsufli și nu pot, pentru că gem mereu, gem într-una. Ei, n-ai decît să gemi, ești acasă, și tu ești stăpînul...

Hordubal, în căderea lui, s-a oprit, s-a așezat pe-o treaptă și se uită în întuneric. Tu dormi în casă, a zis, doar tu ești stăpînul. Va să zică așa, Polano : ai fost stăpînă opt ani, și acum te superi că trebuie să ai stăpîn, să ascuți de stăpîn. Eh, sufleteleule, privește ce mai stăpîn : stă pe scară și miorlăie ; un șorț i-ar mai trebui dinainte, să-și șteargă nasul, halal stăpîn ! Hordubal simte ceva pe gură, se pipăie : ei, Dumnezeuule, uite că rîd ! Hordubal rîde în întuneric... Auzi, stăpîn ! Argat ! A venit un argat la vaci, și tu, Polano, ai să fii ca o boieroaică. Ei, vezi ? Totul se rostuieste : și caii, și vacile, și Ștěpán, și Juraj... Am să-ți îngrijesc vacile, Polano, să-ți fie drag să te uiți la ele. Și oile. Ai să ai de toate, și peste toate, tu... tu ai să fii stăpîna !

Iacă așa, acum pot să răsufli și nu mai gem. Acum pot să trag aer în mine, ca foalele fierarului. Ce vorbești, femeie ? Argatul nu poate să se culce în casă. Să se ducă să doarmă la vaci, acolo e locul lui ! Măcar acolo omul nu-i singur, aude și el suflarea vitelor ; i se întîmplă uneori, așa, din te miri ce, să vorbească tare, de se sperie și el. Cu vaca e altcum, cu ea poți să vorbești, întoarce capul și ascultă... Se doarme bine în staul.

În tăcere, ușurel, Juraj se duce în grajd. Îl învăluie o miroznă caldă de vite. Lanțul de la scară s-a mișcat. Nea, vacuțelor, nea, eu sînt ! Paie-s destule pentru un om, slavă Domnului !

— Bate ceasul douăsprezece, dor-miți, dormiți în pa-ace...

Nu, în America n-auzi așa ceva.

— Aveți grijă de lumină, de fo-oc, să nu fie nimeni păgubit...

Tu-tu-tu ! sună cornul caraulei. Parcă ar mugi o vacă.

Ștěpán înhamă caii la căruță.

— Bună ziua, jupîne ! strigă el. Nu vrei să vezi lun-cile de jos ?

Juraj se încruntă o clipă. Ce sînt eu, vătaf, să umblu cu căruța să văd cîmpul ? Dar ce să fac ? La secerat secară n-am unde mă duce... De ce nu m-aș uita la gospodăria Polanei ?

Ștěpán are nădragi de pînză și șorț albastru... se vede că e de la cîmpie, și e negru ca un țigan. „Țtt... Țtt“, țîțîie el, și caii, tropotind, zgîlțîind căruța, o iau la goană. Juraj abia a apucat să se prindă de scară. Ștěpán însă, cu clopul dat pe spate, ține hățurile sus și șfichiue cu biciul în joacă grumajii cailor. Ho, ho ! Ce te repezi ?

— Hei, mă ! bombăne Juraj nemulțumit. Ce tragi așa de hățuri ? Nu vezi că le taie zăbala buzele ? Îi doare. Ștěpán se întoarce, arătîndu-și dinții.

— Las'că știu eu, jupîne, zice el. Așa trebuie să umble, cu capu-n sus.

— Și de ce ? nu se lasă Hordubal. Să-și țină capul așa cum le-a crescut.

— Calul care merge în buiestru are preț bun, jupîne, îl lămurește Ștěpán. Negustorul, la cal, vrea să vadă dacă ține capul sus. Ia uită-te, jupîne, uită-te... acum merg cum trebuie, pe picioarele dindărăt, așa, iar cele din față abia să atingă pămîntul. Țtt-țtt.

— Lasă-i mai domol ! strigă Hordubal.

— Să se-nvețe să meargă ! zice Manya nepăsător. Să se-nvețe ! Ce să faci, jupîne, cu cai domoli ?

Ștěpán o plimbă oare și pe Polana tot așa ? se gîndește Hordubal. Tot satul privește : trece femeia lui Hordubal, de, ca o boieroaică, trece cu mîinile-n șolduri. Și de ce n-ar fi mîndră ? se întreabă Juraj. Slavă Domnului, e altfel decît celelalte femei, tare și dreaptă ca un stîlp. Și-a gospodărit casa ca un castel, pe-o pereche de cai a scos șapte mii, așa că are de ce să-și țină capul sus. Bine i-a mai plătit, nene !

— Iacă, aici e lunca ceea ! arată Ștěpán cu biciul. Pământul, taman pînă dincolo de salcîmi, tot al cucoanei e !

Hordubal sare din căruță frînt. Ce hurducăială a dracului ! Și zi, ăsta e pămîntul ! Adevărat, iarba-i pînă la brîu, dar e uscată și țeapănă — nu-mi spune mie, ăsta nu-i pămînt de sfeclă, asta e stepă.

Manya se scărpină după ceafă.

— Dacă ai mai cumpăra din locul ăsta pînă colo, jupîne, ar putea să pască aici treizeci de cai.

— Eh, face Hordubal, nu prea e grasă iarba, băiete !

— Ce grasă ? se strîmbă Manya. Calul, jupîne, trebuie să fie slab. Ce, caii îi îngrași să-i dai la măcelar ?

Hordubal nu răspunde. Se duce la cai și-i bate cu palma pe frunte.

— Nea-nea-nea, călușule, nu te teme, flăcăiașule ! Ce ciulești urechile ? Ei, cuminte, cuminte ! Ce scormonești cu copita, ce vrei ?

Ștěpán deshamă caii, se îndreaptă din șale și spune cam tăios :

— Nu vorbi cu caii, jupîne ! Se moleșesc.

Hordubal se întoarce năprasnic spre el : cum îndrăznești să vorbești așa cu stăpîn-tu ? Dar dacă zice ce zice numai ca să nu se învețe caii cu mine ? Ei și ? Nu mă bag eu pe caii tăi, mă tătare : lasă, lasă, nu te încrunta !

Ștěpán sloboade caii, să pască în voie, și își ia coasa, să cosească fîn. Ce prost că n-am luat și eu coasa ailaltă ! Juraj oftează și se uită peste întinderea de pămînt, spre dealurile de dincolo de Kriva. Acolo măcar sînt pămînturi ca lumea — adevărat, numai pietre, dar sînt ogoare cu cartofi, ovăzuri, grîne ; în unele părți secara e necosită, în altele o leagă în snopi...

— Ștěpáne, și cine a cumpărat pămîntul nostru de sus ?

— Unu Pjosa, zice Manya.

Aha, Pjosa, Andrej Pjosa, Husarul ! De-aia n-a spus nici cîrc în cîrciumă. De rușine că i-a luat femeii pămîntul. Juraj se uită spre coama dealului ; ciudat, pămîntul Hordubalilor parcă ar fi coborît din munți și s-ar fi aciuat la șes.

— Și Rybárul e colo jos ? întreabă Juraj.

— Colo jos, răspunde Ștěpán. De aici, prin partea aia, cale de trei ceasuri.

Cale de trei ceasuri, oho, ce mult e pînă la Rybár ! De plictiseală, Hordubal rupe fire de iarbă și le mestecă ; sînt acrișoare și scrișnesc în dinți — iarba de colo, de sus, de pe pajiști, are alt gust, de rădăcină, de cimbrisor. Juraj hoinărește prin lunci departe, tot mai departe ; ce șes întins, nu vezi decît cerul, dar nu cum se vede de colo, de sus, ci altul, parcă nu știu cum, prăfuit... Și aici e un lan de porumb ; adevărat, e înalt cît omul, dar foile-s uscate. O, dar ce răvășit e porumbul ăsta ! Să bagi porcii-n el, ce-ar mai grohăi de plăcere ! Un lan de secară e ca o blană. Salcîmii... Lui Juraj nu-i plac salcîmii. Colo sus, la munte, sînt pruni sălbatici, pomișori de salbă-moale, sorbi și ienuperi, și nu salcîmi amăriți. Nu se mai vede nici Manyă, cu șorțul lui albastru și cizmele înalte. Auzi, să nu vorbești cu caii ! Și calul e înțelept, nu numai vaca. Cumințenia se desprinde din vorbe.

În fața lui Juraj cîmpia se întinde ca-n palmă. Și-l cuprinde un dor ; acolo, acolo, parcă ar fi marea. Se întoarce spre culmi, eh, și pe voi vă înghite cîmpia, ce mici și caraghioase sînteți ! Să umbli pe sus, fîrtate, numai așa afli ce-nseamnă pămîntul. Și Juraj nu se mai poate împotrivi, îl lasă în voia lui pe Ștěpán, cu căruță cu tot, și pornește spre sat pe jos. Să mă uit la secară, gîndește el. Dar merge de un ceas, și culmile sînt încă hăt-depart. Și ce cald e aici, nu adie nici o boare — așa-i în luncă ! Cine-ar fi zis că Ștěpán m-a adus atît de departe ? A făcut numai „țtt-țtt“, și uite, am și ajuns la capătul pămîntului. Ce cai iuți are Polana ! Ce să faci cu cai domoli ?

Hordubal merge de două ceasuri bune și abia a ajuns la marginea satului. Țiganii, prăpădiți de ei, umblă risipiți printre măselariță și cucută... iacă și potcovăria în drum... Hordubal se oprește. Deodată îl fulgeră un gînd : Ei, Polano, îți arăt eu ! Și gata, se îndreaptă spre potcovărie. Meștere, să-mi faci un cîrlig, așa ca un zăvor, un cîrlig să-l pun la ușă. Aștept. Făurarul nu l-a recunoscut. E beznă înăuntru și nu vezi din pricina focului.

Dacă vrei cîrlig, cîrlig să fie, și meșterește un cîrlig pe cîste. Ce zici, făurare? Buni cai are nevasta lui Hordubal! Așa e, cai ca diavolii, boierești. Nu-s de povară, nene, nu. Să potcovești un afurisit ca ăsta, aoleo! Doi oameni îți trebuie să-l ție. Hordubal se uită la bucățica de fier înfierbîntat. Îți aduc ceva, Polano, ceva pentru gospodărie. Și cîte parale face un cal ca ăsta, făurare? Doamne iartă-mă! scui pă făurarul. Cică vor pe el opt miișoare. Atîția bani pentru un cal! Te pocnește dihania o dată, și cu ce te alegi? Mai bun e un căluț huțul sau unul vlah, de-ăla greu, cu spatele ca un altar și cu pieptul ca o orgă, așa cai țineau oamenii pe vremuri în ogradă. Dar acum — tractoare! Cică moșierul vinde luncile. Ce să mai faci cu fînul, ce să faci cu caii? Acum sînt mașini...

Hordubal clatină din cap. Așa-i, mașini — ca-n America. Trebuie să bag de seamă să nu facă Polana vreo prostie. Vin mașinile, și pe urmă ce faci cu caii? Vezi dar: nu, nu, Polano, nu dau dolarii pe lunci. Pămîntul și vacile, asta e altceva — mașinile nu-ți dau de mîncare. Zice că nu produc nimic. Da, poate că nu produc nimic, dar lapte și grîne îți dau. Așa e.

Hordubal se întoarce acasă cu bucata de fier caldă încă. Polana pesemne gătește prînzul. Și Juraj se furișează pe scară la pod și înfige cîrligul pe partea dinăuntru a ușii. Așa, să mai pun belciugul ăsta... Polana urcă treptele și se uită cu sprîncenele încruntate: ce face Juraj, ce ciocănește? Întreabă? Nu întreabă, doar se uită țintă.

— E gata, Polano, mormăie Hordubal. Ți-am pus un cîrlig, ca să te poți încuia.

IX

Ce prost te simți, Juro, Juraj! Umbli prin curte; umbli, te uiți și nu știi de ce să te apuci. Să îngrijești de varză? Asta nu-i treabă de bărbat. Să dai boabe la găini?

Să hrănești purceaua? Eh! Treabă bună de muieri. Toate lemnele sînt tăiate și crăpate, gardul de uluci dres. Caști gura ca moș Kyryl, care-și clănțăne barba în gol acolo, în curte, la Michal Herpák. Și vecinele se uită și gîndesc: Halal gospodâr, cu mîinile-n buzunare și cască, de i se rup fălcile!

Acolo jos, în lunci, e Manya: ce să fac acolo? Cu caii să nu vorbesc, bine, atunci stai acolo de unul singur, ce-mi pasă mie de lunca ta? Bravo lui: ar fi bine să faci cutare și cutare... Și uite, vezi, fac! Îmi poruncești tu mie? Dacă e vorba să fac ceva din lemn, fac bucuros. Înainte pădurile se tăiau; acum zice că lemnul nu mai are cătare, putrezește în pădure, și fierăstraiele stau.

Dumnezeule, ce m-aș mai duce o dată cu vacile la pășune! Dar nu cu două văcuțe, să mă fac de rîsul lumii, ci cu douăsprezece vaci mari, și să le duc pînă la Volov Chrbát, iar în mină să am un topor pentru urs. Nimeni n-o să mai spună: nu vorbi cu vacile. La vite trebuie să strigi.

Dar Polana nici nu vrea să audă — zice că măcelarul îți dă cel mult opt sute pe-o vacă, ba încă își face și pomană cu tine dac-o cumpără. Ei, parcă ar fi vorba de măcelar. Aș crește vite pentru mine. Dacă nu vrei, bine, dar nici bani să cumperi pămînt în luncă nu-ți dau!

Sau să înhami vacile la căruță și să te duci la cîmp să strîngi bucatele. Omul merge, merge, cu o mînă pe jug, di boală! O-oaho! Nu-i nici o grabă, merg domol ca vitele. Nici în America nu m-am învățat cu alt pas, mergeam cum merg vacile. Și cu bucatele încărcate, să cobori la vale, să apuci roata de spițe și să ții în mînă tot carul încărcat, să simți și tu că ai brațe. Asta-i treabă bărbătească, Polano! Pe cînd așa, dacă stai de pomană, ți se înmoaie brațele, și ce brațe vînjoase am — americane!

Vezi, Polano, tu nu stai degeaba, ai mereu cîte ceva de făcut, ba găinile, ba purceaua, mai deretici prin casă, dar omul — mai mare rușinea să proptească gardul! Măcar să spui: Măi Juraj, pune și tu mîna și fă cutare! Dar tu, ca o zvîrlugă. Cine poate vorbi cu tine? Aș putea să-ți povestesc... De pildă asta: în America, Polano,

bărbatul poate să măture, să spele vase și să frece podeaua fără să-i fie rușine... Sau că muierile acolo o duc bine... Dar tu te încrunți cum pun mîna pe ceva și zici că nu se cade și că o să rîdă lumea de mine. Și ce, dacă-s netoți, să rîdă! Dacă trebăluiesc prin grajd, dacă hrănesc sau adăp caii, se supără Ștěpán. Cu caii să nu vorbesc, și-așa mereu. Păi ce știi tu? Și-orice fac, se încruntă — lasă, lasă, nu mă mai fulgera cu ochii! Și-i mînios și galben de mînie, și-și roade singur ficatîi. Și Polanei i-e frică de el. Zice: Du-te, Hafie, și spune-i lui Ștěpán să facă cutare lucru, întreabă-l pe Ștěpán cutare și cutare... Hafiei nu-i e frică de el. Îi spune „nene“ și el o leagănă pe genunchi. Așa, Hafie, îi zice, uite-așa aleargă mînzul, și așa, vezi, merge iapa, legănat. Și cîntă. Dar cum vede pe cineva, tresare și dă fuga la grajd.

Hordubal se scarpină după ceafă. Dracu știe de ce se teme Hafia de mine. Se joacă, se joacă, și cum m-arăt — gata, nu-și mai ia ochii de la mine, și fugi... N-ai decît. Ei, Hafie, Hafie, ce jucării ți-aș mai ciopli! Te-ai propti de umărul meu și te-ai uita — ce-i asta, tăticule? Și cîte nu ți-aș povesti despre America, fetițo! Acolo trăiesc oameni negri, și mașinile sînt uite așa, dar dacă nu vrei, treaba ta, Hafie, du-te cu Ștěpán al tău! Nu te răsti la ea, Polano! Cu bătaia nu faci nimic. Dar dacă uneori te-ai așeza și-am sta de vorbă împreună, ar veni și Hafia, s-ar rezema cu cotul de genunchiul meu și ar asculta. Cîte nu v-aș mai povesti, și copilul ar asculta cu gura căscată. Ei, poate la iarnă, la gura sobei...

Jos, în sat, se aude o gîgîială de giște speriate și huiritul unei căruțe. Se întoarce Manya. Juraj dă din mîna și se trage după șopron. Ce să stau aici, nas în nas cu el? Vii cu o mîna de fîn și faci atîta gălăgie, de parcă cine știe ce-ai adus! Aici e liniște. Parcă ai fi rămas tu singur în toată lumea. Au lăsat livada în paragină. Aici se coceau pere, prune; acum nu mai e nimic. Pomiiăștia bătrîni ar trebui tăiați și, la toamnă, sădiți alții tineri... Ba nu: aici nu mai e bătrîn nimic, nimic din ce a fost înainte, în afară de pomiiăștia neroditori... rămîneți aici cu Dumnezeu! Era o livadă umbroasă, și acum rămă prin ea porcii... Și urzicile astea, Dumnezeule!

Să nu crezi că acolo în America n-am văzut, n-am învățat nimic. M-am uitat și iacă, una sau alta s-ar putea face și aici. Au lucruri frumoase, iscusite — unelte, mai ales, fel de fel. Sau asta — cultivarea zarzavaturilor. Sau iepuri de casă. Iepurii îi crești mai bine dacă ai rămașițe de zarzavat. De toate m-aș îngriji, ce n-aș face, numai ca să te uiți măcar cu un ochi, Polano, la ce lucrează Juraj. Tu, Juraj, ce faci tu acolo? O cușcă pentru iepurași. Ce-o să se mai bucure Hafia! Și ce blăniță ai să-i coși! Sau, de pildă, un porumbar. Sau niște stupi, colo, nu ți-ar plăcea? Aș putea să-ți fac niște stupi, da, stupi, cu un fel de gemuleț în spate, pe unde să vezi albinele. La Johnstown era unul Polak, miner de meserie, dar era și prisăcar, închipuie-ți avea și o mască de sîrmă pe care și-o punea pe față. Multe învață omul! Dacă ai vrea, Polano, numai să te uiți, cîte n-aș face! Sau măcar să întrebi: Cum se face în America cutare lucru? De, dacă nu întrebi, e greu să-ți spun. Îi e rușine omului să lucreze numai pentru bucuria lui, doar pentru el, ca și cînd s-ar juca; pentru un altul, însă, scuipe în palme, ba mai și fluieră. Așa e, Polano.

Slavă ție, Doamne, se aud tălăngile vacilor! Uite că s-a lăsat seara. Acum vin și văcuțele noastre; trebuie legate, adăpate, mîngîiate. Strigă Hafia: Ștěpáne, tă-ticule, la masă! Ștěpán leorbăie mîncînd. Polana tace. Hafia șusotește cu „nenea“ Ștěpán. Ei, ce să-i faci? Noapte bună la toți! Hafia în casă, Polana la pod, iar Ștěpán în grajd... să mai dau roată prin curte și să mă duc în staul să dorm. Și acolo, cu mîinile sub cap, poți să spui cu glas tare ce-ai face, ce și cum ar putea fi toate...

Iar văcuțele parcă pricep: întorc capul și se uită la tine.

X

— Hafie, spune-i mamei că vin abia diseară.

Așa, o bucată de pîine și una de slănină, și gata, haida pe culmi! Hordubal avea inima dureros de ușoară, ca

un copil fugit de sub paza maică-si. De sus privește lung satul, ca și cînd acolo s-ar schimba ceva. Ce este? Pămîntul acela nu era al lui Hordubal? Ba da... cîcă era numai pietre... și uite, Pjosa a scos din el secară, cartofi, ba pe-o bucățică a pus și în. Ia te uită cum s-a îngemănat pămîntul lui Pjosa cu al lui Hordubal! De la înălțimea asta, de-aici, de la sorbii ăștia, se vede tot satul. Aici poți să te minunezi de înțelepciunea Celui-de-sus. Satului îi zice Kriva ¹ și chiar așa e, stă îndoit, arcuit, ca o vacă tolănită. Acoperiș lîngă acoperiș, toate la fel, ca o turmă de oi. Și curtica cea albă a Polanei. Parcă nici nu s-ar potrivi aici, gîndește Juraș. Acoperișul roșu, nou, te îndeamnă să întrebî: Al cui o fi sălașul ăsta? Ai zice că s-a mutat acolo cineva venit de la șes... așa sînt oamenii de prin părțile acelea, își fac acoperișul din țiglă, fiindcă lemn nu au.

Cîmpia. De aici se vede și cîmpia. Albastră, întinsă — ca marea, de! Ca un pustiu. De aia și mîna caii așa repede; le e urît, drumu-i trist, mergi, mergi, și parcă ai bate pasul pe loc. N-aș sta la cîmpie. M-aș duce numai așa, s-o privesc. Pe cînd aici parcă e sărbătoare, fiecă pas te îmbie să mai faci unu, și încă unu, și nu te mai sature. Uite răsîntia, uite viroaga, moliftul, și sus, peste pășune, gata pădurea! Către amiază, zărești pădurea. Numai fag, trunchiuri mari, aurii, argintii — parcă ar fi o ceață — și ici, colo, peste tot, ca niște flăcărui, topo-rașii-de-munte. Uite ce ciupercă gălbuie și cum își ridică pălărioara uscată, hei, și ce picior alb și vîrtos are! Dar știi ceva? Te las aici, ciupercă, ciupercuță, n-am să rup nici laptele-cucului, nici clopoței. Doar un buchețel de fragi pentru Hafia, de jos, de la poalele pădurii, unde sînt mai dulci. Hordubal se ridică. I s-a tăiat răsufierea. O căprioară, colo, pe marginea ailaltă, o căprioară galbenă, luminoasă ca frunzele din toamna trecută, stă în ferigă vrînd să se încredințeze: ce ești tu, om sau ramură? Sînt o surcică, o ramură, o creangă, numai nu fugi; și ție ți-e frică de mine, vietate? Nu, nu te teme! Rupe o frunză, se uită și mestecă cu botul ca o capră. Be, be! face

¹ Strimba (ceh.).

ea, zdupăie cu copitele și fuge mai departe. Și Juraj se simte deodată nu știu cum, fericit, fericit, urcușul i se pare ușor, și nu gîndește la nimic. Merge, merge într-una, parcă ar pluti. Am văzut o căprioară, are să-i spună diseară Hafiei. Nu mai spune, și unde? Ei, colo sus! În luncă nu-s căprioare, Hafie.

Și aici ce să fie? La drept vorbind, nimeni nu știe, un fel de buturugi și butuci prăvăliți; dar ce grinzi, Dumnezeu, să înalți cu ele clopotnițe! Uite și lesnicior înflorit, și crini sălbatici, ferigi, mușcate, ce loc ciudat și parcă vrăjit! Aici pădurea se întoarce către miază-noapte, pădure neagră, pădure căptușită cu mușchi, și pămîntul e negru și umed, da, se spune că pe-aici ar umbla duhuri necurate... Mai sînt pe-aici și un fel de ciuperci albe, străvezii, ca piftia, și trifoilul-iepurelui. Dar ce beznă! În pădurea asta e veșnic noapte. N-auzi o veveriță, nu vezi un licurici, așa-i de neagră. Copiilor le e teamă să umble pe-aici; pînă și bărbații își fac cruce cînd trec prin preajma ei. Dar iată marginea pădurii. Ca să culegi afine trebuie să te tîrîi în genunchi, să ridici crengile aplecate. Ce mulți licheni atîrnă de copaci! Tufele de mure ți se agață de picioare. Hei, omule, ce crezi? Pădurea nu te lasă să pătrunzi ușor sus în poiană, trebuie să te streкори prin desişuri ca mistrețul și, deodată, ca și cînd pădurea te-ar fi zvîrlit din ea, ca și cînd te-ar fi scuipat afară, te trezești în fața poienii. Slavă ție, Isuse Hristoase, am ajuns!

Ce largă e poiana! Străjuită de molifți mari, puternici, ca o biserică. Îți vine să-ți scoți pălăria și să dai binețe cu glas tare. Și iarba e netedă, mătăsoasă și scundă. Calci pe ea ca pe un covor. Poiana se întinde în depărtări largi, lină și lungă, printre păduri. Deasupra, cerul boltit; pe laturi, desimile codrului. E ca un bărbat care și-a dezgolit pieptul și stă culcat pe spate, stă culcat și cată în ochii lui Dumnezeu; și ce ușor, ce ușor mai răsufală! Și Juraj Hordubal se simte deodată mic ca o furnică, umblînd pe întinsul poienii; încotro ai pornit-o, gînganie? Încotro? Sus pe culme, nu vezi? Acolo unde mișună furnicile acelea roșii! Într-acolo mă duc! Ce largă e poiana!

Largă-i, Doamne ! Vezi mogîldețele acelea roșii ? Ai spune că sînt o cireadă de boi. Bine de Dumnezeu ! Se uită în jos și își spune : mogîldeața aia neagră e Hordubal, cealaltă luminoasă de colo, e Polana. Ia să mă uit ; mogîldețele astea două se întîlnesc ? Sau să le împing una spre alta cu degetul ? Și din coasta ceea aleargă de-a dreptul spre mine ceva negru ; merge, se rostogolește la vale. Ce ești tu, mă ? Aha, un cățel negru. Ce-ți arăți colții, hai ? Lasă, semăn eu a tîlhar ? Vino-ncoa, ești un cățel viteaz ! Eu mă duc să-l văd pe baciul de colo, de sus. Auzi tălăngile cirezilor ? „Nea !“ strigă văcarul, iar boii cu ochii mari, blînzi, privesc la Juraj și pasc iarba, mișcîndu-și cozile. Baciul stă nemișcat, ca un ienupăr, și se uită la cel sosit.

— Hei, strigă Juraj, tu ești Mișo ? Slavă Domnului ! Mișo tace și privește.

— Nu mă cunoști ? Sînt Hordubal.

— A, Hordubal, spune Mișo fără să se mire : de ce să se mire ?

— M-am întors din America.

— Cum ?

— Din America. Ai cui îs boii, Mișo ?

— Cum ?

— Ai cui sînt boii ăștia ?

— A, ai cui... Sînt din Kriva.

— Așa, așa, din Kriva. Frumoase vite ! Dar tu ești sănătos, Mișo ? Am venit să te văd.

— Cum ?

— Să te văd.

Mișo, nimic. Se uită numai. Aici sus s-a dezvățat să vorbească. Hordubal se întinde pe jos, proptit în cot, și ia în gură un fir de iarbă. Aici e altă lume, n-ai la ce să vorbești, nu-i nevoie. Mișo paște cirezile în locurile astea din aprilie pînă-n septembrie. Nu vede țipenie de om cît e săptămîna de lungă.

— Ia spune, Mișo, ai fost vreodată colo jos, în luncă ?

— Cum ?

— Ai fost în luncă, Mișo ?

— A, în luncă. N-am fost.

— Dar colo sus, la Durnom, ai fost ?

— Fost.

— Da peste vârful cela n-ai fost?

— N-am fost.

Ei vezi, și eu am fost tocmai pînă în America, și uite cu ce m-am ales — nici cu nevastă-mea nu pot să mă mai înțeleg.

— Acolo încep alte pășuni, spune Mișo.

— Ia ascultă, întreabă Juraj, cum întreba cînd era copil, ce-a fost acolo, în pădure, unde e grindişul ăla?

— Cum? A, grindişul... — Mișo pufăie îngîndurat din lulea. — Cine ştie? Spun oamenii că niște tâlhari au vrut să-și ridice acolo o cetate. Ei, dar ce ştie lumea...

— Și e adevărat că pe acolo umblă duhuri necurate?

— Ce ştiu eu? răspunde Mișo nesigur.

Hordubal s-a întors pe spate. Ce bine e aici, gîndește el, și ce-i colo jos nici nu mai ştii! Acolo mișună oamenii prin ogrăzi, se încurcă unii pe alții, gata-gata să se ia la harță, ca cocoșii. Te doare inima, dar stringi din dinți și rabzi.

— Ai femeie, Mișo?

— Cum?

— Te întreb, ai femeie?

— N-am.

În luncă nu vezi astfel de nori. Cerul acolo e pustiu, aici însă parcă ar fi vaci la pășune. Stai tolănit pe spate și paști vitele. Norii parcă ar pluti, și Hordubal se simte atît de ușor, încît i se pare că poate să se înalțe și el o dată cu ei. Unde se duc norii? Ce se întîmplă seara cu ei? Pare că se destramă, dar oare se pierde ceva astfel? Hordubal se proptește în cot.

— Am vrut să te întreb, Mișo, nu ştii ceva leacuri de dragoste?

— Cum?

— Leacuri de dragoste, buruieni care trezesc dragostea. Ca să se îndrăgostească o fată de tine.

— A, deschide gura Mișo, nu vreau.

— Tu nu, dar altul poate-ar vrea.

— Dar ce mi-s eu, țigancă? se supără Mișo.

— Dar să lecuiești te pricepi, Mișo, așa-i?

Mișo tace, se uită în gol și deodată spune :

— Ei, ce știi tu când vine moartea și te ia !

Hordubal s-a așezat în capul oaselor, cu inima zvîc nind.

— Măi Mișo, și crezi că... în curînd ?

Mișo privește îngîndurat.

— A, Dumnezeu știe cît ți-e dat să trăiești.

— Dar tu, Mișo, cîți ani ai ?

— Cum ?

— Cîți ani ai ?

— Păi, nu știu. La ce bun să știi ?

Așa-i ! De ce ai ști ! oftează Juraj. De ce ai ști la ce se gîndește Polana ? Cu gîndurile astea se omoară omul colo jos, dar aici, hei, n-ai decît să crezi ce vrei, frățioare ; dacă ai fi fericit, nu te-ai gîndi. Curios, ce departe pare de aici totul ! Atît de departe, că ți se strînge inima. Pînă și omul... parcă s-ar uita la sine din înălțimi mari cum umblă prin curte, cum se necăjește și se socotește, parcă n-ar fi, ia acolo, o furnicuță amărită, care nu știe încotro și cum.

O pace nespusă a pogorît în sufletul lui Juraj, o pace dureros de mare. Priviți la omul ăsta cu picioarele rășchirate cum răsuflă, cum răsuflă împovărat de atîta mulțumire ! Eh, n-aș vrea să mă scol și să mă duc jos în vale... Adică nu că n-aș vrea : n-aș putea ! Să stau aici întins și tăcut, să mi se așeze gîndurile, să mă potolesc. Poate dacă aș zace și aș aștepta zile și săptămîni, toate s-ar rîndui de la sine. Și chiar de s-ar aprinde cerul ce se învîrte sus, și chiar de-ar veni un bou să se aplece peste mine, fornăind și adulmecîndu-mă, întrebîndu-se de nu-s un bolovan, tot nu m-aș clinti din loc. Hordubal stă cu brațele întinse, cu ochii pironiți în slăvi. Nu mai e nici Hordubal, nici Polana. Nu mai e decît cerul și pămîntul, vîntul și tălăngile. Norii se împrăstie, și din ei nu mai rămîne nimic, nici cît un abur pe-o sticlă. Și juncanul, chemat de tălăngile ce sună în depărtări, pornește agale într-acolo. De ce să știi ? Privește ! Și Dumnezeu privește. Ce ochi mare și liniștit are, ca ochiul vitelor ! Vuietul vîntului nu conținește. Ce auzi e parcă vuietul timpului ce trece. De unde atîta vînt ? Dar la ce bun să știi ?

Vine și seara, și Juraj se întoarce, străbate poiana, coboară-n pădure. Merge, merge întins la drum, ușor. În el a pogorît, grea, pacea ; nu mai trebuie să fie cu băgare de seamă. Bine, Polano, bine, n-ai să mă mai vezi în ochi, ograda e prea mică pentru doi. S-o găsi la cineva de lucru, și dacă nu, mă așed undeva sus și aștept pînă cade seara. De ce nu? Parcă mult trăiește omul? De ce, mă rog, să se împiedice două furnici una de alta, că doar loc e destul, că-ți vine să te întrebi : de unde atîta loc? Iar eu pot să mă uit și din depărtare... Slavă Domnului, culmi sînt destule de unde să-ți poți privi casa. Ziditorul, și el, urcă pînă sus pe creste și privește în jos la sine în-suși. Așa cum suie norii și se împrăstie, ca o suflare.

Se aud tălăngile cirezilor, și Hordubal nu se îndură să plece. Șade pe hotarul năpădit de cimbrisor, cu buchețelul de fragi în mînă, șade și se uită jos la acoperișul cel nou și roșu. Și curtea se vede ca-n palmă. S-o aduc pe Hafia aici și să-i arăt : Ia te uită, Hafie, nu-i așa că seamănă cu o jucărie? În curte o mogîldeață albă, luminoasă, stă și stă. Și deodată, iată că din grajd se ivește alta, mai întunecată, și se îndreaptă spre ea. Și stă. Și nu se mișcă nici una, parcă ar fi niște păpuși. Furnicile și-ar mișca mustățile, dar oamenii sînt suciți, stau față-n față și nu-și spun nimic. La ce să știi? gîndește Hordubal. Dar e ciudat că nu mai pleacă și stau atît de nemișcate. Și parcă nu știu cum, neclintirea asta te sîcîie. Oare ce-ai adus cu tine de acolo, de sus, Juraj, e pacea? Povara asta care te doboară e pacea? Ai strîns acolo ceva prea mult și acest ceva e dureros. Ți-ai răstignit mîinile și acum îți porți crucea. Iar cei doi, colo jos, stau, stau... Ah, Isuse, urniți-vă odată ! În clipa aceea mogildeața luminoasă se smulge și pleacă ; cea întunecată stă nemișcată și, slavă Domnului, cealaltă e acum dincolo.

Hordubal se întoarce cu buchețelul de fragi. N-are decît buchețelul, dar îl uită și pe el în curte. La cină, în jurul mesei se așază patru oameni. Cît pe ce să spună : „Am văzut o căprioară, Hafie“. Dar nu spune nimic. Vorbele și le mestecă în gură ca îmbucăturile. Polana nu mănîncă, e palidă, parcă sculptată în os. Ștěpán se încruntă, privind în fundul blidului, strîmbă din gură, fă-

rîmîțează pînea între degete și deodată zvîrle cuțitul și fuge afară, ca și cum s-ar fi înecat.

— Ce-are nenea Ștěpán? suspină Hafia.

Polana tace, adună blidele de pe masă, galbenă la față, clănțănind din dinți.

Hordubal a plecat la vaci. Roaiba întinde capul după el, pină ce lanțul începe să zăngăne. Ce ai, stăpîne, de gîfii așa? Eh, roaibo, la ce să știi, la ce să știi, e tare greu, mai greu decît dacă aifi în lanț! Colo sus am fi sunat din tălăngi, tu și cu mine — ce loc mult e acolo! Începe și Dumnezeu. Între oameni însă te înăbuși... Doi-trei oameni, roaibă, și cum te mai apasă! Oare nu le auzi lanțurile zăngănind?

XI

În noaptea aceea Manya s-a îmbătat, s-a îmbătat criță; nu aici, în Kriva, ci tocmai la Tolčemeș, la crîșma ovreiului. S-a bătut cu flăcăii și se zice că s-ar fi tăiat cu cuțitele, așa spune lumea. S-a întors în zori, bătut și umflat. Acum doarme în grajd. Ar trebui adăpați caii, dar nu vreau să mă amestec în treburile tale. Dacă n-am voie să vorbesc cu caii, foarte bine, îngrijește-i singur! Și Polana e ca o umbră, mai bine să nu dai ochii cu ea. Grozav cîte se pot întîmpla pe lumea asta! se gîndește posomorît, Hordubal. Ce-i de făcut?

Și e o zăpușeală, o zăpușeală ca înaintea furtunii. Muștele ciupesc. Uf, ce zi păcătoasă! Juraj umblă înapoi și-n colo, din livadă la staul. Dar și aici parcă nu-s toate la locul lor. Numai gunoaie și urzici... Doamne, ce țigănie! Polana e ca o umbră; stă chircită undeva în casă și nu scoate o vorbă. Fie cum vrei, dar să știi că mi-e greu, tare greu! Hordubal își scarpină îngrijorat ceafa umedă. O să vie furtuna. Ștěpán ar trebui să aducă fînul acasă.

Apoi sare gardul, înconjoară satul pe la spate, iscodind cerul, să vadă cum și ce fel. Privit din spate, satul parcă

ar fi o masă la care te uiți de dedesubt. Numai lemn grosolan și îmbucăt unul într-altul. E ca și când nu te-ar vedea nimeni și te-ai juca de-a v-ați ascunselea cu lumea întreagă. Nu se văd decît garduri și bălării, varză creată mîncată de omizi, colo niște gunoale, măselariță, cucută și țigani, o șatră de țigani. Juraj se oprește, șovăind : of, Doamne, unde am ajuns ! Polana e singură, Ștěpán zace în grajd... nu mai știe nimic de el... Lui Hordubal începe să-i bată repede inima. Dracu s-o ia de baragladină ! O bașoalcă bătrînă, ca o zgripturoaică, păduchează un țigan. Tocmai aici și-au găsit să se aciuzeze ?

— Ce vrei, boierule ? chelălăie țiganca.

— Ei, babo, babo, tresare Juraj, n-ai putea să-mi fierbi o băutură de dragoste ?

— Cum să nu ! se strîmbă zgripturoaica. Da ce-mi dai ?

— Un dolar, un dolar american, zice Hordubal din gît. Doi dolari.

— Aoleu, risipitorule ! se vaietă țiganca. Cu doi dolari nu opărești nici un cîine, cu doi dolari nu descînți nici o vacă !

— Zece dolari, șoptește Hordubal tulburat. Zece, babo !

— Dă-i-ncoa ! zice ea și întinde palma murdară.

Hordubal scoate banii, neliniștit, cu degetele tremurînde.

— Ascultă, babo, da să-mi faci farmece bune, nu numai pentru o noapte, o lună sau un an. Să i se înmoaie inima, să i se dezlege limba, să se uite la mine cu drag.

— Bine, mormăie țiganca. Ilko, aprinde focul !

Cată în sac. Are mîinile zbîrcite ca ghearele unei păsări de pradă. Vai, ce rușine ! Cerul se înnouează. Vine furtuna. Hai, babo ! Hai, vrăjitoareo ! Of, Polano, unde m-ai adus !

Țiganca bolborosește și aruncă firimituri din sac în căzănel. Miroase urît. Ce-o fi mormăind ? Clatină din cap și vrăjește cu ghearele. Lui Juraj îi vine să intre în pămînt. Și numai tu ești de vină, Polano, numai tu, numai tu — ce păcat !

Juraj fuge acasă cu farmecele, fuge că se apropie furtuna. Copitele vacilor trăgînd care încărcate cu bucate, picioarele copiilor gonind spre casă stîrnesc nori de praf.

Hordubal, cu sufletul la gură, deschide poarta casei. Trebuie să se rezeme de ceva, inima i se zbuciumă. Și numai tu ești de vină, Polano, numai tu! Și deodată scapă din grajd, nechezînd, tretinul; se ridică în două picioare și se repede val-vîrtej spre poartă.

— Ptrr, ptrrr ! strigă Juraj și ridică brațele în fața lui.

Polana iese fuga din casă. Calul se întoarce pe picioarele dindărăt și cade cu pieptul înainte, scurmînd pămîntul cu copitele.

Hafia — de unde-o fi răsărit ? — aleargă prin curte spre maică-sa, țipă de groază și cade și ea. Polana strigă și se răstește la Hordubal. Of, și picioarele astea, parcă mi-au întepenit ! Ar trebui să sar. Atunci Manya iese în goană din grajd. Minecile albe îi flutură în vînt, se-aruncă de-a dreptul pe cal, i se agață de coamă zbierînd, se prinde de grumazul lui, fără un tremur, ca o pisică sălbatică. Calul sare, dă din cap, zvîrle din copitele dindărăt. Poc ! Îl trîntește pe Manya la pămînt, dar Ștěpán se ține zdravăn de coamă, ingenunchează și trage calul înapoi. Abia acum i s-au dezmoțit lui Hordubal picioarele; aleargă după Hafia. Calul îl tîrîie pe Manya prin ogradă, dar deodată Ștěpán se ridică pe picioare și-l trage, îl trage de coamă. Hordubal strînge copila la piept. Ar vrea să fugă cu ea și să uite — să uite vedenia : bărbatul încleștat de grumazul animalului. Polana își apasă pieptul cu mîinile. Manya rîde cu poftă, nechează ca un cal și duce spre grajd, în trap săltat, armăsarul, care sforăie turbat.

— Na, ia copilul ! spune Hordubal.

Polana însă nu-l aude.

— Polano ! N-auzi, Polano ?

Pentru întîia oară, Juraj îi pune mîna pe umăr.

— Polano, Hafia !

A ridicat ochii... O, ai mai avut vreodată asemenea priviri, ai mai răsuflet vreodată așa, cu gura întredeschisă?... Ce frumoasă ai fost ! Dar acum a trecut.

— Nu i s-a întîmplat nimic, șoptește ea, ducînd în casă copilul care suspină.

Manya iese din grajd, își șterge cu mîneca sîngele de la nas, scuipe sîngele din gură.

— S-a făcut ! spune.

— Hai, bombăne Hordubal, hai, Ștěpáne, să-ți torn apă pe cap !

Ștěpán pufnește de plăcere sub năvala apei și stropește vesel împrejur.

— Ai văzut ? mormăie el însuflețit. E în călduri, de-ai s-a sălbăticit.

Manya fornăie pe nări, ud, ciufulit.

— Ce armăsar o să fie ăsta !

Juraj ar fi vrut să-i spună lui Ștěpán : Ei, halal de tine, ești un om și jumătate, strașnic l-ai împlinzit ! Dar între bărbați nu încap vorbe multe.

— Vine furtuna, bombăne el, plimbându-se de colo-colo prin staul.

Cerul e negru la miazăzi. Furtunile care vin de acolo nu-s bune. Armăsarul trebuie să se împerecheze. Ei, și dacă ? Tu să nu mai poți să te ții pe picioare, să ridici un copil ? Poate că am îmbătrînit, Polano, sau ce-o fi ? Și cum mi-a mai înțepenit piciorul, parc-aș fi fost blestemat !

Dumnezeule, ce întunecat e cerul ! A început să tune. Țiganca face farmece și, cînd colo, armăsărașului îi arde de împerechere. Și eu să nu sar în coama lui ! Șovăi, mă clatin, tremur, umblu haihui... Ștěpán sare, dar eu nu pot. Dacă-i tînăr, de ce n-ar sări ? Of, Polano, Polano, de ce te-ai uitat așa, de ce te-ai făcut atît de frumoasă ?

Iacă și furtuna, a venit... parc-ar da năvală oherghelie de cai, nechezînd înnebuniți, cu scînteii sub copite. Tu nu mai poți sări în grumazul calului, picioarele nu te mai ascultă. Nu mai sari, nu mai chiui ! Lasă-l pe Ștěpán... La naiba și cu vrăjile astea : pe armăsar îl apucă și fără ele căldurile. Și tu credeai că o farmeci. Tu de ce n-ai sărit pe cal ? Polana s-ar fi uitat la tine, apăsîndu-și cu mîinile pieptul, cu ochi cum n-a avut niciodată.

Juraj privește, fără să simtă picăturile calde, ce i se preling pe gît. Cerul e numai trăsnete și fulgere. Hordubal se închină repede și zvîcnește din loc. Nu, stai să arunc în urzici băutura țigăncii ! Și pe urmă, iute sub șură, să privesc vijelia.

Unde-o fi ? S-a ascuns după şură şi-şi munceşte mintea cu întrebări. De pildă, se gîndeşte aşa : să zicem că sînt bătrîn, dar, la drept vorbind, de ce-am îmbătrînit ? Trăieşti, nu simţi nimic, eşti la fel azi ca ieri, şi deodată bătrîn. Parcă te-ar fi fermecat cineva. Acum nu mai poţi sări în coama unui cal năvălaş, nu te mai baţi la crîsmă. Acum, în loc să prinzi calul, ridici copilul. Odinioară, ca să ştii, mă băteam şi eu la crîsmă şi biruiam, ce mai ! M-am bătut chiar şi cu Geriç, întreabă-l pe Vasil, Polano ! Şi deodată, bătrîn. Polana nu-i bătrînă.

Şi ce dacă-s bătrîn ? E bine să ridici şi un copil. Ei, Polano, de-ai şti ce gospodar aş fi eu ! Te-aş ţine ca pe-o boieroaică, cu slujnice, şi numai să porunceşti : Hei, Marika, dă grăunţe păsărilor ! Mişcă-te, Axeña, adapă vitele ! E adevărat că mi-au furat trei mii de dolari, dar mai am şapte sute. Aş putea să încropesc ceva cu ei. Da, sufletele, n-am fost degeaba în America. Tînăr, bătrîn, măcar am văzut şi eu cîte ceva pe lumea asta. Zice că nu face să creşti vaci şi mai ştiu eu ce... Parcă-i vorba de asta, trebuie să ştii să le vinzi. În America, să zicem, acolo ţăranul nu aşteaptă să vie măcelarul ; se duce singur la oraş şi încheie tîrgul, atîtea şi atîtea bucăţi pe an, atîtea şi atîtea *vessels*¹ de lapte zilnic şi *all right*. Aşa merge treaba. De ce adică n-aş face şi aici aşa ? Să cumperi un cărucior şi un căluţ. Să-ţi vinzi caii, Polano. Eu vreau un căluţ cu care să pot vorbi şi merge la oraş. De, americanul ştie el ce ştie, nu de-a surda a umblat prin lume. Aduce acasă chimirul doldora de bani. Şi vecinii ar veni să mă întrebe dacă pot să le vînd la oraş cîteva gîşte. De ce să nu pot, dar nu aşa, cu gîsca sub braţ, să tragi de mîneacă omul ; cincizeci, o sută de gîşte pe săptămînă, faci cuşti şi haida cu ele la tîrg ! Aşa se face, vecine, *business*². Sau lemne de foc, cincizeci de vagoane de lemne. Cartofii, cu vagoanele. Ia te uită la Hordubal ce-a mai învăţat în

¹ Bidoane (engl.).

² Afaceri (engl.).

America. Chiar și tu, Polano, ai să spui că Juraj e om cu cap, că nici un tânăr n-ar fi mai destoinic. Hei, Marika, Axeña, ia descălțați-l pe stăpîn, că s-a întors de la tîrg ! Și tu ce-ai făcut, sufleteleule, toată ziua ? Ți-am îngrijit ferma, m-am certat cu argatul, ei, și pe urmă... pe urmă te-am așteptat pe tine, Juraj.

Hordubal șade pe un fel de buturugă și se uită. Să încerc, de ce nu ? Cît timp poți să te apuci de-o treabă înseamnă că ești încă tânăr. Dacă nu, atunci e altminteri. Ar trebui cumpărate stîncile de sub Menčul... Au piatra ca marmura... Cumpărate și cărate bucăți la oraș. Ce, la cîmpie găsești piatră ? Numai noroi și praf. Acolo pînă și cerul e prăfuit. Aș putea zdrobi piatra și singur. Parcă puțin m-am trudit eu în America ? Și cu dinamita știu să umblu, frățioare. Faci o gaură, pui fitilul, se dau toți la o parte — și bum ! Hei, Polano, asta treabă bărbătească, așa-i ? Ce înseamnă pe lîngă asta să prinzi un armăsar ? Cu un steag roșu în mîină să strigi : Atenție, explozie ! Să bubuie, să se audă hăt departe. Ceilalți... ceilalți n-au decît să alerge după cai pe cîmpuri.

Ei, cîte lucruri nu s-ar mai putea face aici ! În luncă ce aveți ? Nimic. Dar aici, la Kyslé Vody, găsești fier, pînă și apa e cafenie de rugină. Pe sub Tataruka e un fel de piatră lucitoare, ca smoala. Babele spun că munții ar fi plini de comori. Să cutreieri culmile toate pînă la Durna, peste Čornyvreh, peste Tatinska și Tupa, cine știe cîte n-ai afla ! Și apoi, azi se scormonește și pămîntul, frățioare ! Acasă nimic, nici o vorbă. Mîine mă duc la Praga, Polano, să stau de vorbă cu niște domni, și gata. Apoi, boierii or să vină drept la Hordubal : Bună ziua, acasă-i domnul Hordubal ? Și domnule Hordubal în sus, domnule Hordubal în jos, ai găsit o comoară, un minereu pe care-l căutăm de cincizeci de ani. Păi da de ce nu ? Ei zic că sînt pietre, dar tu știi ce piatră-i asta ? Nu știi, așa-i ? Atunci nu vorbi !

Hordubal se rușinează puțin. Poate-s numai prostii, dar piatra de sub Menčul nu-i prostie. Ar trebui să am boi, cîtiva, donă perechi de bouleni din ăi de Podolia, cenușii, cu coarneau ca niște brațe, mamă Doamne, ce vite ! Și cu încărcătura de pietre s-o pornesc prin luncă, să merg înaintea boilor și să strig : Hăis, cea, hoo ! Și tu cu

caii tăi dă-te la o parte, în lături, chiar de-ar fi să intri în șanț, că altfel nu se poate ! Ai cui sînt boii ăștia ? Ai lui Hordubal. Vite ca astea n-are nimeni în tot ținutul.

Hordubal scoate de la piept săculețul și își numără bani. Șapte sute de dolari. Asta face peste douăzeci de miișoare : frumoși bani, Polano ! Cu ăștia poți să începi o viață nouă. Ai să vezi tu ce om e Juraj. Și înțelepciunea e putere. E drept că și calul care merge-n buiestru se plătește bine, dar ia te uită la boul ăsta : dă din cap, poartă jugul pe grumaz, și tu îți faci treaba cu el.

Juraj clatină din cap și se plimbă prin curte. În curte Polana curăță mazăre. Se încruntă supărată, aruncă păștile goale din poală și intră în casă.

XIII

Hordubal șade în cîrciumă și se veselește. Slavă Domnului, azi e gălăgie aici. E și Michalčuk de față, și Varvarin, Poderejčuk al lui Mechajlo, Herpák zis Junca, Fedeleș Michal și Fedeleș Gejza, Feduk, Hryc, Alexa, Hryhorij și Dojda pădurarul, toți numai vecini. Cică se duc să împuște o scroafă sălbatică, care face stricăciuni la cîmp. Stîncile de sub Menčul sînt ale lui Hryhorij. Ar fi bine să vorbesc cu el, așa, pe de departe și cu băgare de seamă. De pildă : că drumul spre cîmp ar trebui dres cu piatră. Ei, se amărăște Juraj, dar eu nu mai am pămînt ! Pămîntul meu îl stăpînește Pjosa. Stă acolo, închîndorat. Nu mai am pămînt, ce-mi pasă mie de ei ? Facă ce vor cu scroafa lor, eu n-am ce căuta printre ei ! se posomorăște Hordubal. Voi cu ale voastre, eu cu ale mele.

Între timp, oamenii au început să-l întrebe ce și cum, cînd a venit și de unde ? Juraj bea încet, sorbitură cu sorbitură, și se gîndește la ale lui. Ridică din sprîncene și se pregătește să plece acasă. Bine, Polano, ai să vrei tu odată să începi — și ce-i cu asta, Juraj, și cum e cu astălaltă ? — și eu am să ridic din sprîncene și am să plec la cîrciumă. Să știi și tu gustul durerii. Ce, am nasul rîios, sau gura putu-

roasă, ca László cerșetorul ? Da, sînt bătrîn, și cărbunii mi-au mîncat măruntaiele. Sînt numai ciolane, n-a mai rămas nimic din mine. Cum intram în mină cîte patru ! Numai coastele mi-au mai rămas, numai palmele și genunchii. Dacă ai ști în ce văgăuni trebuia să sparg cărbunii ! Și acum scuipe negru, Polano. Așa e, nu prea găsești la mine ce să-ți placă, dar știu să muncesc, sufletele, ai să vezi !

— Hei, americanule, se strîmbă Fedeleș Gejza, nu te-ai arătat pînă acu. Ce, veniși să-ți cînstești vecinii ?

Hordubal clatină din cap.

— Am venit, am venit, dar fac cînste americănește ! Crîșmare, ia adu-i lui Gejza un pahar cu apă ! Și dacă mai vrei, Gejza, să-ți aducă o găleată întreagă, măcar așa să-ți speli gura.

— Și ce-ai tu cu gura mea ? rîde Gejza. Bine că-i place nevesti-mi.

Juraj s-a întunecat : ce-mi pasă mie de nevestă-ta ? Auzi, să-i cînstesc ! V-aș cînsti eu, hei, aș bea cu voi de drag, v-aș ține de după umeri și aș cînta, aș cînta cu ochii închiși. Dar dolarii mei îi țin pentru altele. Am o idee, vecine, o idee bună, americană. Așteptați să vedeți, cînd am să încep să sfărîm piatra ! Ia uitați-vă la Hordubal ! Ai înnebunit, mă ? Ce, nu-ți mai ajunge piatra de pe drumuri ? Dar după o vreme or să spună : Bravo, americanul știe să scoată bani și din piatră !

Fedeleș Michal începe să îngîne un cîntecel, iar ceilalți îi țin isonul. Ce bine se simte omul între bărbați ! Ce mult e de cînd n-am auzit cîntecul ăsta ! Cîtă vreme ? Cu ochii întredeschiși, cu glasul scăzut, Juraj îngîină tra-la, tra-la, tra-la, și dracu știe cum, s-a trezit cîntînd, cîntînd din răspu-teri.

— Hei, tu ! strigă Fedeleș Gejza. Cine nu bea cu noi, nici să nu cînte cu noi ! Cîntă acasă, Hordubal !

— Sau trimite-l încoa pe Ștěpán ! se amestecă Jura Feduk. Se zice că știe să cînte mai bine decît tine.

Hordubal se ridică în picioare, înalt, aproape atingînd tavanul.

— Cîntă, Gejza, mai departe ! zice el liniștit. Tot am vrut eu să mă duc acasă.

— Și ce să faci acasă ? se schimonosește Fedeleş Michal. Ai argat acolo.

— E boier, strecoară Gejza. Și-a luat argat la nevastă. Hordubal s-a întors ca o sfirlează.

— Gejza ! șuieră el printre dinți. De cine vorbești ? Gejza se leagănă batjocoritor pe-un picior.

— De cine ? Aici nu-i decît un gospodâr despre care se poate vorbi așa.

Bărbații se ridică.

— Lasă-l, Gejza ! sare Varvarin.

Cineva îl ia pe Juraj de umeri și-l trage prietenește afară. Hordubal se smulge și se îndreaptă spre Fedeleş, cît pe ce să-l atingă cu nasul.

— De cine vorbești ? răcnește el.

Fedeleş Gejza mai spune o dată limpede ce spusese și, pe neașteptate, șfichiuit parcă de un bici, zice :

— Un singur neghiob ca ăsta e pe lume, dar tîrfe ca Polana, cîte vrei !

— Hai afară ! scrișnește Hordubal, croindu-și loc în cîrciumă printre umerii oamenilor.

Gejza iese după el, deschizîndu-și în buzunar briceagul. Păzea, Hordubal, păzea la spate !

Hordubal, de unde ! Se împinge afară. Gejza, după el, cu briceagul strîns în pumn, de i-a nădușit palma.

Toți ies din cîrciumă. Juraj se întoarce spre Fedeleş.

— Mă, bolborosește el, haide dar !

Gejza ține briceagul la spate. E negru la față și gîfîie, gata să sară. Hordubal însă se năpustește asupra lui dintr-o parte. Îl ia pe sus, de parcă ar fi scos apă dintr-o fîntînă, se întoarce pe călcîie și-l bușește de pămînt. Gejza cade pe picioare șuierînd, ca turbat. Hordubal îl ridică iar sus și-l trîntește de pămînt, și iar sus, și iar jos, de parcă ar fi avut în mîini un mai. Deodată, lui Gejza i se frîng genunchii, se prăbușește la pămînt cu mîinile desfăcute, poc ! Capul i se izbește de un fel de ciubăr, și iată-l lat, întins, ca o grămadă de boarfe.

Hordubal abia mai răsuflă și se uită la oameni cu ochi înlăcrămați.

— N-am știut, mormăie el, cerîndu-și parcă iertare, n-am știut că acolo-i un ciubăr.

În vremea asta, loviturile au început să plouă pe capul lui Hordubal, una după alta. Doi, trei, patru inși dădeau tăcuți în el de-i răsună căpățîna.

— Dați-vă la o parte ! urlă Hordubal, bălăbănindu-și brațele prin întuneric ; nimerește nasul cuiva, alunecă la pămînt și iar încearcă să se scoale.

— Se bat ! țipă cineva.

Hordubal dă să se ridice, dar nu poate ; se înalță sub lovituri și icnește, oh-oh, încearcă din nou să se scoale.

— Ce faceți aici ? se aude glasul cuiva care alergase și sufla repede, și pleosc cu vîna de bou în grămada de oameni care gîfiau.

Și dă-le peste capete ! Cineva strigă înnebunit :

— Luați seama la cuțite !

Vasil Gerič al lui Vasil răsuflă greu și învîrtește vîna de bou deasupra trupului lui Hordubal. Juraj încearcă să se ridice.

— Și voi, acuși să plecați ! tună primarul, ridicînd vîna de bou.

De n-ai fi fost tu, primarule, ehei, și ce mai primar ! Vestit bătauș Vasil ăsta al lui Vasil. Și muierile îndrăznesc acum să iasă pe ulițe, cu mîinile încrucișate pe piept, și să se uite spre cîrciumă.

Juraj Hordubal încearcă să se scoale, stă cu capul în poala lui Vasil și cineva îi spală obrazul ; e Pjosa.

— Asta n-a fost bătaie cinstită, Vasil, mormăie americanul. M-au luat pe la spate, doi contra unu !

— Șase au fost, măi Juraj, băiete, și toți cu pari în mînă. Ai un cap de stejar, mă mir că nu ți-a plesnit !

— Dar Gejza ? întreabă cel bătut.

— Gejza s-a săturat, l-au dus, zice primarul. Juraj răsuflă ușurat.

— Să bage de seamă, tîlharul, să nu-i mai umble gura ! mormăie el, încercînd să se scoale.

Slavă Domnului, merge, stă în picioare și se ține de cap.

— Ce-or fi avut toți cu mine ? se miră el. Hai să bem, Vasil ! Nu m-au lăsat să cînt, puturoșii !

— Du-te acasă, Juro ! îl sfătuiește primarul. Te întovărășesc eu. Te pomenești că te pîndesc pe undeva.

— Mie să-mi fie frică de ei ? se sumește Hordubal, și pleacă spre casă, clătîindu-se.

Nu, Polano, nu sînt beat, dar m-au bătut la cîrciumă. De ce m-au bătut ? Uite-așa, suflețelule, de veselie, din glumă, mi-am măsurat puterile cu Fedeleș Gejza.

— Ei, Vasil, povestește Juraj înseninat, am avut și în America o bătaie. A sărit la mine un *mainer* cu ciocanul, un neamț, naiba știe ce era. Dar ăilalți i-au luat ciocanul din mîină, s-au strîns roată în jurul nostru, și acum, hai la trîntă cu mîinile goale ! Am încasat și eu cîteva, dar l-am pus pe neamț la pămînt. Și nimeni nu s-a băgat între noi.

— Mă, Juraj, spune Geriç serios, nu mai da pe la cîrciumă, că iese iar cu bătaie !

— De ce ? se miră Hordubal. Că doar nu le fac nimic.

— De, schimbă vorba primarul, trebuie să se bată și ei cu cineva. Du-te de te culcă, Juraj, și mîne gonește-ți argatul !

Hordubal s-a întunecat.

— Ce tot spui, Geriç ? Și tu te amesteci în treburile mele ?

— De ce să ții în casă un străin din alt sat ? adaugă Vasil șovăitor. Du-te, du-te și te culcă ! Ei, Juraj, Polana nu-i vrednică să te bați pentru ea.

Hordubal a înmărmurit ; se uită, se uită la primar.

— Așadar, și tu ești ca ei, mîrșav ca ei ! zice în cele din urmă. Tu n-o cunoști pe Polana, tu... numai eu o cunosc, și îndrăznești...

Vasil îi pune mîna aspru pe umăr.

— Juraj, noi de opt ani vedem ce se întîmplă.

Hordubal se smulge cu putere.

— Pleacă, pleacă, sau... Geriç, cît mai trăiesc... martor mi-e Dumnezeu... să nu te mai văd în ochi ! Și ai fost cel mai bun prieten al meu.

Hordubal nu se mai întoarce și pleacă spre casă, clătîindu-se. Geriç a pufnit pe nas un timp, apoi s-a dus înjurînd.

A doua zi, Ștěpán înhamă calul la căruță. Pleacă jos, în luncă. Hordubal iese din grajd. E ciudat, umflat și cu ochii roșii.

— Merg cu tine, Ștěpáne, zice scurt.

Țtt-țtt, căruța zboară prin sat, dar Juraj nu se uită nici la oameni, nici la cai. După ce-au ieșit din sat, Juraj poruncește :

— Oprește și dă-te jos din căruță ! Vreau să-ți vorbesc.

Ștěpán se uită obraznic și cu ochi arzători în ochii stăpînului.

— Ce-i ?

— Ascultă, Manya, începe Hordubal șovăitor, umblă niște vorbe scîrnave despre Polana și despre tine. Eu știu că sînt bîrfeli, dar trebuie să le stăvilim. Înțelegi ?

Ștěpán ridică din umeri.

— Nu înțeleg.

— Trebuie să pleci de la noi, Ștěpáne. Asta... pentru Polana. Trebuie să astupăm gura lumii. Trebuie, pricepi ?

Ștěpán își înfige ochii obraznici în privirea nesigură a stăpînului.

— Pricep.

Juraj face un semn cu mîna.

— Așa, și-acum pleacă !

Manya stă cu mîinile strînse, gata parcă de bătaie.

— Tu ai treburile tale, Ștěpáne, mormăie Hordubal.

— Bine dar ! șuieră Ștěpán.

Își face vînt în căruță, rotește biciul și poc ! peste capul cailor. Caii se trag înapoi, se ridică pe picioare și pornesc într-un galop nebun. Căruța zboară, scîrțîind din încheieturi, gata-gata să sară în mii de țândări.

Hordubal stă în mijlocul drumului, înghițind praful ; apoi se întoarce spre sat și se îndreaptă cu capul plecat spre casă. Ei, Juraj, așa merg bătrînii...

În săptămîna aceea Hordubal slăbise de dăduse os în os. Și cum să nu fi slăbit, oameni buni? Puțin lucru e să umbli de colo-colo, toată ziua, să hrănești porcii, să țesali caii, să duci vacile la pășune, să rînești grajdul și să pregătești copilul de școală? Apoi să pleci cu caii în luncă, să culegi porumbul, că i-a sosit vremea. La prînz, acasă, să-i faci copilului ceva de mîncare, să adapi caii, să dai grăunțe păsărilor. Pe urmă, iar în luncă, pentru o fărîmă de treabă, iar pe seară repede acasă, să pregătești cina, să îngrijești de vite, ba să-i coși Hafiei fustița, cu degetele tale butucănoase; de, ce să-i faci, copilul se joacă și își rupe hăinuțele. E greu să fii deodată în atîtea locuri, greu să le ții minte pe toate. Seara, cade ca un butuc pe paie și nu adoarme de grijă, nu cumva o fi uitat ceva? Of, Doamne, a uitat să ude mușcatele de la fereastră! Și, gemînd, Hordubal se scoală să ude florile.

Și Polana — parcă nici n-ar fi. S-a încuiat în odaie și stă îmbufnată. Ce să fac? gîndea Hordubal stingherit. S-a supărat femeia că nu m-am sfătuit cu ea: Ce zici, Polano? Eu aș da argatul afară. Of, muiere, ce minte ai și tu! Putteam eu să-ți spun: Uite, Polano, oamenii vorbesc așa și pe dincolo? ... Ce să mai lungim vorba? Gata, am dat argatul afară, supără-te! N-am să te silesc cu bîta să faci treabă. Of, of! Dacă nu pune mîna nevasta... o săptămînă abia a trecut și totul parcă se duce de ripă. Cine-ar fi crezut cît poate să muncească o femeie? Un bărbat nu e în stare să facă nici pe jumătate. O să vadă ea singură, îi trece supărarea și după aia o să rîdă: Ce prost mai e și Juraj ăsta, nu se pricepe nici să deretice, nici să gătească... de, ce vrei, așa-s bărbații! O dată s-a uitat la ea. Se întorsese să ia ceva și ea stătea în ușă. Era ca o umbră. Avea cearcăne la ochi și de-a latul frunții zbîrcituri. Hordubal s-a întors: Nu vreau nimic, sufletele, nu te-am văzut! Și-a pierit ca o umbră. Noaptea, cînd Hordubal se așază pe paie, aude cum se deschide undeva o ușă. E Polana, iese în curte și stă, și stă... Și Juraj, cu mîinile sub cap, se uită în întuneric și freamătă.

Vacile, caii, Hafia, găinile, porcii, ogoarele, florile, Dumnezeule, câtă treabă ! Dar cea mai grea treabă e să nu te arăți, să n-aibă lumea ce cleveti că la Hordubali e așa și pe dincolo. Hordubal are o soră măritată, ar putea s-o roage să-i dea o mînă de ajutor, ar putea găti, dar nu, nu-i trebuie, nu. Vecina clatină din cap peste grajd. Trimite-mi-o pe Hafia peste zi, am eu grijă de ea ! Mulțumesc, vecino, mulțumesc frumos, nu te osteni ! Polana a fost puțin bolnavă și a stat în pat, las' că-i țin eu locul. Ți-arăt eu ție să iscodești oamenii ! Mă întilnesc cu Geriĉ, se uită la mine și parcă-parcă ar da binețe. Piei din ochii mei, să nu te văd ! Și Hafia se teme. Se uită și nici nu clipește. De, îi lipsește Ștěpán. Degeaba, copilă, decît să vorbească lumea...

Vaci, cai, porumb, porci, să dai apă porcelei și să mai desfunzi și șanțurile, să se scurgă zoile. Hordubal le face pe toate, suflînd greu, dar cu rîvnă. Acum nu mai e nimic pe lume, nimic decît cocina porcilor. Așteaptă, Polano, și ai să te minunezi cînd ai să vii aici, cocina e ca o casă. Să mai aduc apă proaspătă, și gata. Hordubal se duce cu putinica la fîntînă.

În curte, pe oiștea căruței, șade Manya, săltînd-o pe Hafia pe genunchi și spunîndu-i ceva.

Juraj pune putinica la pămînt și, cu mîinile în buzunar, se duce drept la Ștěpán. Manya împinge fata cu o mînă și cu cealaltă își pipăie buzunarul. Stă. Are ochii subțiați ca niște bobite de chimen, iar din pumn se vede ceva îndreptat spre pîntecul lui Juraj.

Hordubal se strîmbă. Ehei, băiete, tu n-ai fost în America, nu știi cum se împușcă acolo cu revolverul ! Na colea ! Și scoțînd din buzunar briceagul închis, îl zvîrle jos. Manya bagă mîna în buzunar și nu-l scapă pe gospodar din ochi.

Hordubal, cu mîna proptită de scară, se uită de sus la Manya. Ce să mă fac cu tine, Dumnezeule ? gîndește Hordubal. Ce să fac cu el ?

Nici Hafia nu știe ce-o să iasă din treaba asta și se uită speriată de la tata la Ștěpán și de la Ștěpán la tata.

— Ei, Hafie, mormăie Hordubal, ești bucuroasă că a venit Ștěpán să te vadă ?

Fetița nu răspunde ; întoarce doar ochii spre Manya. Hordubal își mîngîie ceafa, nehotărît.

— Și ce stai aici ? spune încet. Du-te și adapă caii !

XVI

Se duce drept în odaie, bate în ușă și strigă :

— Deschide, Polano !

Ușa se deschide și în ea se ivește Polana — ca o umbră.

Hordubal se așază pe ladă, cu miinile proptite pe genunchi, și privește în pămînt.

— S-a întors Manya, zice el.

Polana nu răspunde, dar pieptul îi tresaltă deodată.

— Vorbește lumea... bolborosește Juraj, că tu... și cu argatul... De-aia l-am gonit. — Hordubal, amărît, răsufală din greu. — Și acum s-a întors, afurisitul ! Așa nu nu se mai poate, Polano !

— De ce ? se răstește Polana. De gura lumii ?

Hordubal dă din cap.

— De gura lumii, Polano. Nu trăim singuri. Ștěpán e bărbat, să se apere singur de gura lumii, dar tu... oricum, sînt bărbatul tău, măcar în fața oamenilor. Asta-i.

Polana se reazemă de canatul ușii — i s-au muiat picioarele — și tace.

— Se pare, mormăie Hordubal, se pare că Hafia s-a obișnuit cu Ștěpán. Și flăcăul e bun cu fetița. Și cailor le lipsește. Era aspru cu ei, dar îl iubeau.

Juraj ridică ochii.

— Ce-ai zice, Polano, dacă am logodi-o pe Hafia cu Ștěpán ?

Polana tresare înspăimîntată.

— Bine, dar asta... nu se poate, șoptește ea îngrozită.

— E adevărat, Hafia e micuță, spune Hordubal. Dar logodnă nu înseamnă musai măritiș. În vremurile de demult copiii erau logodiți încă din leagăn, Polano.

— Bine, dar... Ștěpán... Hafia e cu cincisprezece ani mai mică decît el, se apără Polana.

Juraj dă din cap.

— Ca și tine, sufletelele. Se mai întâmplă. Dar ca străin Manya nu poate să rămână aici. Ca ginere pentru Hafia, ei, se schimbă socoteala, e de-al nostru, mă rog, ginerele își face ucenicia...

Polana începe să se lumineze.

— Și atunci ar putea să rămână aici? întreabă ea, încordată ca un arc.

— Să rămână. De ce să nu rămână? Ar fi ca la părinți. Nu mai e străin. E ginere. Și astupăm gura lumii. Măcar așa o să-și dea seama... că au vorbit cu păcat. Asta pentru tine, Polano. Altminteri, de, se pare că ține la Hafia... și se pricepe la cai. Nu-i vorba de muncă... ce, parcă se îmbogățește vreun om muncitor?

Polana se gândește adânc, cu fruntea brăzdată de cute.

— Și crezi că Ștěpán o să vrea?

— O să vrea, sufletelele. Am bani, îi dau bani. Spune, ce să fac cu ei? Și Ștěpán e lacom. Vrea să aibă lunci, cai, pământ cât vezi cu ochii. I se aprind ochii după ele. Șade la căldură... o să se mai gândească el!

Fața Polanei e de nepătruns.

— De, Juraj, cum crezi, dar eu una nu-i spun.

Juraj se ridică.

— Îi spun eu. N-avea grijă, am să mă sfătuiesc și cu avocatul cum și ce fel. Cred că trebuie să facem și un fel de înscris. Am eu grijă.

Hordubal nu se mișcă. Așteaptă, poate că Polana are să-i mai spună ceva. Pe ea însă o prinde graba deodată.

— Trebuie să mă duc să pregătesc cina.

Și Juraj se apucă să trebăluiască prin grajd, ca altădată.

XVII

Manya se duce la Rybár cu stăpînul, să vorbească cu părinții. Di, cailor! Și caii pornesc în buiestru. Ți-e mai mare dragul să-i privești.

— Așadar, tu, Ștěpáne, vorbește Hordubal adîncit în gînduri, ai un frate mai mare, unul mai mic și o soră măritată. Hm, sînteți destui ! I-adevărat că la voi e luncă ?

— Luncă, spune Ștěpán îndatoritor, și dinții îi scilpesc. Noi creștem mai ales bivoli... și cai. Bivolilor le place mlaștina, jupîne.

— Mlaștină... face Juraj. Și locurile astea mlăștinoase n-ar putea fi secate ? Am văzut eu așa ceva în America.

— La ce să le secăm ? rîde Ștěpán. Pămînt, jupîne, e cît lumea. Și-ar fi păcat de mlaștină, acolo cresc răchite. Noi împletim coșuri iarna. În loc de scînduri, avem răchită. Căruța, din răchită ; garduri, polate, totul din răchită. Uite chiar acolo un țarc !

Cîmpia nu-i place lui Juraj ; n-are capăt. Dar ce să-i faci ?

— Și zici că taică-tu trăiește ?

— Trăiește. O să se mire cînd o să vadă pe cine îi aduc, spune Manya bărbătește și întrucîtva mîndru. Păi, iată că ajunserăm la Rybár.

Cu clopul dat pe spate, pocnind din bici, Juraj intră în sat și în ograda Manylor ca un boier. Din colibă iese un băiat scund, îndesat.

— Hei, Đula, strigă Ștěpán, du caii la umbră și dă-le nutreț și apă ! Pe aici, jupîne.

Hordubal fură cu ochiul curtea : grajdul răscolit, o scroafă se plimbă prin curte, dincolo niște curcani zbîrliți.

— Ăsta-i un ac, jupîne, un ac de împletit coșuri, îl lămurește Ștěpán. La primăvară facem o șură nouă.

Bătrînul Manya, cu o pereche de mustăți lungi sub nas, așteaptă în prag.

— Tată, îți aduc pe jupînul de la Kriva, îl vestește Ștěpán semeț. Vrea să stea de vorbă cu dumneata.

Bătrînul Manya poștește oaspetele în casă și așteaptă neîncrezător, să vadă ce dorește. Hordubal se așază țeapăn, doar pe marginea scaunului, ca să se vadă că „mîna n-a intrat încă pe mîneacă“, și poruncește :

— Hai, Ștěpáne, zi cum și ce fel !

Ștěpán își arată dinții și dă în vileag noutatea cea mare : cum că acest gospodar i-ar încredința-o pe singura lui fiică, pe Hafia, cînd i-o veni vremea, și că de aia vrea să vorbească cu tătîne-su, să cadă la învoială. Hordubal dă din cap : așa e, da. Bătrînul Manya s-a înviorat.

— Hei, Ŭula, adă rachiu ! Bine-ai venit, Hordubale ! Cum ai călătorit, bine ?

— Bine.

— Slavă Domnului. Dar bucatele, frumoase, frumoase ?

— Păi, frumoase.

— Și sînteți sănătoși ?

— Mulțumesc lui Dumnezeu, sănătoși.

După ce toate astea au fost spuse, după datină, bătrînul Manya urmează :

— Și dumneata n-ai decît o fetică, Hordubale ?

— De, numai una mi-a dat Dumnezeu.

Bătrînul chicotește în mustață și-l privește țintă.

— Nu se știe, Hordubale, poate o să-ți mai dea vreun fecior. Pămîntul dacă-l muncești, dă roade...

Juraj ridică mîna, ca și cînd ar vrea să facă un semn.

— Poate că se mai naște un fecioraș, un moștenitor, se strîmbă bătrînul, subțîindu-și ochii. Arăți bine, Hordubale, mai gospodărești vreo cincizeci de ani.

Hordubal își mîngîie ușor ceafa.

— Ei, cum o da Dumnezeu. Hafia nu trebuie să aștepte moștenirea. Slavă Domnului, am zestre pentru ea.

Bătrînului Manya îi scapără ochii.

— Așa se zice, cum să nu. În America am auzit că banii-i culeg de pe jos, e-adevărat ?

— Nu-i chiar așa, gîndește cu glas tare Hordubal. Și știi cum e cu banii, Manya ? Dacă îi ții acasă, ți-i fură, dacă îi pui la bancă, iar ți-i fură. Mai bine e să-ți înjghebi acolo o gospodărie.

— Ce-i drept, e drept, încuviințează bătrînul Manya.

— Mă uit aici, urmează Hordubal, cumpănit. Pămîntul ăsta de pe la voi nu hrănește omul. Numai mlaștină și drumeaguri. Socot că un gospodar care are zece acri de pămînt abia poate trăi din ei.

— Asta așa-i, mormăie prevăzător bătrînul. Aici e greu să te chivernisești. Gospodăria ar trebui s-o moște-nească feciorul nostru ăl mare, adică Michal, iar ăilalți doi numai părți din ea.

— Cît? întrebă Juraj de-a dreptul.

Bătrînul clipește surprins. Măi, nu lași omul nici să se gîndească?

— Trei miișoare, mormăie, uitîndu-se pe furiș, amărît, la Ștěpán.

Hordubal socotește la iuțeală.

— De trei ori trei... așadar nouă-zece mii face gospodăria dumitale?

— Cum așa, de trei ori trei? se supără bătrînul. Și fata trebuie să-și ia partea!

— Adevărat, recunoaște Hordubal. Să zicem atunci treisprezece.

— A nu, asta nu! dă din cap bătrînul. Glumești, Hordubale?

— Nu glumesc de loc, rămîne Hordubal la ale lui. Manya, eu aș vrea să știu cam cîți bani face o gospodărie ca asta?

Bătrînul Manya s-a zăpăcit. Ștěpán holbează ochii. Oare bogătanul ăsta de Hordubal vrea să le cumpere gospodăria?

— O gospodărie ca asta n-ai lua-o cu douăzeci de mii, zice bătrînul șovăind.

— Așa, una peste alta?

Bătrînul chicotește.

— Bată-te norocul, Hordubale! Păi noi avem patru-cinci cai în curte!

— Eu ziceam fără cai.

Bătrînul Manya devine serios.

— Dar, la urma urmei, ce vrei dumneata, Hordubale? Ai venit să-mi cumperi gospodăria sau să-ți logodești fata?

Hordubal s-a făcut roșu ca racul.

— Să-ți cumpăr gospodăria? Eu să cumpăr pămînt în luncă? Să dau bani pe noroi, pe răchită de fluier? Oracan de mine! Mulțumesc, Manya, dar mie-mi place să vorbesc pe șleau. Dacă ne înțelegem, și Ștěpán al

dumitale se logodește cu Hafia mea, îi lași gospodăria lui Ștěpán. După nuntă, Michal al dumitale primește de la mine partea lui în bani. Și Ďula la fel.

— Dar Maria? suflă Ștěpán.

— Și Maria... Nu mai aveți pe nimeni? Ștěpán să se gospodărească aici, în Rybár.

— Și Michal? întreabă bătrînul fără să priceapă.

— Păi, își primește partea, să se ducă cu Dumnezeu. E flăcău. Mai bine ia bani decît pămînt.

Bătrînul Manya clatină din cap.

— Nu, nu! mormăie el. Asta nu se poate!

— Și de ce să nu se poată? strigă aprins Ștěpán.

— Ia mișcă-te de aici, șterge-o! sare bătrînul. Ce te bagi în vorbă?

Mormăind supărat, Ștěpán ieși fără țintă în curte. Ďula, se înțelege, e la cai.

— Ce-i, Ďula? îl bate pe umeri Ștěpán.

— Frumos căluț! îl prețaluiește băiatul, cunoscător. Mi-l dai să mă plimb cu el?

— Nu-i de nasul tău, zice Ștěpán și arată cu capul spre casă.

— Bătrînul...

— Ce?

— Nimic. Se pune-n calea mea, îmi strică fericirea.

— Ce fericire?

— Nici o fericire. Ce știi tu?

În curte e tăcere, numai purcica grohăie de una singură. Dinspre mlaștini se aud orăcăieli, broaștele încep să cînte.

— Și rămii la Kriva, Ștěpáne?

— Poate... încă nu m-am hotărît, se umflă în pene Ștěpán.

— Dar stăpîna?

Rîndunelele în zbor aproape ating pămîntul cu pîntecul. Ștěpán cascadează mai-mai să-și rupă falcile. Ce fac babalicii aia acolo înăuntru? Au să-și muște nasurile! De necaz și de urît, Ștěpán smulge acul din tocul ușii și îl împlîntă iar în lemn din toate puterile.

— Așa, acum scoate-l! îl îmbie pe Ďula.

Ďula îl scoate.

— Hai să vedem : cine-l înfige mai adînc?

Un răstimp se joacă înfigînd acul în uşă, pînă sar din el scînteii.

— Ce să fac ? Cu tine nu mai e de trăit, zice Ţula. Mă duc după fete.

Pe nesimţite s-a lăsat amurgul. Deasupra luncii cerul e învăluit într-o pîclă viorie.

Să mă duc înăuntru ? gîndeşte Ştěpán. Ba nu, nu mă duc de-al dracului ! Şterge-o ! mi-a zis bătrînul. Ce te bagi în vorbă ? Dar ce, Hordubal lui sau mie mi-o dă pe fie-sa ? Treburile ştiu eu să mi le fac şi singur, şi el de colo — şterge-o, auzi ! Şi ce-mi porunceşte mie ? se-nfurie Ştěpán. Acu nu mai sînt de-ai lor.

În cele din urmă, Hordubal apare în uşă ameţit de rachi. Se pare că s-au înţeles moşnegii. Manya, bătrînul îl însoţeşte, bătîndu-l pe spate. Ştěpán stă la capetele cailor şi îi ţine de căpăstru ; de, ca un argat... Hordubal a băgat şi el de seamă şi dă din cap înspre Ştěpán, a laudă.

— Aşadar, duminică la oraş ! strigă bătrînul Manya, şi ttt-ttt, căruţa a pornit.

— Drum bun !

Ştěpán trage cu ochiul la stăpîn-su, nu vrea să întrebe, poate deschide el vorba.

— Uite, ăla e rîul nostru ! arată cu biciul.

— Hm.

— Şi colo, căruţa aia cu trestie, parcă-i a lui Michal al nostru. Noi umplem saltelele cu rogoz, nu cu paie.

— Mda.

Iar tăcere. Ştěpán mină caii cît poate de frumos, dar stăpînul nu face decît să dea din cap. Pînă la urmă, Manya nu mai rabdă.

— Ei, jupîne, cît le-ai dat ?

Hordubal înalţă din sprîncene.

— Ce ?

— Cît le-ai plătit ?

Hordubal nu răspunde. Abia după un timp, zice :

— Cîte cinci mii de cap.

Ştěpán se gîndeşte ce se gîndeşte, pe urmă lasă să-i scape printre dinţi :

— Te-au jumulit, jupîne. Trei mii era de ajuns.

— Hm! mormăie Hordubal. Taică-tu e un catir.

Păi dar, gîndește Ștěpán, ălorlalți tot le-ar da, și mie mi-ar lua și ce am.

— Și ție tot cinci miișoare, adaugă Hordubal. Zice că să ai cu ce gospodări.

Bun, gîndește Ștěpán. Dar acum, cînd sînt aproape fecioru-său, cum rămîne cu simbria? Că doar nu m-o plăti ca pe un argat. Poate îmi dă mie mînzul? Vinde-l, Ștěpáne, acu ești ca și copilul nostru!

— Și mîna odată ca lumea! se răstește Hordubal.

— Da, jupîne.

XVIII

Și iată-l întors de la oraș. Acum totul e în bună rînduială. Au făcut un contract serios la avocat. Lasă, că a și costat două sute de coroane. Mai adăugați și asta, domnule avocat, și mai scriți și asta acolo. De, țăranul e grijuliu cu averea lui. Ce, te joci? Nu se lasă tras pe sfoară. Mai trebuie amintit și faptul că Hafia are drept la jumătate din averea de la Rybár. Bine, zice omul legii, să punem acolo o clauză. Așa, așa, s-o punem, s-o punem! Apoi au iscălit cu toții. Juraj Hordubal: trei cruci, în numele tatălui, al fiului și al sfîntului duh. Bătrînul Manya, trei cruci. Iar Michal Manya, cu floare la pălărie, își face vînt ca să se răcorească și se iscălește, fudul, cu numele întreg. Maria, măritată Jánoš, cu basma de mătase pe cap, și Ștěpán, îmbrăcat de sărbătoare din cap pînă-n picioare. Mai iscălește cineva? Nu. Dula stă afară, la cai, dar el încă nu-i major. E gata, domnilor, și vă dorim multă fericire. Două sutare a costat treaba asta. De, nu-i a mirare, e și o cla-u-ză acolo!

Pe urmă s-au dus cu toții la cîrciumă să bea aldămașul. Vrînd-nevrînd, Juraj Hordubal se tutuiește acum cu bătrînul Manya, ba s-au și ciondănit nițel, așa, ca-ntre rude.

— Acum du-te, Štěpáne !

Štěpán ar vrea să se poarte cu Hordubal cum te porți cu un tată, dar ce, parcă poți să vorbești cu el ? Stă pe loitrele căruței, ținându-se de ea cu amîndouă mîinile. Ochii îi sînt duși în fundul capului și abia răspunde. Ce mai logodnă ! gîndește Štěpán. Nu te simți de loc la largul tău. Ttt-ttt !

Și-au pornit spre Kriva în trap frumos. Nu se auzea decît tropăitul cailor. Juraj Hordubal se uită pe sub sprîncene și deodată își ridică mîinile deasupra capului, pocnind din degete, și începe să cînte, să chiuie și să strige ca la nuntă.

— Ce e cu Hordubal, americanul, de s-a înveselit așa ? se întreabă lumea. Pesemne că-i beat.

Pe ulița mare a satului se plimbă fete și flăcăi. Căruța trebuie să meargă la pas. Juraj se ridică, îl îmbrățișează pe Štěpán după umeri și zbiară jos, la oameni :

— Vedeți ce ginere mi-am luat, hai ? Ei, iu-hu-hu !

Štěpán se uită cum îi tremură mîna și scrișnește din dinți :

— Mai încet, jupîne !

Hordubal îl apucă strîns pe după umeri. Manya aproape geme de durere.

— Ascultați ! strigă Juraj. O mărit pe Hafia, azi sărbătorim logodna !

Și pleasnă în cai ! Štěpán se încruntă și își mușcă buzele pînă la sînge.

— Ia seama, jupîne, te-ai îmbătat !

Căruța întoarce cu zgomot în curtea lui Hordubal. Juraj îl alungă pe Štěpán, tăcut deodată și serios.

— Vezi de cai ! poruncește el scurt. Au nădușit.

XIX

Polana nu știe ce să mai creadă despre Juraj. Ține morțiș să-l ia pe Štěpán cu el la cîrciumă. Zice : Nu mai ești argat, ești ca și feciorul nostru. Și în loc să se pitească

după grajd, umblă prin sat, oprindu-se și intrînd cu muierile în vorbă. Zice : Am logodit-o pe Hafia ; de, e copilă încă, dar l-a îndrăgit pe Štěpán cînd n-avea tată acasă. Și Štěpán, vecino, se uită la ea ca la icoană... ce bucurie să ai așa copii ! Pe Štěpán îl ridică în slavă, îl laudă cum muncește și spune că o să fie un gospodar strașnic. Curtea din Rybár o moștenește el după moartea lui taică-su. În sat nu-i mai tace gura ; acasă însă poruncește tăios, să faci asta și asta, Štěpáne, și altceva nimic.

Juraj colindă prin sat și caută cu cine să mai stea la taifas. Pînă și lui Fedeleš Gejza i-a făcut semn. Numai de Gerič s-a ferit, Gerič tocmai îi întinsese mîna, dar Juraj s-a întors. Cît trăiesc să nu te văd în ochi ! Ce-mi trebuie ce-mi povestești tu mie ? Nu vreau să știu ce gîndești.

Muierile chicotesc : halal logodnă ! Ginerele e tot îmbufnat, încruntat, vorbele le spune pe jumătate și turbează de ciudă. Mireasa, cu fustița suflecată pîn-la brîu, se joacă cu copiii. Nici nu știe încă ce-i rușinea. Hordubal cutreieră tot satul, fudulindu-se cu viitorul lui ginere. Numai Polana — cît îi ea de sucită — stă întunecată. Vede bine că a ajuns de rîsul satului și nu scoate nici nasul pe-afară. Așa e, oameni buni, dar să nu credeți că totu-i cum se cuvine.

Hordubal oare nu vede că Štěpán se posomorăște ? Poate că da, dar se face că nu vede. Îi poruncește peste umăr ce trebuie să facă și pleacă într-ale lui. Iar Štěpán se uită după el de parcă ar vrea să-l muște.

De astă dată, Manya nu se mai lasă. Îl așteaptă pe Hordubal cu dinții încleștați, de i se zbate pielea pe obraz. Hordubal trece prin curte.

— Štěpáne, ar trebui să te duci la vale... și iar dă să plece, dar Manya i se așază în cale.

— Trebuie să vorbesc ceva cu dumneata, jupîne.

— Ei, ce mai este ? întreabă Hordubal șovăielnic. Vezi-ți mai bine de treburile tale !

Štěpán e pămîntiu de furie ; ciudat, de felul lui e galben la față.

— Ce tot vorbești dumneata despre mine și despre Hafia ? gîgîie el răstit.

Hordubal ridică din sprîncene.

— Ce vorbesc? Că mi-am logodit fetița cu argatul. Manya icnește de necaz.

— Și de ce... de ce dumneata... Acu râde lumea de mine unde mă duc. Zice că „acuși-acuși botezăm, Ștěpáne“ și „fugi, Ștěpáne, că mireasa gonește gînsacul!“ Hordubal începe să-și mîngie ceafa.

— Lasă-i să rîdă. Le e ciudă.

— Mie... mie mi-e ciudă, jupîne! strigă Manya și strînge din fălci. Nu vreau să ajung de rîsul lumii. Hordubal răsufală greu.

— Nici eu nu vreau să ajung de rîsul lumii. De aia te-am logodit. Pricepi?

— Dar eu nu vreau! scrișnește Manya. N-o să mă fac de rîs, să fiu mirele unei mucoase!

Hordubal, cu mîna încă pe ceafă, îl măsoară de sus.

— Ia stai, ce-ai zis că nu vrei?

Manya e mînios de-i vine să plîngă.

— N-am să fiu! Nu vreau! Fă ce vrei, dar eu...

— Nu vrei?

— Nu vreau!

Hordubal pufnește pe nări.

— Așteaptă aici!

Manya se îneacă de furie. Să ajungă batjocura satului?! Mai bine să fugă, sau naiba știe ce să facă. Hordubal iese din grajd și rupe cu năduf o anume hîrtie. O rupe în bucățele mărunte, mărunte, se uită la Manya și îi aruncă petecutele în obraz.

— Așa, acum nu-mi mai ești ginere. Poți să-i spui bătrînului că am rupt înscrisul.

Brațele cu mînețile cămășii albe se ridică în sus arătînd:

— Și poarta, o vezi? Ia-o din loc!

Manya răsufală grăbit, ochii i se fac mici, mici.

— Nu plec!

— Ba ai să pleci! Și dacă te mai prind pe-aici, te-mpușc! Ștěpán se face roșu ca sfecla.

— Și dacă nu plec?

Hordubal își scoate pieptul înainte. Manya se trage înapoi.

— Să nu te-atingi de mine! șuieră el.

— Nu pleci ?

— Pînă nu-mi spune stăpîna — nu !

Hordubal mîrîie ceva și deodată-i pune lui Manya genunchiu-n pîntec. Manya s-a încovrigat de durere. Hordubal îl apucă cu o mîină de guler, cu alta de nădragi, îl ridică și-i face vînt peste poartă-n urzici.

— Așa ! răsuflă el. Dacă n-ai nimerit poarta, peste gard !

Se întoarce tremurînd și pipăindu-și ceafa. Ce căldură ciudată simte în ceafă !

Undeva, după gardul vecinilor, se aud chicoteli.

XX

Polana, bineînțeles, stă închisă în casă și tace ca moartă.

A doua zi, dis-de-dimineată, Hordubal înhamă la căruță tretinul și calul de povară, împerechere nepotrivită. Calul de povară dă din cap, armăsarul tot cu capul pe sus : caraghioasă pereche !

— Să-i spui mamei, Hafie, că mă duc la oraș ; dacă vrea Dumnezeu, mă întorc deseară.

N-au decît să mugească vacile de foame, caii să bată din copite, purcelele să grohăie și purceii să guițe. Are să-i treacă Polanei îmbufneala, n-o s-o rabde inima. Oricum, e țărancă. O să se ducă să vadă de vite. Și apoi, poți să fii supărată cînd ești cu făpturile Domnului ?

Calul de povară dă din cap, tretinul și-l ține în sus. Și Ștěpán ține capul sus. El înhăma tretinul cu iapa, zicea că se potrivesc. Ho, ho, ce muști căluțul, mă prosto-vanule ? Polana o să iasă cînd n-am să fiu eu acasă, are să hrănească vitele și o să se bucure. Și încet-încet ajunge la oraș.

Mai întîi la avocat. Domnule, aș vrea să-mi faci testamentul, omul nu știe niciodată. Așadar, ultima dorință : am o nevastă, o cheamă Polana. Se cuvine ca nevasta să-și moștenească bărbatul.

— Și ce-i lăsați, domnule Hordubal : curtea, banii, hîrtii de preț?...

Hordubal se uită neîncrezător : de ce vrei să știi ? Scrie atît : tot ce am. Ei, atunci scriu : toate bunurile mobile și imobile.

Hordubal încuviințează : Așa da, domnule ! E însemnată cu de-amănuntul toată averea mobilă și imobilă, pentru credința și dragostea ei de soție. Și semnătura în numele tatălui și al fiului și al sfintului duh.

Hordubal șovăie încă.

— S-ar putea, domnule dragă, să plec din nou în America ?

— A, nici să nu te gîndești, domnule Hordubal ! În America sînt prea mulți lucrători. Acum nu mai dau drumul la nimeni.

— Hm, așa ! Dar aici în oraș nu e vreo fabrică ?

— Fabrică ? Sînt pe-aici fabrici, dar stau, nu lucrează. Grele timpuri, domnule Hordubal ! zice avocatul, ca și cînd el ar purta povara acestor timpuri grele.

Hordubal dă din cap. Ce să-i faci ? Nu mai e nevoie de oameni. N-are nimeni nevoie de oameni ca Hordubal. Păcat de mîinile astea îndemînatice ! Poate că au nevoie de cai, de cai ageri.

Juraj Hordubal îl caută pe domnul comandant al soldaților. Zice că acolo, la cazarmă... Ce-i, unchiule, îți cauți feciorul ? Nu feciorul, aș vinde tretinul ăsta, domnule dragon. Aici nu se cumpără cai, spune ostașul, dar întinde mîinile după cal, îi pipăie picioarele, gîtul... Ce cal, neni-cule, căprioară !

Nu-i pe-aici vreun domn ofițer ? și clatină din cap. Să vinzi calul ? Greu lucru, unchiule ! Acum nu se cumpără cai. Și spui că armăsarul ți-a fost înregistrat de astă-primăvară ? Frumos animal, e învățat la mers ? Spui că pînă acum nu i s-a pus șaua și că argatul dumitale l-a plimbat dus de frînghie ? Mai încolo stau vreo cinci ofițeri. Ia spune, unchiule, ne dai calul să-l încercăm ? De ce nu ? zice Hordubal. Dar e cam nărăvaș, domnule. Auziți, nărăvaș ! Ia dați-i, băieți, o pătură și-un frîu, să vedem cum o să-l arunce pe Tonik.

Cît ai număra pînă la cinci, domnul ofițer a-ncălecat calul. Armăsarul a sărit, s-a ridicat în două picioare și l-a aruncat pe domnul ofițer cît colo. A căzut bine, pe partea moale, și rîde; iar acum, prindeți, băieți, calul prin curtea cazărmii! Domnul comandant cel gras rîde de i se cutremură pîntecul.

— Ei, nene, strașnic bidiviu! Dar mai ține-l acasă. Trebuie să facem cerere ca să primim învoirea să ți-l cumpărăm.

Hordubal se posomorăște și înhamă calul la căruță.

— Ce să fac, domnule? O să-l vînd la țigani sau înăcelarului.

Comandantul se scarpină în cap.

— Ascultă, e păcat de armăsar. Dumneata vrei să scapi de el cu orice preț?

— Da, să scap, mormăie Hordubal. Nu-mi trebuie.

— Atunci lasă-l aici, hotărăște domnul comandant, și noi o să-ți dăm... un fel de hîrtie că ai calul la noi. Și mai tîrziu o să-ți scriu cît îți dăm pe el. Te învoiești?

— Mă învoiesc, de ce nu m-aș învoi? spune Juraj. E un cal frumos, domnule, iute foc! Face opt mii.

— Dacă-i așa, poți să-l iei înapoi, spune comandantul repede.

— Păi s-ar putea și cu cinci, șovăie Hordubal.

Mai e acolo și un alt domn ofițer gras, care dă ușor din cap.

— Așa mai merge, spune comandantul. Noi o să-ți mai seriem. Dacă n-o să vrei, ai să-ți iei calul înapoi. E bine? Și acum să-ți dăm hîrtia aceea.

Hordubal se duce acasă. La piept are hîrtia cu ștampila și săculețul cu dolarii. Vlahul merge la trap, scuturîndu-și capul. S-a dus armăsarul. Odată tretinul vîndut, e ca și cum Ștěpán ar fi plecat a doua oară. Mai bine să vînd și mînza, și iapa cu mînzocul. Di, căluțule, abia te ating cu biciul pe spinare și-o și rupi la goană! Și de ce să nu vorbești cu caii? Cînd omul îi vorbește, calul întoarce capul și mișcă din coadă. Se vede că pricepe. Și capul și-l clatină, gîndește și el, de! Mai e mult, flăcăias, dar la deal mergi bine. Ho-ho, nu te teme! E

jgheabul ce curge peste drum. Lasă tăunul, că-l gonesc eu. Di ! Și Juraj începe să cînte încetinel, trăgănat.

Vlahul întoarce spre stăpîn un ochi mare : ce mormăi ? Hordubal dă din cap și cîntă :

*Vai, Polană, Polană,
Vai, Polana mea mîhnită,
Dumnezeu să te aibă în pază,
Vai, Polană, Polană...*

XXI

Hordubal nu mai are astîmpăr. Pleacă dis-de-dimineață, lasă gospodăria în voia Domnului și naiba știe pe unde cutreieră. Deunăzi s-a dus tocmai în Tibava, să-l întrebe pe Geletej dacă n-are nevoie de un argat, la vaci sau la cîmp. Ce argat, Hordubale ? Am doi feciori. Pentru cine cauți slujbă, cumetre ? Sau în bazinul din Tatin, e acolo un brigadier Stoj, zice e-ar fi pe undeva copaci de tăiat. Nu-i, vere, nici un copac ; mii de metri de lemne putrezesc în pădure. Așaa, atunci rămîi cu Dumnezeu ! Dar oare nu se construiește vreo cale ferată sau șosea ? Nicăieri. Nu se sfarmă stînci pe undeva ? Da de unde, vere ! Aici au uitat cu toții de noi. Pentru cine să construiască ?

Ei, ce să fac ? Să stau undeva și să aștept pînă cade seara. Din depărtări se aud tălăngile cirezilor, văcarul pocnește din bici de parcă ar trage cu pușca, undeva latră un cîine ciobănesc. La cîmp cîntă cineva. Ce să faci ? Stă omul și ascultă cum bîzîie muștele. Închide ochii și i se pare că aude orele trecînd. Viață e pretutindeni, nicăieri nu-i tăcere : ici zumzăie un gîndac, colo veverița se burzuluiește, și de peste tot se înalță la cer pașnicul zvon de tălăngi al vitelor.

O dată cu seara, pleacă încet-încet spre casă. Hafia aduce mîncarea. Hm, ce mîncare ! Nici un cîine n-ar mîncă-o ! Oricum ar fi, nimănui nu-i e foame. E drept,

Polana n-are timp să se îngrijească de masă. Acum s-a lăsat noaptea, satul a adormit, și Hordubal, cu lampa în mână, înconjoară curtea și trebăluiește pe unde e nevoie : rînește grajdul, adună gunoiul, cară apă. Pe tăcute, să nu se trezească nimeni, scormonește peste tot pe unde-i o treabă bărbătească de făcut. Bate ceasul unsprezece, dormiți, dormiți în pace, și Juraj, ușurel, se furișează în grajd. Ce-i, văcuțelor, ce-i? Dimineața Polanei nu-i rămîne aproape nimic de făcut.

Și iarăși se duce la Volova Polje să caute de lucru. Hei, Harcăre n-ai nevoie de-un om? Ce, mă, ai înnebunit, sau acu scăpași de la închisoare? Cauți de lucru după seceriș? Și ce strigi așa? gîndește Hordubal. Am bani să-ți cumpăr jumătate din curte. Ce te grozăvești? Hordubal se întoarce acasă domol-domol. Și acasă? Să mai treacă peste culmile acelea, să vadă ce mai e și pe-acolo.

Juraj șade la marginea pădurii, deasupra ogorului lui Varvarin. Și aici se aud tălângile cirezilor. Pesemne de la hotarul Lehotei. Ce-o fi făcînd Mišo sus, în poiană? Jos e un pîriu, și la pîriu stă o femeie. Juraj își încruntă sprîncenele, să vadă mai bine. Nu seamănă cu Polana? A, nu, ce să caute Polana aici? De la depărtarea asta orice muiere seamănă cu Polana. Din pădure iese un flăcău negricios. Țsta nu-i Manya? Nu, hotărăște Juraj, cum să vină Ștěpán din partea aia? Oacheșul se oprește lîngă femeie, stă și vorbește. Ce și-or fi spunînd? se miră Hordubal. Vreo fată, pesemne, cu iubitul ei de peste cîmp, din Lehota sau din Volova Polje. Se întîlnesc în taină, să nu-l bată flăcăii din sat. Cei doi stau acolo jos și vorbesc. Vorbiți, de, nu mă mir! Soarele e deasupra Menčulului. Cum, s-a și lăsat seara? Și cei doi stau acolo și-și povestesc. Ce-ar fi să mai încerc, poate la ocnele de sare au ceva de lucru? E drept că ocnele sînt departe, dar cui îi pasă de depărtare? Cei doi stau acolo jos și-și vorbesc. N-are rost să mai întrebe la ocne.

Nu, nu-și mai vorbesc. Acum parcă e unul singur și se leagănă într-un fel anume. Ba nu, sînt doi, și se clatină, se clatină. Și se țin așa de strîns, de parcă ar fi un singur trup legănat. Inima lui Hordubal s-a oprit. Mă duc acolo jos. Nu, mă duc să văd dacă Polana e acasă. Sigur că e

acasă, unde să fie? Dumnezeu, ce-i cu picioarele mele, parcă ar fi de plumb. Hordubal se ridică, o ia pe după pădure, o apucă pe o cărăruie peste cîmp și gonește spre sat. Ah, cum mă înțeapă în coastă, parcă m-ar împunge cu acul... cu o sulă de împletit coșuri! Hordubal abia mai răsuflă, dar fuge, fuge din rășputeri. Slavă ție, Doamne, uite și satul! Juraj merge cu pas încrîncenat. (Dumnezeule, ce mă înțeapă așa? Numai să ajung!) Mai e puțin. Uite și poarta! Își apasă mîna cu toată puterea pe coastă, ca să nu-l mai înțepe și să ajungă acasă.

Hordubal, lac de apă, se proptește de stîlpul porții, capul i se învîrte; geme, horcăie. Curtea, goală. Polana o fi în casă, sau pe unde? Deodată îl cuprinde o nepăsare de moarte. Nu-i pasă unde e, nu s-ar mai duce nici în casă și n-ar mai scoate o vorbă. Răsuflă șuierător și trebuie să se țină, ca să nu i se frîngă picioarele.

Poarta s-a întredeschis și prin ea alunecă Polana, cu sufletul la gură și roșie. Cînd îl vede pe Juraj, se tulbură, se oprește și spune cam pripit:

— Am fost coala la o vecină, Juraj, la Herpáková, să-i văd copilul.

Juraj se îndreaptă din șale, cît e de lung, și murmură înălțînd din sprîncene:

— Te-am întrebat eu ceva?

XXII

Și, ca de obicei, ar vrea să se ducă în grajd, dar nu poate, îl înțeapă inima. Și parcă ar vrea să se așeze chiar acolo, pe piatra de la poartă, să se uite în curte. Polana, deodată, nu-și mai vede capul de treabă; dă grăunțe găinilor, mătură pragul, pe ici, pe colo.

— Herpáková a născut o fetiță, începe ea, gureșă.

Eh, Polano, ce te-a prins vorba, așa, deodată?

— Hm! mormăie Juraj pe gînduri.

Se lasă seara. Polana deschide poarta. Iată că vin și vacile de la păscut.

— Juraj, tu, începe ea nesigură, ziceai că ai mai cumpăra niște vaci.

— Nu mai e nevoie, bolborosește Hordubal.

Vacile se îndreaptă spre grajd, legănându-și capetele, bimbam, bimbam. Juraj se ridică. Slavă Domnului, parcă i-a mai trecut!

— Noapte bună, Polano! zice el.

— Da ce, tu nu mănânci?

— Nu.

Polana îi taie drumul.

— Juraj, eu îți fac patul în casă. Ce-o fi zicînd lumea că tu, stăpînul casei, dormi la vaci?

— Lasă ce zice lumea! spune Juraj nehotărît. Mai zice ea și altele...

Hordubal se cuibărește în paie. Nu-l mai înțeapă în coastă, dar inima îi e grea, îl apasă. Curtea se liniștește, puțin nedumerită. Hafia ciripește cu jumătate glas, parcă i-ar striga cineva: Fii cuminte, nu vorbi așa tare! Parcă cineva ar zăcea greu bolnav. Curtea doarme liniștită, satul a ațipit. Hordubal se scoală icnind de pe paie, aprinde lămpașul din staul și se duce să vadă dacă nu mai e vreo treabă de făcut. Și iar îl înțeapă, pîrdalnica. Ar trebui să rînească grajdul și să aducă așternut proaspăt pentru cai. Juraj se gîndește, se gîndește. Aș face, aș face, dar oare de ce nu-mi vine azi să fac nimic? Dă roată pe la cotețul găinilor, pe la cocina porcului, pe la șură, se urcă pe scară, în podul cu fin. Dacă se încinge finul? Of, cum mă mai împunge în coastă! Înconjoară curtea și se duce și în livadă. Ce să facă acolo? A, doar așa, să vadă dacă nu-i cineva. Cin-să fie? De, nimeni, dar omul nu știe! Și podul? Polana nu mai doarme în pod. În pod au pus porumbul. Polana s-a mutat în casă. Hordubal își ține răsuflarea să nu geamă și se urcă și în pod. Vrea să deschidă ușa, dar nu poate; cînd o împinge, se aude un fel de fișîială, grămada de porumb s-a surpat și s-a rostogolit peste ușă. Așadar, nici aici nu-i nimeni. Și cine s-ar ascunde aici? Ce prostie!

Hordubal stă în curte cu un bețișor negru în mînă și își scarpină nehotărît ceafa. Ce-o fi avînd, se miră el, de umblu pe-aici? Manya a stat atîția ani, și nu l-am pă-

zit, și n-am umblat cu lampa prin curte. Acum ce m-a apucat? Pe Hordubal îl cuprinde o amorteală, nu-i mai pasă de nimic. Dacă acum ar sta culcat în staul și ar auzi pași, s-ar ridica? Nu s-ar ridica. Vai, Dumnezeuule, oameni în toată firea, și să-i păzesc și pe ei? Am păzit, e drept, și mi-am făcut de lucru prin întuneric. Dar oare poți păzi inima cuiva? Nerod ești, nerod!

N-are decît să se întoarcă Manya! Și ce dacă? Tot-una-i! Acum nu mă mai doare. Copacului doborît nu-i mai pasă de grindină.

În casă la Herpák țipă un prunc. Ei vezi, poate e adevărat că Polana s-a dus să vadă copilul vecinei. Și de ce nu? Femeile sînt nebune după ținci. Acum Herpáková îi dă să sugă copilului. Îți amintești, Polano, cum îi dă-deai țîță Hafiei? Săltai o dată din umăr, și țîța luneca iar în cămașă. Sînt unsprezece ani de atunci. Și tu... în America. Nerod mai ești, nerod!

Hordubal privește stelele. Dumnezeuule, cîte mai sînt! Cum s-au mai înmulțit în anii ăștia! Altădată nu erau atîtea, parcă ți-e și groază. Totul e în zadar. E ca și cînd, una cîte una, toate s-ar fi rupt în tine. Întîi, plecarea în America, apoi întoarcerea acasă, pe urmă Geriç, Fedeleș, Manya, cîte n-au mai fost! Acum nu mai e nimic. Nu-ți mai pasă de nimic. Eh, slavă Domnului, m-a lăsat durerea.

Tu-tu-tu! se aude în depărtare sunînd cornul caraulei. Și sînt atîtea stele că te-nspăimînți.

Noapte bună, noapte bună, Polano, noapte bună!

XXIII

Înainte ca cineva să se fi sculat, dis-de-dimineată, Juraj avea satul în spate și se îndrepta spre munți. La Mišo. Ce să facă acolo? Ei, iacă așa, să mai schimbe cu el o vorbă. E încă ceață, munții nu se văd. Lui Juraj îi e puțin frig, dar nu-l mai înțeapă în piept. Răsuflă însă

greu, poate din pricina negurii. Urcă pe dealul unde se afla ogorul Hordubalilor și trebuie să se oprească să-și tragă sufletul. Pjosa a și arat; spun că pe-aici e numai piatră, și uite ce frumusețe de cîmp! Ce s-o mai fi bucurînd Pjosa! Răsufînd din greu, Hordubal suie spre culme. Negurile s-au ridicat, rostogolindu-se peste crestele pădurilor. Mai e puțin și vine toamna. Hordubal urcă și își apasă mîna pe coastă. Iar mă înțeapă, dar de acum e totuna, sus sau jos. Și nu-s ceturi, sînt nori. Îi simți după miros; sînt grei de ploaie. Ferește capul, să nu te izbești de ei! Iată-i rostogolindu-se peste muche, și gata, ai intrat în mijlocul lor. Calci așa, fără să vezi la trei pași. Îți croiești drum prin pîcla deasă și nu știi unde ești. Hordubal șuieră, gîfîie. Urcă încet prin nori.

S-a pornit o ploaie rece, pătrunzătoare. Sus în poiană, Mișo și-a aruncat peste cap un sac și, plesnind din bici, hăis, ho, adună boii în sălaș. Nici nu-ți dai seama dacă sînt dobitoace, tufişuri sau stînci. Cuvaj însă e un căţel deştept, dă roată cirezii și adună boii. Din neguri nu se aud decît tălăngile.

Mișo stă pe pragul colibei și privește în ceață. Aburii se subțiază o clipă și vede boii îngrămădindu-se unii în alții. Apoi iarăși trece o pală deasă și nu se mai aude decît susurul ploii. Cît o fi ceasul? E aproape de amiază, cu siguranță. Deodată, Cuvaj, de la locul lui, amușină spre neguri și începe să scheaune slab.

Umbra unui om se desprinde din ceață.

— Aici ești, Mișo? strigă un glas răgușit.

— Aici.

— Bine te-am găsit!

E Hordubal, ud ciuciulete și clăntănind din dinți. Apa îi curge din pălărie ca dintr-o streășină.

— Ce cauți aici pe ploaie? se burzuluiește Mișo.

— În zori... nu ploua... bîiguie Juraj. A fost o noapte așa de luminoasă... și e bine că plouă, trebuie umezeală.

Mișo îl privește îngîndurat.

— Stai să aprind focul.

Hordubal șade în paie și privește focul. Lemnele trosnesc și fumegă. Pe Juraj îl ia cu cald. Mișo i-a pus în

spate un sac. Of, ce căldură, ce zăduf, ca acolo, în *maină* ! Juraj clănțane din dinți și mîngîie cîinele ud, care miroase urît. Și ce ? Și eu put ca un cîine plouat !

— Mișo, zice Juraj tremurînd, ce e cu grindișul ăla din pădure ?

Mișo fierbe apă în căzănel și aruncă în ea niște buruieni.

— Știu eu, ție nu ți-e bine, mormăie el. De ce umbli, blegule, prin ploaie ?

— Era în *maină* o galerie, spune repede Juraj. Acolo picura mereu apa, mereu. Pic-pic-pic ! Parcă bătea ceasul. Și știi ceva ? Herpáková a născut un copil. A fost Polana să-l vadă. Nicăieri nu găsești de lucru, Mișo. Nu mai e nevoie de oameni.

— Și oameni se nasc, se nasc mereu, mormăie Mișo.

— Se nasc, cum să nu se nască ? scrișnește Juraj. Dacă sînt pe lume femei... Tu nu ești însurat, nu știi nimic, nimic... Și dacă n-ai femeie, să taci ! Da, frățioare, trebuie să te gîndești la toate.

Să fi înscris acolo : „Pentru dragostea și credința ei de soție“. Altfel, Dumnezeu știe ce vorbe or mai scorni oamenii.

— Păcat de ăi trei mii de dolari pe care mi i-a furat ; Ce trai ar fi dus Polana ! Ar fi fost ca o boieroaică, nu ? Nu-i așa, Mișo ?

— De, așa e, mormăie Mișo, suflînd în foc.

— Ei vezi, și pe urmă lumea zice că ești prost. Le e necaz că am o nevastă care merge cu capul sus, ca un cal în buiestru. Așa-i lumea, rea, Mișo. Să le spui c-am văzut-o cu ochii mei ieșind de la vecină.

Mișo dă încruntat din cap.

— O să le spun, o să le spun tot.

Juraj scoate un suspin.

— De-aia am venit la tine, știi ? Tu n-ai nevastă, n-ai de ce să te răzbuni. Ei nici n-ar crede. Dar tu să le spui, Mișo. De bună seamă că a trebuit să-și ia un argat dacă bărbatu-i plecase, dar se încuia în pod cu un cogeamite zăvor, da, l-am văzut eu, cu ochii mei. Și Geriĉ care spune așa și pe dincolo... Zice că... opt ani... năzbitii de-ale lui... Spune, cine-o cunoaște mai bine : Geriĉ sau eu ? Sălta o dată din umăr și țîța luneca sub

cămașă. Și ăla de jos, de pe pîrîu, era un fecior din Lehota, l-am văzut eu, venea din Lehota. Dar lumea, gata cu vorbele !

Mișo dă din cap.

— Na, bea asta că-ți prinde bine !

Juraj soarbe fiertura fierbinte, uitîndu-se în foc.

— Frumos mai e pe-aici, Mișo ! Zi-le, că pe tine te cred, spun că tu știi multe. Zi-le că a fost o femeie bună și credincioasă.

Fumul pișcă ochii. Lui Juraj îi curg lacrimile, își smiorcăie nasul, nici nu și-l mai simte.

— Numai eu, numai eu o cunosc ! Hei, Mișo, aș pleca îndată iar în America și i-aș trimite de acolo bani...

— Hai, dă-o pe gît ! îl îndeamnă Mișo. Te-ncălzește !

Fruntea lui Hordubal s-a îmbrobonat toată de sudoare ; o toropeală dulce îi cuprinde trupul și se simte fericit, fericit.

— Cîte n-aș putea să-ți povestesc despre America, Mișo ! spune el. Am uitat multe, dar lasă că-mi amintesc eu.

Mișo pune tăcut lemne pe foc. Hordubal răsufală repede și bolborosește prin somn. Afară ploaia a stat ; doar din molifții de după colibă cad picături grele. Negurile se involburează, tot mai groase. Din cînd în cînd, cîte-un bou mugește lung. Cuvaj se repede să vadă dacă totu-i în bună rînduială. Mișo simte ceva în spate. Sînt ochii lui Hordubal. De cîteva clipe Juraj nu mai doarme, privește cu ochii surpați în orbite.

— Mișo... horcăie el. Are omul voie să-și ia singur viața ?

— Cum ?

— Te întreb, poate omul să-și ia viața ?

— Și de ce ?

— Ca să scape de gînduri. Sînt unele gînduri, Mișo, care-ți vin așa... De pildă... crezi... că a mințit și că n-a fost la vecină... Lui Juraj parcă i s-a strîmbat gura. — Mișo, bolborosește el, cum să scap de asta ?

Mișo îl privește îngîndurat.

— Greu lucru ! Dar gîndul e bine să-l duci pînă la capăt.

— Și dacă la capăt e... doar sfîrșitul ? Poate omul să-și facă singur sfîrșitul ?

— Nu trebuie, murmură Mišo. La ce bun? Și-așa mori.

— Și cînd... curînd?

— Dacă vrei să știi, curînd.

Mišo se ridică și iese din colibă.

— Acum dormi! zice, se întoarce în ușă și pierе, parcă în nori.

Hordubal încearcă să se scoale. Slavă Domnului, îi e mai bine, doar capul i se clatină și trupul și-l simte ciudat, moale, parcă ar fi numai cîrpe. Juraj se împletește pe-afară, prin ceață. Nu se vede. Nu se aud decît tălăngile cirezilor; mii de boi pasc în nouri, sunîndu-și clopotele. Juraj merge, merge, nici nu știe încotro. Trebuie să plec, să mă întorc acasă, gîndește el. Numai că nu știe dacă merge în sus sau în jos. Poate merge în jos, fiindcă i se pare că alunecă. Poate că totuși undeva în sus, fiindcă merge anevoie și abia mai răsuflă. A, totuna-i, numai să ajungă acasă. Și Juraj Hordubal se pierde în nori.

XXIV

L-a găsit Hafia în grajd. Vacile erau neliniștite și Polana a trimis-o:

— Du-te și vezi ce-i acolo!

Zăcea pe paie horcăind.

Cînd Polana l-a dus în casă, nu s-a mai împotrivit; a încercat doar să ridice din sprîncene. L-a dezbrăcat și l-a pus în pat.

— Vrei ceva?

— Nu, clănțane el din dinți.

Numai să dorm, să dorm... A visat ceva și l-au trezit, ce era? Dar Geriç n-a fost în America, încurcă totul, acum iar o ia de la început. De nu l-ar mai apăsa așa pe piept! Pesemne Čuvaj, cățelul, s-a culcat pe pieptul meu și doarme. Juraj își mîngîie cu o mînă neliniștită pieptul umflat: dormi, flocoșule! Cum îți bate inimioara! Ei, drace, dar greu mai ești!

A dormit puțin, și când a deschis ochii, Polana stătea în ușă și îl iscodea cu privirea.

— Cum îți mai e?

— Mai bine, sufletele.

Se teme să deschidă gura, să nu se trezească în cocioaba jalnică de la Johnstown. Aici parcă e acasă : scrinul zugrăvit, masa de stejar, scaunele de stejar. Inima lui Hordubal bate să se spargă. Ei, iată că am ajuns acasă ! Dumnezeule, ce drum lung, cincisprezece zile pe *lower-deck* și în tren, te întorci frînt, nu alta ! Dar să nu mă mișc, altfel iar piere totul. Mai bine să închid ochii, așa, doar să știu că-s aici.

Apoi iarăși se învâlmășesc toate ! Harcăr, *mainerul* din Johnstown, sare la el să-l bată. Juraj aleargă de-a lungul unei galerii întortocheate, se agață de scara coliviei, se cațără pe ea. De sus vine colivia, are să-i fărîme capul, cu siguranță că are să i-l fărîme, și Hordubal se deșteaptă înfricoșat. Mai bine să nu dorm, aici e mai bine. Ochii holbați se agață de lucrurile din odaie. Aici e mai bine. Apoi începe să deseneze cu degetul în aer și-i vorbește lui Mișo despre America. Pe mine mă cheamă, frățioare, la treburile cele mai grele. Mă strigau numai : „*Hallo, Hordubal !*“ și mă duceam. O dată s-a dărîmat galeria, nici teslarii nu voiau să se ducă acolo. Am cîștigat atunci douăzeci de dolari, chiar inginerul mi-a strîns mîna, da, Mișo, uite-așa mi-o scutura. Acum Hordubal coboară cu colivia jos. Uite-o pe evreica rotofeie și pe bătrînelul acela... Ce urît se mai uită la mine ! O sută optzeci și unu, optzeci și doi, optzeci și trei, Juraj numără și deodată strigă : „Destul, destul, ho, am ajuns la capătul minei !“ Dar colivia merge mereu, mereu, zăduful crește, nici nu mai poți să răsuflă, tîlharii ăștia vor să se ducă în iad. Lui Juraj i se pare că nu mai are aer și se trezește.

E lumină. În ușă, Polana îl privește cu încordare.

— Mă simt mai bine, bolborosește Hordubal, binecuvîntînd-o din ochi. Nu te supăra, Polano ! Am să mă scol acum.

— Lasă, stai culcat ! zice ea și se dă mai aproape. Te doare undeva ?

— Nu mă doare. Am mai avut eu asta și în America. Doctorul zice că e *flu*¹. *Flu*. Și în două zile sînt sănătos tun. Miine mă scol, sufletelele. Îți fac aici neorînduială, nu?

— Vrei ceva?

Hordubal elatină din cap.

— Mă simt bine de tot. Doar... doar puțină apă în ibric, dar aş putea și eu.

— Îți aduc îndată.

Și pleacă.

Hordubal își potrivește perna la spate, își îndreaptă cămașa la piept. Să nu mă vadă Polana așa descoperit... De-aș putea să mă spăl și să mă bărbieresc! Acum vine, acum i-aici. Poate că pînă beau se aşază pe marginea patului. Juraj îi face loc, să poată sta, și aşteaptă. Poate-o fi uitat! își zice el. Are o mulțime de treburi, săraca, măcar de s-ar întoarce Ștěpán! Am să-i spun cînd o veni: Ce-ai zice, Polano, să-l chemăm pe Manya?

Hafia intră pe ușă cu o cană de apă. O aduce cu atîta grija, că-și scoate limbuța din gură.

— Ce bună ești, Hafia! zice Hordubal. Dar unchiul Ștěpán nu-i pe aici?

— Nu-i.

— Dar mămica ce face?

— Stă în curte.

Hordubal nu știe ce să mai zică. A uitat să și bea.

— Du-te, fata mea! mormăie el.

Dintr-o săritură Hafia ajunge la ușă. Juraj zace tăcut și ascultă. Caii bat din copite în grajd; le-o fi dînd Polana apă? Nu, dă de mîncare la porci. Se aud grohăieli multumite. Cîtă alergătură! se miră Hordubal. Ar trebui să se întoarcă Ștěpán. Mă duc la Rybár să-i spun: Ce-i, mă, leneșule, hai, mișcă la cai! Polana nu mai știe unde-i e capul de atîta treabă. Poate mă duc după-masă, gîndește Juraj. Apoi un fel de zăbranic i se lasă peste ochi și totul se întuneacă.

Hafia se uită din ușă. Un răstimp i se aud tălpile lipăind, apoi pleacă din nou.

¹ Gripă (engl.).

— Doarme, îi șoptește maică-si în curte.

Polana nu răspunde nimic. Se gîndește adînc la ceva.

Către amiază Hafia vine din nou pe vîrfuri în odaie. Hordubal zace cu mîinile sub cap și se uită în tavan.

— Mămica întreabă dacă vrei ceva, spune ea la repezeală.

— Polano, cred, spune Juraj, că Štěpán ar putea să se întoarcă.

Fetița deschide botișorul, fără să priceapă.

— Întreabă cum îți este... suflă ea.

— Bine, mulțumesc, bine...

Hafia fuge afară.

— Zice că-i e bine, o vestește ea pe maică-sa.

— Bine de tot?

— Păi... socotește fetița

Apoi se lasă tăcerea după-amiezii. Hafia nu mai știe ce să facă. I s-a spus să stea acasă, poate că stăpînul are nevoie de ceva. Acum se joacă pe prag cu păpușa cioplită de Štěpán. „N-ai voie afară ! îi spune păpușii. S-a culcat stăpînul, tu trebuie să păzești curtea. Să nu plîngi, că te bat, să știi !“

Hafia se duce pe vîrfuri să se uite în casă. Stăpînul șade pe pat, clătînd din cap.

— Ce face mămica, Hafia?

— S-a dus undeva.

Hordubal dă din cap.

— Spune-i că Štěpán poate să se întoarcă și armăsarul poate să și-l ia înapoi. Ai vrea să-ți dau un iepuraș ?

— Aș vrea.

— Am să-ți fac o cușcă, pentru iepurași, una așa cum avea *mainerul* Jensen. Of, Polano, cîte lucruri sînt în America ! Am să-ți fac de toate.

Hordubal clătîină iar din cap.

— Așteaptă, am să te iau sus în poiană. Acolo e un grîndiș tare curios. Nici Mišo nu știe ce-a fost acolo. Du-te și spune-i mamei să-l cheme pe Štěpán !

Hordubal pare mulțumit. Stă întins cu ochii închiși. În casă e beznă ca-n galerie. Boc, boc ! se aude ciocanul izbînd în stîncă. Și Štěpán se strîmba, zicea că e numai piatră... Da, dar tu nu știi, prostule, ce-i aia muncă.

Omul se cunoaște după cum muncește. Și ce lemne ai în curte, sufletele! Drepte, frumoase. Eu ți-am tăiat lemnele. Să tai lemne, asta zic și eu treabă de bărbat! Sau să scoți pietre din pământ. Hordubal e mulțumit. Ce-am mai trudit, Polană, of! Ce-am mai trudit! E bine așa, e bine... Și Juraj, cu mâinile încrucișate, adoarme împăcat. S-a trezit abia pe-nserat, apăsător de întuneric.

— Hafie! strigă el. Hafie! Unde-i Polana?

Tăcere. Din depărtări de aud tălângi; sînt cirezile care se întorc de la pășune. Hordubal sare din așternut și-și trage pantalonii. Trebuie să deschid poarta vacilor. Capul îi vîjîie — sigur, dacă a stat atîta în pat. Lipăie pe-afară prin curte și deschide larg porțile. Se simte nu știu cum, sleit, dar slavă Domnului, e afară. Tălângile se apropie, revărsîndu-se ca o apă. Totul se umple parcă de sunetul lor. Juraj ar îngenunchea. Niciodată n-a auzit un clinchet mai solemn, mai măreț. Două vaci uriașe intră în curte, legănîndu-și capetele, cu ugerele bălane, pline. Juraj se reazemă de poartă. Se simte atît de bine, atît de împăcat, încît s-ar ruga.

Polana intră repede pe poartă, cu sufletul la gură.

— Te-ai și sculat? strigă ea. Unde e Hafia?

— Păi, m-am sculat, mormăie Juraj, parcă cerîndu-și iertare. Îmi e mai bine.

— Du-te, du-te și te culcă! poruncește Polana. Mîine ai să fii pe picioare.

— Cum vrei, sufletele, cum vrei tu, spune Juraj supus, blajin. Ce să mai încurc locul degeaba!

A închis poarta, a pus zăvorul și a pornit încet spre casă.

Cînd i-au adus de mîncare, dormea.

Cartea a doua

I

— L-au ucis pe Juraj Hordubal !

Primarul își trage repede pe cap cămașa.

— Fugi, băiete, după jandarmi ! ordonă grăbit. Să se ducă la Hordubali !

În curtea Hordubalilor, Polana umblă încoace și încolo, frîgîndu-și miinile.

— Ah, Doamne, Doamne ! se jelește ea. Cine l-o fi omorît ? Mi-au omorît bărbatul, mi l-au omorîit !

Hafia stă într-un colț cu ochii rătăciți. Vecinii se uită buimaci peste gard. O mîna de bărbat umblă la poartă. Primarul se duce drept la Polana și îi pune mîna pe umăr.

— Încetează, femeie ! Ce i s-a întîmplat ? Unde are rana ?

Polana se scutură :

— Nu... nu... nu știu, n-am fost acolo... n-am putut...

Primarul se uită la ea cu băgare de seamă. E galbenă ca ceara și împietrită. Altminteri se silește să geamă și să umble de colo-colo.

— Dar cine l-a văzut ?

Polana strînge din buze. Iată că sosesc și jandarmii și închid poarta în nasul oamenilor. E bătrînul Gelnaj, burduhănosul, descătărămat și fără pușcă, și Biegl, jandarmul cel nou.

— Unde e ? întreabă Gelnaj cu jumătate gură.

Polana arată spre casă și iar începe să se vaiete.

Hordubal, americanul, zace pe pat, parcă ar dormi. Gelnaj își scoate capela, de, nu se cade, și își șterge nădușeala. Geriĉ, întunecat, stă înfipt în ușă. Numai Biegl se duce la omul culcat și se apleacă deasupra patului.

— Ia uitați-vă, aici, la piept ! spune el. Puțin sînge. Parcă ar fi împuns cu ceva.

— Aici e mîna cuiva din casă, bombăne primarul. Gelnaj se întoarce încet.

— Ce zici, Geriĉ ?

Primarul scutură din cap.

— Ce să zic ? Săracul Juraj ! gîndește el.

Gelnaj se scarpină după ceafă.

— Ia te uită, Karliček, fereastra e spartă !

Karliček Biegl însă dezlipește cămașa de pe pieptul mortului și se uită sub ea.

— Mă mir, murmură el printre dinți, Cuțit n-a fost și ce sînge puțin...

— Și geamul... geamul ăsta, Biegl ! repetă Gelnaj. Asta te privește pe dumneata.

Biegl se întoarce spre fereastră. E închisă. Numai un ochi e spart.

— Ia te uită ! zice el mulțumit. Așadar, pe aici... Numai că prin spărtura asta n-a putut trece nimeni, Gelnaj ! Și aici, pe geam, se văd urmele diamantului pe partea dinăuntru. Grea problemă !

Geriĉ se apropie de pat pe vîrfuri. Ei, sărmanul ! Cum i s-a mai lungit nasul ! Și cum stă cu ochii închiși, parcă ar dormi ! Biegl deschide cu băgare de seamă fereastra și se uită afară.

— Mi-am închipuit, declară el încîntat. Țăndările sînt afară, Gelnaj !

Gelnaj pufnește.

— Dumneata, primare, zice el serios, ai spus că aici trebuie să fie mîna cuiva din casă, așa-i ? Pe Štěpán Manyá nu l-am văzut pe-aici...

— O fi acasă, la Rybár, își dă cu părerea primarul, nu prea binevoitor.

Biegl își vîră nasul prin toate ungherele.

— Nicăieri nimic aruncat, nimic forțat !

— Mie nu-mi place, Karliček, nu-mi place de loc. spune Gelnaj.

Biegl rînjește.

— Ți se pare treaba încurcată, așa-i? Stai s-o luăm pe îndelete. Mie, Gelnaj, îmi place să lucrez cu metodă!

Gelnaj se duce în curte, gras și important.

— Vino încoace, Hordubalová! Cine a fost azi-noapte în casă?

— Numai eu și cu Hafia, fetița mea.

— Unde ai dormit?

— În odaie cu Hafia.

— Ușa asta dinspre curte a fost încuiată, nu?

— Încuiată, mă rog.

— Dar dimineața tot încuiată era? Cine a deschis-o?

— Eu, cînd s-a luminat de ziuă!

— Cine a găsit cadavrul întîi?

Nici un răspuns. Polana strînge din buze.

— Unde ți-e argatul? întreabă Biegl deodată.

— Acasă, mă rog, la Rybár.

— De unde știi?

— Păi, așa cred...

— Eu nu te întreb ce crezi. Te întreb, de unde știi. că e la Rybár?

— Nu știu.

— Cînd a fost aici ultima oară?

— Acum... zece zile; l-a dat afară.

— Cînd l-ai văzut ultima dată?

— Acum zece zile.

— Minți! se avîntă orbește Biegl. Ieri ai fost cu el. Știm bine asta.

— Nu-i adevărat! suflă Polana îngrozită.

— Recunoaște, femeie! o sfătuiește Gelnaj.

— Nu... da! M-am întilnit ieri...

— Unde? sare iar Biegl.

— Afară.

— Unde afară?

Polana clipește din ochi.

— Dincolo de sat.

— Ce-ai făcut acolo? Haide, repede!

Polana tace.

— Aveai întâlnire cu el, așa e? începe iarăși Gelnaj.

— Nu, Dumnezeu mi-e martor! M-am întâlnit din întâmplare.

— Unde? întreabă Biegl din nou.

Polana întoarce spre Gelnaj ochii chinuiți.

— M-am întâlnit din întâmplare. L-am întrebat când poate să vină să-și ia lucrurile. Lucrurile lui mai sînt aici, colo în grajd.

— Aha, va să zică Hordubal l-a dat afară pe loc, hai? Și de ce mă rog?

— S-au certat.

— Și cînd trebuia să vină să-și ia lucrurile?

— Azi-dimineață.

— Și-a venit?

— N-a venit.

— Pentru că a venit azi-noapte! izbucnește Biegl.

— Nu, n-a fost aici! A fost acasă!

— De unde știi?

Polana își mușcă buzele.

— Nu știu.

— Hai, femeie! spune Biegl cu asprime. Acolo, în fața celui ucis, ai să ne spui mai multe.

Polana se clatină.

— Las-o! urlă Vasil Geriç al lui Vasil. E borțoasă.

II

Gelnaj stă în curte și îl lasă pe Biegl să scormonească peste tot. Amușină în dreapta, amușină în stînga și ochii îi sclipesc de ambiție. A cotrobăit staulul, grajdul, și-a vîrit nasul peste tot și acum caută și pe undeva pe la pod. E bucuros; și a început deodată să calce mai sprinten, mai vioi.

Caz complicat... gîndește Gelnaj. Eu mă mulțumesc cu țiganii și să țin ordinea. Eh, măcar flăcăul ăsta de-ar avea și el o bucurie!

Doctorul iese din casă și se duce să se spele pe mâini la pompă. Uite-l și pe Biegl. Întreabă nerăbdător :

— Ei, ce e, ce e ?

— O să se vadă la autopsie, zice doctorul. Dar aş putea spune că ar putea să fie vreun cui sau așa ceva. Numai două-trei picături de sînge. Ciudat !

Polana îi aduce un ștergar.

— Mulțumesc, gospodino ! Ia ascultă, bărbatul dumitale nu cumva era bolnav ?

— Ieri a stat în pat, avea un fel de fierbințeli.

— Aha ! Și dumneata aștepți un copil, nu-i așa ?

Obrajii Polanei s-au rumenit.

— Tocmai la primăvară, domnule.

— Nu la primăvară, măicuțo. Cîndva, după Anul nou nu ?

Biegl se uită înveselit după Polana, care se depărtează.

— Asta ar fi un motiv, Gelnaj ! Hordubal s-a întors din America abia în iulie.

Gelnaj pufnește pe nas.

— Femeia crede că a fost cineva de afară. Zice că acum vreo săptămînă bărbatu-su s-a bătut la cîrciumă cu Fedeleș Gejza și i-a spart capul. Gejza e bătăuș. Zice că poate din răzbunare... Ar fi și asta un motiv de luat în seamă, dragul meu...

Doctorul se uită după Polana și spune, vorbindu-și parcă sieși :

— Păcat ! O să mi-o închideți, și mie îmi place să moșesc femeile. Aici nu mă cheamă nimeni, fată muierile singure, ca mîțele ! Și femeia asta o să aibă, după cum se pare, o naștere grea.

— De ce ?

— E în vîrstă și slabă. Are patruzeci de ani, nu ?

— Da de unde ! socotește Gelnaj. Dacă are treizeci ! Și Hordubal a fost bolnav ? Cum se cunoaște asta la un mort ?

— Taine doftoricești, Gelnaj. Sub pat oala de noapte era plină.

— Nici n-am băgat de seamă asta, zice Biegl cu ciudă.

— Așadar, rămîneți cu bine, domnilor ! salută doctorul, legănîndu-se pe picioare. Să-mi comunicați și mie rezultatul autopsiei, da ?

— Stai, să mai mi-arunc o dată ochii prin casă, mormăie Biegl, pe-urmă mergem la Rybár.

— Și ce tot cauți dumneata, Karliček ? N-ai descoperit încă mobilul crimei ?

— Probe caut, rostește scurt Biegl. Și corpul delict.

— Aha. Atunci, noroc, noroc mult !

Gelnaj se duce la gard și intră în vorbă cu vecina ; a sîciit-o atîta, pînă i-a dat femeia cu o cîrpă-n cap și i-a dăruit o floriceică drept amintire. Ghemuită într-un colț al surii, Hafia stă îngrozită. Gelnaj îi face semne și se strîmbă așa de urît, încît fetița un timp se teme ; apoi face și ea ca el. Cînd după un răstimp îndelungat, Biegl iese de undeva din staul, o găsește pe Hafia șezînd pe genunchii jandarmului Gelnaj și povestindu-i că tocmai trebuia să primească o cușcă de iepurași.

— N-am găsit nimic, spune Biegl posac. Dar mă mai întorc eu aici. Ar trebui să mai... Î-ai spus lui Geriç să ne facă rost de-o căruță, să ne ducă la Rybár ?

— Căruța așteaptă, adaugă Gelnaj și, cu o palmă peste poponeț, îi dă drumul Hafiei.

— Dumneata ce zici de întîmplarea asta, Gelnaj ?

— Să-ți spun ceva, Biegl, mîrîie întunecat Gelnaj, eu nu zic nimic, m-am săturat. Mi-ajunge ! Douăzeci și cinci de ani. M-am săturat pînă peste cap !

— Aici s-a comis o crimă. Ce, te joci ? declară Biegl plin de importanță.

— Nu-î vorba de asta, Karliček, zice Gelnaj clătînînd din cap. Numai că, știi, o crimă la țară nu trebuie luată chiar așa. Dumneata ești orășean ; nu știi... Dacă ar fi o crimă pentru jaf, atunci, să fiu al naibii, aș iscodi ca dumneata. Dar o crimă așa, între ai casei... Și, drept să-ți spun, nici nu mă mir că l-au ucis pe Hordubal.

— De ce ?

— ... Avea o fire nenorocită. Și-o purta, frățioare, scrisă pe frunte.

Biegl se strîmbă.

— Avea pe dracu scris pe frunte ! Avea un argat tînăr care-i pune coarne, asta-i toată povestea. Ce mai, cazul e clar ...

— Da de unde ! Cazurile astea nu sînt clare niciodată, mormăie Gelnaj. O să mai vezi dumneata, Karliček. Să

omori pentru bani, e clar, asta se face cît ai clipi. Dar ia fă socoteala, să clocești crima în tine săptămîni și săptămîni, să te gîndești la ea nopți și zile, asta e, dragă Biegl, ea și cînd ai fi dat cu nasul prin iad. Dumitale ți se pare clar, fiindcă ești nou aici. Dar eu i-am cunoscut pe toți, Karliček, pe toți trei ... Ce să-ți mai spun? Hai la Rybár!

III

— Štěpán e acasă?

— Nu-i, a plecat la oraș.

Biegl îl îmbrîncește pe Michal Manya și dă buzna în casă. În vreme asta, Gelnaj intră în vorbă cu bătrînul Manya și cu Michal; vorbesc despre timp, despre iepuri și că de ce li s-a scurs bălegarul din căruță pe drum.

Biegl se întoarce cu Štěpán după el, alb ca varul, arțăgos și cu hainele pline de fîn.

— De ce-ați spus că nu-i acasă? se răstește Biegl la Michal.

— Zicea dimineată că se duce la oraș, mormăie Michal. Ce, eu stau să-l păzesc?

— Și cînd colo s-a ascuns în fîn! De ce te-ai ascuns acolo, mă? Ei, răspunde!

— Nu m-am ascuns, se burzuluiește Štěpán. De ce să mă ascund? Am dormit.

— Pesemne că n-ai dormit azi-noapte, hai?

— Ba am dormit. De ce să nu dorm, am dormit.

— De ce nu muncești?

— Pentru că aici nu mai am ce să muncesc. Destul am muncit cît am fost argat.

— Ieri a muncit, oameni buni. Toată ziua a arat la cîmp, îl ajută bătrînul Manya pe negîndite.

— Nu te-am întrebat pe dumneata, i-o taie scurt Biegl. Du-te-n casă, și ia-l pe ălălalt!

— Of, of! oftează Gelnaj.

— Ce zici, Štěpáne, de ce-a pățit Hordubal?

— Nu i-am făcut-o eu, răspunde Štěpán din gît.

— Va să zică ai și aflat că l-au omorît? izbucnește victorios Biegl. Și cine ți-a spus, hai?

— ... Nimeni. Dar când am văzut jandarmii, am ghicit că s-a întâmplat ceva cu Hordubal.

— Și de ce tocmai cu Hordubal?

— Fiindcă... fiindcă ne-am certat. Ștěpán strânge din dinți și din pumni. M-a gonit, câinele!

Biegl e puțin dezamăgit.

— Bagă de seamă, Manya; așadar, recunoști că la plecare te-ai certat cu Hordubal.

Ștěpán, încruntat, rânjește.

— Asta o știe toată lumea.

— Și ai vrut să te răzbuni pe el.

Ștěpán pufnește.

— Dacă l-aș fi întâlnit, nu știu ce-aș fi făcut!

Biegl cumpănește o clipă: Ștěpán nu se dă bătut cu una, cu două.

— Unde ai fost azi-noapte? atacă el direct.

— Aici am fost, acasă. Am dormit.

— Se și vede. Ai martori?

— Am. Pe Michal... Dula, bătrînul. Întreabă-i pe ei!

— Să nu-mi dai mie sfaturi! se stropșește la el Biegl. Ieri după-amiază ai vorbit cu nevasta lui Hordubal. Despre ce?

— N-am vorbit cu ea, declară Ștěpán sus și tare. N-am văzut-o de loc.

— Minți! Ea singură ne-a spus că s-a întâlnit cu tine și că ai întrebat-o când să vii să-ți iei lucrurile.

— N-am văzut-o de zece zile, întărește Ștěpán. De când am ieșit din slujbă n-am fost la Kriva și nici pe stăpînă n-am văzut-o.

Biegl spumegă.

— Ia seama, te învăț eu să vorbești altfel! Mișcă și arată-mi unde ai dormit azi-noapte!

Ștěpán ridică din umeri și-l conduce pe Biegl înăuntru. Gelnaj bate în ferăstruică.

— Hei, moșule, fă-te-ncoa!

Bătrînul Manya se strecoară afară, clipind din ochi, buimac.

— Ce s-a întâmplat, oameni buni?

Gelnaj face un semn cu mîna.

— Ei, l-au bătut pe Hordubal azi-noapte, l-au atins la muștiuc. Ia ascultă, moșule, nu i-a făcut-o Ștěpán ?

Bătrînul clatină din cap.

— A, nu, vai de noi ! Cum să facă Ștěpán una ca asta ? Ștěpán a fost acasă, a dormit.

— Hei, Michale, ia vino-ncoa ! Ia spune, unde a fost Ștěpán azi-noapte ?

Michal se gîndește și spune încet :

— Păi, unde să fi fost ? A dormit sus, cu mine și cu Dula.

— Așa, așa ! încuviințează Gelnaj cu capul. Eram sigur, Hordubal nu prea e văzut cu ochi buni în sat.

— Așa e, a venit cu parale din America și nu le-a făcut cînste nici măcar vecinilor.

Bătrînul Manya își înalță brațele.

— Și ce bogat e ! Poartă la gît un săculeț numai cu dolari.

— I-ai văzut dumneata ?

— Sigur că i-am văzut. N-a venit aici să cumpere casa ? Atunci mi-a arătat banii. Mai mult de șapte sute de dolari, vă spun drept !

— Are dușmani în sat, asta trebuie să fie !

— De, așa e, omul care se ține mîndru n-are prieteni ! Gelnaj aprobă serios.

— Și ușa asta de ce-o aveți așa împunsă, Manya ?

— E de la acul de împletit coșuri. Stă acolo înfipt tot anul. Răchita se trage, mă rog, cu acul, așa ! arată Manya, plimbîndu-și mîna prin aer. Și ieri acul era aici, spune în-ciudat bătrînul. Nu știi, Michale, unde s-o fi rătăcit ?

— Ei, lasă asta ! mormăie Gelnaj nepăsător. Cînd trec altă dată pe aici, o să-mi arăți, Manya. Dar bălegarul ăla să nu-l mai lași să curgă în drum, că drumul nu-i al vostru.

— Apăi, cînd om începe să gunoim cîmpul, o să ducem și gunoiul...

— Ar trebui să aveți un șanț de ciment ca lumea. Aveți nevoie de bani pentru gospodăria asta, așa-i ?

— Păi da... cum să nu, am avea nevoie, chicotește bătrînul. Am ridica o șură nouă... Michal nu se pricepe la asta, e moale. Ștěpán e altfel. El ar fi un gospodar bun.

Đula se întoarce de la cîmp. Aduce în căruță o căpiță de fîn, dar mină de duduie pămîntul.

— Ia vino-neoa, băiete ! îl strigă părintește Gelnaj. Eu sînt cu ordinea. Unde a fost azi-noapte Štěpan ?

Đula deschide gura, se uită întrebător la bătrîn, la Michal. Nimeni nu clipește.

— A fost aici, mormăie Đula. Cu mine și cu Michal... a dormit în pod.

— Bine, îl laudă Gelnaj. Și armata unde -o faci, la cavalerie ?

Flăcăiandrului îi sticlesc dinții.

— La cavalerie, cum altfel ...

Biegl iese din casă și bombăne pe înfundate.

— Ia vino-neoa, Gelnaj ! Štěpán a luat cîteva peste bot. Acum l-am închis în casă.

— Nu trebuia, își dă cu părerea Gelnaj. Respectarea integrității corporale și așa mai departe...

Biegl se strîmbă batjocoritor.

— Crezi că de asta-mi arde mie ! Mai rău e că n-am găsit nimic. Dar dumneata ?

— Are un alibi, al dracului ! A dormit toată noaptea în fîn ca un băiat de treabă.

— Mint toți ! zbiară Biegl.

— Sigur. Așa le e firea, tinere !

— Lasă că-i văd eu la judecată ! amenință Biegl.

— Aș, nu-i cunoști. Dacă nu apuci să-i strîngi cu ușa, jură strîmb ca niște nemernici. Ei, Karliček, chestia asta aici, la țară, e așa, un fel de obicei al pămîntului.

— Atunci ce să fac ? se întunecă Biegl. Ce zici, Gelnaj, să-l arestăm pe Štěpán de pe acum ? Poți să pui mîna-n foc c-a făcut-o el ?

— Eu știu... Numai că... bagă de seamă, Biegl ! începe el și nu-și termină gîndul, fiindcă în clipa aceea se aude o rîcială slabă și Biegl țipă : „Stai !“ și se îndreaptă spre colțul casei.

Gelnaj încet, după el. Doi oameni se tăvălesc pe pămînt deasupra e Biegl.

— Ți-l țin eu, Karliček, se oferă Gelnaj.

Biegl se scoală și-l ridică pe Štěpán, răsucindu-i mîna.

— Sus, și mișcă ! zice el gîfîind. Ți-arăt eu ție, tilharule !
Voiai să fugi ai ?

Štěpán șuieră printre dinți. Obrazul îi e schimonosit de durere.

— Dă-mi drumul ! Am vrut... am vrut să mă duc numai la Kriva, să-mi iau lucrurile.

Țula se aruncă între jandarmi.

— Dați-i drumul ! strigă el. Dați-i drumul, că de nu...
Gelnaj îl ia de umeri.

— Ușurel, băiete ! Și dumneata, Michal, nu te vîri în treaba asta ! Štěpán Manya, în numele legii ești arestat !
Și acum, hai mișcă, ticălosule !

Pe Štěpán Manya îl duc la oraș. Cu toate că nu-și poartă în buiestru armăsarul, lumea iese la porți și se uită. Štěpán merge în mijloc, străjuit de doi jandarmi cu pușca la șold. Nu are pălăriuța pe ceafă și nici nu-și rotește privirea peste cîmpuri. Nu departe curge râul. Dincoace pasc caii. Printre răchite lucește ochiul mlaștinii. Štěpán însă nu vede decît spatele roșcovan al mîrtoagei din față.

Gelnaj își dezbumbă mindirul și începe să vorbească de una, de alta, lucruri care-l privesc pe Štěpán. Despre Hordubal nu pomeneste nimic. Vorbește despre gospodărie, despre curtea din Rybár, despre cai. La început Štěpán nu răspunde decît cu jumătate gură, pe urmă își dă drumul. Așa e, armăsarul l-a vîndut prost jupînul cine știe cui și cu cît. Putea să ia pe el opt mii. Trebuia să-l dea la herghelie. Mai întîi însă era vorba să-l dea la iepșoara a neagră. Ehe, domnule, ce n-aș fi dat să văd ! Lui Manya îi scînteiază ochii. Și jupînul să vîndă un cal ca ăsta ! Păcat ! Să fi vîndut vlahul, sau iapa cu mînzul, dar armăsarul !

Štěpán turbează, face spume la colțurile gurii. Biegl se gîndește înciudat : cu un arestat nu-i voie să discuți decît chestiuni oficiale.

— De, domnule, spune Štěpán, aproape ca pentru sine, de n-ar fi dus armăsarul... aș fi luat eu hățurile în mîna... să fi văzut cum ar fi mers !

— Ia te uită, Gelnaj! spune Biegl seara. Să știi că la mijloc e mîna cuiva din casă. Fereastra a spart-o pe dinăuntru, ca să se creadă că e vorba de un furt. Pe ușă nu putea să intre în casă, fiindcă era pus zăvorul. Doar dacă s-ar fi ascuns de cu seară în casă.

— Cine să se-ascundă? întreabă Gelnaj. Hafia mi-a spus că Ștěpán n-a trecut seara pe la ei.

— Bun. Atunci, i-o fi dat drumul noaptea cineva de-al casei. În cazul ăsta nu putea să fie cineva străin. Ștěpán a fost argat la ei cinci ani. Tot satul știe că în ăști cinci ani a trăit cu nevasta lui Hordubal.

— Stai puțin, numai patru ani! Prima dată s-a întîmplat la paie. Pe urmă muierea se ducea la el, în grajd, noapte de noapte. Mi-a spus Hafia!

— Hafia asta a dumitale știe cam multe, se strîmbă Biegl.

— De, face Gelnaj, nu știi? Așa-s copiii de la țară.

— Să continuăm: pe nevasta lui Hordubal a lăsat-o grea Ștěpán, bineînțeles, fiindcă bărbatu-său s-a întors abia în iulie. Muierea știa că o să cadă prost. Și Hordubal voia să fie numai a lui.

Gelnaj își scutură capul.

— Nu cred, Biegl. El dormea în grajd și ea în pod, în pod sau în cămară. Mi-a spus o vecină.

— Dar ea trăia mai departe cu argatul.

— Vezi, tocmai asta nu știu, spune Gelnaj îngîndurat. Hafia crede că nu. Numai că în ultimele zile Polana pleca undeva, dincolo de sat. A văzut-o vecina cînd pleca.

— Ei, Gelnaj, se miră Biegl, dumneata umbli cu vorbe, ca babele. Pe cînd eu... eu încerc să-mi fac așa... o idee logică...

— Ideea asta logică ai face bine s-o păstrezi pentru dumneata.

— Nu, stai, eu vreau să mi le rînduiesc pe toate în cap, cu glas tare. Prostul ăsta de Hordubal s-a încrezut într-atît în Ștěpán, că l-a logodit cu Hafia. Ascultă, dacă

s-a mai pomenit așa ceva, să-ți logodești copilul ! Curat ca-n evul mediu !

Gelnaj ridică din umeri.

— Pe urmă și-o fi dat seama, cine știe, cum că muierea îl înșală și l-a izgonit pe Ștěpán din casă.

Gelnaj pufnește nemulțumit.

— Ce tot îndrugi acolo, Biegl ? Întîi a plecat Ștěpán și pe urmă l-a logodit Hordubal cu Hafia. Întreabă muierile din sat !

— Fir-ar al naibii, nu se potrivește de loc ! exclamă Biegl înnebunit. Cum se leagă, omule, una cu alta ?

— Nu știu, Karliček, n-am nici un fel de... cum îi zici ? de idee logică. E o chestiune de familie tare încurcată !

— Nu-i încurcată de loc !

— Ba este, fiindcă nici n-ar putea fi limpede ! Dumneata, Biegl, n-ai familie și nu știi !

— Bine, Gelnaj, dar e limpede ca lumina zilei : Polana vrea să scape de bărbatu-său, Ștěpán abia așteaptă să pună mîna pe gospodărie, amîndoi se înțeleg, și gata ! Ieri Polana s-a dus la Ștěpán.

Gelnaj clătină din cap.

— Iar o iei razna ! Mi-a spus Hafia, că ieri a trimis-o chiar Hordubal. „Du-te, zice, du-te și spune-i lui Ștěpán să se întoarcă !“

— Și ce-mi pasă mie de asta !

— Biegl, nu avea răposatul atîrnat de gît un săculeț cu bani ?

Biegl rămîne trăsnit.

— Ce săculeț ? N-avea nimic !

— Ei, vezi ? adaugă Gelnaj. Și se zice că acolo avea peste șapte sute de dolari. Unde-s dolarii, te întreb ?

— Dumneata crezi că e o crimă pentru jaf ?

— Eu nu cred nimic, dar banii nu mai sînt ! Bătrînul Manya i-a văzut o dată la Hordubal. Și moșu cu feciorii lui vor să-și clădească un grajd nou.

Biegl fluieră ușor.

— Aha ! Banii să fie adevăratul motiv ?

— S-ar putea, întărește Gelnaj. De obicei cam așa e. Sau răzbunarea, Biegl ! Și ăsta ar fi un motiv temeinic. Hordubal l-a aruncat pe Ștěpán peste gard, în urzici.

La asta, Karliček, oamenii de pe-aici scot cuțitul. Poți să-ți alegi motivul care-ți place !

— De ce-mi spui asta ? se posomorăște Biegl.

— Așa, ca să-ți faci o idee logică, răspunde candid Gelnaj. E cu putință ca Manya să-l fi omorât și din pricina armăsarului ăluia.

— Asta e o prostie !

— Tocmai. În certurile de soiul ăsta, ucizi din prostie, dragă Biegl.

Biegl tace, amărît.

— Nu te supăra, Karliček ! bombăne Gelnaj. În schimb, să-ți spun eu cu ce-a fost ucis Hordubal. Cu un ac de împletit coșuri.

— Cum ai aflat ?

— Îi lipsește lui Manya de ieri. Caută-l, Biegl !

— Cum arată ?

— Habar n-am ! Bănuiesc că-i ca un fel de sulă. Altceva nu știu, isprăvește Gelnaj, curățindu-și luleaua cu luare-aminte. Adică, ba da, mai știu un lucru : că bătrînul Manya cu-ai lui au să-și gunoiască ogorul.

V

Gelnaj și Biegl stau la un pahar de vin, așteptînd sosirea doctorului de la autopsie.

— Și unde ai găsit diamantul ?

— În odaie la Hordubali. Ce zici de asta ?

— Vezi, așa-i țăranul, observă Gelnaj, înciudat. N-ar lepăda nimic, chiar dacă obiectul e corp delict. Se gîndește că, cine știe, odată și-odată tot o să-i folosească la ceva. — Și îi trage un scuipat magistral. — Niște hapsîni !

— Hordubalová zice că diamantul îl are de mult în casă, încă înainte de a pleca bărbatu-său în America. Dar un geamgiu, unul Farcaș, își amintește că Ștěpán a cumpărat de la el un diamant cam acum o lună.

Gelnaj fluieră.

— Acum o lună? Auzi, Biegl! Va să zică se gindeau la treaba asta încă de-acum o lună. Să ucid pe cineva la iuțeală, aş putea şi eu, dar s-o coci de atîta vreme... Şi dolarii, i-ai găsit?

— Nu. Acolo, în odaie, n-am găsit nimic, în afară de bateria aia electrică. Vreau să aflu cînd şi de unde a cumpărat-o Štěpán. Şi asta ar fi o dovadă, nu? Sînt destule probe ca s-o aresteze şi pe femeie, dar ei spun să găsim altele, mai serioase.

Gelnaj se răsucesce pe scaun.

— Karliček, să-ţi spun ce-am aflat, dar asta o fac numai aşa, fiindcă eşti dumneata... Cică Štěpán ar avea un cumnat, unul Jánoš. Acum o săptămînă, Štěpán s-ar fi dus la el la cîmp şi i-ar fi spus: Măi, Jánoš, tu ai putea să cîştigi cît ai vrea, chiar şi-o pereche de boi. Poţi să-ţi-i alegi singur din tîrg. Şi, zicea el, n-ai de făcut mai nimic, decît să-l cureţi pe Juraj Hordubal.

— Asta-i bună! exclamă Biegl foarte grav. Şi Jánoš ce-a zis?

— Fugi, mă, zice că i-ar fi răspuns, şi de unde ai tu atîta bănet? Eu n-am, a spus Štěpán, dar are stăpîna. Cînd Hordubal n-o să mai fie, ne-am legat să ne luăm.

— Aşadar, îi avem la mînă pe amîndoi! oftează Biegl din rărunchi.

Gelnaj dă din cap în semn că da.

Între timp, doctorul se întoarce de la autopsie; merge cu paşi mărunţi şi se uită în jur cu privirea lui de miop.

— Domnule doctor, îl strigă Gelnaj, sînteţi bun să poftiţi aici pentru o clipă?

— A, face doctorul sec. De ce nu? Daţi-mi un rachiou! Săracul de el, începuse să miroasă! Urîta treabă! Aah! suspină el, punînd păhăruţul pe masă. Şi ştiţi, domnilor, că au ucis un cadavru?

Biegl holbează ochii.

— Era aproape mort. Probabil că se sufoca, stare de comă. Congestie pulmonară în ultima fază, plămînul drept putrezit şi galben ca ficatul... Nu mai apuca zorile...

— Aşadar, crima a fost zadarnică, şopteşte Gelnaj.

— Adevărat. Și pe aortă avea o umflătură cît un pumn. Chiar dacă n-ar fi fost congestia pulmonară, era de ajuns o enervare, și gata ! Săracul !

Amîndoi jandarmii tac copleșiți. În cele din urmă, Biegl, dregîndu-și glasul, întreabă :

— Dar cauza morții, domnule doctor ?

— Ei, crimă. Cavitatea stîngă a inimii înțepată. Însă, cum era în agonie, nu i-a curs decît puțin sînge.

— Și cu ce credeți ?

— Nu știu. Cu un cui, cu o sulă, cu un ac de cusut saci sau, mai precis, cu un obiect de fier subțire, ascuțit, de circa zece centimetri lungime, și diametrul . . . pricepeți ?

Gelnaj își răsucesce stingherit păhăruțul între degetele groase.

— Hm . . . domnule doctor . . . nu s-ar putea spune că . . . a murit de congestie pulmonară ? Uitați-vă, dacă tot trebuia să moară . . . ce să mai facem atîta caz de el ?

— Dar nu se poate, Gelnaj ! ridică vocea Biegl. Doar e vorba de-o crimă !

Ochelarii doctorului scînteiază.

— Ar fi păcat, domnule. E un caz interesant. Să omori un om cu un ac, sau cu așa ceva, e un lucru arar. Am să pun inima în spirt și am s-o trimit — și aici doctorul începe să se strîmbe — unui specialist. Ca să aibă judecătorii un document serios. Nu-i nimic de făcut, e o crimă, așa spune și legea. Of, Doamne, dar ce crimă absurdă !

— Ce să-i faci ? mormăie Gelnaj. Și netotul ăsta, care zicea că e un caz limpede !

VI

Numai că borcanul cu inima lui Hordubal s-a spart pe drum și spirtul s-a scurs. Inima lui Juraj Hordubal a ajuns în laboratorul marelui specialist într-un hal fără de hal.

— Ce-mi trimiți ăștia aici? se supără blondul și marele specialist. Și ce-mi scriu? Că au constatat o rană prin împunsătură? Ce ți-e și cu doctorii ăștia de la țară! oftează somitatea medicală și, privind de departe inima lui Juraj Hordubal, scrie: „Rană prin înjunghiere exclusă, orificiul fiind prea mic. Mușchiul inimii perforat de o armă de foc de calibru mic, mai degrabă un flobert“. Ia luați-o de-aici!

— A venit și vestea de la Praga! îl întâmpină Gelnaj pe Biegl, care tocmai s-a întors de la Rybár. Află, măi băiete, că Hordubal n-a fost înjunghiat, ci împușcat cu un flobert. Așa!

Lui Biegl i-au căzut mâinile în jos.

— Și domnul doctor al nostru ce zice?

— Ce să zică, e furios. Doar îl cunoști. Susține că el are dreptate. Așadar, flobert. De fapt, glonțul nu s-a găsit. Dar ce să-i faci? Trebuie să cauți pe cineva care are un flobert.

Biegl își trîntește casca într-un colț.

— N-am să las chestia asta așa, Gelnaj! amenință el. Eu nu mă las prostit de nimeni! Isuse Hristoase, și când te gîndești că am aproape totul gata, că totul se potrivește, și acum, na! Ce, parcă putem să ne ducem la judecată așa? De unde să luăm, omule, un flobert?

Gelnaj ridică din umeri.

— Vezi, dacă nu l-ai lăsat pe bietul Hordubal să moară cu Dumnezeu de congestie pulmonară! Așa vă trebuie, și ție, și doctorului!

Biegl se așază, turbat, pe scaun.

— Chestia asta mi-a stricat toată bucuria, Gelnaj. Cea mai mare bucurie din viața mea!

— Ce bucurie?

— Am găsit dolarii! Ceva peste șapte sute, și cu săculeț cu tot. Erau la Rybár, în pod, după o scîndură. De mirare, Gelnaj își scoate luleaua din gură.

— Ei, Karliček, asta da, înseamnă ceva! rostește el ca unul care se pricepe.

— Dar am și avut de furcă! oftează Biegl. Am făcut socoteala: știi cît timp am căutat la Rybár? Patruzeci

și șase de ore în cap ! N-a rămas nici o surcică neîntoar-
să pe dos. Acum am să-i vîr lui Ștěpán alibiul pe gît. Ce
crezi, Gelnaj ? Proba asta ajunge pentru Curtea cu juri ?
Banii s-au găsit, diamantul cumpărat de Ștěpán iarăși,
nu-i rău, apoi contradicțiile dintre declarațiile la interoga-
toriu, toate sînt probe cu greutate !

— În total, deci, patru probe ! rezumă Gelnaj situa-
ția.

Biegl face scîrbit un semn cu mîna.

— Ne aflăm în fața unei crime ordinare, hidoase, a-
vînd jaful ca mobil. Să-ți spun eu cum a fost ! Hordubal
știa că Manya e ibovnicul nevستی-si și-i era frică de el.
De aia își purta banii la gît, de aia a logodit-o pe Hafia
cu Manya și tot de aia pînă la urmă l-a gonit, închizîn-
duse în grajd. Ce mai, cazul e limpede de tot, Gelnaj !

Gelnaj clipește îngîndurat.

— Eu mă gîndesc mereu la cai. Ștěpán are patima
cailor. Se zice că numai despre asta vorbea, că el voia să-și
cumpere pămînt în luncă, să crească acolo cai. Poate că
Manya i-a cerut lui Hordubal să-i cumpere pămînt în
luncă, și Hordubal n-a vrut, și de-aia purta banii în sîn.
Nu m-aș mira, dragul meu, dacă pentru asta l-a ucis !

— Păi totuna e, adică tot pentru bani. Că doar nu
l-o fi omorît din dragoste pentru Polana !

— Cine știe ?

— Nu, Gelnaj, ăi fi dumneata jandarm bătrîn și cu-
noști satul, nu zic, dar eu sînt jandarm tînăr și, fir-ar
să fie, mă pricep nițeluș la femei. M-am uitat la Polana :
e o ciolănoasă și unde mai pui că e și cam trecută. E drept
că a trăit cu argatul, dar cred că a costat-o o groază de
bani. Pentru una ca asta, Gelnaj, Hordubal nu s-ar fi
lăsat ucis, iar Ștěpán n-ar fi săvîrșit omorul. Dar pentru
bani e limpede că da. Hordubal era un țăran lacom. Ca
să-și țină ibovnicul, Polana trebuia să-l moștenească.
Ștěpán era și el lacom... Crede-mă, Gelnaj, în afacerea
asta n-a fost dragoste nici cît negru sub unghie ! spune
Biegl pocnind din degete. E un caz murdar, domnule,
murdar, dar limpede !

— Bine le-ai mai potrivit, Biegl ! se minunează bătrî-
nul Gelnaj. Ca un jude. Le înșiri așa, ca pe sfoară ! — Biegl

rînjește măgulit.—Dar eu, dragul meu Karliček, sînt de părere că mai bine ar fi fost dacă pe Juraj Hordubal îl lua Dumnezeu. Aprindere de plămîni și amin ! Și, după un timp, văduva s-ar fi măritat cu argatul... i-ar fi născut pruncul... Dar ție, Biegl, nu-ți plac întîmplările obișnuite.

— Nu. Mie îmi place să descopăr adevărul. Asta e treabă de bărbat, Gelnaj !

Gelnaj clipește îngîndurat.

— Și crezi, Karliček, că l-ai descoperit ? Adevărul adevărat ?

— ... Nu mi-a mai rămas decît să găsesc acul.

Cartea a treia

Instruirea procesului intentat împotriva lui Ștěpán Manya, argat, în vîrstă de douăzeci și șase de ani, necăsătorit, de credință reformată, și împotriva Polanei Hordubalová, născută Durkolová, văduvă, de treizeci și unu de ani, de confesiune greco-catolică, primul pentru crimă cu premeditare făcută asupra lui Juraj Hordubal, din Kriva, cea de a doua acuzată de complicitate la omorîrea lui Juraj Hordubal.

— Acuzat, ridică-te! Ai ascultat actul de acuzare? Te consideri vinovat în sensul acuzării?

Acuzatul nu se consideră vinovat. Nu l-a ucis pe Juraj Hordubal. În noaptea aceea a dormit acasă, la Rybár. Banii i-a căpătat de la stăpîn, drept zestre, pentru cazul în care o lua pe Hafia. Diamantul de geam nu l-a cumpărat el. Iar cu soția răposatului n-a avut legături intime. Altceva nu are de spus.

Acuzata nu se simte vinovată. Despre crimă n-a știut nimic pînă dimineța. La întrebarea cum a aflat de moartea lui Juraj Hordubal, acuzata răspunde că a văzut fereastră spartă. Cu argatul n-a avut nici un fel de legături. Diamantul de geam îl cumpărase răposatul cu ani înainte. Criminalul s-a introdus în casă pe fereastră, întrucît ușa dinspre curte a fost toată noaptea zăvorîtă.

După aceea se aşază jos, pămîntie şi urîtită de ultimele săptămîni ale sarcinii ; din care pricină a şi trebuit grăbită instrucţia.

Şi procesul se desfăşoară mai departe cu rutina implacabilă a maşinii judiciare. Se citesc declaraţii aparent favorabile, hîrtoagele foşnesc, juraţii se prefac că urmăresc cu înţelegere şi religiozitate fiecare cuvînt scris în actele oficiale. Acuzata stă nemişcată ca o păpuşă. Doar ochii îi clilesc. Ştěpán Manya îşi şterge în răstimpuri fruntea şi încearcă să înţeleagă ce se citeşte. Cine ştie ce clenci o fi acolo, cine ştie ce mai născocesc domnii ăştia atotputernici ! Ascultă cu capul plecat respectuos şi mişcă din buze, de parcă ar repeta fiecă cuvînt.

Judecata trece la ascultarea martorilor.

E chemat Vasil Gerič al lui Vasil, primarul din Kriva. E un ţăran înalt, spătos. Repetă încet şi grav cuvintele jurămîntului. A fost printre primii care a văzut cadavrul. E adevărat că ar fi spus cum că o mîină din casă ar fi săvîrşit crima. De ce ? Aşa mă gîndesc eu cu mintea mea, domnilor judecători. Şi ai dumneata cunoştinţă, Gerič, că Polana Hordubalová avea legături cu Ştěpán Manya ? Avea. A mustrat-o chiar atunci, cînd s-a întors Juraj. Şi Hordubal se purta rău cu femeia lui ? Ar fi trebuit s-o bată, declară Vasil Gerič al lui Vasil, să scoată diavolul din ea. Nu-i dădea nici de mîncare lui Juraj ! Se plîngea, oare, Hordubal de soţia lui ? Nu se plîngea, dar fugea de oameni. Se topea de jale ca o lumînare.

Polana stă dreaptă şi priveşte în gol.

Plutonierul de jandarmi Gelnaj răspunde în sensul acuzării. Arată spre corpurile delictelor : da, aceasta e o bucată de geam din geamul de la odaia Hordubalilor, e tăiat pe partea dinăuntru cu diamantul. În ziua aceea era noroi ; sub ferestre, afară, erau ochiuri de apă, în odaie însă nu erau urme de noroi, iar pe rama ferestrei praful rămăsese neatins. E cu putinţă ca un om adult să treacă prin această deschizătură ? Nu e cu putinţă ; ar fi trebuit să-ţi treacă măcar capul, şi capul nu trece.

E ascultat apoi jandarmul Biegl. Stă ca la raport şi e zelos, nevoie mare. Răspunde precis în sensul acuzării. A găsit diamantul într-un scrin încuiat.

Soția răposatului n-a vrut să-i dea cheia, spunându-i că a pierdut-o. A forțat scrinul și mai târziu a găsit cheia pe fundul unei găleți cu ovăz. A găsit și dolarii, la Rybár. Și mi-am îngăduit să mai aduc ceva, domnule președinte, anunță Biegl cu glas ridicat, și desface un obiect înfășurat într-o batistă. Abia ieri l-a găsit, când ai casei duceau gunoiul pe câmp. Fusese aruncat în hazna. Biegl pune pe masă, în fața domnului președinte, un obiect subțire, lung de aproximativ cincisprezece centimetri, ascuțit și cu vârful retezat pieziș.

— Ce-i asta?

— Un ac de împletit coșuri, domnule judecător, un ac care se găsea acasă la Manya și care s-a pierdut în ziua crimei.

Biegl nici nu clipește, însă gustă triumful, desfătându-se în fața interesului general stîrnit de descoperirea lui. Cinci săptămîni a căutat păcătosul ăsta de ac, și acum iată-l!

— Acuzat, recunoști acest ac?

— Nu-l recunosc.

Manya se uită la el neguros, îndărătnic.

E ascultat doctorul. Susține că crima a fost comisă cu un obiect pieziș, subțire și ascuțit. Dacă Hordubal ar fi fost împușcat, proiectilul ar fi trebuit să rămînă în corp, or, în corp nu s-a găsit nimic. Și doctorul expune pe larg diferența dintre o rană pricinuită de glonț și o rană făcută prin înjunghiere. Afară de asta, ca să ucizi un om cu o armă de un calibru atît de mic, trebuie să apropii gura țevii de victimă. Deci cămașa victimei ar fi trebuit să fie pîrlită, ba poate chiar și pielea de pe piept.

— Ar fi putut acest obiect să provoace rana?

— Ar fi putut. Nu se poate spune cu precizie că el a provocat-o, însă e destul de ascuțit și de subțire ca să facă o asemenea rană. Pentru treaba asta, hotărăște doctorul, s-ar fi potrivit foarte bine. Da, și moartea a survenit imediat.

Și doctorul, țănoș, se depărtează, parcă smulgîndu-se din loc.

E ascultat doctorul închisorii. Polana Hordubalová este, după toate aparențele, însărcinată în a opta lună.

— Acuzată, spune președintele, nu-i nevoie să te ridici. Cine e tatăl copilului pe care-l porți în pîntec?

— Juraj, șoptește Polana cu ochii în pămînt.

— Hordubal s-a întors acum cinci luni. Așadar, cu cine ai acest copil?

Polana tace.

Bătrînul Manya se înfățișează ca martor.

Ștěpán își ascunde fața în palme. Bătrînul își smiorcăie lacrimile în batistă.

— Ia spune, Manya, nu cumva recunoști acest obiect?

Bătrînul Manya dă din cap.

— A ! Păi ăsta-i acul nostru, acul de împletit coșuri !

Și vrea să-l bage în buzunar, bucuros.

— Nu, nu, moșule, acul trebuie să rămînă aici !

Se înfățișează ca martori și Michal, și Ďula. E chemată Márja Jánoš.

— Vrei să depui mărturie ?

— Da.

— E adevărat că fratele dumitale, Štěpán, i-a cerut bărbatului dumitale să-l omoare pe Juraj Hordubal ?

— Așa e, domnilor judecători, dar al meu zicea că n-ar face moarte de om nici pentru o sută de boi.

— Štěpán avea legături cu Hordubalová ?

— Sigur că avea. Se lăuda și-acasă. Domnilor judecători, Štěpán e un păcătos ! N-a făcut bine că s-a logodit cu o fetiță. Slavă Domnului că a scăpat de rușinea asta !

— Dar ia spune, femeie, fratele dumitale s-a supărat rău cînd l-a gonit Hordubal ?

Márja se închină :

— Of, Doamne, ca un diavol ! Nu mîncea, nu bea, nu fuma !

Martora pleacă și în ușă izbucnește în plîns :

— Mă prinde jalea, cinstiți judecători ! Pot să-i las lui Štěpán bănuții ăștia, să-și mai îndulcească viața la închisoare ?

— Nu, femeie, nu, n-are nevoie de bani, du-te cu Dumnezeu !

E chemat Jánoš.

— Vrei să depui mărturie ?

— Cum e porunca, mă rog.

— E adevărat că Štěpán ți-a cerut să-l ucizi pe Hordubal ?

Martorul clipește stingherit.

— Adevărat, spunea el ceva... Zicea, măi Jánoš, măi, tu ești un calic, ai putea să ciștiți bani, măi ! Štěpán, ce făcea, tot de bani vorbea. Ce era să țin eu minte prostiile astea ? Zicea că sînt un netot. Netot, oi fi eu netot, dar eu, să-mi fie cu iertare, nu vreau să mă mănînce ocna.

— Martor, nu cumva ești beat ?

— Sînt, să-mi fie cu iertăciune... Am băut și eu un păhăruț, așa, să prind curaj. E greu să vorbești cu domnii...

Instrucția se amîină pe a doua zi. Štěpán o caută din ochi pe Polana, dar văduva lui Hordubal parcă ar fi stănă de piatră, parcă nici n-ar ști de el : ciolănoasă, țeapănă, urîțită. Nimeni nuse uită la Štěpán. Toată lumea se uită la ea. Nu de flăcăul ăsta oacheș e vorba. Parcă rareori se ucid bărbații între ei ? Dar să-l omoare chiar nevasta, oameni buni ? Ce viață, să nu te poți încrede nici în femeia ta ! Să nu fii sigur nici în patul tău că nu ești înjunghiat ca o vită ! Văduva lui Hordubal străbate culoarul înconjurată de o ură ce se închide peste ea ca o apă. Of, răposatul ar fi trebuit să dea în ea cu toporul, ca-ntr-un lup prins în laț, s-o spînzure ! vorbeau muierile între ele. Dacă n-o spînzură, nu-i dreptate în lume. Ia mai isprăviți, cucuvelelor ! bombănesc bărbații. Femeile nu sînt spînzurate. S-o închidă pe viață ! De-ar judeca muierile, ar spînzura și morții ! Da, dar ei tot i-aș pune ștreangul de gît ! Tacă-ți gura, Marika, asta nu-i treabă de femeie ! Dar pe Štěpán îl duc la spînzurătoare.

Așa, așa, Štěpáne. Ai ucis un om străin. Dacă n-o spînzură pe Polana, în curînd toate femeile au să-și omoare bărbații. Unele au să și-o ia în cap, fiindcă în casă, oa-

meni buni, se întîmplă deseori să ai tot felul de pricini. Nu, nu, s-o spînzure! Dar cum s-o spînzure dacă-i bor-
toasă? Și ce? Are să fete un drac!

E chemat ca martor Šimon Fezekaš, poreclit Leca. A văzut-o pe Polana, în ziua crimei, dincolo de pîriu, stînd de vorbă cu Štěpán.

— Štěpán Manya, negi și acum că ai fost în ziua a-
ceea la Kriva și ai vorbit cu Polana Hordubalová?

— N-am fost acolo.

— Acuzată, a vorbit Manya cu dumneata dincolo
de pîriu?

— N-a vorbit.

— Jandarmilor însă le-ai mărturisit că da.

— Jandarmii m-au silit.

Răspunde Juliana Varvarinová, vecina Hordubalilor. Da, l-a văzut pe Hordubal, umbla ca un trup fără su-
flet. Polana nu-i mai da să mănînce de cînd îl gonise pe
Štěpán. Dar argatului îi frigea pui și purcei de lapte. Se ducea să se culce în fiecare zi cu el, Doamne iart-o,
scuipă vecina, și cînd s-a întors Hordubal, cine știe unde
se aduna cu argatul, că în grajd n-a mai pășit. În ultima
vreme, Hordubal hoinărea și noaptea în jurul casei, cu
lumina aprinsă, parcă ar fi păzit ceva.

— Ia ascultă, martoră, dumneata ai văzut cum l-a
aruncat Hordubal pe Štěpán peste gard? Štěpán avea
atunci haina pe el?

— N-avea. Era numai în nădragi și în cămașă.

— Și a plecat fără haină?

— Așa, fără haină.

— Deci, această haină pe care o are acum pe el a ră-
mas împreună cu lucrurile lui la Hordubal. Štěpán Ma-
nya, cînd te-ai întors la Kriva să-ți iei haina pe care o
porți acum?

Štěpán se ridică și clipește nehotărît.

— Ai luat-o în noaptea cînd a fost asasinat Juraj
Hordubal! Poți să te așezi.

Și procurorul scrie ceva, triumfător.

— Luați-i pe amîndoi acuzații! poruncește președin-
tele. Să vină martora Hafia Hordubalová.

Este adusă o fetiță frumoasă, cu ochi albaștri. Sala a încremenit.

— Dacă nu vrei, nu trebuie să depui mărturie. Ei, ce zici, vrei să vorbești?

Fetița privește speriată și întrebătoare la judecătorii îmbrăcați în toge.

— Vrei să vorbești?

Hafia dă din cap, supusă. Da.

— Mama ta se ducea în grajd când era Ștěpán acolo?

— Da, în fiecare noapte.

— I-ai văzut vreodată împreună?

— I-am văzut. Nenea Ștěpán a îmbrățișat-o o dată și a trântit-o pe paie.

— Dar tăticu a fost vreodată cu mama?

— Nu, tăticu nu, numai nenea Ștěpán.

— Dar când s-a întors tăticu din America, mămica a mai fost cu nenea Ștěpán?

Hafia clatină din cap.

— De unde știi?

— Fiindcă era tăticu acasă, spune copilul cu seriozitate, ca ceva de la sine înțeles. Și-apoi, nenea Ștěpán spunea că n-o să mai stea la noi, că acu nu mai e ca înainte.

— Dar tăticu era om bun?

Hafia ridică din umeri nedumerită.

— Dar Ștěpán?

— Da, nenea Ștěpán era bun.

— Dar mămica se purta bine cu tăticu?

— Nu.

— Dar cu tine?

— Mămica îl iubea numai pe nenea Ștěpán.

— Îi gătea bine?

— Îi gătea, dar el îmi dădea și mie din mâncarea lui.

— Și tu pe cine iubeai mai mult?

Fetița se răsucesce rușinoasă.

— Pe nenea Ștěpán.

— Și cum a fost, Hafie, ultima noapte, când a murit tăticu? Unde ai dormit?

— Cu mama, în odaie.

— Nu te-ai trezit de loc?

— Ba m-am trezit. A bătut cineva la geam. Mama şedea pe pat.

— Şi mai departe?

— Mai departe nimic. Mama a spus că trebuie să dorm, dacă nu vreau să mănînc bătaie.

— Şi ai dormit?

— Sigur că am dormit.

— Şi mai departe, n-ai auzit nimic?

— Nimic. Am auzit numai că cineva umblă prin curte şi că mama a plecat.

— Şi cine umbla prin curte, nu ştii?

Fetiţa, de uimire, rămîne o clipă cu guriţa deschisă.

— Ei, cine! Ştěpán! Cu cine altul era să iasă mămica afară?

În sală s-a lăsat o tăcere atît de înspăimîntătoare, încît oamenii abia mai răsufală.

— Urmează o pauză! anunţă repede preşedintele şi, luînd-o chiar el pe Hafia de mînuţă, o scoate afară.

— Eşti o fetiţă cuminte, mormăie el, cuminte şi înțeleaptă. Bine că nu pricepi nimic!

Juraţii se caută prin buzunare, să vadă dacă n-au ceva ce-ar putea să-i dăruiască fetei. Se înghesuie în jurul ei s-o poată măcar mîngîia pe creştet.

— Unde-i nenea Ştěpán? întreabă ea cu un glas argintiu.

Atunci Gelnaj, burduhănosul, se îndreptă pufnind spre Hafia:

— Hai, micuţo, să te duc acasă!

Coridoarele gem însă de oameni care-i strecoară fetei ici un măr, colo un ou ori o bucăţică de cozonac; sau, mişcaţi, îşi suflă nasul în batistă. Femeile o sărută, lăcrimînd din belşug. Hafia se agaţă, schimonosindu-se, de degetul butucănos al lui Gelnaj, gata să izbucnească şi ea în plîns. Dar Gelnaj îi spune: „Nu plînge, că-ţi cumpăr bomboane!” şi fata începe să ţopăie de bucurie.

Instrucţia merge mai departe. Uneori parcă dau de cîte-un nod încurcat, care trebuie desfăcut de mai multe mîini. Răspund Pjosa, zis Husarul, Alexa Vorobec şi nevasta lui, Anna, şi nevasta lui Kobyla Herpák. Dau

mărturie despre această femeie de aici, Polana Hordubalová. Ah, Dumnezeule, câte mai știu oamenii despre oameni! Aproape te rușinezi. Nu-i nevoie să-i judece Cel-de-sus. Îi judecă semenii lor.

Se declară ca martor și un oarecare Mišo, păstor.

— Intră, cetățene, nu-i nevoie să juri!

— Cum?

— Nu-i nevoie de jurământ. Câți ani ai?

— Cum?

— Câți ani ai, Mišo?

— Păi, nu știu! Ce-i nevoie de asta? În numele tatălui, al fiului și al sfintului duh, Juraj Hordubal vă trimite vorbă că nevasta lui a fost cinstită și că i-a fost credincioasă.

— Cum adică, Mišo, ne trimite vorbă? Când ți-a spus?

— Cum?

— Când ți-a spus?

— A, când? Păi, nu știu. Ploua atunci. Mi-a poruncit: cică să le spui asta tu, Mišo, că pe tine or să te creadă!

— Dumnezeu cu dumneata, moșule! Și ai venit tocmai din Kriva pentru asta?

— Cum?

— Poți să pleci, Mišo. Nu mai avem nevoie de dumneata.

— A, mulțumesc și să-mi fie cu iertare! Vă las cu Dumnezeu.

Depune Farkaš, geamgiul.

— Diamantul l-a cumpărat Manya Štěpán de la mine.

— Îl recunoști?

— Cum să nu, uitați-l aici, ăla galben!

— Ridică-te, Manya! Recunoști că ai cumpărat acest diamant de la geamgiul Farkaš?

— Nu recunosc.

— Poți să te așezi, Manya, dar așa n-ai să ajungi la nici un rezultat.

Depun nevestele Baranová, Hrycová, nevasta lui Fedor Bobal. Of, Polano, ce rușine! Te arată lumea cu degetul și-ți înfierează dragostea ticăloasă! Femeile ridică piatra împotriva femeii păcătoase. Nimeni nu-l vede pe Štěpán Manya. Zadarnic îți ascunzi cu mâinile

încrucișate sarcina ! Păcatul nu ți-l poți ascunde ! Ștěpán a ucis, dar tu ai păcătuit. Uitați-vă la nerușinata ! Nu-și pleacă nici capul, nu plînge și nici fruntea nu și-o bate de pămînt, parcă ar vrea să zică : „Vorbiți, vorbiți, ce-mi pasă mie de voi !“

— Acuzată, ai ceva de adăugat la depoziția Martei Bobalová ?

— N-am.

Și nu-și pleacă nici capul, nici nu roșește de rușine și nici nu se tulbură. Stă ca o statuie.

Nu mai e nici un martor ? Bine, procesul se amîină pe mîine. Dar fetița, ce ziceți ? Frumos a răspuns, nu ? Un copil, colega, și cîte-a mai văzut ! Îngrozitor, îngrozitor ! Și totuși depoziția ei parcă era un pîrăiaș limpede de munte. Această naturalețe în totul, ca și cum în ceea ce povestea n-ar fi fost nimic rău. În schimb, satul întreg e împotriva Polanei. Polana stă prost. Nu-i vorbă, și Ștěpán, dar ce contează Ștěpán ? El e o figură secundară. Da, da, colega, satul a înțeles că aici e vorba de morală. Îți vine a crede că obștea din Kriva se răzbună aici pentru încălcarea ordinii lucrurilor. Ciudat, lumea de obicei nu prea ia în serios faptele care se întîmplă în familie, așa-i ? Se pare că Polana nu s-a făcut vinovată numai de adulter, ci de ceva și mai grav. Despre ce vorbești ? Despre ce ! Despre scandalul public. Prin asta Polana și-a atras blestemul satului.

Fii blestemată, Polano ! Ați văzut cum își ținea capul ? Nu-i e rușine ! Ba mai și rîdea cînd nevasta lui Fedor Bobal a spus că femeile voiau să-i spargă geamurile pentru că se preacurvea cu argatul. Da, și-a ridicat și mai sus capul și a zîmbit, ca și cum ar fi avut de ce să fie mîndră. Nu mai spune, nene, aș vrea s-o văd și eu ! E frumoasă, măcar ? Doamne iartă-mă, frumoasă ! L-a fermecat, îți spun eu, l-a fermecat pe Ștěpán, l-a îmbrobodit. Îți spun, e slabă scîndură, și ochii, uite așa te-mpung ! Trebuie să fie femeie rea. Dar fetița, ascultă aici, e o i-coană. Am plîns cu toții. Cînd te gîndești, o orfană ! Și vezi, maică-sa nu s-a rușinat nici în fața copilei. Să păcătuiască în fața copilei sale ! Îți spun, are pe necuratul. Păi, să mă duc și eu s-o văd !

Lăsați-ne, lăsați-ne înăuntru, vrem s-o vedem și noi pe căteaua asta ! O să ne înghesuim, să stăm ca-n bise-rică, numai lăsați-ne să intrăm ! Oameni buni, nu vă îmbulziți așa, că întinați blămurile măriților judecători ! Mișcați-vă de la ușa aceea !

Uitați-vă, sfrijita aia, care stă așa țeapănă, aia e ! Chiar așa, nici n-ai crede. E o muiere ca toate muierele. Dar Ștěpán unde e ? Lui i se vād numai umerii. Și acela care se scoală, acela înalt, în togă, e chiar procurorul. Tăcere, tăcere, acum veți auzi ceva !

— Domnilor jurați, v-am repetat împrejurările care au fost stabilite, printr-o acțiune exemplară, de organele de anchetă (Biegl, în auditoriu, îi dă un ghiont lui Gel-naj) și cum reiese din declarațiile martorilor. Le-aș mul-țumi cu plăcere, de aici, din locul acesta, amîndurora. Domnilor, în lunga mea carieră judecătorească n-am văzut pînă acum un proces în care răspunsurile marto-rilor să fie pătrunse atît de adînc, atît de pasionat de simțul dreptății ca în acest caz. Întregul sat, tot norodul din Kriva, bărbați, femei și copii, au venit în fața dum-neavoastră nu numai ca să depună mărturie, ci ca să acu-ze în fața lui Dumnezeu și a oamenilor pe femeia adul-teră. Nu eu, în numele legilor, ci poporul însuși e acu-zatorul. Veți osîndi crima după litera legii. Veți osîndi păcatul după conștiința acestui norod cu frica lui Dumnezeu.

Procurorul e sigur de ceea ce spune ; totuși, la un mo-ment dat șovăie. (Ce spun eu aici despre păcat ? Osîn-dim sufletul omului sau numai faptele sale ? Adevărat, numai faptele. Dar faptele nu se potrivesc cu sufletul lui ? Ah, atenție, atenție, să nu greșiți ! Totuși, cazul e atît de limpede !)

— Stimăți jurați, cazul pe care îl veți judeca e clar în simplitatea lui. Aveți în fața dumneavoastră trei oa-meni. Primul e Juraj Hordubal, omul simplu, bun, poate cu mintea întrucîtva înnegurată. Muncește din greu în America, cîștigă cinci pînă la șase dolari pe zi ; din aces-tia, patru îi trimite familiei sale, soției sale, ca să tră-iască mai bine. (Glasul procurorului crește ciudat, căpă-tînd o asprime guturală.) Și cu acești bani, cîștigați din

sudoarea frunții, această femeie plătește un argat tânăr, căruia nu-i e de loc scîrbă să fie ținut ca amant al unei femei care îmbătrînește. Ce nu face Ștěpán Manya pentru bani ! Distruge căsnicia emigrantului, înstrăinează pe mamă de copil și se lasă tîrit pînă acolo de amantă, încît ucide în somn, pentru un săculeț de dolari, pe stăpînul casei. Ce crimă, ce păcat al lăcomiei ! (Procurorul s-a oprit. Crimă, nu păcat. Aceasta nu e judecata lui Dumnezeu.) Și apoi, aici e această femeie. Cum o vedeți, rece, calculată, rigidă. Între ea și tînarul argat nu poate să fie dragoste, nici măcar o dragoste vinovată. E pur și simplu un adulter, un păcat, numai păcat. Își întreține instrumentul poftelor, îl răsfată, lăsîndu-și în părăsire propria fiică. Dumnezeu, care le vede pe toate, n-o iartă : din păcat rămîne grea. În acest moment i se întoarce bărbatul din America, trimis de Dumnezeu să pedepsească adulterul din casa lui. Juraj însă e slab. Nimeni dintre noi, nici un bărbat, sper, n-ar fi suferit ce a suferit acest soț răbdător și sărac cu duhul, căruia pesemne nu-i mai păsa de nimic altceva decît să trăiască în pace în casa lui. Numai că, întorcîndu-se, dolarii încetează să mai curgă, și desfrînata nu mai are cu ce să-i facă trîntorului poftele. Ștěpán Manya pleacă din slujba păcatului. Și aici intervine slăbiciunea de neînțeleas a lui Hordubal. Fără îndoială, împins de nevastă-sa, îi oferă el însuși mîna fiicei lui, îi oferă bani și casă, numai să se întoarcă... (Procurorul simte cum i se strînge gîtul de dezgust.) Și de-ar fi fost numai atît ! Dar Ștěpán îl exploatează, îl amenință. În cele din urmă, însă, nenorocitul, ajuns la capătul răbdării, se satură și-l gonește. Din clipa aceea începe să se teamă pentru viața lui, caută de lucru oriunde ar fi, dincolo, peste culmi, noaptea, cu felinarul în mînă dă tîrcoale casei și pîndește. Planul criminal însă e gata. Bătrînul țăran îi împiedică prea mult pe cei doi, pe femeia desfrînată și pe argatul lacom. Adulterul și avariția s-au unit împotriva lui. Bătrînul se îmbolnăvește și nu mai poate să vegheze, nu mai poate să se apere. Dimineața următoare e găsit cu inima străpunsă. A fost ucis în somn.

Cum, gata, am isprăvit? Procurorul se miră și el. Avea pregătită o perorație strălucită și elocventă, dar nu știe cum i-a rămas în gât, și deodată, gata, sfârșitul! Stă și nu știe nici el cum s-a întâmplat. Se uită întrebător la președintele tribunalului și i se pare că președintele i-a făcut un semn de înțelegere. Jurații înghit în sec, își suflă nasul; doi dintre ei, se vede bine, lăcrimează. Procurorul râsuflă ușurat.

Se ridică avocatul lui Manyă, un om corpulent, jurist cu renume.

— Domnul procuror, la sfârșitul cuvântării sale documentate, a invocat inima lui Juraj Hordubal. Să-mi permiteți, onorabili jurați, să încep apărarea clientului meu cu această inimă.

Și începe ca o pleasnă de bici: că acuzarea însăși recunoaște contradicția din aprecierea expertizei. Inima lui Hordubal a fost străpunsă sau împușcată? Arma criminală a fost acel ac neînsemnat sau glonteale unui făptaș necunoscut?

— În ceea ce mă privește, aș înclina spre ipoteza acelei mari somități științifice, care vorbește cu o siguranță deplină despre o armă de foc de calibru mic. Așa încât, domnilor, dacă Juraj Hordubal a fost împușcat, Ștěpán Manyă nu e făptașul crimei.

Și așa mai departe, renumitul jurist purică acuzația bătînd tactul cu mîna-i grasă.

— Nu există nici o probă împotriva clientului meu, ci numai indicii. Nu fac apel la sentimentele stimaților jurați. Sînt conștienți că, pe baza acuzării și a dispozițiilor existente, Ștěpán Manyă nu poate să-și recunoască vina.

Și renumitul jurist se așază, triumfător și mătăhălos.

O figură nouă, întunecată, țîșnește în sus ca un sîmbure de cireasă strînsă între degete: e avocatul Polanei Hordubal, un tînăr chipeș. Nu există nici o dovadă împotriva clientei lui, care să arate că aceasta ar fi luat parte la omorîrea lui Juraj Hordubal. Sînt numai probe deduse din indicii, din împrejurări, din raportul ipotetic al acuzării.

— Domnilor jurați, acest raport e întocmit pe ipoteza că Polana Hordubalová a fost interesată în uciderea soțului ei pentru că i-a fost necredincioasă. Domnilor, aș putea spune că dacă necredința în căsnicie ar fi un motiv suficient pentru crimă, câți bărbați, câte femei de aici, sau chiar din Kriva, ar mai fi încă în viață? Acestea, vă rog, să le lăsăm mai bine la o parte. Întrebarea însă este : ce știm despre adulterul Polanei Hordubalová? E adevărat că tot satul a defilat pe aici depunând împotriva acuzatei. Gîndiți-vă, domnilor : cine dintre noi e sigur de părerea pe care o au despre el cei apropiați lui și vecinii? Știi oare dumneata, sau dumneata, ce spun despre noi cei din jurul nostru? Poate că lucruri și mai rele decît s-au spus despre această nefericită femeie. Orice conduită, cît de exemplară, nu vă ferește de bîrfeli și afirmații dezonorante. Acuzarea a permis oricărui martor care a avut chef și curaj să insulte o biată femeie lipsită de apărare...

— Protestez împotriva insultării martorilor ! strigă procurorul.

— Nu se cade ! rostește președintele tribunalului. Vă rog să nu se mai repete !

Chipeșul cuconaș se înclină îndată cu respect.

— Vă rog, aici au fost ascultați toți martorii care au avut ceva de spus împotriva Polanei Hordubalová. Tribunalul a uitat să cheme un singur martor pentru această femeie, aș zice martorul martorilor. Acest martor este chiar victima, Juraj Hordubal !

Și cuconașul împopoțonat flutură o hîrtie prin aer.

— Domnilor jurați, cu zece zile înaintea morții sale, Juraj Hordubal din Kriva și-a scris testamentul. Și în el, ca și cum ar fi simțit că va fi nevoie de glasul lui, a poruncit să se scrie așa (și avocatul citește cu glas tare, mișcat) : Toate bunurile mele mobile și imobile le las soției mele, Polana, născută Durkolová, pentru credința și dragostea ei de soție. Rețineți, domnilor ! Pentru credința și dragostea ei de soție. Acesta e testamentul lui Juraj Hordubal, aceasta e mărturia lui. Ați auzit aici mărturia ciobanului Mišo, cum că Hordubal vă trimite vorbă că Polana a fost femeie cinstită și credincioasă. Am fost, recunosc, surprins de depoziția lui Mišo. Răsună ca un glas

de dincolo. Aveți aici mărturia scrisă, mărturia singurului bărbat care o cunoștea cu adevărat pe Polana. Argatul Manya s-a lăudat surorii lui că ar avea legături cu acuzata. Sînt vorbele argatului, iar acestea (lovește cu mîna în foaia de hîrtie) sînt vorbele soțului, rostite în fața lui Dumnezeu. Domnilor, rămîne la aprecierea dumneavoastră pe care dintre cei doi îl veți crede. (Tînărul avocat lasă capul în jos, meditînd.) Dacă adulterul clientei mele cade, cu el cade și orice imbold de-a scăpa de soțul ei. Îmi veți opune sarcina ei în opt luni. Pot să vă citez nenumărate autorități medicale care s-au înșelat asupra stadiului gravidității.

Și istețul cuconăș face pomelnicul unui întreg șir de nume pompoase și de idei științifice. Avocatul lui Manya, om cu experiență, își scutură capul : cu asta a stricat tot, juraților nu le plac argumentele științifice, însă chestiunea cu testamentul a fost dibace !

— Închipuiți-vă, domnilor jurați, că o osîndiți pe Polana Hordubalová și că fiul sau fiica lui Juraj Hordubal, mărturie vie a credinței și dragostei conjugale, se va naște în închisoare, stigmatizat, ca un copil din mamă adulteră ! În numele a tot ce avem mai sfînt, vă previn, domnilor jurați : împiedicați să cadă pe capul unui prunc nenăscut o gravă eroare judiciară !

Și fercheșul cuconăș se așază, ștergîndu-și nădușeala cu o batistă parfumată. Felicitările mele, colega ! îi suflă la ureche bătrînul as al tribunalului. N-a fost rău ! Iată însă că se ridică procurorul să-i dea replica. E roșu la față și mîinile îi tremură. Dacă-i vorba de copil, atunci să vorbim de copil, strigă el răgușit. Stimate coleg, avem aici mărturia copilului lui Juraj Hordubal, a Hafiei. Cred că nu socotiți (și bate cu pumnul în masă) spusele ei drept o calomnie ! Cel puțin, sper. (Cuconășul cel fercheș se înclină ridicînd din umeri.) De altfel, vă mulțumesc că ne-ați adus testamentul lui Juraj Hordubal. Numai el ne lipsea (procurorul se îndreaptă din șale, crescînd parcă) pentru a ne da seama de caracterul acestei femei de-a dreptul diabolice, care, avînd pregătit planul de ucidere a naivului, binevoitorului și slabului ei soț, mai concepe și acest amănunt de rafinament la cursa ei, și anume să-l silească pe acest om sărman

să-i lase ei totul, ba încă să-i dea pe deasupra și un fel de alibi moral pentru credința și dragostea ei de soție ! Și omul, bun, se duce ascultător ; nu cumva să-i rămână vreun ban micuței Hafia, ci mamei ei, numai ei, ca să-și poată plăti amantul, să se bălăcească mai departe în mocirla păcatului. Procurorul se înăbușă de o indignare fără margini. Acesta nu mai e un proces. E, într-adevăr, judecata lui Dumnezeu pentru păcatele acestei lumi ! În sală se aude respirația grea, încordată, a norodului cu frica lui Dumnezeu. Și acum, peste capul lui Juraj Hordubal cade o lumină orbitoare. Aceeași voință cinică, calculată și dură care a știut să determine mina neștiutoare de carte a lui Juraj să tragă trei cruci sub groaznicul și grăitorul testament, aceeași voință înfricoșătoare, domnilor, a condus și mina lui Štěpán Manya, criminalul. Acest mic fante rural n-a fost numai unealta iubirii nelegitime, ci și unealta crimei. Această femeie e vinovată ! strigă procurorul, arătînd-o cu degetul, violent. Acest testament e cea mai grăitoare dovadă. Numai diavolul a putut născoci această batjocură drăcească... Pentru credința și dragostea ei de soție, auziți ! Polana Hordubalová, recunoști, în sfîrșit, că l-ai asasinat pe Juraj Hordubal ?

Polana se ridică, străvezie, urîțită de sarcină, și-și mișcă buzele fără să scoată un sunet.

— Nu spune nimic, stăpînă ! se aude deodată o voce grăbită și răgușită. Le spun eu singur. Îna... înalt tribunal, biiguie Štěpán cu fața schimonosită de încordare.

Și, deodată, izbucnește în hohote de plîns.

Procurorul, surprins oarecum, se apleacă în direcția lui.

— Acuzat, te rog să te liniștești ! Tribunalul te ascultă cu luare-aminte.

— Eu... eu... suspină Štěpán... Eu... am vrut numai să mă răzbun... pentru că... pentru că... m-a aruncat peste gard și lumea rîdea de mine. Nu puteam nici să dorm... trebuia să-i fac ceva... trebuia... să mă răzbun... De aia m-am dus...

— Și cine ți-a deschis ușa ? Acuzata ? întreabă președintele.

— Nu... ea nu... nu știa nimic. Eu, seara... nu era nimeni... El dormea în odaie... și eu... m-am dus la pod și m-am ascuns acolo.

În sală Biegl îl ghiontește emoționat pe Gelnaj.

— Nu-i adevărat ! gîfîie el, scos din fire. Nu putea să se urce în pod. Ușa era înțepenită de porumbul dărîmat peste ea. Am fost eu acolo, numaidecît, dimineața. Gelnaj, mă duc să le spun !

— Stai jos ! suflă Gelnaj și-l trage pe Biegl înapoi. Măi băiete, măi, fii cuminte !

— Iar noaptea, se bîlbîie Ștěpán, ștergîndu-și nasul și ochii, noaptea am sărit... în odaie... el dormea... și eu cu acul... nu... nu voia să intre... și el nu se mișca... nu se mișca...

Ștěpán se elatină. Paznicul îi întinde un pahar cu apă de pe masa președintelui. Ștěpán, recunoscător, bea gîlgîind și-și șterge nădușeala de pe frunte.

— Pe urmă... am tăiat geamul... i-am luat banii... așa ca să pară că... hoții... da... și înapoi la pod... apoi pe ferestruică, jos. Ștěpán oftează. Apoi am bătut în fereastră... în fereastra ei și-am spus că am venit pentru haină.

— Polana Hordubalová, este adevărat ?

Polana se ridică, palidă, cu buzele strînse. Nu, n-a bătut.

— Ea n-a știut nimic, scîncește Ștěpán. Și nu-i adevărat că a avut ceva cu mine. O dată... da, am vrut o dată s-o trîntesc pe paie, dar s-a apărat... și tocmai atunci a venit Hafia. După asta, niciodată nimic, nimic.

— Frumos din partea ta, Ștěpáne ! spune procurorul și se apleacă în față. Dar mai am o întrebare pe care pînă acum n-am pus-o fiindcă n-am avut nevoie de ea. Polana Hordubalová, e adevărat că înainte de acest om, pe nume Ștěpán, aici de față, ai avut alt ibovnic, pe argatul Pavel Drevot ?

Polana icnește o dată, ridică mîna la frunte și paznicul mai mult o poartă pe brațe decît o duce afară.

— Ședința se întrerupe, declară președintele. Avînd în vedere noile amănunte cuprinse în declarația lui Ștěpán Manya, tribunalul se va deplasa mîine la locul crimei.

Biegl aşteaptă în curtea Hordubalilor sosirea înaltului tribunal. Şi iată că judecătorii sosesc. Biegl înţepeneşte în poziţie de dreptiş şi salută. Lumea stă după gard, pe drum, şi se holbează în curtea Hordubalilor, ca şi cum Dumnezeu ştie ce-ar fi de văzut acolo. Ziua aceea a fost pentru jandarm o zi mare.

Biegl conduce înaltul tribunal către pod. Podul, mă rog, e aşa cum a fost. N-a păşit în el nimeni din ziua crimei. Încă de atunci porumbul era prăvălit peste uşă. Dacă cineva ar fi încercat s-o împingă, porumbul s-ar fi revărsat peste scară. Şi Biegl se propteşte în uşă ; grămada slăbeşte şi un rîu de boabe începe să curgă în jos.

— Dacă domnii s-ar obosi pînă sus... le propune respectuos Biegl.

În pod se află toată binecuvîntarea lui Dumnezeu, grămezi de porumb ruginiu, în care îţi vine să te tăvăleşti şi să sari. Şi aici, o singură ferestruică. Deci, pe aici zicea Manya c-a ieşit afară...

— Dar ferestruica e închisă pe dinăuntru cu un cîrlig, constată unul dintre juraţi, privind cu interes. Dacă pe aici n-a dat nimeni din ziua crimei, atunci Manya n-a putut sări pe această ferestruică.

Adevărat că n-a putut. Aici, lîngă cercevea, stau prăfuite de ani fel de fel de sticle şi de tinichele ; ce de lucruri mai păstrează şi ţăranii ăştia ! Dacă Manya ar fi sărit afară pe aici, ar fi trebuit să dea la o parte tinichelele astea, nu-i aşa ? Adevărat, aşa e, ar fi trebuit ! Şi jos, sub ferestruică, ce e ?

Sub noi e odaia în care Hordubal a fost ucis şi o parte din grădina din faţa casei. Vă rog, domnilor, să mergeţi să vă uitaţi şi acolo ! Înaltul tribunal se îndreaptă sever spre grădină. Unul dintre geamurile de la parter e lipsă. Aici, vă rog, aici a fost tăiată în sticlă deschizătura. Chiar deasupra noastră e ferestruica de la pod, de unde zice Manya că a sărit.

— Am cercetat aici imediat după crimă, spune Biegl modest, şi sub acest geam nu era nici o urmă. Aici era un strat de flori, şi tocmai plouase...

Președintele tribunalului dă din cap binevoitor. Este evident că Ștěpán minte. Totuși jandarmii ar fi trebuit, îndată după crimă, să se fi uitat în pod.

Biegl pocnește din călcie.

— Domnule președinte, n-am vrut să stric mormanul de porumb năruit. Dar pentru orice eventualitate, am bătut imediat ușa podului în cuie, ca să nu poată pătrunde nimeni înăuntru. Abia azi dimineață le-am scos. Ușa am întărit-o cu o bucățică de sfoară.

— Bine, bine ! mormăie președintele, mulțumit. Te-ai gândit la toate, domnule... domnule...

Biegl își umflă pieptul.

— Jandarm Biegl.

Încă o clătinare binevoitoare a capului.

— Așadar, domnilor, nu mai încape nici o îndoială că Ștěpán Manya a mințit. Dar fiindcă sîntem aici, poate v-ar interesa să vedeți odaia.

De la masă se ridică un țăran vînjos, fratele răposatului : deocamdată gospodărește el aici. Mechajl Hordubal se ploconește adînc în fața domnilor.

— Oxeño, Hafie, drace, aduceți scaune să șadă domnii !

— Nu-i nevoie, omule, nu-i nevoie ! Și de ce n-ați pus geam nou la fereastra asta ? Intră frigul pe-aici.

— De ce-am pune geam nou ? Geamul e la tribunal, ar fi păcat să cumpărăm altul !

— Hm, așa ! Și văd că te îngrijești de Hafia. E un copil cuminte, să aveți grijă de ea, că-i orfană ! Și aceasta e soția dumitale, așa-i ?

— Da, domnule judecător. E fata lui Demeter Vari-vodjuk Ivan din Magurice.

— Și așteptați un copil, după cum văd !

— Păi, dac-o da Domnul, fie-i numele lăudat !

— Și vă place la Kriva ?

— Ne place, zise Mechajl și face un semn cu mîna. Vă rog, domnilor, n-aș putea să plec și eu în America după lucru ?

— Ca Juraj ?

— Așa, ca Juraj, fie-i țărîna ușoară ! Și Mechajl îi pe-trece pe domnii judecători, care se îndreaptă spre poartă.

Înaltul tribunal se întoarce la oraș. Di, căluților, di, duceți o veste mare ! Satul e ca un Betleem, chiar ca un Betleem.

Președintele se apleacă spre procuror.

— Încă nu-i târziu, colega. Am putea să isprăvim pînă seara. Azi poate că n-o să fie atîta vorbărie ca ieri !

Procurorul s-a îmbujorat ușor.

— Nici eu nu știu ce m-a apucat ieri. Am vorbit ca în transă. Parcă n-aș fi fost un funcționar, ci un răzbu-bunător. Îmi venea să predic, să tun și să fulger !

— Era ca în biserică, observă președintele, serios. Știi, oamenii aceia din sală nici nu mai respirau. Ciudată lume ! Am simțit și eu că judecam ceva mai grav decît o crimă, că judecam păcatul. Slavă Domnului, astăzi sala o să fie goală ! Ședința nu mai prezintă nimic senzațional. O să meargă strună.

Și a mers strună. La întrebarea dacă Ștěpán Manya e vinovat de asasinarea lui Juraj Hordubal, jurații au răspuns cu opt voturi da contra patru nu, iar la întrebarea dacă acuzata e vinovată de complicitate la aceeași crimă, au răspuns afirmativ toate cele douăsprezece glasuri.

Pe baza acestui verdict, jurații îl osîndesc pe Ștěpán Manya la temniță grea pe viață, iar pe Polana Hordubalová, născută Durkolová, la temniță grea în limita legală de doisprezece ani.

Polana stă cu capul sus, împietrită parcă.

Ștěpán Manya suspină cu glas tare.

— Luați-i de aici !

★

Inima lui Hordubal s-a pierdut pe undeva și n-a mai fost îngropată niciodată.

METEORUL

Vîntul bezmetic se-aruncă în rafale, încovoale copacii din grădina spitalului. Sînt atît de agitați copacii, încît par disperați, se frîng într-o parte, în alta, întocmai ca o mulțime cuprinsă de panică ; acum s-au liniștit, dar tremură. Ce goană ! Tăcere ! Nu auziți nimic ? Să fugim, să fugim, iar începe.

Un tînăr în halat alb hoinărește prin grădină fumînd. Un doctor tînăr, desigur ; vîntul îi răvășește părul, iar poalele halatului i se zbat în voia vîntului, ca un drapel. Urlă și răscolește, vîntule turbat ! Că doar și fetelor le place să răscolească cu degetele coama asta zbîrlită și bogată. Ce cap semeț, ce tinerețe, ce insolență și mulțumire de sine !

Pe cărăruie vine în goană o infirmieră tînără, vîntul îi lipește șorțul pe șoldurile frumos arcuite ; își netezește părul cu amîndouă mîinile, se uită de jos în sus la lunganul cu halatul filfîind, și îi spune repede cîteva vorbe. Haide, haide, soră, de ce-l privești așa, și de ce părul ăsta...

Tînărul doctor aruncă țigara cu o admirabilă mișcare în arc și calcă drept peste peluză cu pași mari, îndreptîndu-se spre pavilion. Aha, moare vreunul și trebuie să meargă acolo cu acest pas de medic care înseamnă grabă, nicidecum emoție. O intervenție medicală se face repede,

dar cu liniște și chibzuință. De aceea atenție, tinere, la patul muribundului nu te pripi. Iar tu, surioară, s-aluneci cu pași ușori ai grabei prin care îți arăți felul meseriei și al inimii. Și ce să mai vorbim, mișcarea te face și mai nurlie. Lumea va zice : fata asta parcă-i o păstaie, păcat de ea că-i la spital.

Dar, uite, moare cineva ; vîntul șuieră, copacii se leagănă îngroziți și un om moare ; aici s-au obișnuit cu moartea și totuși... Pe cearșaf se odihnește o mîna febrilă. Sărmană palmă, neliniștită, de ce-ai vrea să te-agăți ? Ce-ai vrea să-arunci ? Nimeni nu te prinde ? Haide, sînt aici, nu-ți fie frică, lasă singurătatea asta cumplită care te îngrozește. Tînărul doctor se apleacă, părul îi cade în șuvițe pe frunte, apucă mîna aceea căutătoare în pumn și murmură :

— Pulsul stă într-un fir de ață, agonie ; soră, pune paravanul.

Dar nu, să nu-l lăsăm pe tînărul ăsta ușuratic și cu chica mare la căpătiul unui om care-și dă duhul în zbulciumul de orgă al furtunii, *vox coelestis, vox angelica*¹ și geamăt de glas omenesc. Da de unde, surioară, ce se-n-tîmplă aici nu e *exitus*², ci o criză, hai să spunem : o criză de inimă. Această sudoare a morții, această neliniște, nu e decît frica, omul ăsta are senzația că se sufocă ; să-i facem o morfină și va dormi.

Poetul se întoarce de la fereastră.

— Doctore, întrebă el, ce pavilion e cel din fața noastră ?

— Interne, mormăi chirurgul, ocupat să observe o flacără de spirt. De ce ?

— Așa, zise poetul și din nou se întoarce spre coroanele copacilor frămîntați de vînt. Deci e infirmiera de la interne, și nu trebuie să-ți închipui cum îi tremură buzele deasupra masacrului sîngeros de pe masa de operație. Ia asta, soră, și dă-mi vata... Vata !... Nu, nimic din toate astea ; stă ca o bucată de lemn, fiindcă știe prea puțin încă ; nu vede decît coama răzvrătită a acestui tînăr cu

¹ Glas ceresc, glas de inger (lat.).

² Sfirșit (lat.).

halat alb. Gata, așa e : s-a îndrăgostit de el pînă peste urechi și se duce să-l viziteze în camera lui. Ce haimana ! Ce fanfaron sigur de el și ce zbîrlit ! Nu te teme, fată, nu ți se-ntîmplă nimic, sînt doctor, nu ? Și știu ce și cum.

Poetul se posomorî. Cunoaștem noi de-alde-astea : orice tînăr e la fel de turbat, chinuit, cînd vede că o femeie demnă de dorit e iubita altuia. Hai s-o numim invidie sexuală, gelozie. Oare nu cumva morala sexuală e bazată pe nemulțumirea că alți oameni se dedau împreună plăcerilor trupești ? Vîntul i-a conturat frumos șoldurile : asta este. Și eu — gata cu scornelile. Sînt prea pățimaș.

Prost dispus, încrunțat, poetul privea în grădina cuprinsă de freamăt. Ce zbucium zadarnic, Dumnezeule, ce strîngere de inimă îți mai dă și vîntul ăsta !

— Ce-ai spus ? întrebă chirurgul.

— Apăsător e vîntul ăsta.

— Într-adevăr, te calcă pe nervi, consimți chirurgul. Hai să bem o cafeluță.

II

Mirosea a fenol, a cafea, a tutun, mirosea bărbătește. Un iz puternic, ceva de spital. Sau nu, mai curînd un punct de carantină. Tutun cubanez, cafea de Porto Rico și furtună de Jamaica ; zăduf, vînt și palmieri zgîlțiiți, loviți. Șaptesprezece cazuri noi, doctore ; cad ca muștele. Turnați crezol, aduceți clorură de var ; răspîndiți-vă și ațineți toate drumurile : nimeni să nu iasă de aici, sîntem contaminați. Da, nimeni dintre noi, pînă nu plecăm cu toții. — Poetul se strîmbă. — Numai că, în acest caz, doctore, eu ar trebui să ocup un loc important, ca autor. Eu conduc lupta asta, eu, bătrînul felcer colonial, ciocul epidemiilor de ciumă ; iar dumneata ești asistentul meu științific. Sau nu, nu dumneata, ci tînărul cu chică de la interne. Hei, băiete, avem șaptesprezece cazuri noi, un material științific admirabil ; ce mai fac bacteriile dumi-

tale? Tinărul holbează ochii îngrozit, părul îi cade pe frunte. Doctore, doctore, cred că sînt contaminat. Da, ăsta ar fi al optsprezecelea caz; culcați-l. Soră, în noaptea asta, eu îl veghez. Ia te uită cum îl privește fata, cum îi privește părul, năclăit de febră! Știu, îl iubește; prostituța, l-ar săruta, dacă-aș pleca, și s-ar molipsi și ea cu siguranță. Cum foșnesc și trosnesc oreadoxii frînți. Palmă fierbinte, de ce-ai vrea să te prinzi? Nu te-ntinde spre noi, nu știm, nu putem; dă-mi mîna, te conduc, nu-ți fie teamă. Pulsul stă într-un fir de ață, agonie; pune paravanul, soră.

— Zahăr? întrebă chirurgul.

Poetul se smulse din ale sale.

— Poftim?

Chirurgul îi împinse în față, tăcut, zaharnița.

— Am avut de lucru azi, începu el nesigur. Mă bucur că vine concediul.

— Unde pleci?

— La vînătoare.

Poetul îl privi atent pe omul cel scump la vorbă.

— Dumneata ar trebui să pleci undeva departe, să vînezi tigri sau jaguari. Cît timp mai există așa ceva pe lume.

— Nu m-aș da în lături.

— Ascultă, poți să-ți închipui cam cum ar fi? Poți să-ți închipui... de pildă, zorile într-o junglă; ciripit de păsări necunoscute, ceva ca un xilofon îmbibat cu rom și cu ulei.

Chirurgul clătină din cap.

— Eu nu-mi închipui nimic. Eu trebuie să mă uit, să mă uit al dracului. Să văd, pricepi? Și cînd ochești, adăugă el cu ochii micșorați, trebuie să privești bine, ca să vezi.

Poetul oftă.

— Stai bine, omule. Privesc și eu mereu, dar în același timp îmi și închipui. Știi, închipuirea începe să lucreze singură, infiripă imagini fel de fel, le dă viață. Firește, mă amestec și eu, dau sfaturi, pe ici pe colo mai îndrept cîte ceva... înțelegi?

— Și pe urmă scrii, mormăi chirurgul.

— Da de unde ! De obicei nu scriu. Asemenea absurdități... În timpul cît ai pregătit cafeaua, s-au petrecut în felul amintit două întîmplări la fel de tîmpite în legătură cu colegul dumitale cu chica mare de la interne. Ascultă, zise el deodată, ce fel de om e ?

Chirurgul ezită.

— De, spuse el în cele din urmă, puțin fanfaron... o mare doză de încredere în propria-i persoană, cum întîlnim adesea la medicii tineri. Altminteri — chirurgul ridică din umeri — nu știu ce te-ar mai putea interesa.

Poetul nu se putu stăpîni :

— E ceva între el și infirmiera aceea micuță ?

— Nu știu, pufni chirurgul. Ce te interesează ?

— Nu mă interesează, zise poetul mîhnit. Ce mă interesează pe mine cum stau lucrurile în realitate ? Meseria mea este să nascocesc, așa e, să mă joc, să mă prefac. —

Poetul își gîrbovi umerii. — Tocmai asta e greutatea, domnule : că mă interesează grozav realitatea. De-aia o și nascocesc, de-aia trebuie mereu să nascocesc povești. Spune-mi, te rog, asta are vreun sens ? Are ceva comun cu viața ? De exemplu, mă gîndesc chiar acum să scriu ceva... Să scriu ceva, repetă poetul după o clipă în care gîndurile îl furaseră. Știu că nu e decît... o ficțiune. Și eu știu ce-i ficțiunea, omule, eu știu cum se face : să zicem, o parte de experiență, trei părți de fantezie, două părți de combinație logică și restul — un calcul de inteligență ; ca să iasă totul nou, actual, să rezolve ceva sau să demonstreze și mai ales să impresioneze. Dar ce e ciudat aici, continuă poetul cu glas sugrumat, e că toate trucurile astea, toată literatura asta săracă lasă în omul care o pune în circulație iluzia stăruitoare și captivantă că ar fi tangentă cu realitatea. Închipuiește-ți un scamator care știe cum se scot iepurii dintr-o pălărie și în același timp e sincer convins că îi creează într-adevăr prin mijloace miraculoase, dintr-o pălărie cumsecade. Ce nebunie !

— Mi se pare că nu ți-a reușit ceva, așa e ? întrebă chirurgul sec.

— Așa e. Într-o seară mergeam pe stradă și am auzit în urma mea un glas de femeie care spunea : „N-ai să-mi

faci una ca asta“. Atît. Poate că de fapt nimeni nu spusese nimic şi mi se păruse numai. „N-ai să-mi faci una ca asta.“

— Ei, şi mai departe? se interesă chirurgul după o clipă.

— Mai departe? se posomorî poetul. Am făcut din asta o întreagă poveste. Femeia avea dreptate, înţelegi: o femeie epuizată, rea, nefericită. Şi toată mizeria în care trăiesc oamenii ăştia! Dar ea avea dreptate; ea reprezintă familia, căminul, pe scurt, ea e ordinea; pe cînd el — poetul făcu semn de lehamite cu mîna — el e un gunoi, o revoltă materializată şi oarbă, un om brutal, un vagabond.

— Şi cum s-a terminat?

— Poftim?

— Cum s-a terminat? repetă răbdător chirurgul.

— ...Nu ştiu. Ea trebuia să aibă dreptate. În numele tuturor lucrurilor din lume, în numele tuturor legilor trebuia să aibă dreptate. — Poetul luă o bucăţică de zahăr şi o sparse între degete. — Dar bărbatul şi-o luase în cap că el are dreptate. Şi cu cît devenea mai teribil şi mai afurisit, cu atît i se părea că are mai multă dreptate. De fapt s-a dovedit, mormăi poetul, că şi el suferea, ştii? Nu-i puteam face nimic; de îndată ce a început să trăiască cu adevărat, nu şi-a mai putut porunci şi a trăit în legea lui, greu şi de neîntors. — Poetul dădu din umeri. — În cele din urmă, ca să ştii, eu eram gunoiul acela, afurisitul şi disperatul de vagabond; cu cît el suferea mai mult, cu atît mai mult simţeam că sînt eu... Şi asta se numeşte ficţiune.

Poetul se întoarse la fereastră — fiindcă sînt unele lucruri pe care le spui mai uşor în gol.

— Nu mai merge, trebuie să scap de asta. Aş vrea... ar trebui numai aşa... să mă joc cu ceva... cu ceva fantastic. Să nu aibă nimic, nimic, de-a face cu realitatea... şi cu mine însumi. Să scap odată de această cumplită participare personală. Spune-mi, trebuie oare să trec eu prin fiecare durere omenească? Mi-ar plăcea să nascocesc ceva foarte îndepărtat şi absurd. Aşa cum aş face bule irizate de săpun.

Sună telefonul interior.

— Și de ce nu faci ? Întrebă chirurgul ridicînd receptorul, dar nu avu timp să aștepte răspunsul. Alo, da, la aparat. Cum ? ... Așa ! Să-l ducă în sala de operație ... Bineînțeles. Viu imediat.

— Au adus aci pe cineva, zise chirurgul, agățînd receptorul. A căzut din cer. Adică, avionul s-a sfărîmat și a luat foc. Ce dracu, pe asemenea furtună ... Pilotul e carbonizat ; și celălalt, vai de el, săracul. — Doctorul șovăi. — Trebuie să te părăsesc. Stai, am să-ți trimit aci un pacient. Un caz interesant. De fapt din punct de vedere medical, un caz banal, i-au operat un abces la gît, dar omul e un clarvăzător. Gravă neuropatie etc. Nu cumva să-l crezi.

Și chirurgul zvîcni pe ușă ca scăpat din pușcă, fără să mai aștepte protestul poetului.

III

Deci ăsta e clarvăzătorul ; persoana asta jalnică în pijama dungată, cu gîtul bandajat și cu capul într-o parte. Vai de tine, sărmane !

Pijamaua îi atîrnă de parcă ar sta pe un umerăș ; se tîrîie spre masă și, cu degete reci, tremurînde, își aprinde o țigară. Cel puțin de n-ar avea ochii atît de apropiați și căzuți în orbite, atît de absenți ! Halal ! Frumoasă societate mi-a ales doctorul. Ce poți vorbi cu asemenea sperietoare ? Desigur, nu despre lucruri pămîntești ; după cum se știe, întrucîtva ar fi o lipsă de tact să întreții cu persoane de dincolo de mormînt discuții despre noutățile zilei.

— Ce vînt e, zise clarvăzătorul, iar poetul oftă.

Fie vremea binecuvîntată, că ea e singurul lucru despre care vorbesc cei ce n-au să-și spună nimic. Ce vînt e, fără a se osteni să privească pe fereastră fuga tragică a copacilor. De ! Clarvăzător. Ce să se mai uite ? Își fixează ochii pe vîrfurile nasului său lung, și iată, știe că afară urlă furtuna. Grozave lucruri ! Spuneți ce vreți, dar vederea asta de-a doua, așa-i că ...

Merita să-i vezi pe cei doi : poetul își înălță umerii mari, își îndrepta bărbia măsurînd fără jenă, cu curiozitate și cu o dușmănie evidentă, capul înclinat, pieptul slab și subțire și ciocul ridicat al omulețului din fața lui. Oare mușcă ?

Nu, nu mușcă. Îi făcea aproape silă, mai întîi din pricina particularităților lui fizice, iar pe urmă fiindcă e clarvăzător : ca și cum ar fi fost ceva murdar, dezgustător. Dar celălalt pare că nici nu-l vede ; stă privind fix, în gol, cu capul într-o parte, ca o pasăre. Și între ei, o atmosferă străină, de încordare, de repulsie.

— Puternică personalitate, șopti clarvăzătorul ca pentru sine.

— Cine ?

— Ăsta pe care l-au adus. — Clarvăzătorul suflă adînc fumul. — Este în el... o intensitate grozavă, cum să spun : o flăcără, un foc, un pîrjol... Acum, desigur, nu mai e decît o vatră gata să se stingă.

Poetul se strîmbă ; îi era urît să asculte asemenea cuvînte patetice, vagi.

— Așadar, ați auzit și dumneavoastră, observă el. Avionul aprins și așa mai departe...

— Avionul ? repetă absent clarvăzătorul. Deci zbura, închipuiți-vă, pe o furtună ca asta ! Ca un meteor încins gata să se sfărîme. De ce s-o fi grăbit așa ? — Clarvăzătorul clătină din cap. — Nu știu, nu știu nimic ; și-a pierdut cunoștința și nu știe ce i s-a întîmplat. Dar și dintr-un foc stins se poate aprecia înălțimea flăcării mistuitoare. Ce arsură adîncă ! Și încă e atît de incandescent !

Poetul scandalizat pufnea. Nu, hotărît lucru, nu pot suporta această sperietoare morbidă. Sigur că totul a fost încins al naibii dacă ținem seama că pilotul a fost carbonizat ; și acum sperietoarea asta cu pijama dungată nu găsește nici măcar un cuvînt de milă. Adevărat, însă ; ce i-a trebuit să zboare acestui picat din cer tocmai pe o asemenea furtună ?

— Ciudat, se auzi glasul scăzut al clarvăzătorului. Și de la ce distanță ! În calea lui se-ntindea oceanul. Ciudat cît de atras e omul de locul unde a fost ultima oară. În el a rămas marea.

— După ce semne ? !

Clarvăzătorul ridică din umeri.

— Marea pur și simplu, și depărtarea. În viața lui trebuie să fi făcut drumuri multe. Nu știți de unde venea?

— Asta ar trebui s-o știți dumneavoastră, adăugă poetul cu o ironie cât mai ascuțită.

— Cum să știu? Doar e inconștient și habar n-are de nimic. Dumneavoastră ați putea citi o carte închisă? Nu e imposibil, dar e greu, extraordinar de greu.

— Să citești cărți închise, mormăi poetul. Aș spune mai degrabă că e cel puțin ceva fără rost.

— Poate, pentru dumneavoastră, fu de părere clarvăzătorul uitându-se cruciș, într-un colț. Da, pentru dumneavoastră e fără rost. Sînteți poet, așa-i? Fiți mulțumit că nu trebuie să gândiți precis și că nu-ncercați să citiți cărți închise. Drumul dumneavoastră e mai ușor.

— Adică? întrebă poetul aplecîndu-se amenințător înainte.

— Ce-am spus, nimic altceva, răspunse clarvăzătorul. Imaginația și cunoașterea sînt două lucruri deosebite.

— Și dintre noi doi, dumneavoastră sînteți cel care cunoaște, nu?

— De data asta ați ghicit, adăugă clarvăzătorul, clătî-nînd din cap, ca și cum ar fi pus cu nasul punct discuției.

Poetul se strîmbă.

— Aș zice că noi doi nu ne putem înțelege, așa-i? Da, e adevărat, eu îmi imaginez lucrurile, născocesc ce-mi place, nu? Numai din capriciu, din fantezie...

— Știu, îl întrerupse clarvăzătorul. Și dumneavoastră v-ați gândit la omul picat din cer. Și dumneavoastră v-ați închipuit că-n urma lui a rămas marea. Știu numai că dumneavoastră ați ajuns la asta pornind de la o combinație, și anume că cele mai multe linii aeriene au legături cu porturile. Un motiv absolut superficial, domnule. Faptul c-ar fi putut să zboare dinspre mare nu-nseamnă că într-adevăr dintr-acolo a și zburat. *Non sequitur*¹ tipic, domnule. Nu vă e permis să trageți concluzii din posibilități. Să știți — îi scăpă vorba, gata de harță — omul ăsta a lăsat într-adevăr marea în urma lui. Eu știu.

¹ Aici, concluzie falsă (lat.).

— Cum știi ?

— Foarte precis. Prin analiză empirică.

— L-ai văzut ?

— Nu. Doar nu trebuie să văd violonistul ca să recunosc ce cântă.

Poetul îngîndurat se scărpină după ceafă. Impresia de mare. Asta poate fiindcă iubesc marea. Dar nu mă gîndesc la nici una dintre mările pe care le-am văzut. Îmi închipui o mare caldă și unsuroasă ca untdelemnul, care pare grasă din cauza strălucirii. Toată-i numai alge, aidoma unei lunci. Și la răstimpuri țîșnesc sclipiri grele ca mercurul.

— Sînt pești zburători, observă clarvăzătorul în legătură cu ceva la care se gîndea și el.

— Mă, afurisitele, mormăi poetul, ai dreptate, sînt pești zburători.

IV

Trecuse un timp îndelungat pînă se-ntoarse chirurgul. Veni în sfîrșit ; părea absent și spuse încet :

— A, dumneata ești aici.

Clarvăzătorul privea în gol, în direcția în care se îndrepta melancolicul său nas.

— O comotie cerebrală gravă, zise. Și, desigur, contuzii interne. Fractura maxilarului inferior și a bazei craniului. Pe față și pe mîini, arsuri de gradul doi și trei. Fractura claviculei.

— Exact, rosti îngîndurat chirurgul. E grav. Și dumneata, mă rog, cum de știi ?

— Dumneavoastră, domnule doctor, tocmai ați gîndit-o, răspunse clarvăzătorul pîrînd că vrea să se scuze.

Poetul se-ncruntă. Du-te dracului, șolomonarule, nu crezi oare că mă și aiurești ? Chiar de-ai citi cuvînt cu cuvînt din gîndurile cuiva, să nu-ți închipui că te cred.

— Dar de fapt cine e ? întrebă el ca să schimbe vorba.

— Cine știe, murmură doctorul. Hîrțiile i-au ars. În buzunar avea niște monede franțuzești, americane și en-

glezești. Și guldeni olandezi. Poate că a zburat peste Rotterdam, dar avionul ăsta nu era de linie regulată.

— Nu v-a spus nimic?

Chirurgul scutură din cap.

— De unde! Leșin adînc. M-aș fi mirat dac-ar fi spus ceva.

Se lăasă o tăcere apăsătoare. Clarvăzătorul se ridică și se tîrîi spre ușă.

— Carte închisă, așa-i?

Poetul privi încruntat în urma lui, pînă dispăru pe coridor.

— Doctore, te-ai gîndit într-adevăr la ce-a spus?

— Poftim? Bineînțeles. Țasta a fost diagnosticul pe care l-am dictat cu puțin înainte. Nu-mi place să mi se citească gîndurile. Din punct de vedere medical e o indiscreție.

Astea odată spuse, discuția părea că se încheiase.

— Bine, dar e o înșelătorie! izbucni nervos poetul. Nimeni nu poate ști la ce se gîndește alt om! Într-o anumită măsură se poate raționa. Cînd ai venit, am știut imediat că te gîndești... la omul picat din cer. Am văzut că ești îngrijorat, că ești nesigur de ceva și că e un lucru foarte grav. Mi-am și zis, ar putea fi contuzii interne.

— De ce?

— Raționînd, combinînd. Eu te cunosc, doctore, nu ești un om împrăștiat: dar cînd ai intrat, ai făcut gestul să-ți deschei halatul, pe care nu-l aveai pe dumneata. Din asta am dedus că te mai gîndești încă la pacientul acela. Aha, mi-am spus, ceva îl roade. Ceva ce nu a putut nici să vadă, nici să pipăie — cel mai probabil o leziune internă.

Chirurgul, trist, dădu din cap aprobator.

— Numai că eu mă uitam la dumneata, continuă poetul. Asta e tot trucul: să privești și să combini — cel puțin e o treabă cinstită. Dar acest vrăjitor al dumitale, mormăi el disprețuitor, își privește vîrfurile nasului și își spune ce gîndești. Eu l-am observat, nici nu te-a furat cu ochiul. A fost... dezgustător.

Și iarăși se lăasă tăcerea—o tăcere acoperită de vuietul vîntului.

— Și acum te mai gîndești, doctore . . . la rănitul acela ? E ceva bizar la el, nu ?

— Dacă nu are chip, spuse chirurgul încet. E atît de ars . . . Nici chip, nici nume, nici conștiință. Dacă-ai ști despre el un fapt cît de mărunț !

— Dar de ce a zburat pe un asemenea vînt ? Încotro îl trăgea așa cu atîta strășnicie ? Ce se temea să nu piardă ? Ce l-a împins în mod atît de absurd și cu atîta grabă ? Un lucru e sigur, că nu se temea de moarte. Îți plătesc, pilotule, înzecit dacă mă duci unde vreau. Uraganul e dinspre apus, cu atît mai bine, zburăm mai repede. Nu s-a găsit absolut nimic asupra lui ?

Chirurgul clătină din cap.

— Hai să-l vezi, dacă nu-ți dă pace, spuse el deodată, ridicîndu-se.

O soră de caritate, care ședea alături de pat, se ridică în pripă ; avea picioare groase, umflate și o figură plată, incoloră, o gloabă bătrînă și ostenită a carității. Bătrînul din patul vecin întoarse capul, fără interes ; era prea preocupat de suferința lui ca să mai încerce să treacă distanța ce se întinde între bolnavi și sănătoși.

— Pîn-acum nu și-a revenit, anunță sora, încrucișîndu-și brațele pe pîntec ; se vede c-așa trebuie să fie cînd o călugăriță stă de veghe, întocmai ca o cătană bătrînă la raport ; numai ochii priveau plini de solitudine și omenie. Poetul își aminti de ochii omeneschi ai maimuțelor și se rușină de gîndul lui ; dar dacă acești ochi sînt atît de ciudat și neașteptat de omeneschi !

Deci acesta e omul, la asta se rezumă toată întîmplarea ! Se pregătise cu inima strînsă pentru un spectacol din fața căruia să fugă cutremurat, cu fața îngropată în mîini de groază ; cînd colo, „spectacolul“ nu e decît un ghem enorm de bandaje albe înfășurate cu grijă, curățat și aproape frumos . . . O treabă curată, făcută cu îndemînare, zău așa. Are și mîini făcute artificial din vată, tifon și hîrtie cerată, labe mari, albe, care zac pe cearșaf. Ce mai manechin s-au priceput să facă numai din vată și din feșe ! Nici n-ai spune . . .

Poetul își încrunță sprâncenele și trase aerul în piept. Și încă respiră ; ușor, ușor, labele albe confecționate se ridică și se lasă, parcă respiră. Și aici gaura asta neagră dintre pansamente e poate gura ; adînciturile astea negre într-o coroniță gingașă de vată, ah, Doamne, nu, slavă ție, nu sînt ochi stinși, nu sînt ochi omenеști, nu, sînt numai pleoapele lăsate ; ar fi cumplit dac-ar privi ! Poetul se aplecă peste lucrarea aceea curată de învălătucire. Deodată, ceva tresări în colțul pleoapelor închise.

Poetul se trase înapoi, i se tăiaseră picioarele și se simțea îngrozit.

— Doctore, oftă el, doctore, nu se trezește ?

— Nu se trezește, spuse chirurgul atent, iar sora de caritate clipea atît de omenеște, atît de ritmic, cum pică apa.

Panica milei se stinse ; cei doi sînt atît de calmi, liniștește-te, liniștește-te, totul e în ordine ; cearșaful alb pe pieptul celui fără cunoștință se ridică și se lasă ritmic, aidoma picăturilor de apă în cădere. Totul e în ordine, nu e nici zăpăceală, nici spaimă ; nu mai e nici o nenorocire, nimeni nu-și pierde capul, nu-și frînge mîinile ; pînă și durerea se potolește cînd devine un element al ordinii.

Bolnavul de pe patul vecin geme cu indiferență, la intervale egale.

— Săracul, mormăi chirurgul, s-a topit întocmai ca Mintuitorul.

Sora de caritate își făcu cruce. Poetul ar fi vrut să facă o cruce în aer, deasupra acestui cap bandajat, dar se rușină și privi încurcat la doctor. Chirurgul făcu un semn afirmativ.

— Să mergem.

Pe vîrfurile picioarelor ieșiră din salon.

Nu aveau despre ce vorbi ; închidă-se marea de ordine și de tăcere, să nu se tulbure această liniște așezată ; încet, încet, ca și cum am părăsi ceva uimitor și foarte destoinic.

Abia în poarta spitalului, acolo unde începe zarva și frămîntul vieții, chirurgul spuse îngîndurat :

— Ciudat, cît e de necunoscut. Trebuie să-l înregistrăm „Cazul X“. — Făcu un gest cu mîna. — Mai bine nu te mai gîndi la el.

Pacientul nu-și revine nici în ziua următoare, temperatura crește și inima slăbește. E neîndoielnic că, pe undeva, viața se scurge ; Dumnezeuule, ce suferință ! Cum să astupi fisura pe care n-o știi ? Nu poți face nimic, decît să privești acest trup mut, fără chip, fără nume, chiar fără palme în care s-ar putea citi urmele unei vieți trecute. Să fi avut un nume, orice nume, n-ar fi fost atît de... atît de cum, de fapt ? Ei, atît de neliniștitor, să zicem. Într-adevăr, asta se cheamă mister.

Se pare că sora de caritate își alesese acest caz deznădăjduit drept obiect al unei griji excepționale și personale ; stă într-un fel obositor pe un scaun tare la picioarele patului, la căpățiul pe care nu stă scris numele omului, ci numai denumirea latină a rănilor ; sora nu pierde din ochi păpușa albă cu răsuflarea scurtă, slabă ; se vede că se roagă.

— Ei, venerabilo, șoptește chirurgul fără să zîmbească, tăcut pacient, nu ? L-ai luat sub aripă ?

Sora de caritate clipește repede, ca și cum ar vrea să se apere.

— Dacă-i atît de singur ! N-are nici măcar nume. (Ca și cum numele i-ar fi omului de vreun folos.) L-am visat și azi-noapte, continuă ea, trecîndu-și palma peste ochi. Poate dacă s-ar trezi, ar vrea să ne spună ceva. Eu știu că vrea să ne spună ceva.

Chirurgul era gata să-i răspundă : soră, ăsta nici noapte bună nu ne mai spune, dar și-a păstrat gîndurile numai pentru el. În loc însă de orice altceva, a mîngîiat-o ușor pe umeri. Aici, în spital, nu se făcea risipă de laude. Mișcată, bătrîna călugăriță apucă o batistă mare, aspră și își suflă nasul.

— Să aibă și el pe cineva, rosti ea oarecum fîsticită.

Părea că a mai crescut din plămada acestei griji ; că stă mai bine înfiptă în scaun și mai răbdătoare decît pînă acum. Da, cel puțin să nu fie atît de singur, să nu fie atît de părăsit. Oare mai fusese tratat vreodată vreun bolnav

aşa cum este acesta ? De douăzeci de ori pe zi străbate chirurgul coridorul, numai ca să se uite la el, aşa ca din întâmplare — sora, nimic nou ? Nimic. Medici, infirmiere, mereu îşi bagă câte cineva capul în salon ca să întrebe : nu-i aici cutare ? Dar astea sînt simple pretexte ca să se poată opri o clipă lângă patul nebotezat, deasupra omului fără chip. Săracul, clipeşte oamenii din ochi, şi pe urmă pleacă în vîrfurile picioarelor, iar sora de caritate se clatină încet, abia simţit, în marea şi tăcuta ei veghe.

Şi iată şi a treia zi ; mereu acelaşi leşin interminabil, iar temperatura creşte peste patruzeci, „cazul“ e neliniştit, şopteşte ceva nedesluşit, mîinile i se plimbă peste cearşaf. Cum se mai apără acest trup — conştiinţă şi voinţă nu mai există, ca să se apere şi ele, numai inima bate ca o suveică de ţesător într-o ţesătură ruptă ; bate în gol şi nu trage nici un fir de urzeală în ţesătura vieţii. Nu mai ţese, dar maşina continuă se meargă.

Sora de caritate nu-şi ia ochii de la acest pat al întunericului. Chirurgul i-ar spune bucuros : eh ! surioară, nu avem ce-i face şi Dumnezeu ştie că stai aci degeaba ; mai bine du-te şi te culcă. Sora clipeşte îngrijorată, vrea să spună ceva, dar disciplina şi oboseala îi pecetluiesc buzele ; şi apoi, la căpătiul acestui pat se vorbeşte puţin şi în şoaptă.

— Pe urmă să vii la mine, soră, îl porunceşte chirurgul plecînd mai departe la treburile lui de fiecare zi.

În odaia chirurgului sora s-a aşezat greoaie şi ţeapănă. Nu ştie cum să-nceapă, îşi fereşte ochii şi tulburarea îi aşterne pe obraji pete purpurii.

— Ce-i, surioară, ce s-a întîmplat ? întreabă chirurgul venindu-i în ajutor, de parc-ar fi o copilă.

Şi sora izbucneşte :

— Astăzi l-am visat din nou.

Ei, slavă ție, Doamne ; doctorul n-a izbucnit în rîs, nici n-a spus vreun cuvînt care s-o pună pe venerabila soră în încurcătură ; dimpotrivă, a ridicat ochii plini de interes, aşteptînd.

— Nu c-aş crede în vise, îl asigură ea şovăind. Dar cînd visezi două nopţi acelaşi vis în continuare, sigur că nu mai e firesc. E adevărat că uneori caut să-mi explic visele, dar asta mi se întîmplă din pricina singurătăţii, nu aştept nici

un semn care să mă privească pe mine ; deci nu din superstiție mă preocupă visele mele. Știu că visele se repetă și se-ntorc ; dar ca să continue așa cum s-ar continua în realitate, asta nu mai ține de vis. Dacă în visul meu e ceva ce n-ar trebui rostit, Maica Domnului să mă ierte ; m-am obișnuit mai mult cu doctorii decît cu preoții, așa c-am să spun tot, ca la spovedanie.

Chirurgul încuviință cu gravitate.

— Am să vă spun tot, urmă sora, pentru că e vorba de bolnavul dumneavoastră ; dar va fi numai cuprinsul visului, așa cum mi l-am rostit și l-am băgat în minte. Cînd am visat, mai degrabă apăreau un fel de imagini, într-o continuă succesiune ; unele erau clare, altele încurcate și fără legătură, uneori se alterneau, alteori veneau cîteva deodată. În răstimpuri părea că omul ăsta ar fi povestit ceva ce se petrece ; totul era atît de încurcat și de aiurea, încît și-n vis doream să mă trezesc, dar nu puteam. Visul ăsta a fost atît de viu și de puternic, încît a continuat și ziua ; acum mi l-am reamintit și l-am rînduit cu legătură, fără imaginile alea răzlețe. Nu mai era vis. Toate lucrurile ni s-ar destrăma în simple vise, dacă nu le-am pune într-o oarecare ordine ; ordinea e ceva obișnuit numai în lucrurile reale. De-aia m-a speriat atît visul ăsta ; în el e mai multă legătură și continuitate decît au visele de obicei ; și nu pot să-l povestesc decît așa cum îl înțeleg acum.

Povestirea surorii de caritate

— Ieri noapte mi-a apărut pentru prima oară. Avea haine albe cu nasturi de metal, în picioare cizme de piele, iar pe cap o cască albă ; dar casca aceea nu era militară și n-am văzut niciodată una care să-i semene. Avea fața galbenă de țigan și ochii febrili ca la bolnavii de febră tifoidă ; părea să aibă febră, căci vorbea fără noimă.

Cînd visezi pe cineva, nu-l auzi vorbind și nici nu-l vezi c-ar mișca buzele, înțelegi numai ce-ți spune ; niciodată n-am priceput cum se petrec lucrurile. Știu numai că pronunța cuvinte, că vorbea repede o limbă străină, pe

care n-o înțelegeam ; îmi amintesc că de cîteva ori a rostit cuvîntul *sov*¹, dar nu știu ce-nseamnă. Era nerăbdător și aproape deznădăjduit că nu-l înțeleg ; a vorbit multă vreme. Apoi, ca și cum și-ar fi dat seama unde e, a început să vorbească, aș zice, în limba noastră ; și deodată l-am înțeles.

„Soră, a spus, te rog în genunchi, dacă poți să faci ceva pentru mine ; știi în ce hal sînt. Ce nenorocire, Dumnezeu-le, ce nenorocire ! Nici nu-mi dau seama cum s-a întîmplat ; părea că pe nepusă masă pămîntul a început să zboare spre noi. Dacă-aș putea cel puțin să scriu cu degetul pe cearșaf ; aș scrie totul, tot ce trebuie ; dar uite cum arăt !” Mi-a întins mîinile, dar nu erau pansate ; acum nu-mi dau seama de ce păreau atît de îngrozitoare. „Nu pot, nu pot, se văita, privește-mi mîinile ! Am să-ți spun tot ; dar, pentru numele lui Dumnezeu, ajută-mă să rezolv un lucru. Am zburat ca un nebun ca să le pot aranja pe toate ; dar deodată pămîntul s-a aplecat brusc și a căzut peste noi. Știu că s-a petrecut ceva, împotriva noastră a pornit o flacără, cum n-am mai pomenit, și am văzut multe : am văzut arzînd un vas, oameni mistuiți de flăcări, ba chiar și un munte întreg, cuprins de flăcări, dar nu asta vreau să-ți spun ; nimic nu mă mai interesează, în afară de un singur lucru pe care trebuie să-l fac. Singurul, repetă el : dar acum văd că în lucrul ăsta, singurul, mi-e toată viața. Ah, soră, nu ți-au spus ce mi s-a întîmplat ? M-am rănit cumva la cap ? Fiindcă am uitat totul și nu-mi amintesc decît de viața mea. Am uitat tot ce-am făcut cîndva ; nu mai știu unde am fost, mi s-au șters din minte numele oamenilor și nu mai știu nici cum mă cheamă ; toate astea sînt lipsite de importanță și întîmplătoare. Sigur e că am suferit o comoție cerebrală, dacă nu-mi pot aminti de nimic, decît de ceea ce a fost cu adevărat. Dacă ți se va spune numele meu, să știi că nu-i cel adevărat ; și dacă aș începe să bolborosesc ceva despre insule și aventuri, ține seama de nebunia mea ; sînt fărîme, despre care nu știu cui aparțin și din care nu se mai poate aduna viața unui om. Omul întreg se află în

¹ Aici, soră de caritate (lat.).

acest ceva ce mai trebuie îndeplinit : tot restul sînt frînturi, fragmente, care nu pot fi cuprinse dintr-o singură privire. Da, da, da, uneori omul dezgroapă ceva din trecut și gîndește : ăsta sînt eu. Numai că, soră, cazul meu e mai grav ; s-a întîmplat ceva și memoria m-a lăsat, nu mi-a rămas nimic întreg, decît ceea ce am dorit să îndeplinesc.“

VI

Cu ochii pironiți în pămînt și legănîndu-se ușor, sora de caritate povestea, ca și cum ar fi recitat ceva pe de rost.

— Ciudat, cît poate fi de limpede și de nebulos în același timp un vis. Nu știu unde era ; ședea pe niște trepte de scîndură care suiau la un fel de colibă de paie. — O clipă ezită. — Da, coliba aia stătea de fapt pe grinzi cum ar sta o masă pe picioarele ei ; iar el ședea pe ultima treaptă, cu picioarele depărtate, și-și lovea luleaua de palma celeilalte mîini. Avea capul lăsat în jos, i se vedea numai casca aceea albă ; arăta de parc-ar fi avut capul bandajat.

„Trebuie să știi, soră, îmi zise, că eu nu-mi aduc aminte de mama. Și uite, deși n-am cunoscut-o niciodată, în mintea mea a rămas ca un loc gol, unde trebuia să fie ceva. Vezi, deci, n-am avut niciodată o memorie întreagă, pentru că din ea lipsea mama. — Cînd îmi vorbea își clătina capul. — Întotdeauna a fost un loc alb pe harta vieții mele ; niciodată nu m-am putut cunoaște pe mine, fiindcă nu mi-am cunoscut mama.

Cît despre tata, continuă el, trebuie să spun că relațiile dintre noi n-au fost nicicînd bune sau intime. La drept vorbind, între noi se iscase o dușmănie surdă, definitivă. Tatăl meu era un om extrem de ordonat ; ocupa o slujbă importantă și socotea că viața lui e realizată dacă își face datoria. Datoria unui bărbat, după părerea lui, era să se dedice muncii, să facă avere și, pe deasupra, să fie respectat de concetățenii săi ; astea toate sînt obligații atît

de mari, încît nu pot fi îndeplinite decît prin moarte. Apoi muri într-adevăr, solemn și ordonat, parcă mulțumit că și-a îndeplinit și această sarcină. Cu mine nu vorbea altfel decît amintindu-mi mereu de el și dîndu-se exemplu ; considera viața mai degrabă ca pe ceva rînduit dinainte, ca o casă sau ca o firmă moștenită pe care o preia succesorul. Se aprecia fără măsură pe sine, principiile și meritele sale ; i se părea că viața lui e demnă să fie urmată ca un testament. Poate că în felul lui mă iubea și se gîndea la viitorul meu ; dar nu era în stare să-și închipuie viitorul altfel decît ca o repetare a ceea ce făcuse el. De-aia îl și uram și, răutăcios, ca să-i fac în ciudă, mă purtam cu totul altfel decît s-ar fi așteptat de la un copil înțelept și cuminte ; eram leneș, obraznic și vicios ; încă de băiat mic mă culcam cu slujnicele — îmi aduc aminte și azi de palmele lor aspre ; îi umplusem casa de o sălbăcie ascunsă și cred că deseori clătinam siguranța bătrînului ; fiindcă chiar viața mea trebuia să-i fi părut ceva păcătos, desfrînat, asupra căruia nu avea nici o putere.

N-am să-ți mai descriu tinerețea mea, soră. Ei, au fost de toate, a fost ce trebuia să fie ; în afară de cîte una sau alta, n-am de ce să-mi fie rușine. E adevărat c-am fost un copil rău și depravat, dar ca adolescent nu prea mă deosebeam de alții ; eram plin de mine ca și ei ; iubirile erau ale mele, experiențele ale mele, părerile ale mele, totul era numai al meu. Abia mai tîrziu vede omul că n-a fost totul chiar numai al lui, al lui și numai al lui, că situațiile prin care a trecut sînt situații obișnuite, în timp ce el își închipuie că e singurul descoperitor. Vîrsta copilăriei îți lasă mai multe amintiri decît tinerețea ; copilăria e toată numai realitate, strălucitor de nouă, pe cînd tinerețea — Dumnezeu știe de unde se adună în ea atîta vis și fantezie : de aceea se uită, se pierde. Nu, slavă Domnului, nu-și dă seama fiecare cum a fost tras pe sfoară, dus de nas, ca un prost. N-am amintiri, și dacă totuși îmi amintesc de cîte ceva, simt că nu mai sînt eu acela și că nici nu mă privește.

În vremea aceea nu mai stăteam cu tatăl meu ; îl simțeam străin și departe de mine ca nimeni altul și atunci cînd l-am văzut în sîcriu mi s-a părut îngrozitor și imposi-

bil să-mi închipui c-am fost zămislit din trupul acela necunoscut, ajuns acum cadavru ; nu puteam prinde nici un nod de legătură cu răposatul, iar lacrimile care-mi stăteau în ochi erau numai jalea că ajunsesem atât de singur.

Poate că ți-am mai spus c-am moștenit de la tata o avere destul de mare ; dar și banii ăia îmi erau străini, ca și cum tata ar fi păstrat în ei ceva din morga și îndatoririle lui. Averea aceea îmi părea ca ceva în care el continua să trăiască ; banii lui trebuiau să-nsemne prelungirea vieții și a situației sale. Nu-i iubeam și m-am răzbunat pe ei, risipindu-i numai pentru lenevia și plăcerile mele. Nu făceam nimic, fiindcă nevoia nu mă-mpingea la nimic ; dar, rogu-te, spune-mi ce-nseamnă o viață care nu-i aspră și dură ca o piatră ? Puteam să-mi permit toate capriciile ; e îngrozitor de plicticos, soră, să tot născocești cu ce să-ți umpli ziua, e o muncă mai grea decât la cariere de piatră. Nu dădeam doi bani pe ea, și crede-mă că nestatornicul se bucură de viață mai puțin decât cerșetorul.“

Tăcu o clipă, apoi spuse : „După cum vezi, n-am, într-adevăr, de ce să-mi regret anii tinereții. Dacă mă-ntorc acum, n-o fac ca să beau din izvorul ei. Mi-e rușine c-am fost tânăr, fiindcă atunci mi-am irosit viața. A fost perioada cea mai nebunească și mai absurdă ; și totuși, tocmai în acei ani am trăit un eveniment, a cărui semnificație mi-a scăpat atunci. Zic eveniment, fiindcă n-a fost de loc o simplă aventură ; am cunoscut o fată și mi-am dat seama că o voi avea ; e drept că o iubeam, dar nici asta, la tinerețe, nu-i ceva extraordinar. Dumnezeu știe, nu era prima mea dragoste, nici cea mai puternică dintre pasiunile mele, ale căror nume le-am și uitat.“

VII

Sora de caritate dădu îngrijorată din cap.

— Toate astea le spunea așa, ca la spovedanie și se vedea că nu voia să-mi ascundă nimic. Cu siguranță că să pregătește de moarte ; iar mie nu-mi rămîne decât să

mă rog ca Dumnezeu să-i bineprimească printr-o minune și din milă această spovedanie, făcută în vis unei păcătoase ca mine ; poate că va lua seama și că omul fără mințile lui poate să-și trezească căința trebuitoare pentru o pocăință desăvârșită.

„Trebuie să-ți arăt cum era, spuse el. Ciudat, nu-mi mai amintesc fața ; avea ochi cenușii și vocea puțin răgușită, ca de băiat. Rămăsese și ea de mică orfană de mamă ; stătea cu tatăl ei, pe care-l adora, fiindcă era un bătrîn frumos și un mare inginer. Pentru bucuria și mîndria lui și a ei învățase ingineria și lucra într-o fabrică ; soră, surioară, aș vrea să ți-o poți închipui în fierăria aia plină de mașini, printre ciocane pneumatice, strunguri și bărbați pe jumătate goi, care izbesc barele roșii de fier. În același timp era și o fetiță, spiriduș și băiețoi curajos, iar fierarii ăia o divinizau ; se mișca în lume cu o grație aparte, fiindcă trăia printre bărbați. O dată, da, o dată ne-a condus în atelier și atunci m-am îndrăgostit de ea ; era atît de fragilă, atît de curajos grațioasă în mijlocul acelor bărbați cu umerii puternici și lucioși de sudoare, cu glasul ei mic, puțin aspru, și cu autoritatea ei ingierească asupra focului, fierului și lucrului. Ai fi zis că locul ăla nu-i făcut pentru o fată ; Dumnezeu să-mi ierte păcatele, dar tocmai acolo o doream mai mult și, absurd, chiar atunci cînd cerceta lucrul și-și încrunta gravă sprîncenele lungi. Sau atunci cînd se oprea în fața marelui ei părinte și el îi punea mîna pe umăr, ca și cum ea ar fi fost un fiu de care era mîndru și căruia îi lăsa moștenire munca lui. Muncitorii îi spuneau domnule inginer, și eu îmi așteptam privirea pe gîtul feciorelnic, chinuit de o dorință care mai că mă neliniștea, ca și cum în ea ar fi fost ceva împotriva firii.

Era nespus de fericită : fericită, pentru că se simțea mîndră de bătrînul ei tată și de ea însăși, fericită că oamenii o iubeau, că se întreține singură ; era fericită și arăta asta printr-o mulțumire liniștită și așezată. Ochii ei scînteiau departe, vocea ei băiețească se auzea rar și liniștită ; pe mîini avea pete de tuș, care nu se mai curățau și pe care le iubeam. Cît despre mine, eram tînăr și de aceea vanitos, eram snob și afectam o mare siguranță de sine ;

fata asta însă mă înnebunea. Mă gîndeam că vrea să fie o omoaie fără sex și, dintr-un fel de răutate, doream s-o umilesc ca femeie; îmi închipuiam că, seducînd-o, aş învinge-o într-un fel. Poate că-n fața ei mă rușinam de mine, de goliciunea și nimicnicia mea, și de aceea, numai de aceea, doream să gust triumful bărbatului cuceritor. Mă-nțelegi, abia azi am găsit explicația asta; atunci nu era decît dragostea, dorința, pofta cumplită de a mă apleca peste ea și de a-i smulge geamătul de iubire.“

Era îngîndurat și o clipă a stat să se gîndească.

„Și-acum, soră, ajung la lucruri despre care mi-e destul de greu să vorbesc; dar voi spune tot. Nu era prima mea dragoste, dragoste în care totul se-ntîmplă — judecămă cum crezi — aproape fără să vrei și inevitabil; voiam s-o am și nu căutam decît mijloacele care să mi-o ofere. Mă rușinez amintindu-mi cît de stîngace și grosolane, cît de neputincioase s-au dovedit toate șireteniile alea la modă, știute de mine, în fața sincerității și nevinovăției ciudate, aproape aspre a acestei fecioare. Vedeam că e deasupra acestui lucru și deasupra mea, că e dintr-o stofă mai de soi decît mine, dar nu mă mai puteam opri. Omul e ciudat, soră. Eram atît de devorat de închipuiri chinuitoare și monstruoase, încît prin minciună, hipnoză, droguri sau orice, aş fi sedus-o și necinstit-o, așa cum se necinstește un templu — auzi, soră, nimic nu-ți ascund: mie însumi mi se părea că sînt un diavol. Și în timp ce o murdăream astfel în sufletul meu, ea mă iubea. Soră, ea mă iubea, și într-o zi mi-a dovedit această dragoste tot atît de simplu cum alunecă o floare dintr-un pom. A fost altfel, oh! Dumnezeu, a fost altfel decît putea să-și închipuie pasiunea mea. În primul rînd, am fost neîndemînatic ca un băiat care iubește pentru prima dată.“

Spunînd aceasta și-a acoperit fața cu palmele și a rămas nemișcat. „Da, sînt un porc, a spus pe urmă, și merit tot ce mi s-a întîmplat. M-am aplecat asupra ei; stătea culcată, cu ochii închiși, și eu încercam să-mi gust închipuitul triumf. Aș fi vrut să-i văd lacrimile țîșnind de sub pleoape, aș fi vrut să-și acopere obrazul de rușine și de disperare; dar ea era liniștită și respira lin, ca și cum ar fi adormit. Mi se strînse inima; am acoperit-o și m-am întors spre

fereastră ca să biciuiesc diavolul mîndriei din mine. Cînd am privit-o, ochii ei se odihneau pe mine, luminoși și plini. A rîs, spunînd : Așa, acum sînt a ta !

M-am îngrozit, da, m-am îngrozit, uimit și umilit. Era în ea atîta lumină, firesc, puritate și nu mai știu cum s-o numesc. Atît de simplu : acum sînt a ta, și totul e în ordine ; asta e, sîntem aici și nu mai e nimic de făcut. Ce ușurare, ce lucru limpede, ce rezolvare simplă și imensă.

Da, s-a rezolvat, și ăsta e adevărul cel mai simplu și maturitatea cea mai desăvîrșită : această fetiță înțeleaptă a spus-o cu siguranță și fără ezitare. Așa, acum sînt a ta. Uite, ce mîndră, ce mulțumită e de ea, pentru că a găsit în sine acest adevăr viu, sfînt, luminos și sigur ; are încă ochii lărgiți de această uriașă și surprinzătoare descoperire, pe care o desăvîrșește marea liniște a lucrurilor hotărîte pentru totdeauna. Aceleași trăsături, care cu cîteva clipe în urmă erau schimonosite de dezorientare și durere, acum aveau o expresie nouă, finală, aș spune, expresia celui care s-a găsit pe sine însuși. Acum știu ce sînt. Sînt a ta și ce s-a întîmplat trebuia să se-ntîmple ca să se îplinească rostul lucrurilor. Era ca și cînd s-ar fi potolit unduirea, apa se-nehide și se liniștește, lăsînd să se vadă fundul.

Soră, nu-ți ascund nimic. Dacă și-ar fi acoperit ochii cu palma, dacă ar fi fost zguduită de suspine, dacă ceva în ea ar fi strigat ca un protest, ca o imputare : ce mi-ai făcut, răule ! tot aș mai fi simțit plăcerea victoriei. O plăcere bună și rea, mîndrie, generozitate, milă și mai știu eu ce ; m-aș fi aruncat la genunchii ei, făcîndu-i jurăminte și sărutîndu-i mîinile, pătate de penițe și creioane. Dar victoria nu era a mea ; a mea era tulburarea și rușinea în care căzusem. Am încercat să bîlbîi ceva despre dragoste, a ridicat uimită sprîncenele ; ce să mai vorbim despre asta, ce nevoie avem ? Sînt a ta, și cu asta gata ; prin asta s-a rostit dragostea, acceptarea realității și toate da-urile. Ar fi nepotrivit și fără rușine să mai flecărăm despre sentimente și despre recunoștință. Ce rost au vorbele ? Asta e, s-a întîmplat, sînt a ta, și dac-ai mai spune ceva, ar fi ca și cînd a mai rămas ceva de adăugat. Vai, soră, înțelegi cîtă maturitate înțeleaptă era în vorbele ei,

cîtă demnitate și puritate ! Nu-i așa ? Eu am vrut să să-vîrșesc un păcat și ea a făcut din el o faptă sfîntă. Ce rușine, nu știam ce să-i mai spun ; îmi privea apartamentul cu interes, ca și cum atunci l-ar fi văzut pentru prima oară, și fredona un cîntecel, ea care niciodată nu cînta. Nu o spunea, dar se simțea la ea acasă, făcea parte din ea.

Rîdea, se așezase lîngă mine și cu glasul ei puțin aspru vorbea — nu despre ce va fi, ci de ea însăși, de copilăria ei, preferințele ei de fată ; mi-a dăruit trecutul ei, ca și cum trebuia să-mi aparțină mie. Aveam mereu sentimentul ciudat de umilință și de subestimare ; am vrut din nou s-o îmbrățișez, dar a ridicat mîna — era destul ca să se apere. Nu, a spus ea fără rușine, altădată. Totul era așa de simplu și de firesc. Sînt a ta, nu e nici o nebunie, ci mai degrabă un lucru înțelept, veșnic și adevărat. M-a sărutat pe gură, ca și cum mi-ar fi spus, nu te supăra, micuțule. Ca și cum ar fi fost mama mea, mai mare decît mine, mai puternică și cu minte mai multă. Era aproape insuportabil de dulce și totodată, Doamne iartă-mă, umilitor ca o palmă.

Apoi a plecat. Știi, soră, cel mai greu pas al omului e plecarea. După cum pleacă, se vede toată șovăiala sau nesiguranța lui, toată nesăbuiala, siguranța, ușurința sau încrederea de sine. Atenție la spate ; cînd plecăm, totdeauna sîntem descoperiți. Eu nu știu cum a plecat. Stătea în ușă, cu capul ușor înclinat, apoi a dispărut. Atît de ușor și atît de încet ! Și e important, pentru că așa am văzut-o pentru ultima oară.

Fiindcă chiar atunci, noaptea, am fugit ca un derbedeu.“

VIII

Indignată, sora de caritate își suflă cu zgomot nasul în batistă și continuă :

— Așa mi-a spus. Fapta lui fusese păcătoasă și părea s-o regrete ; dar voiam să mai spun că nu trebuia s-o

uite cu totul pe fata aia, care, după cum povestise, i se dăduse de bunăvoie. Chiar dacă, după cum a descris-o, era o persoană fină și plăcută, merita pedeapsa care-a ajuns-o și noi nu știm dacă omul ăsta n-a fost cumva mâna lui Dumnezeu; totuși, asta nu-i scade din vină.

„Dacă mă gândesc, zise el apoi, la ciudatele motive care m-au făcut să fug, le văd altfel acum decât odinioară. Pe vremea aceea, eram tânăr și aveam felurite planuri, tulburi, mai mult sau mai puțin aventuroase; apoi, mă revolta încă din copilărie tot ceea ce se numea datorie. Era în mine o împotrivire violentă, plină de neliniști, față de orice lucru care m-ar fi putut înlănțui; și consideram că această lașitate e numai o manifestare a sentimentului de libertate. Mă-ngrozea severitatea și obligativitatea dragostei ei; deși-mi era superioară, mă îngrozea gândul de a fi înlănțuit pentru totdeauna. Simțeam că trebuie să aleg între mine și ea; și m-am hotărât pentru mine.

Azi văd lucrurile altfel. Azi văd că era mai mult, mai departe decât mine, că în ea era totul hotărât, iar în mine nu era nimic, că ea era matură și eu rămăsesem un băiat zăpăcit, neisprăvit și iresponsabil.

Ceea ce credeam că e o revoltă împotriva lanțurilor, era groaza de superioritatea ei, groaza de această mare siguranță. Mie nu-mi fusese dată mila de a fi al cuiva, eu nu puteam să-i spun: sînt al tău, așa cum mă ai în fața ta, același, întreg, cu socotelile făcute. În mine nu era ceva împlinit, pe care să i-l încredințez. Ți-o spun așa, sec, ca și cum ar fi o socoteală; firește, pot vorbi astfel, fiindcă ea e cartea de căpătîi a vieții mele. Trebuia să merg mai departe. Ea mi se dăruise spunînd: așa, acum sînt a ta. Iar eu — tot ce aveam era dragostea, pasiunea, o făgăduială îndoielnică, ceva asemănător unui cec neacoperit. “Rîdea încet. „De fapt, soră, sînt un negustor care vrea să-și facă ordine în socoteli. Ține cont că fuga mea a fost fuga unui datornic insolubil. I-am rămas dator cu mine însumi.”

Mi se părea, interveni sora, că se strîmbă, bătîndu-și joc de mine; încercam să-i vorbesc, dar el continua să se schimonosească și mai tare, și în cele din urmă pieri. M-am smuls din somn cu greutate, neliniștită de visul

ăsta atît de viu. M-am rugat pentru el și pentru fată și, credeți-mă, toată ziua m-am gîndit numai la ei. În noaptea următoare n-am dormit multă vreme, dar cum m-a cuprins somnul, el a și venit, ca și cum atît ar fi așteptat. Seda iarăși pe treptele alea cu capul aplecat ; părea să fie trist și neliniștit. În spatele colibei se unduia în vînt cîmpul semănat cu ceva ce aducea a porumb sau a stuful bălților.

„Nu-i porumb, zise el deodată, e trestie de zahăr. Mi se pare că după mulți ani am cumpărat trestie din insule și am făcut din ea rom, *aguardiente*, cum i se spunea acolo, dar asta n-are importanță. În realitate nu eram decît un băiat fără minte, care fugise în lume. Îmi pare rău că ți-am povestit lucrurile într-un fel nu tocmai potrivit și țin să-ți îndrept impresia urită. De pildă, uite : din ce ți-am spus, ești înclinată să vezi în purtarea ei slăbiciunea și satisfacerea păcătoasă a trupului. Dacă ar fi așa, atunci tot ce socoteam la ea drept nesfîrșită cinste și răbdarea unei iubiri fără margini n-a fost decît iluzia unui tînăr îndrăgostit ; dar atunci, soră, atunci iubirea nesfîrșită era în mine, fără ca eu să fiu conștient de ea, iar fuga mea a fost o nebunie, ceva de neînțeles, și de neînțeles a rămas tot cursul vieții mele de după aceea. Știu, asta e o mărturie care se numește indirectă. Ai putea obiecta că viața omului e lipsită de sens și că nu poate fi explicată ; dar văd că nu gîndești așa.

Mai am o mărturie indirectă, faptul că ceea ce ți-am povestit e adevărat. Această mărturie e viața mea, viața pe care am dus-o de la fuga aceea ciudată. Am procedat, cred, ca ultimul laș, am zădărnicit un fel de ordine adîncă, fiindcă în clipa aceea eram blestemat. Nu mă gîndesc la greutățile prin care-am trecut, ci la faptul că de-atunci tot ce făceam era sub semnul neliniștii și al goanei. Soră, după aceea m-am aruncat în vîrtejul unei vieți urîte, o viață în care nu există milă. Viața unui om care n-a fost iertat. Îți răspund cu cuvintele tale ; în ceea ce mă privește, sînt un om prea lumesc și aș spune că am trăit ca un aventurier murdar, ca un cîine pierdut, ca un agent dubios, și jur pe viul Dumnezeu că orice ți-ai închipui mai mizerabil și mai necinstit, am făcut. Și toate astea

numai pentru că în clipa aceea am trădat-o rușinos. Eram prea golit, prea lipsit de orice valoare și prea necopt la minte, pentru ca să pot face față în clipa când am întâlnit integritatea vieții... Stai, nu știu cum să-ți spun, mă gândesc la ceva; la ce este ordine, permanență, rezolvare, valabilitate, lucruri rînduite pentru veacuri. Dacă adevărata realitate este ceva care există și deci durează, atunci am fugit din fața realității; a fost o fugă blestemată, fiindcă n-am găsit-o. Tu nu știi, soră, cît de slabă și de trecătoare e toată răutatea; trebuie să se reînnoiască mereu, însă zadarnic; omul rău nu e plin numai de ea, iar defăimătorul, criminalul, invidiosul sau hoțul trăiesc o viață îmbucătățită și nestatornică. Ah, nu pot să-mi mai adun viața; e numai fărîme, fragmente, bucăți care nu se pot așeza în nici un fel cap la cap. Degeaba, degeaba ne amăgim cu faptele noastre mici și rele; sînt rare și învâlmășite, nu sînt altceva decît firimituri și haos fără început, fără sfîrșit. Așa-i, așa-i, amin. Dar dumneata numești asta conștiință încărcată.

Pot să-ți arăt buzunarele; au fost umflate cu aur. Pot să-mi dezgolesc umerii; se văd pe ei rănile biciului și dinții mulatrelor. Pipăie aici: ficatul meu e întărit și inflammat de băutură. O dată m-am îmbolnăvit de febră roșie, altă dată m-au fugărit cu puștile ca pe un dezertor. Aș putea să-ți povestesc cincizeci de vieți și nici una să nu fie adevărată; în urma lor n-au rămas decît cicatricele. Aici, în coliba asta, am zăcut bolnav și singur ca o pisică împușcată. Mi-am numărat viețile, dar n-am putut ajunge la capăt; cred că le-am născocit pe toate în delir; au fost numai vise îngrozitoare, obscene. Douăzeci de ani sau aproape atît, și numai vise încîlcite, absurde, fără cap și coadă. Atunci m-au adus la spital și *nurses*¹ în halate albe mi-au pus comprese cu gheață. Doamne, ce bine era, cum mă mai răcoreau; comprese, halate albe și toate celelalte — știi, parcă le-ar fi păsă de mine; dar încă de atunci intrase în mine moartea.“

¹ Infirmerie (engl.).

— Aș zice : mîna lui Dumnezeu, observă sora de caritate. Boala e o prevenire și bine face biserica trimițîndu-și slujitori la capătîiul bolnavilor, spre a le fi îndrumători la aceste răspîntii. Dar în vremea noastră oamenii prea se tem de boală și moarte pentru a înțelege această prevenire și nu știu să citească *mane tekel*, scrisă cu mîna de foc a durerii.

„Atunci intrase în mine moartea, a spus el. Scăpasem de ce fusese mai rău, dar zăceam fără vlagă, slab ca o muscă. Nu pot spune că mi-era frică de moarte ; mă mirasem numai că aș putea, că în general aș putea să mor, adică să fac ceva atît de serios și mare ; stăteam în fața morții ca în fața unei datorii de care nu știam cum să mă achit. Simțeam că mi se cere ceva mult prea mare, prea grav și prea hotărît, că nu mai avea rost să mă apăr și să-i fac față ; simțeam ceva ca o șovăială sau teamă nesfîrșită. Ciudat, mă-ntîlnisem de-atîtea ori cu moartea și Dumnezeu știe cît de agitată și deseori pri-mejdioasă mi-a fost viața ; însă pînă atunci «colțoasa» era pentru mine numai un risc sau o întîmplare, puteam să-mi bat joc de ea sau s-o înfrunt ; acum ajunsese ceva ce-mi trebuia și-mi părea de neînțeles, rămînînd ca o rezolvare ultimă și suveran valabilă. Uneori, cînd mă biruia slăbiciunea și indiferența, îi spuneam : ei, bine, eu închid ochii și tu fă-ți treaba fără mine, la iuțeală ; nu vreau să văd nimic. Alteori însă mă-nfuria lașitatea asta copilărească. Doar nu-i nimic, îmi spuneam, nu-i nimic prea greu ; nu-i decît sfîrșitul. Orice aventură și-a avut sfîrșitul, deci cu acesta va fi unul mai mult. Dar, ciudat lucru, cît aș fi vrut să visez, nu-mi puteam închipui moartea ca un sfîrșit, ca o ruptură, ca atunci cînd se taie un fir. Mă uitam la ea destul de aproape și o vedeam ca ceva uriaș și nestatornic ; nu pot spune cum anume, dar mi se părea ca o vastă întindere în timp, firește, fiindcă moartea durează. Îți spun, mi-era groază tocmai de durata asta ; simțeam, deznădăjduit, că n-am să mă las ; fiindcă niciodată nu întreprinsesem nimic durabil

și niciodată nu semnaseam un contract care să mă fi legat pentru o vreme mai îndelungată. Am avut de multe ori prilejul să mă așez și să trăiesc cinstit fără eforturi mari, dar de fiecare dată am simțit împotriva unor asemenea situații un dezgust puternic și de neînvins; am presupus că sentimentul ăsta este o trăsătură a caracterului meu ce-mi cerea schimbare, agitație și călătorii prin insule. Și acum, să mă leg cu contractul ăsta pentru veacul veacului? Eram learcă de sudoare rece și clănțaneam de frică. Asta nu se poate, nu-i pentru mine, nu-i pentru mine; Dumnezeu din ceruri, ajută-mă, fiindcă sînt mereu necopt pentru a mă putea resemna cu sfîrșitul. Eh! da, dac-ar merge o experiență cu moartea, să spunem, pentru trei luni, o jumătate de an, am bate palma; dar nu-mi cere să-ți spun: Așa, acum sînt al tău.

A fost, soră, aidoma unui fulger sau unei năluciri. În clipa aceea, am revăzut-o pe fată, cum se odihnea plină de bucurii și certitudini și cum spunea încetișor: Așa, acum sînt a ta. Și iarăși mă aflu mic și pocăit în fața hotărîrii de a trăi, tot așa cum mă zbăteam caraghios în fața hotărîrii de a muri. Și deodată am început să înțeleg că viața e făurită, ca și moartea, din țesătura statorniciei, și că-n felul ei și prin micile ei mijloace are voința și curajul să dureze veacuri. Sînt două jumătăți aici, care se completează și se-nchid. Da, așa e; numai o viață fragmentată și întimplătoare e înghițită de moarte, pe cînd viața întregă, substanțială, se completează cu moartea. Două jumătăți care se unesc pentru veșnicie. Fiindcă deliram, le-am văzut ca două jumătăți de sferă, goale, care trebuiesc alăturate pentru a se închide; una dintre ele era știrbită și îndoită, o simplă țandără și, oricît am încercat și m-am străduit, nu s-a potrivit peste cealaltă, peste jumătatea perfectă, netedă a morții. Mi-am spus că situația trebuie îndreptată și că cele două jumătăți trebuie să se potrivească una cu cealaltă; așa, acum sînt al tău.

Atunci, soră, mi-am născocit o viață. Spun: mi-am născocit, fiindcă multe din cele ce erau nu se potriveau la nimic și trebuiau înlăturate sau, dimpotrivă, lipseau lucrurile esențiale care le puteau completa. Și în anii

copilăriei erau multe de-ndreptat, dar cu asta nu mi-am prea bătut capul; cel mai însemnat e că tocmai în realitate, adică în acea realitate care nu era și totuși într-un fel era, nu ca întâmplare, ci ca sens — să zicem, ca o foaie smulsă dintr-o carte... Doamne, ce am vrut să spun? E din cauza frisoanelor... Da, cel mai important e că tocmai în realitatea aceea lucrurile se petreceau altfel, cu totul altfel, înțelegi? Adică trebuiau să se petreacă altfel, asta e esențialul; și povestea aia adevărată, așa cum trebuia să fie în realitate, este...există...”

Dinții îi clănțăneau, dar făcu un efort și se stăpîni. „Știi, cum îți spuneam, icni el, cum îți spuneam, ea era lungită jos și șoptea: Așa, acum sînt a ta. Țasta e sfîntul adevăr, soră, dar mai departe ar fi trebuit să fie altfel. Acum știu, fiindcă în mine s-au unit moartea și viața. Ar fi trebuit să-i spun, da, așa ar fi trebuit să-i spun, așa, slavă Domnului: tu ești numai a mea și ai să m-aștepti, ai să m-aștepti pînă mă voi întoarce cu viața și cu moartea în mine. Vezi doar că nu sînt destul de copt ca să trăiesc. Încă nu, încă nu sînt atît de întreg spre a dura, atît de curajos spre a mă hotărî, nu sînt încă dintr-o bucată ca tine. Spune, ce-ai face cu un asemenea haos? Nici eu însumi nu știu cum voi fi, nu știu unde mi-e capul și unde picioarele. Tu, tu ești veșnică, tu știi tot ce trebuie știut, tu știi că-mi aparții; dar eu...”

Tremura din tot trupul cînd vorbea. „Așteaptă, am să viu și eu să-ți spun: Așa, acum sînt al tău. Ah, soră, înțelegi, ea știa, ea înțelesese, deși nu i-am spus. De aceea a adăugat: Nu, acum nu, altădată. Asta-nseamnă că trebuie să mă întorc, nu? Spune, spune, soră, nu-nseamnă că m-așteaptă? Nu? De aceea nici nu și-a luat rămas bun, de aceea nici n-am văzut-o plecînd. Am să mă-ntorc și cele două jumătăți se vor potrivi una cu cealaltă ca viața cu moartea; așa, acum sînt al tău. Nu există alt adevăr și altă realitate decît aceea care trebuie să fie.” Oftă adînc, întocmai ca un om care s-a ușurat de o povară. „Se vor amesteca una cu alta, dragostea, moartea, viața, tot ce în mine e necesar și absolut. Sînt al tău, abia acum mă aflu la locul meu; numai de-aș găsi-o. Pe mine m-am găsit, pe mine, întreg, în faptul

că sînt al cuiva. Slavă Domnului, slavă Domnului, în sfîrșit, am ajuns aici.

Nu, lăsați-mă, nu pot s-aștept, mă-ntorc. Și ea rîde, așa, acum sînt a ta ; nu-mi va mai fi teamă, n-o s-o mai ascund, vin, iată că vin ; știu că i se rup și panglicile, și copcile veșmintelor. Repede, doar știți că trebuie să mă-ntorc ! Numiți asta furtună ? Haida-de ! Eu știu ce înseamnă ciclon, am văzut trombe uriașe ; vîntulețul ăsta nici nu-i cel puțin mai iute, ca să mă poarte pe aripile lui. Cum, nu vedeți, îmi zboară în brațe, se apleacă și zboară, atenție, ne ciocnim cu frunțile, cu dinții, atenție, cazi peste mine, cad peste tine ; ce nerăbdătoare ești, cum mă-nghesui cu pieptul !“ Deodată a început să vorbească cu greutate, întrerupt. „Ce, pilotul ăsta zboară în gol ? Soră, spune-i că nu în partea aceea, spune-i să se-ntoarcă ! Sau nu, du-te la ea și spune-i, vestește-o că mă-ntorc ! Doar știi că m-așteaptă ! Pentru Dumnezeu, te rog, spune-i că sînt pe drum, sosesc de cum va găsi pilotul un loc de aterizat ; n-am putut să-i scriu, nu știu unde e.“ A ridicat spre mine ochii plini de deznădejde, de groază. „De ce, soră, de ce . . . de ce nu-i spui ? Eu sînt obligat să zbor în jur, în jur, tot împrejur ; și tu te uiți la mine și nu vrei să-i comunici nimic, fiindcă . . .“ Brusc începu să se transforme, avea pe cap o glugă din feșe de tifon și tremura îngrozitor ; și mi-am dat seama că chicotește. „Eu știu că ești o călugăriță rea, invidioasă, nesuferită ; ți-e necaz pe ea că a iubit. Nu trebuie s-o invidiezi ; să știi că și în privința asta am înșelat-o puțin. Poate tocmai de aceea, înțelegi, am rămas atît de laș. Ca să știi altădată.“

Sora de caritate privea cu ochii triști și liniștiți.

— Apoi începu să se blesteme ; părea că din el vorbește diavolul. Scuipa înjurăturile și rușinea. Doamne, ajută-mă ! — Călugărița se-nchină. — Cel mai cumplit era că vorbele îi ieșeau din gluga de feșe, care n-avea nici ochi, nici gură. Mi se făcuse așa de frică, încît m-am deșteptat. Știu, ar fi trebuit să-mi iau mătănile și să mă rog pentru sufletul lui ; dar, în loc de asta, m-am dus la numărul șase ca să-i iau temperatura. Zăcea fără cunoștință, avea febră, patruzeci cu trei, și-l scuturau frisoanele.

Acuma are treizeci și opt cu șapte, bolborosește, și mâinile i se agită neliniștite pe cearșaf.

— Soră, nu știi ce spune? întrebă chirurgul.

Sora de caritate clătină din cap, cu buzele strânse sever.

— Spune Yessr, izbucni de pe patul vecin. Yessr, spune Yessr.

— Yes, sir ¹, ghici chirurgul. Englezește, deci.

— Și a mai spus, *mañana* ², își aminti bătrînul. *Mañana* sau *mañana*.—Bătrînul răgușit chicoti.— „*Mañana, mañana*“, ca un copil în scutece. — I se părea ceva extrem de caraghios, se îneca de rîs și horcăia; a trebuit să-l certe.

Și pînă acum nici o veste, în legătură cu identitatea lui. Poetul chema la telefon de trei ori pe zi: alo, ați aflat ceva? Nu, nu se știe nimic. Și... spuneți-mi, vă rog, ce mai face? De! Poți să ridici din umeri la telefon? Deocamdată mai trăiește.

După-amiază febra scădea în continuare, dar bolnavul (sau măcar ceea ce se vedea din el) era mai galben decît pînă acum și sughița. Să fie ficatul rănit? Asta seamănă a icter, ezită chirurgul, și, ca să fie sigur, îl cheamă în ajutor pe internist. Internistul e un bătrîn celebru, vesel, cu obrajii trandafirii, vorbește mult și, de bucurie, mai-mai s-o ia în brațe pe infirmieră. Da, da, noi doi am avut cîteva cazuri înainte să te dea la chirurgie, așa-i? Chirurgul îi prezintă în șoaptă cazul, mai mult sau mai puțin latinește. Internistul privește trupul confecționat din vată și feșe, prin ochelarii cu rame de aur.

— Amin, spuse el atotștiutor și se așeză pe marginea patului.

Sora de caritate ridică cearșaful. Internistul mișcă din nas și, cu ochii la chirurg, zise:

— Zahăr?

¹ Da, domnule (engl.).

² Dimineață, mline (span.) .

— Cum de știți? mormăi acesta. Eu i-am dat urina la analiză, să văd dacă nu are sînge. În afară de sînge, au găsit și zahăr. Dumneata simți după miros?

— De obicei nu mă-nșel, preciză internistul. Acetona se recunoaște. Colega, *ars medica*¹ noastră e cincizeci la sută intuiție.

— Nu cred, spuse chirurgul.

— Eu, cînd văd pe cineva pentru prima oară, simt îndată : pe ăsta n-aș vrea să-l tai nici dacă ar fi vorba de o simplă bătătură. ăsta ar păți ceva, embolie sau așa ceva. Dar nu știu să spun de ce. — Internistul își plimbă ușor palma pe trupul omului leșinat. — Mi-ar plăcea să-l îngrijesc, spuse el cu părere de rău, dar trebuie să-l las în pace, nu?

Cu grijă, aproape cu tandrețe, își lipi urechea tandafirie de pieptul pacientului; ochelarii și-i ridicase pe frunte. Era liniște, se auzea o muscă bîzîind la fereastră. În sfîrșit, internistul se ridică.

— Inima asta e tare obosită, mormăi el. Cîte nu ne-ar spune, omule ! Nici lobul plămînului drept nu e în ordine. Ficatul mărit...

— De ce e atît de galben? întrebă chirurgul puțin pripit.

— Ast-aș vrea să știu și eu, zise internistul îngîndurat. Și temperatura care i-a scăzut așa... Arată-mi urina, soră. Infiriera îi întinse în tăcere vasul : în el erau cîteva picături de urină, maronie și groasă. — Măi să fie, adăugă el ridicînd sprîncenele. De unde-ați luat pacientul ăsta? Așaa, nu știți de unde, v-a picat din cer? N-avea frisoane cînd vi l-au dat?

— Avea, răspunse sora.

Părea că internistul numără pînă la cinci.

— Cinci, cel mult șase zile, murmură. Nu se poate. Ar fi putut veni... să zicem, din Indiile Apusene... în cinci sau șase zile?

— Greu, își dădu cu părerea chirurgul. Aproape imposibil. Numai dacă a zburat peste Insulele Canare sau așa ceva.

¹ Știința medicală (lat).

— Deci nu-i posibil, adăugă internistul cu vocea încărcată de reproș. În ce altă parte, mă rog, ar fi putut să ia *fiebre amarilla*? ¹ (Rosti *amarilia*, ca și cum gusta această exprimare.)

— Unde să ia, ce? întrebă chirurgul neînțelegînd.

— *Typhus icteroides*. Febra galbenă. Pînă acum am mai văzut un singur caz, era cu treizeci de ani în urmă, în America. Acum are *phase trompeuse* ² și trece în faza de îngălbenire.

Chirurgul nu părea convins.

— Ce ziceți, spuse el cu ezitare, n-ar putea să fie boala lui Weil? ³

— Bravo, colega, rosti internistul. Ar putea. Vreți să încercăm pe cobai? Asta ar fi ceva pentru asistentul meu cel ciufulit. Pasiunea lui e să chinuie cobaii. Dacă cobaiul rămîne în viață și sănătos, am dreptate eu. Și eu aș zice, adăugă el ca pentru sine, că am dreptate.

— După ce?

Internistul își desfăcu brațele.

— Intuiție, colega. Mîine temperatura va crește din nou și va apare *vomito negro* ⁴. Voi trimite negreșit pe tînărul meu asistent să-i facă formula sîngelui...

Chirurgul se scărpină la ceafă, încurcat.

— Și... ce sînt frigurile roșii?

— Frigurile roșii? Aa, *fièvre rouge*. Astea sînt frigurile Antilelor.

— Numai în Antile?

— Antile, India Apuseană, Amazonul. De ce?

— Așa, mormăi chirurgul și se uită la soră, ezitînd. Dar frigurile galbene apar și în Africa, nu?

— Prin Nigeria, prin jur, dar nu sînt originare de-acolo. Cînd spui friguri galbene, te gîndești la Haiti sau Panama, ca peisaj, palmieri și tot restul.

¹ Friguri galbene (span.).

² Fază înșelătoare (fr.) cînd bolnavul de friguri galbene se simte ceva mai bine, după care urmează o nouă perioadă de înrăutățire a bolii.

³ Icter infecțios.

⁴ Stadiu mai avansat al frigurilor galbene.

— Dar cum putea să vină cu ea pînă aici, reflectă îngrijorat chirurgul. Incubația durează cinci zile, așa-i? Și în cinci zile ar fi trebuit să zboare tot timpul.

— Păi chiar a zburat, spuse internistul, ca și cum asta ar fi fost un nimic. Afurisită grabă a avut, nu? Dracu știe ce l-o fi mînat așa? — Bătea cu degetele în marginea patului, într-un tempo rapid. — Cred că n-are să vă mai spună ce-l gonea cu atîta viteză. Cu inima stă tare prost și omul ăsta are multe în urma lui.

Chirurgul făcu un mic gest cu capul și trimise din ochi pe soră, afară.

— Vreau să vă arăt ceva, spuse el, apoi descoperi fesa pacientului; chiar lingă regiunea inguinală erau patru cicatrice tari, albe, dispuse în semicerc, dintre care una alungită precum o ghtară. — Puteți pipăi în carne, să vedeți cît de adînci sînt, arată chirurgul. M-am tot gîndit de la ce-ar putea să fie?

— Ei și?

— Dacă a fost la tropice, ar fi putut fi o labă, laba vreunei pisici. Uitați-vă cît de adînc sînt înfipse aceste gheare. Dar o labă de tigru ar fi fost mai mare; mai degrabă un jaguar, și în cazul ăsta ar fi mai curînd America.

— Vedeți! — Victorios internistul își suflă zgomotos nasul în batistă. — Acum avem un fragment respectabil din biografie : *Locus*¹ : Indiile Apusene, *Curriculum vitae*² : vinător și aventurier... Și marinar. La încheietura stîngă, sub bandaj, are tatuată o ancoră. Origina : din așa-numitele straturi sociale mai bune — talpa relativ îngustă. În general, aș spune, un trup inteligent. *Anamnesis*³ : *Potator*⁴, alcoolic evident. O afecțiune pulmonară veche, care după o vreme s-a reactivat, să zicem în urma unei infecții febrile. Să știți că mie îmi convin foarte bine aceste friguri roșii. — Ochii internistului străluceau de bucurie. — Și o framboesie tropicală⁵ cicatrizată. Ah,

¹ Locul (lat.).

² Biografia (lat.).

³ Starea dinaintea bolii (lat.).

⁴ Alcoolic (lat.).

⁵ Boală de piele contagioasă.

prietene, asta aproape că mă-ntoarce la anii tinereții. Țări îndepărtate, indieni, jaguari, săgeți otrăvite și alte lucruri de-astea ! Ce-ntîmplare ! Un hoinar care pleacă în Indiile Apusene — de ce ? Ce diavol l-o fi mînat acolo ? S-ar părea că fără vreun țel anume dac-ar fi să judecăm după vizele de drum ale vieții. Duce o existență ciudată, zbuciumată ; inima îi e teribil de obosită pentru vîrsta lui, bea din deznădejde și din setea caracteristică diabeticilor. Omule, parcă văd înlăuntrul acestei vieți ! — Bătrînul domn își scărpină îngîndurat vîrful nasului. — Și apoi această întoarcere ciudată, cu capul înainte, această goană nebună după ceva, pentru ca undeva, înainte de a-și atinge țelul, să moară de frigurile galbene pe care i le-a infectat micuța, mizerabila *stegomyia fasciata*¹, aproximativ în penultima zi a preumblării lui acolo, jos.

Chirurgul scutură din cap.

— Moare de comotie cerebrală și de hemoragie internă. Lasă-mi-l în pace.

— Frigurile galbene sînt mai rare la noi, se apără internistul. Dorește-i prietene, un *exitus* glorios, lasă-l să plece din lumea asta ca un caz unic și remarcabil. Cu țeasta asta bandajată, care nu are nici chip, nici nume, nu seamănă oare cu masca enigmei ? — Internistul acoperi cu gingășie trupul fără cunoștință. — Sărmane, ai să ne mai spui tu cîte ceva cînd te vom mai privi : dar atunci întîmplările vieții tale vor fi sfîrșite.

XI

Dimineaua temperatura crescuse iar, treizeci și opt cu ceva, iar tifoanele din jurul gurii erau înnegrite, de parcă ar fi fost mînjite cu sînge. Bolnavul era galben, cum spune la carte, și viața i se scurgea văzînd cu ochii.

¹ Țînțar care transmite virusul frigurilor galbene.

— Ei, ce se mai aude, întrebă chirurgul pe sora de caritate. În noaptea asta — nimic? Nu l-ai visat?

Călugărița scutură hotărîtă din cap.

— Nu. M-am rugat și rugăciunea i-a fost de ajutor. — După care adăugă posomorîtă: — În afară de asta, ca să fiu sigură, am mai luat și trei prafuri de bromură.

Între timp veni o altă soră să anunțe că pacientul cu abcesul la gît a făcut febră și sughite, nu vorbește și e cu totul epuizat. Mormăind, chirurgul se precipită neliniștit spre salonul clarvăzătorului; graba făcea să-i fluture pulpanele halatului alb. Clarvăzătorul zăcea cu ochii închiși și cu nasul subțire, ridicat patetic spre tavan.

— Și dumneata de ce mi-ai făcut temperatură? strigă chirurgul la el. Să văd!

Termometrul arăta treizeci și opt cu ceva; enervat, chirurgul îi scoase bandajul, dar rana era curată, o rană frumoasă, fără nici un fir de puroi împrejur. De fapt, n-avea de ce să aibă febră, n-avea nimic, numai ochii îi erau puțin galbeni și sughița. Chirurgul porni agale de-a lungul coridorului și intră din nou la numărul șase; la căpățiul Cazului X stătea renumitul internist, între patru doctori tineri cu halate albe, și conferenția! *Fiebre amarilla*, ca și cum s-ar fi răzgîiat cu acest cuvînt.

— Colega, spuse el, întorcîndu-se către chirurg, n-ai ce face, trebuie să ne lăsați și nouă, interniștilor, puțin cazul ăsta. Să vedeți, va veni toată facultatea aici să aducă toată lumina științei; ar trebui să-i puneți cel puțin un baldachin cu o inscripție garnisită cu crenguțe de brad, *Bine ați venit*, sau ceva în genul ăsta. — Își suflă nasul în batistă ca-ntr-o trompetă. — Cu voia dumneavoastră îi vom lua o picătură de sînge. Domnule secund, spuneți domnului asistent să-i ia bolnavului o probă de sînge.

Cînd ordinul ajunsese pe această cale oficială la domnul asistent care stătea lingă cotul stîng al marelui doctor, tînărul înalt cu chică se aplecă peste antebrațul bolnavului și-l șterse cu o bucată de vată.

— Cînd veți termina, șopti chirurgul internistului, aș avea nevoie de dumneavoastră pentru o clipă.

Numai că bătrînul doctor nu-și epuiză atît de repede entuziasmul pentru frigurile galbene și mai vorbea încă de ele, cînd chirurgul îl trase în camera clarvăzătorului.

— Așa, declară chirurgul, și acum să-mi spuneți ce-i asta?

Bătrînul domn pufni pe nas și se năpusti asupra pacientului cu toate comenzile scurte și tatonările tăcute ale artei sale. Respiră, nu respira, respiră adînc, așază-te, să spui dacă te doare, și alte lucruri de-astea știute. În sfîrșit îl lăsă, își frecă vîrfurile nasului a îndoială și se uită bănuitor la clarvăzător.

— Ce să aibă? spuse el. N-are nimic, totul e curat. Un nevropat, caz grav, spuse el brutal. Dar ce-i dincolo de febra asta, nu mai știu.

— Ei, vezi? izbucni chirurgul furios pe clarvăzător. Și acum să ne spui, omule, ce naiba faci?

— Nimic, încercă să nege clarvăzătorul. Adică, de fapt, poate are legătură cu cazul ăla, nu credeți?

— Cu care caz?

— Cu omul din avion. Eu mă tot gîndesc la el. Are iarăși febră?

— Dumneata l-ai văzut?

— Nu l-am văzut, mormăi clarvăzătorul. Dar mă gîndesc la el... asta e, mă concentrez asupra lui. Știți, se creează o legătură. Asta mă obosește grozav.

— E clarvăzător dumnealui, observă cu grabă chirurgul. Și aseară n-ai avut febră?

— Ba am avut, recunosc clarvăzătorul, dar... din cînd în cînd întrerupeam și febra scădea. Se poate regla după voință.

Chirurgul se uită întrebător la corifeul medicinei interne, care se scărpină în barbă, reflectînd.

— Dar durerile, spuse el deodată, n-ai simțit nici o durere? Mă gîndesc la durerile pe care le are celălalt.

— Am simțit, adăugă clarvăzătorul oarecum rușinat și fără voie. De fapt erau numai dureri sufletești, poate chiar localizate în anumite părți ale trupului. E atît de greu să precizezi, se scuză el timid. Eu le-aș numi dureri sufletești.

— Unde?... Aha, deasupra stomacului. Just, mormăi mulțumit internistul. Și aici în pereții abdominali?

— Un fel de presiune și parcă o greață.

— Bine de tot, constată internistul cu plăcere. Altceva?

— Dureri cumplite la cap, aici la ceafă și în spate. Parcă m-aș rupe în două.

— *Coupe de barre*¹, se bucură bătrînul doctor. Omule, asta e *coupe de barre*. Ai prins-o admirabil! Sînt friguri galbene, așa cum scrie la carte.

Clarvăzătorul se sperie.

— Bine, dar... Credeți că m-aș putea contamina?

— Da de unde, se strîmbă internistul. Poți să fii liniștit, nu avem pe-aici respectivul țîțar. Sugestie, răspunse el la privirea întrebătoare a chirurgului, crezînd probabil că prin acest cuvînt problema a fost epuizată. Sugestie. Nici nu m-ar mira dac-ar avea în urină o picătură de albumină și de sînge. La isterici, zise el, nu trebuie să ne mai mire nimic; ăștia își fac niște treburi... Întoarce-te la lumină!

— Îmi lăcrămează ochii, se apără clarvăzătorul. Nu pot suferi lumina.

— În regulă, băiete, îl laudă internistul. Adevărată situație clinică, amice. Ești o comoară de diagnoze, te pricepi bine să observi. Adică să te observi chiar pe dumneata. Ai fi un bun pacient. Nici n-ai bănuî că există unii care nu sînt în stare să spună ce și unde îi doare.

Clarvăzătorul era de-a dreptul măgulit de această laudă.

— Și aici, domnule doctor, arătă el timid, simt o anumită jenă.

— Epigastrică, aprobă internistul, ca și cum ar fi examinat un medic laborios. Admirabil.

— Și în gură, își aminti clarvăzătorul. Simt că e umflată toată.

Bătrînul domn își suflă nasul puternic, victorios și solemn.

¹ Așa se numește în limba franceză unul dintre simptomele de început ale frigurilor galbene.

— Ei, vedeți, declară el, adresându-se chirurgului, asta-nseamnă c-am avea toate simptomele de *Febris flavae*¹. Diagnosticul meu se confirmă. Și când mă gîndesc, adăugă el sentimental, că n-am mai văzut febră galbenă de treizeci de ani... Treizeci de ani e ceva.

Chirurgul era mai puțin mulțumit și se încruntă la clarvăzător; acesta se odihnea, ghemuit și epuizat.

— Dar pentru dumneata aceste experiențe nu-s sănătoase, îi spuse el cu severitate. Aici nu te mai țin, poți pleca acasă. Ai fi în stare să-ți sugerezi boli din tot spitalul. Pe scurt, împachetează-ți periuța de dinți și... — cu degetul mare chirurgul arată către ușă.

Clarvăzătorul dădu din cap aprobator și melancolic.

— N-aș rezista, recunosc el. Nici nu vă puteți închipui în ce măsură epuizează sufletește, adăugă încet. Dacă el... acel cineva, n-ar fi leșinat, s-ar putea ști totul cu certitudine, clar ca și cum ar fi scris negru pe alb. Dar în starea lui atît de adînc... — Clarvăzătorul clătină din cap. — Cumplită treabă, aproape deznădăjduită. Nimic sigur, nici un contur... — Spunînd, arată ceva în aer cu degetele lui subțiri. — Și în plus febra asta, învălmășeala asta pînă și-n subconștient. Totul răsturnat și lipsit de legătură. Totuși a fost aici — locul e plin de el, fiecare se gîndește la el, dumneavoastră, infirmierele, toți. — Pe chipul clarvăzătorului apăru o suferință adîncă, intensă. — Trebuie să plec, altminteri aș înnebuni.

Internistul ascultă vădit interesat, cu capul aplecat într-o parte.

— Și, mă rog, spuse el nesigur, ai putea să afli ceva despre el?

Clarvăzătorul se săltă pe pernă și, cu degetele tremurătoare, își aprinse o țigară.

— Ceva... oftă el, suflînd ușor fumul. Dacă-ștî ceva, ar fi numai lipsuri și îndoieli. — Făcu semn de lehamite cu mina. — Să cunoști înseamnă să te lovești de anumite taine. Vreți să știți dacă m-am lovit de probleme și nesiguranțe, ei bine, da ! Am aflat deci. Știu, ați dori să vă

¹ Friguri galbene (lat.).

povestesc, dar nu vreți să-ntrebați. — Reflectă un moment cu ochii întredeschiși. — Și eu vreau să scap de asta. Dacă spun, scap de gânduri, pot pleca, cum ați binevoit să vă exprimați. Omul nu scapă niciodată de ceea ce ține ascuns în el.

Povestirea clarvăzătorului

Clarvăzătorul ședea pe pat, cu genunchii slabi adunați sub bărbie, cu privirile în gol, parcă sașiu, sfârșit și caraghios în pijamaua lui dungată.

— Ar trebui să vă schițez metode și cîteva noțiuni, începu el evaziv. Închipuți-vă, de pildă, un cerc — un cerc din fir metalic. — Vorbind, schiță în aer un cerc. — Cercul e un lucru vizibil. Putem să-l gîndim abstract, putem să-l definim matematic, dar din punct de vedere psihologic, cercul e ceva ce *se vede*. Și sînt oameni care pot recunoaște cu ochii închiși, *după auz*, forma unui corp care a servit de sursă sonoră. În cazul nostru, dac-am lovi în sîrmă cu o baghetă, ei ar *auzi* un cerc. Și dacă o muscă dotată cu inteligență ar rătăci de-a lungul acestui fir metalic, ar putea ajunge de asemenea la o *senzație* absolut sigură de *cerc*. Trebuie să-nțelegem cît de mic e pasul de la această senzație fizică la starea sufletească a unui om, care în beznă ar simți că pe aici pe undeva e un cerc. O senzație absolut perfectă de cerc fără ajutorul ochilor, al auzului sau al pipăitului. Credeți-mă că, eliminînd această percepere mecanică, senzația de cerc va fi mult mai puternică decît prin materia din care e format; fiindcă forma și nu materia constituie o problemă psihologică. Și cînd spun senzație de cerc, nu mă gîndesc la o bănuială sau la o presupunere, ci la o cunoaștere anume, extrem de precisă, pătrunzătoare, aș zice chinuitoare; dar să formulezi și să exprimi rațional această cunoaștere e greu, e neînchipuit de greu...

Clarvăzătorul se opri.

— De ce, șopti el, de ce am ales drept exemplu tocmai un cerc? Vedeți, o iau înainte fără măcar să fi-nceput. Senzația de cerc care se închide. Forma tropicului și

în același timp forma vieții. — Clătină din cap în semn de protest. — Nu, așa nu ajungem nicăieri. Știu că dumneavoastră aveți îndoieli față de telepatie. Și pe drept cuvînt. Telepatia e un nonsens, nu putem ști nimic de la depărtare : trebuie să ne apropiem de obiect, să ne apropiem stelele prin cifre, materia prin analiză și microscop ; dacă excludem simțurile și materia fizică, putem să ne apropiem orice, prin concentrare. Admit că există poate presentimente, vise, năluciri și viziuni ; admit, dar din punct de vedere metodic nu accept, neg și resping. Nu sînt vizionar, sînt analist ; realitatea adevărată nu ni se descoperă ; o obținem printr-o muncă grea, prin analiză și concentrare. Admiteți că creierul e un instrument de analiză, dar vă feriți să vă închipuiți că ar putea fi o lentilă care ne apropie lucrurile, fără să ne mișcăm de la locul nostru sau fără să deschidem ochii. Uimitoare lentilă, concavitatea ei se schimbă în funcție de atenție și de voință. Uimitoare apropiere care nu se face nici în spațiu, nici în timp și se petrece numai prin intensitatea simțurilor și a cunoștințelor tale. Uimitoare voință care aduce în conștiința ta lucruri independente de tine. Ai crede că reprezentările dinafara ta nu-ți aparțin și că nu ai nici o influență asupra a ceea ce conțin. Și că a ta e numai concentrarea. Cînd privești, cînd ascuți, cînd percepi prin organele tale, prin centrele tale nervoase, lucruri și fapte ce există în afara ta. În același fel poți să ai gânduri și să încerci senzații, care sînt în afara ta, poți avea amintiri dinafara ta, amintiri care nu te privesc. Este tot atît de firesc și atunci cînd auzi sau vezi, numai că-ți lipsește atenția și exercițiul.

Chirurgul se agita nerăbdător, dar clarvăzătorul părea să nu observe ; vorbea cu voluptate, își mișca nasul și mîinile, cîrîind cu convingerea plină de satisfacție că înșiră cu dulce glas un cîntec melodios.

— Atenție, zise și-și duse mîna la nas. Tocmai am rostit noțiunile : amintire, reprezentare, sentimente. Asta e o psihologie grosolană, incorectă și am folosit aceste noțiuni numai pentru că vă sînt cunoscute. În realitate, dacă percep cu ajutorul lor, percep cercul și nu materia din care e format ; am senzația, cunosc un anumit lucru

despre un om, fără să am diferitele lui experiențe, reprezentări și memorie. Înțelegeți — vorbi el, încrețindu-și fruntea din cauza dificultății de a se exprima precis — e un om desfășurat în timp, un om în care sînt prezente toate stările prin care a trecut, tot ceea ce a fost, toate cîte le-a făcut, dar nu ca o curgere a evenimentelor, ci ca o... ca... — Arată în aer ceva ca o sumă, ca un total. — Este ca și cum ai filma viața unui om de la naștere pînă în clipa de față și ai pune apoi aceste imagini alături, dar le-ai proiecta toate în același timp. Ce haos, veți spune dumneavoastră ! Da, pentru că prezentul se confundă cu trecutul, totul se ascunde și nu rămîne decît fața vieții, ceva de nedescris și absolut personal ; ceva ca o aură personală, în care se află totul... — Nasul îi rămăsese într-o tragică împietrire. — Totul, pînă și viitorul, oftă el. Omul ăsta va muri.

Chirurgul pufni. De asta era sigur și el.

— Aș vrea să vă explic mai sugestiv, își dădu oste-neala clarvăzătorul. Să spunem că aici ar veni un om foarte înzestrat cu capacitatea mirosului — există astfe de oameni. Mai întîi ar simți un miros simultan, nu prea plăcut și foarte complex ; fiind capabil să sesizeze prin miros, ar începe să analizeze această totalitate de mirosuri ; ar recunoaște mirosul de spital, de chirurgie, de tutun, urină, mic dejun, mirosul propriu nouă, celor care ne aflăm aici, și caselor noastre ; poate că ar recunoaște că pe patul acesta a murit înaintea mea un om bătrîn, probabil în urma unei operații de rinichi.

Chirurgul se posomorî.

— Cine ți-a spus ?

— Nimeni, dar dumneavoastră nu cunoașteți inteligența mirosului. Cu o anumită atenție se poate dezagrega impresia simultană într-o continuitate obiectivă sau temporară. Dacă ai sentimentul destul de puternic, destul de pătrunzător și integral al unei anumite personalități, poți, printr-o satisfăcătoare capacitate analitică și logică, să-i situezi, pe un plan desfășurat, povestea vieții. Din forma concisă a vieții poți deduce ; e ca și cum ai primi scrisă suma unei lungi serii de cifre, nimic altceva decît totalul lor, și ar trebui să-i analizezi diferitele părți adunate în

acest total. Ați socoti că e osarcină de nerezolvat. Într-adevăr, e grea, dar nu de nerezolvat ; fiindcă, vedeți, prin caracterul ei lăuntric, cifra patru, rezultată din suma a două cifre de doi, nu este aceeași cu cifra patru rezultată din adunarea a patru unități sau a cifrei trei cu o unitate.

Sedea gîrbovit și oasele vertebrelor i se conturau ca un pieptene țepos.

— Îngrozitor, lătră el, a fost îngrozitoare această febră și pierderea cunoștinței. Închipuiți-vă, cu cît mă concentram asupra lui, cu atît cădeam mai adînc în leșin și în delir. De fapt nu eu, eu eram treaz, dar simțeam în mine acea stare febrilă și de leșin. Înțelegeți, eu trebuie s-o găsesc în mine, fiindcă altfel... altfel n-ar exista și n-aș putea s-o cunosc. — Se cutremură, și fața îi era atît de chinută, încît îi făcea milă să-l privești. — Să te strecorei prin această cumplită inconștiență, prin acest haos fizic al delirului, în care curg chinurile trupești ca niște ghețari fărîmițați, și, totodată, să ai mereu, mereu, mereu senzația suverană, certă, imperioasă și zdrobitoare a formei unitare a acelei vieți. — Își apăsă tîmplele cu mîna ; ochii îi erau măriți și gemu. — Oh, Doamne, Dumnezeuule, ce nebunie !

Internistul tuși ; băgînd mîna în buzunar, pescui o cutiuță cu dulciuri.

— Ia, omule, servește-te, mormăi el.

Era o mare cinste, pe care nu o făcea oricui. De fapt numai pacienților cu simptome clinice perfecte, deosebit de grele.

XIII

Clarvăzătorul se binedispuse, supse bomboana și se instală cu picioarele adunate cruciș ca un turc sau ca un croitor.

— Am să vă ilustrez astfel situația, spuse el, dar vă atrag atenția că nu e decît o imagine. Cînd faceți să vi-

breze diapazonul A, vibrează și coarda A de la vioară sau de la pian, și vibrează, chiar dacă noi nu percepem, tot ce e capabil să vibreze în A. În esență vibrăm și noi, cîntăm odată cu el, ascultîndu-l. Perceptivi muzicali sînt cei care știu să se asculte mai bine pe ei înșiși. Gîndiți-vă că viața e un fel de înfiorare, că omul vibrează, că vibrează gîndirea lui, memoria și subconștientul ; și că trecutul lui participă la această vibrație și la vibrația fiecărei clipe ; este o pluralitate infinită de sunete, nemărginit de complexă, în care sînt prezente și vibrațiile obiective trecute, și armoniile tonurilor înalte și alăturate ; tot trecutul colorează sonoritatea prezentului. Închipuiți-vă că și în noi, o dată cu transmisiile din afară, vibrează aceleași unde, cel puțin atît timp cît sîntem într-un raport oarecare față de omul care transmite în spațiu anumite frecvențe, ca fiecare dintre noi ; depinde de acordajul nostru, de sensibilitatea, atenția și intensitatea raportului respectiv. Rezonanța poate fi atît de slabă și de nesigură, încît să nu percepem ; sau, dimpotrivă, poate fi atît de puternică și de adîncă, încît să n-o auzim decît pe ea, această rezonanță, care ne este comunicată. Dar chiar cînd nu sîntem conștienți de această corezonanță, ne dăm seama, îi percepem ecoul prin înclinații sau anticipații, prin reacțiile neclare și inexplicabile cu care răspundem instinctiv oamenilor pe care altminteri nu-i cunoaștem.

Clarvăzătorul era evident mulțumit și-și sugea lacom bomboana, plescăind și înecîndu-se ca un sugar la sîn.

— Da, așa e, repetă el cu convingere. Trebuie să ne ascultăm pe noi înșine ; să ne cercetăm eul nostru lăuntric, pentru a recunoaște înștiințarea tăcută și totuși polifonă, pe care ne-o trimite celălalt. Nu există altă clarviziune decît propria ta observare ; ceea ce se numește telepatie nu e ceea ce se simte de la depărtare, ci din apropiere, de la cea mai imediată apropiere — din tine însuți — și de aceea e deosebit de greu accesibil. Închipuiți-vă că ați pune în activitate, în același moment, toate tuburile, registrele și pedalele unei orgi ; ar fi un vacarm de furtună, dar ați recunoaște în el suflul, volumul, forța și noblețea acestui instrument. Nu, n-ați putea constata prin nici o analiză ce anume s-a cîntat la această orgă, fiindcă (cel

puțin pentru urechile noastre) orga nu are o memorie care să-i coloreze sunetul. Prima, acea rezonanță continuă de care vorbeam și prin care răspundem la frecvența vitală a altui om, este de asemeni în primul rînd, senzația de întindere, de spațiu vital, de forță și noblete... senzația unei formații spațiale absolut sigură și unică, în care viața aceea s-a desfășurat cu atmosfera și cu perspectiva ei aparte.

Clarvăzătorul se tulbură puțin.

— Vedeți, le-ncurc pe toate : orgă și perspectivă, vedere și auz. E foarte greu să explici aceste lucruri. Cuvintele noastre țin locul sentimentelor, sînt rezultate din vedere, auz și pipăit ; ele nu pot exprima precis lucrurile care nu sînt accesibile prin aceste simțuri. Domnilor, aveți răbdare cu mine.

— Zi-i înainte, interveni internistul ca să-l încurajeze. Această substituie a reprezentărilor și vicarizare a simțurilor¹ e simptomul tipic al anumitor tulburări sufletești, înrudite cu halucinația. Continuă, asta ne oferă o corectă imagine clinică.

— Caracteristic e faptul, continuă clarvăzătorul, că prin analizarea acestui sentiment complex obții o imagine cu totul diferită a vieții, decît cea pe care ți-o oferă experiența. Experiența formează viața din date diferite ; minutele și orele formează ziua, zilele formează anul, orele și zilele sînt materialul de construcție al vieții. Omul e format din experiențele noastre, din sentimentele, faptele și manifestările noastre. În noi totul e format din mici bucăți, care alcătuiesc împreună ceva ca un întreg, dar dacă vrem să ne reprezentăm într-un fel acest întreg, putem să desprindem într-adevăr numai o serie mai mică sau mai mare dintre aceste fragmente, numai o înșiruire de episoade, numai o mulțime de amănunte. Să trecem la dumneavoastră, zise el, întorcîndu-se brusc spre internist. Dumneavoastră sînteți văduv, nu-i așa? Vă amintiți de răposata dumneavoastră soție, pe care ați iubit-o cu pasiune, cu care ați trăit un sfert de secol în devotament și înțelegere ; eu am să vă enumăr toate situațiile care vă

¹ Preluarea funcției unui simț de către alt simț.

vin în minte în legătură cu ea ; moartea ei, lupta ei grea cu boala la care vă uitați neputincios, blestemîndu-vă știința ; obiceiul ei de a tăia filele cărților cu andreaua, obicei împotriva căruia ați luptat zadarnic ; ziua cînd ați cunoscut-o ; ziua fericită cînd ați adunat împreună scoici, undeva, la mare.

— Asta a fost la Rimini, zise moale bătrînul domn, făcînd un gest cu mîna. A fost o femeie cumsecade.

— A fost. Și dacă v-ați aminti încă ore întregi, nu vă gîndiți la nimic altceva, decît la alte serii fragmentate de alte și alte momente, cîteva fraze, cîteva imagini. Asta-i tot. Așa arată reprezentarea dumneavoastră despre viața omului care v-a fost cel mai aproape.

Bătrînul internist își scoase ochelarii și și-i șterse cu grijă ; chirurgul încerca din toate puterile să facă anumite semne din ochi clarvăzătorului. Hei, nu o lua pe acolo, pe acolo nu, întoarce-te, ia-o în altă parte.

— Da, o întoarce ascultător clarvăzătorul și porni cu toată viteza în altă direcție. Experiența nu ne poate opri altă reprezentare ; niciodată nu percepem omul întreg, sau viața lui întreagă, ci tocmai acele bucățele și momente lipsite de legătură, dintre care, slavă Domnului, cele mai multe se pierd, dispar. Zadarnic, din asta nu se poate aduna nici imaginea, nici integritatea unei vieți. Dar schimbă direcția, omule, schimbă direcția, spun eu. Să încercăm să pornim logic de la ideea de sumă, de întreg al vieții, nedivizată în trecut și prezent. E colosal — începu să strige și de entuziasm își smulgea aproape părul. Cînd vă reprezentați un rîu, tot rîul, nu ca o linie sinuoasă pe hartă, ci ca un întreg, cu toată apa care a curs cîndva între țărmurile lui, reprezentarea dumneavoastră include izvorul, rîul și aburii, suflul morților și curcubeul cerului, totul, întregul circuit al tuturor apelor de pe lume va fi în acest rîu. E colosal, oftă el în extaz, ce întindere are realitatea ! Cît de frumoasă și de zdrobitoare e imaginea vieții, sentimentul vieții, senzația omului de unitate și de măreție a vieții ! Nu, nu, nu, spuse el făcînd un semn cu degetul ridicat, această întindere nu se poate fărîmița în zile și ore, nu se poate mărunți în zdrențele amintirilor ; dar o puteți desface în necesități, în faze arcuite ca niște

bolți legate între ele, care formează rostul unei vieți ; aci nu există întâmplări, totul e necesar și grozav de frumos, toate noțiunile apar în același timp cu cauzele și consecințele lor. Nu există particularități, nu există evenimente ; există numai forțe constructive, există lupta dintre ele și echilibrul, care au marcat spațiul omului.

Avea spumă în colțurile gurii, arăta îngrozitor din pricina tulburării.

— Ei, ei, bombăni internistul, scoțînd ceasul. Și acum, amice, întinde-te cinci minute și nu vorbi. Închide ochii și respiră încet și adînc.

XIV

Clarvăzătorul deschise ochii și răsuflă adînc.

— Pot continua ? E drept că lucrurile astea macină nervii omului. — Își trecu mîna peste față. — Așadar, în ceea ce-l privește pe omul căzut din cer — cum să-l numesc ?

— Noi îi spunem Cazul X, observă chirurgul.

Clarvăzătorul se așează.

— Cazul X, da. Dacă așteptați să vă spun cum îl cheamă, să vă spun cu precizie cine e și de unde vine, v-anunț dinainte că nu știu. Sînt amănunte fără importanță. Cît a trăit, nu l-a interesat ce meserie are. Am senzația unei vieți de amploare uriașă : în omul ăsta e spațiu mult, mări multe, dar nu era un călător. Înțelegeți, spațiul vital al călătorilor se poate măsura ; dar aici lipsește un țel anume ; nu există un punct fix în funcție de care să poți determina depărtarea și direcțiile. — Clarvăzătorul tăcu, nemulțumit. — Nu, nu, altfel trebuie să-ncep. De fapt ar trebui să-ncep cu moartea lui, care va să vie, și să mă-ntorc înapoi desfășurînd frînghia. Viața lui Caesar începe de cînd s-a născut Caesar și nu pruncul zbîrcit și plîngăcios. Ar trebui să plecăm de la ultima suflare a omului ca să înțelegem cum i-a fost viața și ce importanță are zbuciumul lui. Abia prin moarte se desă-

virșește tinerețea și nașterea omului. — Scutură din cap. — Dar nu pot, nu pot. Ce sărmană e înțelegerea noastră când e vorba de timp! — De pildă, începu el după o clipă, dacă v-aș spune că a crescut fără mamă, ar fi ca un început de biografie. Dar pentru mine n-a fost un început, ci sfârșitul unui drum lung și greu, înapoi. Acum zace fără cunoștință și nu mai știe nimic; dar și dincolo de această inconștiență, la fundul acestor neguri, adînc, adînc în el, s-a înstăpînit singurătatea și peste inconștiența sa nu se apleacă nici o umbră. De unde e, ce izvor hrănește această însingurare lăuntrică și permanentă? Trebuie să ne întoarcem la începutul lucrurilor, înapoi, prin toată viața, pînă acolo unde se află izvorul părăsirii lui. A fost singur la părinți și nu și-a cunoscut mama. N-a avut niciodată o mîna de care să se prindă, nimeni nu i-a spus vreodată: lasă, nu-i nimic, pupă mama buba, și trece. E ciudat cum se simte lipsa asta în viața lui, vocea care să-l asigure că nu-i nimic, că trece, nu țipa, nu te agita, joacă-te mai departe. Uite mîna, ia-o și ține-te de ea. Pentru el n-au fost asemenea mîni; de aceea niciodată, înțelegeți, niciodată n-a putut îmbrățișa. — Clarvăzătorul făcu un gest de neputință. — A fost puternic, dar nerăbdător. Nu avea de ce să se țină. — Singurătatea, continuă el. Caută singurătatea, ca să evite ciocnirile dintre el și cei din jur. Încearcă să-și topească părăsirea lui lăuntrică întocmai ca pe o bucată de gheață în singurătatea nemărginită a mării sau în țări străine. Mereu trebuie să părăsească ceva, pentru ca însingurarea lui să aibă o cauză dinafară. Mereu și pretutindeni e însoțit de ea. — Se posomorî. — Și familia unde a rămas? De ce tatăl său nu i-a înlocuit mîna mamei? Asta trebuie să-l întrebăm pe el. Trebuie să privim ce este în el iritare și zbîrlire. Omul ăsta nu se înțelege cu oamenii și caută prilej de ceartă printre ei, tot timpul are senzația că trebuie să se apere, veșnic e în conflict. Înapoi, să ne întoarcem înapoi, pînă la copilul lipsit de mamă și care se luptă tăcut și înverșunat cu tatăl. Cei doi nu se pot înțelege. Văduvul vrea să poruncească și să educe pentru

doi, își dublează autoritatea și exagerează printr-o sîcîială pedantă, prin susceptibilitate și fleacuri. Copilul, firește, se împotrivește, iar revolta se fixează în el întocmai ca un tic moral permanent. Toată viața nu va scăpa de acest conflict cu societatea, cu ordinea, disciplina, subordonarea și cu cîte altele; se luptă cu tatăl pînă la moarte. — Clarvăzătorul vorbea repede, cu pumnii strînși, ca și cînd în el s-ar fi desfășurat lupta aceea crîncenă. — Ciudat cum s-au fixat în viața lui aceste două forțe contrarii, însingurarea și conflictul. Singurătatea tulbură conflictul, conflictul tulbură singurătatea. Și cu toată însingurarea, el nu devine un singuratec, singurătatea lui nu e deplină, din toate frămîntările și hărțuielile el nu repurtează nici o victorie; fiindcă totdeauna îl apasă sentimentul părăsirii. E melancolic și intolerant, violent și neputincios; ați spune, inconstant, dar această inconstanță este echilibrarea sensibilă a două forțe contrarii.

Să calculăm ce e de partea a ceea ce-am numit singurătate. Visuri și dorința de liniște. Resemnare, indiferență și voință insuficientă. Lene și melancolie. Lipsă de țeluri, pasivitate, îndobitocire. Atonie, da. Și acum, ce e de partea conflictului: nemulțumire, energie, spirit ardent și inventiv, vanitate, încăpăținare, arbitrar, înflăcărare și mai știu eu cum. Dac-ați vrea să combinați un om din particularități caracteristice, încercați și adunați laolaltă părțile astea două! Omul e fie leneș, fie energic, sau poate ambiguu, alternînd cînd o situație cînd alta, nu-i așa? Cînd stai să descrii particularitățile unui om, niciodată nu-l înțelegi. De fapt nu sînt particularități, ci forțe, forțe care se resping reciproc, care se depărtează sau se frînează; iar omul însuși, trăindu-și numai prezentul, nu știe că micul gest pe care tocmai îl face e rezultatul forțelor care-i străbat viața aidoma unor fulgere, cumpene încordate dintre naștere și moarte.

Închipuiți-vă un bărbat care rătăcește din loc în loc, din insulă în insulă, unde dă Dumnezeu și-l cheamă întîmplarea; o face din lene și indolență, fără scop, căutînd singurătatea și un colț pentru visurile lui năuce. Însă același lucru poate să-l facă din nerăbdare, tropăind la pupa vasului ca un mînz în grajd; să fii în altă parte,

să-ncerci altceva, să abandonezi și să pornești din nou după altceva. Aceste planuri se pot acoperi sigur unul pe altul ; totuși, sînt două lumi diferite ; una e lumea bărbatului care taie copacii, ridică colibe și sădește plantații, și alta e lumea vagabondului care cascadează ochii la coroanele palmierilor, trăind voluptatea și nostalgia singurătății sale. Iar eu, întorcîndu-mă pe urmele Cazului X, am găsit două lumi, care nu seamănă de loc între ele : se amestecă numai, cum se amestecă lucrurile în vis. Prin lumea asta, în care se sfredește și se taie, mi-apare chipul celei de-a doua lumi, un chip slab și trist, care a cunoscut toate zădărniciile, și iarăși, prin el, se infiltrează primul spațiu în care se strigă, se grăbește, se ceartă, se întreprinde, Dumnezeu știe de ce, și dracul știe ce și cum. Asta... asta... asta n-a fost realitate, oftă clarvăzătorul, asta a fost un coșmar, o scălbăială ; omul poate trăi doar o singură viață, două vieți nu sînt decît o nălucire ; și cel care rătăcește prin două lumi în același timp, nu are pămîntul sub picioare și se rostogolește în golul în care nu are cu ce-și măsura căderea ; fiindcă o dată cu el cad stelele. Ascultați, izbucni el, omul ăsta n-a fost un om cu adevărat, iar cea mai mare parte a vieții și-a trăit-o visînd.

XV

Clarvăzătorul tăcu, privindu-și distrat și cruciș vîrfurile degetelor.

— Unde a trăit ? întrebă chirurgul.

— La tropice, șopti clarvăzătorul. În insule. Am o senzație de maroniu-închis, ceva ca de cafea prăjită, asfalt, vanilie sau piele de negru.

— Unde s-a născut ?

— Aici, pe undeva pe-aici, răspunse nesigur clarvăzătorul. La noi în Europa.

— Și ce-a fost ?

— Supraveghetor, cred. Un om care țipă la alții. — Își încreți fruntea ca și cum și-ar fi amintit ceva. — Dar la început a fost chimist.

— Unde?

— Cum unde? La o fabrică de zahăr, adăugă clarvăzătorul, ca și cum s-ar fi scandalizat că poate fi întrebat asupra unui lucru atît de firesc. Se potrivește, nu? Lumile astea două total diferite. Iarna — campanii, vînătoare, țipete; și vara — liniște, fabrica nu lucrează, numai în laborator lucrează un om. Sau visează. — Desenă cu degetul în aer un hexagon. — Doar știți cum se scriu formulele în chimie? Ca o figură în șase unghiuri din care ies literele. Sau ca niște raze ce formează o cruce și se ramifică.

— Sînt formulele structurale, explică internistul. Asta se numește stereochimie: aceste figuri reprezintă înlănțuirea atomilor în molecule.

Clarvăzătorul aprobă aproape numai din nas.

— Da, închipuiți-vă că vede aceste figuri printr-un fel de sită. Privește în văzduh cum se unesc formule și se întrepătrund, cum se leagă între ele și cum se-ncrucicează. Le mîzgălește pe hîrtie și se-nfurie cînd cineva îl întrerupe. Iarna nu, iarna e de lucru, e zgomot, e nerăbdare; dar vara, un asemenea laborator de fabrică e încins de soare, saturat de mirosul dulce de zahăr ca de candel. Stă acolo cu gura deschisă și se uită în gol la formulele alea. Locul unde o formulă se leagă de alta într-un rînd seamănă cu un fagure de miere. Dar nu e o suprafață, este un spațiu cu trei și patru dimensiuni. Îi scapă mereu cînd vrea să le fixeze pe hîrtie. Și ce arșită — se aude și bîzîitul muștelor care se lovesc de geam.

Clarvăzătorul își lăsase capul pe-o parte și clipea îngîndurat. — Și asta nu o dată, sînt săptămîni și luni, nu știu cîți ani. Mereu construiește acest spațiu chimic, consolidat pe formule care se completează și se întrepătrund. Acum nu mai sînt combinații cunoscute și adevărate, ci combinații imaginate, posibile; compoziții noi, neștiute, care-ar putea completa locurile goale din spațiul chimic; iso-isomeri și polimeri noi și necunoscuți, rosti el nesigur, polimeri și polivalențe care-l pun în fața unor legături

nevăzute între atomi. El visează aceste probabilități de combinații chimice și particularitățile lor posibile. Sînt leacuri, culori de curcubeu, parfumuri necunoscute, explozibile, materii prin care fața lumii se poate schimba. Uplete caiete după caiete cu formule de benzoluri, acizi, zaharuri și săruri care pînă acum nu existau, dar care își au locul în acest spațiu cristalizat din cadrul figurilor chimice. Începe să creadă din ce în ce mai mult că se pot presupune și calcula moleculele necunoscute ale combinațiilor, așa cum Mendeleev a calculat atomii necunoscuți ai elementelor. Și-n timpul ăsta e nebun de bucurie că neagă și răstoarnă știința de pînă-acum — mereu același motiv al conflictului și al luptei. Începe experiențe de laborator cu unele și cu altele dintre compozițiile presupuse ale materiilor.

Dar experiențele nu reușesc, laboratorul fabricii nu-i e de ajuns. Alege una sau două formule, care, după cum i se pare, le are în palmă, rămînîndu-i doar să le experimenteze; caută o personalitate cu influență mondială în domeniul chimiei și-i explică. Încearcă să-l convingă pe acest pontif al chimiei că descoperirea lui face să se-ncerce o experiență pe baze mai largi. — Clarvăzătorul ridică din umerii ascuțiți. — Se-nțelege, a fost catastrofal. Pontiful științei a zdrobit cu cîteva cuvinte presupunerile tînărului chimist. „Se vede că nu cunoașteți lucrările cutare și cutare. Absurd, imposibil. Citiți cutare și cutare.“ Și la sfîrșit prețioasa sa bunăvoință: „Poți rămîne la mine; o să-ți dau o muncă oarecare, să zicem curățatul fitilurilor de la lămpi sau deservitul filtrelor. Dacă vei fi răbdător și vei învăța să lucrezi științific...“ Numai că X, Cazul X nu era răbdător și nu voia să-nvețe să lucreze științific; plecă bîlbîindu-se. Fugi, părăsind ruinele spațiului său chimic, atît de îngrozit, încît... încît... încît se opri tocmai pe pragul umbrei, unde dinții lați ai negrilor rîneau la el cu bunăvoință și neștiințific.

Clarvăzătorul ridică un deget.

— Să nu mă-nțelegeți greșit; acel bonz științific a procedat corect și cîstit, deoarece a apărut știința împotriva unui tulburător. Ar fi fost dispus să accepte un fapt dovedit, dar a refuzat, a refuzat principal ideile, care,

pentru început, ar fi provocat mai multă dezordine și nesiguranță decît orice altceva. A fost nevoit să-l zdrobească pe X, ținînd seama că faptele în totalitatea vieții nu se petrec întîmplător, ci sînt conduse de necesități.

Chirurgul se temu că se întoarce din nou la lucruri abstracte, de aceea întrebă repede :

— Și pe urmă n-a mai fost chimist ?

— Nu, pe urmă n-a mai fost chimist. N-a avut în el acel glas, care să-i spună : nu-i nimic, trece, joacă-te mai departe. Orice naufragiu trăit era pentru el un sfîrșit asupra căruia nu mai revenea. Cînd bolta chimică i s-a prăbușit prin cîteva cuvinte, a apărut iar puternic acel sentiment înăscut al însingurării și părăsirii — înțelegeți, aproape mulțumirea că au rămas asemenea cioburi, o îngrămădire atît de cumplită de ruine. Și-a pus bine caietele, fără măcar să se mai uite în ele, și a și plecat de la fabrica de zahăr, pentru ca dezorientarea lui să fie și mai mare ; atît de mare, încît s-a îngrozit singur de acest sentiment de zădărnici și nimicienie, ba și mai mult, se simțea bine în răsturnarea asta. Apoi a fugit.

— Era totuși tînăr, obiectă chirurgul, n-avea și el pe nimeni ?

— Avea.

— O fată, nu ?

— O fată.

— ...O iubea ?

— Da.

Era liniște. Clarvăzătorul, cu genunchii adunați sub el, își plecase ochii și tremura supărat.

— Doar n-am să povestesc totul, șopti el printre dinți, în cele din urmă. Nu sînt cronică. Desigur, și în dragostea lui era singurătate și împotrivire, și, firește, a distrus-o cum a distrus totul : din încăpăținare și fiindcă trebuia să fugă în singurătate. Ce pustiu ! Nu mai avea decît să se așeze și să privească ce țândări se aleseseră din toate. S-a dus ca un copil într-o cameră cu jucării stricate ; acolo n-a găsit pe nimeni, era singur și încăpăținarea i se topea în singurătate. Mereu același manuscris al vieții.

— Și clarvăzătorul schiță un gest în aer. — Încăpăținarea îl mîna și singurătatea îl înlănțuie. Ar rămîne pe loc, dar

il înghiontește revolta. Ar rămîne din încăpăținare, dar singurătatea îi face semne : de ce, pentru ce ? Și așa, nu-i mai rămîne decît să rătăcească.

Clarvăzătorul ridică ochii. — Poate că era un chinuit de geniu. Poate că ideile lui ar fi răsturnat lumea. Dar credeți că un om cu structura lui ar fi avut răbdare să meargă pas cu pas, să urmărească experiență după experiență și să aibă răbdare ca să dovedească sistemul formulelor sale chimice ? Era pe pragul unui lucru mare, dar îl înspăimînta munca aceea științifică, metodică și sistematică, care l-ar fi împins cu un pas mai departe. A trebuit să se frîngă. Asta i-a fost soarta, era de fapt ca o renunțare în fața unei munci care-l depășea. Dacă ar fi rămas chimist, s-ar fi rătăcit printre încercări și fantezii, de la un lucru la altul, fără scop, pierzîndu-se într-un spațiu mult prea mare pentru el. De aceea trebuia să rătăcească pe mări și insule, înlocuind prin asta marea rătăcire a spiritului său. Dumneavoastră, continuă clarvăzătorul, împungînd aerul cu degetul în direcția internistului, ați vorbit despre substituirea reprezentărilor. Țineți seama că există și o vicarizare a destinelor și că uneori întîmplările noastre înlocuiesc acțiuni mult mai adînci, care sînt în fiecare dintre noi, dintotdeauna.

XVI

Clarvăzătorul întinse mîna după țigară ; chirurgul scăpără bricheta și i-o aprinse.

— *Muchissimas gracias*¹, murmură clarvăzătorul, înclinîndu-se adînc fără să observe că în timpul acesta chirurgul îi urmărește reacția pupilelor. — Ciudat, adăugă el, scuipînd firișoarele de tutun. Ciudat, cum se fixează mediul într-un om, adică ceea ce se numește lumea dinafară. Mediul se raportează la eul lui intim mult mai puternic decît ansamblul de factori care-i condiționează acțiunile.

¹ Mii de mulțumiri (span.).

Mai degrabă, zise el ezitînd, e ca și cum acest mediu ar izvorî dinlăuntrul său, condiționat chiar de viața lui; ca și cum ar fi o simplă... desfășurare a destinului care există în el. Da, sigur, așa-i dacă percepem viața omului ca un întreg și nu ca o succesiune de întîmplări.

De pildă... Cazul X. Impresie spațială neobișnuită; în el e multă mare, mult loc — înțelegeți, mari cantități, pur și simplu întinderi de sigurătăți, de plecări, și neliniștea care se reflectă în peregrinările lui dintr-un loc într-altul. Avînd un suflet complex, trăiește într-un mediu complex și bizar. Laboratorul de fabrică, fără aer, încins de soare, în care s-a risipit între formule și viziuni, este o presimțire a țărilor calde pe unde va rătăci însoțit de mirosul zahărului ars. Unde a fost? Am un perfect sentiment spațial și olfactiv. Fierbințeala care tremură deasupra cîmpului maroniu, o bîzîială profundă, permanentă, un fișîit care trosnește, o gîlgîială, țipete ascuțite asemănătoare unor hohote și opinteli. Țară făcută din letargii și tulburări fierbinți. Și mereu marea, marea neliniștită și fosforescentă. Vase cu iz de lemn ars, gudron și ciocolată. Guadelupa, Haiti, Trinidad.

— Cum? izbucni chirurgul.

— Ce-ați spus? întrebă clarvăzătorul distrat.

— Ai spus Guadelupa, Haiti, Trinidad.

— Eu? se miră clarvăzătorul. Nu m-am gîndit la nici un nume. — Se-nerîntă. — Totuși e ciudat c-am spus-o. Nu vi s-a-ntîmplat niciodată să vă dați seama de un lucru abia după ce l-ați rostit? Trebuie să se fi întîmplat chiar așa. Cuba, Jamaica, Haiti, Porto-Rico, enumeră el școlărește. Martinica, Barbados, Antile și B... arhipelagul Bahamas, mai zise oftînd ușurat. Doamne, de-atîția ani nici nu mi-am mai amintit de toate aceste denumiri, se bucură el. Și atît de mult îmi plăceau cuvintele astea cu rezonanță exotică: Antile, Antilope, Mantile. — Se opri brusc. — Mantile, mantile, stați puțin: doamne spaniole, Cuba. Trebuie să fi fost undeva prin Cuba, oftă el. Am o senzație... o senzație de mediu spaniol, nu știu cum să mă exprim; e ca un fel de romanță.

— Cu o clipă înainte ai spus *muchissimas gracias*, îi aminti chirurgul.

— Aşaa? Nici nu ştiam. — Îngîndurat, se uită cruciş într-o parte. — Vedeţi, şi asta dă... un fel de întindere ciudată. Pe de o parte, familiile vechi spaniole, aristocraţia, o lume închisă, tradiţie, onoare, mantile şi crinoline; sau pe de altă parte, ofiţeri de marină americani... cum se ciocnesc aceste două lumi. Cîte rase, ce mulţime de neamuri... pînă la negrii din luminişuri, care sfişie puii vii de găină în dinţi. Vudu, vudu¹ — mugete şi orăcăieli de broaşte care se împerechează; pocniturile grinzilor de moară zdrobind trestia; ţipete şi rînjete de mulatre care izbesc cu picioarele, în spasmele plăcerii; dinţi şi trupuri lucioase. Ce căldură, ce căldură, murmură clarvăzătorul lac de sudoare, cu pijamaua jilavă lipită de spate. Zbîrnieli de fluturi, care pocnesc cînd zboară prin foc. Iar deasupra capului, Crucea Sudului, asemănătoare unei formule chimice, şi mii de grămezi de stele, ce desenează pe cer formule necunoscute de parfumuri grele.

Şi iarăşi — făcu un semn cu degetul ridicat — în afara lui şi în acelaşi timp în el : lene şi exuberanţă, forţă creatoare şi apatie; două febre : foc ucigător şi foc creator. În el e totul. Din nou broaştele alea ce se-mperechează dintr-un nesfîrşit plictis, scrişnitul repetat al morii de lemn, răgetele animalelor, tălpi goale lipăind în întuneric în căutarea unei mulţumiri zadarnice ce stoarce sudoarea trupului... şi stele fantastic de vii; iar în univers, omul ţintuit de pămînt ca un gîndac răstignit; şi iarăşi vapoare ce trag după ele lanţul ancorei, legănîndu-se alene în apele vîscoase ale portului; dorinţa nestăpînită de a fugi de broaştele şi de moara aceea; senzaţia că totul ar fi trebuit să fie altfel, dar că poate nu merita să fie. Fragmente de lume sau fragmente de suflet : totuna e. Totuna.

— Era alcoolic, nu? se interesă internistul. Băutor solid, aşa-i?

¹ Farmece făcute de vrăjitori negri.

— Ce știm noi, spuse nehotărît clarvăzătorul. Bea omul din cauza singurătății sau a împotrivirii? Ce vrea el să înăbușe în suflet, și să topească, gheața singurătății sau flacăra nebună a împotrivirii? Aveți dreptate, bea de stingea; ar fi putut să fie un domn puternic, cu buze groase, în loc de a se tăvăli umflat de rom sau uscat de febră ca un snop de paie. De ce nu și-a adunat un glob de aur care să-l prindă locului? Proprietatea îl face pe om așezat și prudent. Putea să fie bogat și temător de moarte.

— Și altceva? întrebă chirurgul după o clipă de tăcere. Clarvăzătorul se strîmbă.

— Ați vrea să nascocesc ceva, nu? Vreo creolă frumoasă, de care să se fi îndrăgostit, vreo revoluție exotică, în care să se fi bătut pe viață și pe moarte. Vreun animal sălbatic sau cicloane. Întîmplări interesante dintr-o viață aventuroasă. Regret, adăugă el batjocoritor, dar întîmplările nu sînt specialitatea mea; și nu vă pot servi întîmplări colorate. — Părea prost dispus, ca cineva care și-a pierdut firul gîndurilor. — Știu eu, mormăi el, vă interesează cicatricea de la picior. N-a fost nimic, o simplă întîmplare; n-avea pasiunea vînației și nu căuta emoții în primejdii. — Se-ncruntă și începu să se legene, silindu-se să se concentreze. — L-a atacat o fiară fugărită de alții, izbucni în sfîrșit, bucuros că reușise să-și amintească. E drept, omul ăsta a pierdut multe; dar asta fiindcă la început a fost nerăbdător și irascibil; e o dispoziție pentru fortuit pe care n-o întîlnești la oamenii așezați. Mai tîrziu a devenit leneș, apatic și a început să cîștige bani, fără să-i pese de ei; rătăcirea lui exterioară a încetat, fiind înlocuită de o rătăcire a gîndurilor, somnolentă, amețitoare. Cea mai mare parte a zilelor zăcea în odăița sa, cu gura întredeschisă din cauza arșiței, ascultînd cum se izbesc muștele de sita ferestrei; ore întregi, zile întregi privea tavanul și pereții lipiți cu un tapet imprimat cu figuri geometrice în șase unghiuri, asemănătoare fagurilor de miere; și nu obosea să le urmărească nemișcat și fără nici un gînd.

— Ciudat, continuă visător clarvăzătorul, cum i s-a închis și mai că i s-a echilibrat viața în singurătatea asta. Probabil că în copilăria lui l-au înconjurat pereți tapetați la fel sau aproape la fel, și încă de atunci era în el singurătatea. Dacă ar fi plins cu glas tare, ar fi venit doica să-l întrebe ce-l doare ; acum însă e o negresă bătrână cu sinii atârnați și plescăind ca niște crapi speriați.

Omul ăsta putea să-și petreacă foarte bine toată viața numai visînd între aceste figuri regulate ; și cine știe cît durează un vis, poate o clipă, poate o oră. Tot restul venea de fapt numai ca să-i tulbure această singurătate a copilului părăsit : tatăl cu dojenile sale, școala, tinerețea, fabrica de zahăr și peregrinările. Dumnezeu, aceste peregrinări fără rost. O ploșniță uriașă cu dungi portocalii și verzi aleargă pe tapetul imprimat, dar nu în linie dreaptă, ca una care se îndreaptă către o țintă precisă, ci încoace-încolo, oprindu-se o clipă, pentru a porni iar în altă direcție ; se uită la ea ore întregi, prea leneș ca să se ridice și s-o strivească. Și pe urmă, da, mai e și musca asta cu bîziiitul ei obsedant și enervant, care se izbește de sita ferestrei. Asta-i tot ; iar ce se-aude de-afară : flecăreala negrilor, trosnetul morii, fîșîitul uscat al palmierilor și al snopilor de trestie de zahăr, pleasna soarelui fierbinte, miile de glasuri și foșnete, nu sînt decît păreri ; poți să-nchizi ochii și s-ascuți cum curg spre nicăieri.

În această stare letargică i-a căzut în mînă o fițuică de caiet, caietul unei publicații de specialitate sau așa ceva ; îl frunzărește fără interes și se oprește asupra unei figuri în șase unghiuri, din colțurile căreia pornesc razele desemnate prin literele atomilor. Ce-i cu asta ? E atît de mult de cînd îl interesau lucrurile astea. Dar figurile de pe pereți se transformă în formule chimice și par că se strîmbă la el ; ia din nou în mînă acea bucată de hîrtie și studiază cu sprîncenele încruntate figura, silabisînd literele, făcîndu-și drum în textul savant. Deodată se ridică, sare, aleargă prin odaie, dîndu-și un pumn în cap. Da, da,

e aceeași figură, afurisita aia de formulă chimică — cu care atunci, au trecut mai mult de douăzeci de ani, cîtă vreme, Isuse Hristoase, cîtă vreme ! — cu care s-a dus la pontiful chimiei, cerînd învoirea să întreprindă o experiență de laborator mai mare — presupusa combinație. Înălță sprîncenele zburlite cu peri lungi : absurd, imposibil. Se vede că nu cunoști cutare și cutare autoritate, că n-ai citit cutare și cutare operă ; am dovedit în mod științific încă de mult că grupul benzolului... și așa mai departe.

Cazul X aleargă prin cameră și chicotește surescitat. Și aici e scris negru pe alb, se-nțelege cu semnătura unui american oarecare ; scrie că formula oferă posibilități nebănuite în industrie. Cazul X se oprește, parc-ar fi ținut de pămînt. Și asta nu e decît o verigă în lanțul de posibilități, un arc într-o boltă ; o figură se leagă de alta ca celulele dintr-un fagure de miere după legile geometriei. Și ei nu știu asta, gîndea Cazul X chicotind, n-au descoperit-o ; dar e menționat, e desenat și scris totul în caietele puse într-o ladă, pe undeva printr-o cameră. Acolo erau și jucării stricate, și rochii de-ale mamei. Poate că termitele le-au devorat. Nu, sus acolo nu există furnici ; acolo a rămas totul, așa cum a fost...

Clarvăzătorul se legăna pe marginea patului. — Stătea pe pat și se legăna, silindu-se să-și amintească cum se legau mai departe formulele între ele. Dar omul e îndobitocit de băutură, de indiferență, de ani și de singurătate ; lovește cu pumnii în hîrtia savantă, ca și cum ar fi vrut să o forțeze să se supună, dar ce să facă, ce să facă cu capul lui prostit, împietrit ? În loc de formule, în minte i se învîlmășesc Crucea Sudului, Eridanus, Centaurul și Hydra. Mai încearcă printr-un gest al mîinii să le șteargă, dar toate sînt în el, strînse sub forma unei fremătînde și cumplite încordări. Și deodată, deodată, fulgerător e iar aici ; se-ntoarce acasă și găsește caietele. Simte o ușurare ciudată și nemărginită, ca și cum i-ar fi căzut toată greutatea din spate. Se ridică, îi deschide fereastra muștei care se izbea de plasă, deznădăjduită și furioasă, îi dă drumul și ploșniței de lemn care alerga neputincioasă pe perete.

Clarvăzătorul își lăsă capul pe o parte, părînd să-și guste imaginea asta.

— Ce ciudat e, observă el, aceeași întîmplare se poate explica prin două feluri total diferite și în același timp absolut corecte. Așadar, veți spune, și ar spune-o desigur și el, hotărîrea asta grabnică de reîntoarcere a fost luată de frică să nu i se fure descoperirile chimice. Îl cuprinsese o teamă grozavă pentru caietele lui, văzînd că ele ar putea avea o oarecare valoare. Se gîdea că de aici ar ieși bani frumoși, lucru care nu-i era indiferent Cazului X acum, cînd nu mai era tînăr. Dar motivul principal era că formulele erau lucrul *lui*, accentul ăsta puternic pe eu, cuvînt de care nu se poate ascunde nici un om. Ne apărăm lucrul nostru, dreptul nostru, opera noastră cu tot atîta sălbăticie și patimă ca și cum ne-am apăra chiar viața.

Pe de altă parte, adăugă clarvăzătorul lăsîndu-și capul pe celălalt umăr, ca și cum ar fi găsit așa un unghi de vedere mai nimerit, astea sînt motive imediate sau actuale, așa zice eu, numai pretexte pentru îndeplinirea actului hotărît. Dacă privim Cazul X în totalitatea lui, lucrurile stau altfel. Nu era vorba numai de ceea ce-i aparținea, ci de ceva mai mare și mai dificil : de datoria de care fugise cîndva, lăsîndu-se doborît. Abandonase o datorie, scăpînd-o din mînă ; de atunci trăise o viață care nu era a lui, o viață de rătăcire ; s-ar putea spune că a călcat alături cu drumul. Asta e ceea ce se cheamă o vină tragică și într-adevăr rămîne o vină, deși n-a putut să facă altfel. Și acum revine fiindcă, cu toată hotărîrea lui lăuntrică, s-a întors spre drumul pe care-l rătăcise cîndva, pentru că îi lipsise răbdarea și tăria să meargă pe el mai departe. Se-ntoarce un om distrus, dar maturizat. Cunoaște acum teribila și neiertătoarea datorie a vieții, fiindcă simte datoria de a muri. Cercul se închide și toate nevoile se completează.

— Deci a vrut să se-ntoarcă, repetă chirurgul după o clipă.

— Da, dar în primul rînd trebuia să facă un lucru : să-și vîndă proprietatea și celelalte. Cu cît se încîlceau piedicile dinafară, cu atît creștea nerăbdarea ; fiecare zi pierdută făcea din graba lui aproape un spasm. Nebunia

reîntoarcerii e fără margini, fiecare minut e un chin sfișietor; în sfârșit, învâlmășește, răstoarnă totul și se prăbușește înapoi, acolo de unde a pornit.

— Cu vaporul? întrebă chirurgul.

— ...Nu știu. Dar chiar de-ar fi fost dus de o rază de lumină și încă i s-ar fi părut nesuferit de încet și și-ar fi înfipt unghiile în palme din pricina nerăbdării nebune. E sigur că întoarcerea lui a fost violentă și nesfârșită ca o cădere cu capul în jos.

— M-am uitat pe hartă, adăugă chirurgul. A putut zbura via Florida, Canada, Europa, sau via Port Natal, Dakar, Europa. Dar ce întâmplare, să găsească un avion disponibil!

— Întâmplare, mormăi clarvăzătorul. Nu e nici o întâmplare. A fost necesar să plece așa valvîrtej. Lasă în urma lui o dîră de foc ca un meteor.

— Și... de ce s-a prăbușit?

— Fiindcă ajunsese acasă. — Clarvăzătorul ridică ochii. — Înțelegeți, trebuia să se prăbușească. N-ar mai fi putut face nimic altceva. Faptul că s-a întors e suficient.

XVIII

Ce-i de făcut, inima slăbește; bate repede, mereu tot mai repede, dar tensiunea scade; apoi, cu un sughiț slab, inima oboșită se oprește, și gata. S-a sfârșit cu Cazul X.

— Cine i-a pus floarea asta pe pat?

— Se zice că s-a descoperit acum un ser nou pentru frigurile galbene, spuse celebrul internist. Dar cum să ni-l procurăm noi, aici? Și, de altfel, moare din cauza inimii care-i slăbește, și-n treaba asta nici Dumnezeu nu-i mai ajută.

Sora de caritate făcu semnul crucii.

— Clarvăzătorul ăsta al dumneavoastră, continuă internistul, șezînd pe marginea patului, e un caz frumos de psihopatie. Dar așa cum a descris el alternanța acelor

stări de însingurare și de excitare a fost foarte interesant. Ar explica alternanța ciclică a depresiei și excitației omului dezechilibrat. Povestea Cazului X ne-o lămurește satisfăcător.

— Parcă multe știm noi despre el, spuse chirurgul dînd din umeri.

— Totuși știm cîte ceva, amice, adăugă internistul. Trupul lui spune multe. De pildă, c-a fost acolo jos mult timp, dar că nu s-a născut tot acolo ; s-a contaminat de o boală tropicală, *ergo*¹ nu era aclimatizat. De ce oare a fugit el în asemenea paragini afurisite ?

— Nu știu, mormăi chirurgul. Eu nu sînt clarvăzător.

— Nici eu, dar sînt doctor, zise bătrînul pe un ton oarecum înțepat. Uitați ce este. Cazul X a fost un neurotic ciclic, un om făcut din două jumătăți, ușor supus depresiei.

— Asta v-a explicat-o profetul, se strîmbă chirurgul.

— Firește, dar reflexele patelare spun și ele ceva. Hm, ce-am vrut să zic ? Da, un astfel de ciclothimic intră ușor în conflict cu mediul sau cu profesia lui ; îl doboară plictiseala, lasă totul baltă, și fuge. Dacă ar fi fost mai debil fizicește, poate că s-ar fi supus pasiv ; dar băiatul ăsta a fost atît de dezvoltat animalicește — ați observat, nu ?

— Bineînțeles.

— Reacțiile lui trebuie să fi fost anormal de violente, de-a dreptul vulcanice. Ca doctor n-ar trebui s-o spun, dar slăbiciunea fizică e la mulți oameni un fel de cătușă gîngășă și înțeleaptă ; frînează din instinct reacțiile, de frică să nu se rupă. ăsta n-a trebuit să fie atît de prudent cu el ; de-aia a și avut curajul unui asemenea salt... pînă în cea mai îndepărtată Indie, nu ?

— Via „pe apă“, aminti chirurgul.

— Pînă și asta dovedește obsesia vagabondajului, așa e ? După cum ați observat, are un trup de om cultivat ; acest Caz nu s-a născut golan și dacă a ajuns marinăr sau aventurier, asta arată doar întorsătura afurisită a vieții. Ce fel de conflict a fost ? De fapt e totuna ; oricum ar fi fost, era condiționat pur și simplu de constituția lui. — In-

¹ Deci (lat.).

ternistul se aplecă peste manometrul fixat la brațul omului fără cunoștință. — E prost, oftă el, scade; nu mai ține mult. — Se scărpină la nas, uitându-se cu milă la trupul nemișcat, slab și sfârșit, care abia mai respira. — Mă mir, zise el, acolo, în colonii sînt destui doctori buni, cum de l-au lăsat pradă acestei framboesii. Poate că stătea într-un loc unde era prea departe de doctori. Foarte departe; poate că l-a uns vreun vrăjitor negru din Haiti sau din altă parte. Frate, asta nu mai era viață civilizată. Ehe! — Își suflă cu zgomot nasul în batistă și o împături cu grijă. — Istoricul vieții. Se poate citi ceva în el. — Bătrînul domn dădu greu din cap. — Și bea, probabil că bea pînă cînd nu mai putea vorbi. Închipuți-vă, în clima aia, în zăduful ăla fierbinte. Asta nu mai era viață, era o semiinconștiență, o pierdere, o rătăcire în coșmar...

— Pe mine de fapt cel mai mult mă interesează, zise chirurgul cu o comunicativitate bruscă și neobișnuită la el, de ce s-a întors, de ce s-a întors cu o grabă atît de îngrozitoare. Numai faptul că a zburat pe o astfel de furtună, ca și cum n-ar fi putut să aștepte... Și pe urmă, faptul că a venit contaminat de friguri galbene arată că patru sau cinci zile înainte de catastrofă era pe undeva, pe la tropice, nu-i așa? Asta înseamnă că... nu știu: că a sărit dintr-un avion într-altul. E ciudat. Mereu mă gîndesc la motivul îngrozitor de puternic care l-a îndemnat să se-ntoarcă cu o asemenea grabă. Și în goana asta să moară.

Internistul ridică capul.

— Să știți... că el oricum trebuia să moară. Chiar dacă nu s-ar fi prăbușit... Încet, încet, s-ar fi sfârșit.

— De ce?

— Diabetul, ficatul... și mai ales inima. Nu mai era nimic de făcut. Ei, amice, nu-i atît de simplu să te întorci. E o cale prea lungă. — Bătrînul domn se ridică. — Soră, scoate-i sfigmotensiometrul. Ce să-i faci, s-a întors și e aproape de casă. Acum nu mai rătăcește, merge la sigur, așa-i, domnule?

„Dragă doctore,

Cînd vei avea o clipă liberă, citește aceste citeva foi de hîrtie pe care ți le trimit. Ca să știi despre ce e vorba:

despre un om căzut din cer care a fost numit în spital «Cazul X». M-ai sfătuit să nu mă mai gîndesc la el; nu te-am ascultat, iar rezultatul sînt aceste cîteva pagini. Dacă ar fi fost scris un nume pe tăblița de deasupra capului, ori s-ar fi știut ceva cît de puțin despre el, nu mi-ar fi trecut prin cap să mă gîndesc la el; dar fatalul său incognito nu mi-a dat pace. Deci vezi cît de superficiale și întîmplătoare sînt pricinile, care dau impulsuri gîndului nostru.

Din clipa aceea m-am gîndit la el, ceea ce în limba scriitoricească înseamnă că am compus o povestire, una din mîile de povestiri, pe care nu le-am scris și nu le voi mai scrie. E un obicei rău să privești oamenii și lucrurile ca întîmplări posibile. Îndată ce-ai admis în gîndirea ta posibilitatea, ești pierdut; deschizi larg, cum se spune, ușa fanteziei; nimic nu te împiedică să născoci orice, fiindcă domeniul posibilității e inepuizabil și se deschide dincolo de orice chip și de orice întîmplare în infinit, cu o libertate plăcută și neliniștitoare. Dar atenție, oprește-te! Abia te lansezi într-o direcție și îți dai seama că și pe această cale a ficțiunii trebuie să mergi cu certitudine, analizînd justetea fiecărui pas. Asta e! Acum să ne batem capul ce posibilitate e posibilă; pentru a o susține prin cunoștințe și motive; pentru a ne lua la întrecere cu propria noastră fantezie, păzind-o să nu piardă acea cale tainică și justă, numită adevăr. Ce nebunie să scoți adevărul din burtă! Ce nonsens să imaginezi oameni și întîmplări, apoi să procedezi cu ei aidoma realității! Am să-ți spun o nebunie metafizică: posibilitatea care dintre toate ar fi posibilă ar deveni realitate. Iată ideea fixă a închipuirilor: să gonești după realitate prin ocolișurile iluziilor. Dacă consideri că ne e îndeajuns să fabricăm iluzii, te-nșeli, mania noastră e și mai monstruoasă: seducem realitatea însăși.

Pe scurt: trei zile (socotind în ele și somnul, și visele) am luptat pentru realitatea unei vieți, pe care fără jenă am născocit-o de la a la zet. N-aș fi descris această întîmplare pentru cititor, cum n-am descris atîtea alte întîmplări; dar vreau să scap de ea. În afară de asta, dumneata mi-ai confecționat eroul din vată și feșe, de aceea ți-l restituî. Fără să mai vorbim de faptul că m-ai sfătuit să

fac bășici de săpun de culorile curcubeului. Asta ar putea să fie foarte « curcubee » ; dar se zice că vremea e prea importantă pentru a privi fascinați culorile înflăcărâte și schimbătoare ale vieții.“

Chirurgul tocmai număra cu neîncredere foile manuscrisului, cînd ușa se întredeschise ; în ea se ivi sora de caritate arătînd tăcută cu capul în direcția unde se afla camera șase. Chirurgul aruncă manuscrisul cît colo și porni în fugă într-acolo. Așadar, s-a terminat !

Se încruntă ușor cînd văzu că pe marginea patului Cazului X stă aplecat tînărul și zburlitul asistent (interniștii ăștia se-ntrec cu gluma !), strîngîndu-i încheietura între degete. Alături de el, o infirmieră tînără, frumușică (care de asemenea nu făcea parte din secția asta), probabil una foarte nouă ; n-are ochii decît pentru chica creață a asistentului.

Chirurgul vru să spună ceva puțin plăcut, dar asistentul, care nu-l văzuse, ridică capul :

— Pulsul nu se simte. Soră, pune paravanul.

Povestirea poetului

XIX

Să amintim mai întîi întîmplarea care a dat naștere unui șir întreg de evenimente. Dacă urmărim să reconstituim povestea vieții lui, vrînd-nevrînd trebuie să începem cu sfîrșitul.

Într-o zi toridă, cu vînt puternic, s-a prăbușit un avion ; pilotul a fost carbonizat, pasagerul, rănit de moarte, și-a pierdut cunoștința. Nu pot scăpa de amintirea oamenilor adunați lîngă grămada aceea de resturi : se bucurau că sînt martorii unei catastrofe, se înfiorau de groază și, care mai de care, dădeau sfaturi ce și cum să se facă ; dar

nimănui nu-i venea să-l ridice pe rănit; erau paralizați de spaimă, nu se simțeau la îndemână. Abia după ce au sosit jandarmii, haosul ăsta a căpătat o formă cu cap și coadă. Jandarmii răcneau ordine, punându-i pe fugă care încotro, după felurite treburi; ciudat, oamenii, lipsiți aparent de bunăvoință, se supuneau greoi ordinelor, ușurați și bucuroși în sinea lor. Au alergat după pompieri, după doctor, au telefonat după ambulanță; în timp ce jandarmii notau numele martorilor, mulțimea se frământa pe loc într-o tăcere respectuoasă, fiindcă era de față autoritatea.

N-am fost niciodată martorul unei asemenea nenorociri, dar sînt plin de ea; sînt și eu unul dintre spectatori, alerg și eu, cu sufletul la gură, printre ei, ca să fiu și eu acolo, ferindu-mă cu grijă să calc pe cîmpul semănat (fiindcă sînt de la țară), freamăt și dau sfaturi, le-mpărtășesc părerea că probabil pilotul n-a oprit motorul și că focul ar trebui stins cu nisip; îmi închipui toate aceste detalii cu lux de amănunte și dezinteresat; ele nu se încadrează în povestea asta, și nici în alta; nici nu mă pot lăuda în fața cunoscuților că am văzut o catastrofă atît de mare. Dumneata, doctore, n-ai pic de fantezie; de-aia ai și spus „săracul“, și cu asta problema a fost rezolvată (nu mă refer la datoria dumatăle de medic). Ce reacție normală și simplă, în timp ce eu mă zbat în detalii abia schițate, crude și chinuitoare. Adesea mi-e rușine cînd vă văd pe voi, ceilalți, răspunzînd atît de simplu și de omeneste la diferitele întîmplări ale vieții, care pentru mine sînt numai impulsuri date ameteitoarei mele fantezii. Precis nu știu dacă în ea e o plăcere neastîmpărată a jocului sau, dimpotrivă, o stranie și încăpățînată profunzime; dar (ca să mă-ntorc la cazul nostru) am învăluit căderea mortală a omului într-atîtea imagini groaznice, grotești, încît, de rușine și de căință, retractînd toate amănuntele neimportante, aș încerca să-l arăt în povestirea mea ca pe un arhanghel ce cade cu aripile frînte. La dumneata lucrurile sînt mai simple; dumneata spui „săracul“, și cu asta ai pus cruce nenorocirii. Poate că ceea ce spun pare neclar. Fantezia în sine pare imorală și crudă ca un copil; se complace în spaime și caraghioslîcuri. Cît de des mi-am

condus personajele fictive pe căile durerii și înjosirii, pentru a le putea compătimi mai adînc ! Așa sîntem noi, noi, fabricanții de închipuiri : pentru a valorifica sau glorifica viața unui om, îi plăsmuim un destin greu, îl încercăm cu o povară uriașă de lupte și suferințe. Dar oare nu tocmai în asta stă gloria vieții ? Omul care vrea s-arate că n-a trăit în zadar, în gol, seatură din cap și spune : Prin multe am mai trecut ! Ce zici, doctore, să ne împărțim sarcinile : dumneata ai să vindeci durerile omului și ai să-i îndrepti lipsurile ca profesionist și din dragoste pentru el, pe cînd eu, din dragoste pentru om și din vocație, îl voi înfășura în inechități și conflicte și-i voi zgîndări rănilor, fără să i le ung cu licoare tămăduitoare. Dumneata îi vei mîngia cicatricea care s-a vindecat frumos și curat, iar eu voi măsura uimit adîncimea rănii. În cele din urmă, poate, se va dovedi că și eu vindec suferința arătînd cum doare.

Încerc să scuz literatura pentru preferința arătată tragismului și batjocurii. De fapt, două sînt oculișurile pe care le-a găsit fantezia și cu ajutorul cărora, prin căile ei nereale, ne creează iluzia realității. Realitatea în sine nu e nici tragică, nici ridicolă ; e prea gravă și prea nesfîrșită atît pentru una, cît și pentru cealaltă. Mila și rîsul sînt numai zguduirile cu care însoțim și comentăm întîmplările altora.

Provocați indiferent cum zguduirile astea și imediat veți avea impresia că în afara noastră s-a petrecut ceva adevărat, cu atît mai adevărat cu cît e mai puternică această lovitură senzorială. Doamne Isuse, cîte trucuri și jonglerii nu născocim, noi, tehnicienii fanteziei, ca să scuturăm, fără milă, sufletul sclerozat al cititorului ! Dragă doctore, în viața dumitale cinstită și conștiințioasă nu e prea mult loc pentru milă și rîs. Tremurînd, n-ai să-ți îndestulezi privirea cu spectacolul cumplit al unui om însîngerat, ci ai să-i ștergi sîngele și ai să faci cele de trebuință, n-ai să te delectezi de ridicolul unui om stropit de sos, ci ai să-l faci atent să se curățe, fapt prin care rîsul oamenilor va fi înăbușit, iar întîmplarea care l-a provocat uitată. Dar noi născocim întîmplări care nu se pot anula și în care, practic, nu se poate interveni ; sînt ca și istoria,

ireparabile și de neschimbat. Aruncă această carte, sau lasă-te pradă zguduirilor care-ți întind curse și caută dincolo de ele realitatea ce le corespunde.

De aici, iată concluziile tehnice rezultate din explicație : dacă merg pe calea fanteziei, voi alege o întâmplare cutremurătoare și neobișnuită ; ca un măcelar care cîntărește vita din ochi, cîntăresc și eu dacă întâmplarea aleasă e hrănită și saturată de senzații. Uite, avem aici căderea unui om, vîrtej cumplit și precipitat, asupra căruia nu te poți opri. Doamne ajută, ce fragment de haos, lipsit de orice nădejde ! Ce să faci cu aceste aripi și eforturi sfărîmate, ce să aduni laolaltă ca să mai zboare cel puțin o dată ca un zmeu de hîrtie, a cărui sfoară aș ține-o în mînă ? Nu poți decît să te uiți, sîsîind de groază, sau, ca orice om cumsecade, să spui grav și respectuos — „săracul“.

XX

Se zice că fantezia curge ; poate că-n unele cazuri e chiar așa (atunci cînd nu ține de proza beletristică), însă mult mai des ea merge cuminte și atentă ca un cîine ce adulmecă cu botul urma proaspătă ; aproape geme, scutură de zgardă și ne tîrăște încolo și înapoi. Dumneata ești vînător și știi că prepelicarul ce amușină urmele, în goana lui întortocheată nu umblă alandala, ci, dimpotrivă, se ține de urme cu un interes pasionat și perseverent. Trebuie să-ți spun că o fantezie desfășurată adecvat nu e o visare incertă, ci o muncă neobișnuit de tenace și dirijată cu pasiune ; desigur, se oprește sau ocolește, dar asta numai ca să constate că e pe calea cea bună. Încotro, cățelușă lacomă, după ce alergi, care îți este țelul ? Țelul ? Ce fel de țel ? Alerg după ceva viu și încă nu știu unde nimeresc.

Crede-mă, să scrii romane e o activitate ce seamănă mai degrabă cu vînătoarea decît, să zicem, cu construirea

unui templu după planuri hotărâte dinainte. Nu știm pînă-n ultima clipă de ce ne lovim; ajungem în locuri pe care nici nu le-am bănuir, dar numai pentru că alergăm nebunește și invariabil după urma a ceva viu. Gonim un cerb alb și totodată descoperim aproape din zbor meleaguri noi. Scrisul e o aventură și nu-ți mai spun nimic întru lauda acestei meserii. Cît timp rămînem credincioși urmelor, nu ne putem rătăci; chiar dacă pelerinajul nostru ne-ar conduce la Muntele de sticlă sau pe urmele de foc ale unei stele căzătoare, direcția noastră e bună, slavă Domnului, și n-am pierdut drumul adevărat. (Nu mai vorbesc de spaimele ce ne cuprind cînd pierdem urma bună; de efortările grele și neputincioase de a merge mai departe; de întoarcerile lipsite de glorie, cu cîinele obosit și rușinat ținîndu-se în urma noastră, în loc să ne alerge înainte.)

Deci în esență putem spune: la naiba cu fantezia, nu ne aduce nici un folos și nu ne face să vedem mai departe de vîrfurile nasului, dacă nu-i tremură coastele de febra interesului. Să se culce la picioarele noastre dacă nu are în față o cale nevăzută încă și limba scoasă de nerăbdarea de a o urma pînă la capăt. Ceea ce se numește talent e în cea mai mare parte interes sau nebunie, interesul de a merge după ceva viu, după un vînat rătăcit în lumea largă. Dragă omule, lumea e mare, mai mare decît experiența noastră; e formată dintr-o mîna de fapte și dintr-un univers întreg de posibilități. Tot ce nu știm se găsește în ea ca posibilitate și fiecare faptă e o boală în șiragul de mătănii al eventualităților trecute și viitoare. Nimic de făcut! Dacă pornim după un om, trebuie să ne aruncăm în lumea acestor prezumții, trebuie să-i adulmecăm pașii posibili în trecut și-n viitor; trebuie să-l urmărim cu fantezia noastră, dacă vrem să-l surprindem în toată vioiciunea lui nevăzută. E absolut indiferent, că e închipuit pe de-a-ntregul sau că e pe de-a-ntregul real; poate să fie Ariel¹ sau vînzător de șireturi pe stradă; amîndoi sînt țesuți din materialul pur și infinit al posibilității în care e pus tot ceea ce există în realitate. Ceea ce se numește întîmplare adevărată sau oameni adevărați, pentru noi

¹ Conform legendei biblice, inger izgonit din rai.

nu e decît o posibilitate printre altele mii, şi poate că nu e nici cea mai serioasă, nici cea mai coerentă. Toată experienţa noastră nu e decît o pagină deschisă la întîmplare sau un cuvînt citit la întîmplare în cartea cu înţelepciuni a Sybiliei ; iar noi vrem să ştim mai mult.

Am să-ncerc să-ţi arăt că, o dată conduşi de fantezie, trecem pragul unui fel de infinit ; pragul unei lumi neîngrădite de experienţa noastră, mai largă decît cunoştinţele noastre şi cu un conţinut nesfîrşit mai mare decît putem cuprinde noi. Îţi spun că n-am îndrăzni să păşim pe aceste coclauri fără sfîrşit, dacă n-am cădea în ele orbeşte, cu capul înainte, alergînd după ceva ce se ascunde de noi. Dacă duhul tentaţiei ne-ar şopti : acum născocеşte ceva, indiferent ce — ne-am zăpăci şi poate am bate în retragere de groaza zădărniciiei şi absurdităţii acestei sarcini ; ne-am teme să pornim fără nici un ţel şi direcţie pe această *Mare tenebrarum*¹. Să ne punem o întrebare : ce drept are un om, care nu vrea să fie luat drept nebun sau mincinos, să născocеască ceva ce nu există ? Nu e decît un singur răspuns, din fericire precis şi neîndoielnic : lăsaţi-l în pace, e dator s-o facă ; nu e dorinţa lui, e tîrît, se rostogoleşte după ceva, iar traiectoria lui sinuoasă e însăşi calea necesităţii. Nu-l întrebaţi pe el ce e necesitatea, întrebaţi-l pe Cel-de-sus.

Reflectez la ce m-a făcut să-mi iau pe cap un om picat din cer ; de ce nu pe Ariel sau pe Hecuba ² ? Ce-mi pasă mie de Hecuba ! Într-adevăr, dar e posibil să-mi fie hărăzit ca, după un timp oarecare, chiar de Hecuba să-mi depindă totul, s-ar putea să mă lupt cu ea ca să mă binecuvînteze ca îngerul pe Iacob ; şi mi s-ar da îngăduinţa să găsesc în mine viaţa şi durerea unei femei bătrîne, desfigurată de cît a plîns. Domnul cu Hecuba ; din partea mea e o nebunie că nu-i acord mai mult interes, dar cum am spus, acum am în grija mea un om care nu şi-a sfîrşit zborul. Cred că în asta numai dumneata eşti vinovat ; ai

¹ Mare a întunericului (lat.).

² În mitologia greacă, soţia lui Priam, ultimul rege al Troiei. În timpul războiului troian şi-a pierdut aproape toţi cei nouăsprezece copii ai săi, iar bătrînul Priam a fost omorît sub ochii ei.

spus cu știuta dumitale obiectivitate : De ce dracu a zburat pe un asemenea vînt ? Așa e, de ce dracu, de ce, pe toți dracii ? De ce, pe toți afurisiții, a zburat pe o astfel de furtună ? Ce motiv puternic și de neînlăturat a avut, ca să întreprindă un zbor atît de lipsit de sens ? ! Nu-i aici un subiect uimitor asupra căruia să reflectezi ? Dacă omul se omoară e o întîmplare ; dar dacă zboară atunci cînd toate i se pun împotrivă, nu mai e o întîmplare. E evident că din anumite motive a trebuit să zboare ; și aici, deasupra resturilor care nu mai semănau cu nimic, poate numai cu o grămadă de jucării stricate, se arcuia marele eveniment alcătuit din întîmplări și necesități. Necesitatea și întîmplarea, două dintre picioarele tripiedului pe care stă Pythia ; al treilea e o taină.

Mi l-ai arătat pe bărbatul ăsta fără chip și fără nume, bărbatul fără cunoștință ; acesta e ultimul pașaport al vieții și cine nu poate să-l prezinte e necunoscut în sensul strict și sumbru al cuvîntului. N-ai avut chinuitorul sentiment că sîntem datori să-l cunoaștem, că sîntem datori chiar față de el ? Ți-am citit în ochi acest sentiment : să știm cel puțin cine e și încotro se-ndrepta atît de grăbit ; poate am fi putut să comunicăm cuiva că a ajuns pînă aici ; numai ca să ne-ndeplinim o datorie pur omenească. Nu sînt atît de uman ca dumneata ; nu m-am gîndit la trebu-urile lui pămîntești, dar m-a cuprins în legătură cu el o pasiune de detectiv. Și acum nimeni și nimic nu mă mai poate reține ; rămîi cu bine, eu plec pe urmele lui. Dacă e atît de necunoscut, am să-l plăsmuiesc, am să-l caut în posibilitățile lui. Mă întrebi ce-mi pasă mie de el ? Dacă cel puțin aș ști ! Știu numai că sînt posedat de enigma lui.

XXI

Am spus „pasiune de detectiv“ și găsesc că n-am greșit cu nimic ; dar această pasiune s-a născut întîmplător și într-o împrejurare atît de meschină, încît ar trebui să-mi

fie rușine de ea. Cînd vi l-au adus pe acest om, mi-ai spus că, probabil, hîrțiile lui au ars și că în buzunarele lui nu s-a găsit nimic altceva decît un pumn de mărunțiș : cîteva monede franțuzești, englezești, americane și guldeni olandezi. Această mică colecție de monede m-a surprins ; de fapt se putea trage concluzia că omul a fost în țările respective, iar în buzunare i-au rămas banii pe care nu-i cheltuisese ; de cîte ori am călătorit, am căutat să scap la frontieră de tot mărunțișul din țara pe care o părăseam, în primul rînd fiindcă nu i-aș fi putut schimba, iar în al doilea rînd ca să nu-i încurec cu alții.

M-am gîndit că poate omul ăsta e obișnuit cu monedele acelea și că trăia pe meleagurile unde ele sînt în circulație, și mi-am zis : Antile, Porto Rico, Martinica, Barbados și Curaçao. Colonii americane, engleze, olandeze și franceze cu monedele metropolelor.

Dac-ar trebui să explic din punct de vedere psihologic acest salt de gîndire, de la pumnul de bani la Indiile Apusene, găsesc în memoria mea următoarele :

1) Bătea un vînt puternic care-mi amintea de uragan. Asociația de idei cu Insulele Vînturilor și cu celebrul ținut de cicloane din Marea Caraibelor.

2) Eram prost dispus, nemulțumit, furios pe mine însumi și pe munca mea. De aci închipuiri hoinare și dorința de evadare. Nostalgie după țări exotice și îndepărtate : eu, în mod obișnuit, mă gîndesc la Cuba, insula nostalgiei mele.

3) Gîndul stăruitor și oarecum pizmaș că omul a venit în zbor de undeva de departe ; legătură involuntară a întîmplărilor prezente cu starea sufletească anterioară.

4) În sfîrșit, întîmplarea în sine, această catastrofă de avion, senzația tulburătoare, aproape plăcută, și în același timp pornirea de a o împodobi cu închipuiri romantice. E tipic cît de puternic acționează catastrofele omenеști asupra fanteziei noastre.

Toate acestea m-au făcut să presupun (abia acum văd cît de superficială era această presupunere) că pumnul acela de bani indica Indiile Apusene ; atunci eram chiar entuziasmat de perspicacitatea mea de detectiv și mi se părea limpede ca lumina zilei că omul ăsta vine de-a

dreptul din Antile; eram foarte tulburat și mulțumit de mine. Când m-ai condus la patul Cazului X, m-am dus convins că privesc un bărbat care venea din Antilele atât de dragi mie. Nu ți-am spus despre descoperirea mea, fiindcă îmi era teamă să nu pufnești disprețuitor, cum ai neplăcutul obicei, nu voiam să pui la îndoială gândul care mă cucerise. Omul era înspăimântător în starea lui de inconștiență; nu avea nimic omenesc în el și părea plin de mister, așa, înfășurat în bandajele care pecetluiau fața lui cu masca tăcerii și a necunoscutului; dar pentru mine era omul din Antile, *omul care fusese acolo*. Acest lucru a fost hotărîtor, din clipa aceea Cazul X era al meu, și eu trebuia să-l rezolv; am pornit pe urmele lui și a fost, crede-mă, o cale lungă și întortocheată.

Acum am scăpat. Acum e limpede că ceea ce am considerat drept o judecată strălucită și verosimilă a fost, la drept vorbind, un simplu și atrăgător capriciu; de aceea nu pot să-i mai scriu povestea. S-ar putea dovedi, dacă nu s-a și dovedit, că acest om e un negustor care călătorea din Halle sau un american obișnuit care a încercat să se convingă că un comerciant întreprinzător ca el nu are timp să aștepte douăzeci și patru de ore ca să se liniștească vremea. Ce mizerie! Pot născoci ce-mi place numai cu prețul s-o cred chiar eu. Îndată ce încrederea mea e zdruncinată și încep să mă îndoiesc că lucrurile s-au petrecut întocmai, fantezia îmi pare o jalnică mîzgăleală de copil. Așa, acum s-au sfîrșit căutările, cățelușă proastă și lacomă; degeaba ai mirosit frunza căzută, prefăcîndu-te că ai găsit urma, care nu există sau pe care ai pierdut-o demult la răscrucea posibilităților. Te mai prefaci și acum că adulmeci urma, fiindcă ciinii suferă de prestigiu; mai mîrîi la fiecare gaură de șoarece și încerci să mă convingi că în ea e ceea ce cauți. Haide, lasă, că nu-i acolo; te uiți la mine cu ochii tăi de ciine, parcă ai spune: Ce sînt eu de vină? Tu ești stăpînul, poruncește unde să mă duc, arată-mi ce vrei! Dar așa, să caut eu drumul, să caut eu *motivele* pentru care s-o luăm pe acolo și nu pe dincolo! Dumnezeu! cauze! motivări! probabilități! Ce nenorocire! Ciinele ăsta nu mai crede nici în mine, nici în el, și nu înțelege ce-i cer; aici? asta? sau altceva?

Cîine și stăpîn se-ntorc cu mîna goală. Ciudat, ce *singur* te simți cînd nu reușești.

Îți spun : pentru a descompune o poveste trebuie să știi din ce e compusă. Cît timp e vie și întreagă, ai fi dispus, în beția muncii, să juri că toate astea sînt numai natură și că n-au nimic artificial ; domnule, scriu numai cu instinctul, nici nu știu cum ; totul e numai imaginație și intuiție. Abia cînd se desface în bucăți, vezi cu ce ai contribuit, cît de inteligent și de discret ți-ai împins fantezia. Doamne, ce amestec ! Se ivesc din toate părțile motive raționale și construcții intenționate ; ce mașinuță ! Totul, aproape totul e, într-un fel voit și speculat, numai montare și calcul. Mi se părea că toate astea mi-au venit de la sine, ca într-un vis, și cînd colo sînt roadele unei gîndiri inginerești, îndărătnice, care experimentează și aruncă, cîntărește și prevede. Acum, cînd e moartă și stoarsă, se vede țesătura de sîrmă, ingeniozitatea și întreaga rutină și vigilență a unei munci raționale. Și îți spun că o mașină sfărîmată e la fel de îngrozitoare, o prăpastie a nimicului, întocmai ca o viață putredă.

Dar nici părerea de rău pentru o muncă inutilă nu exprimă tristețea pentru resturile povestirii. Dumneata nu vezi că în ruinele astea e îngropată o viață omenească. Ce probleme, spune ! Această viață a fost numai ficțiune, a fost o poveste născocită ca să ne trecem timpul. Ah, frate, un lucru e ciudat : că de fapt nu e cu totul sigur că această viață a fost numai plăsmuită ; și dacă privesc chestiunea sub acest aspect, aș zice să asta a fost *propria mea* viață. Asta sînt eu. Eu sînt acea mare și acel bărbat, acel sărut din umbra întunecată a gurii îmi aparține ; omul acela a stat sub farul de la Hoe¹ și dacă a trăit la Barbados sau Barbude, mulțumesc Domnului, slavă Domnului, am ajuns să le văd în sfîrșit și eu. Astea toate sînt eu însumi ; nu inventez nimic, exprim numai ceea ce sînt și ceea ce e în mine. Și dacă aș scrie despre Hecuba sau despre mireasa din Babilon, tot eu aș fi ; eu aș fi bătrîna care geme și își sfîșie săculeții pungîți ai sînilor, eu aș fi femeia strivită de voluptate în mîinile păroase ale asiri-

¹ Splai din Plymouth.

anului, bărbatul cu barba năclăită de uleiuri. Da, bărbat, femeie și copil. Ca să știi, eu sînt : eu sînt omul care nu și-a sfîrșit zborul.

XXII

Ajunge, am terminat cu introducerea, și acum putem porni să hoinărim pe drumurile de început ale povestirii noastre. Știm că e *dat* numai omul care nu-și sfîrșise zborul, iar căderea lui, cum am mai spus, a fost un eveniment patetic, făcut din întîmplări și necesități. Sînt date, așadar, întîmplarea și necesitatea ; fiindcă nu știm mai mult, să facem din ele un punct de plecare sau o urmă, după care să pornim ; să încercăm să construim acest destin din doi factori de bază, din întîmplare și necesitate, pentru ca prăbușirea finală a omului să reiasă din ea legitim și motivat.

Recunoaște că începutul ăsta promite mult. Întîmplarea care înseamnă libertate și aventură ; ghidușa și incalculabila întîmplare, corn al abundenței, din care se revarsă suvoi posibilitățile, și covor fermecat ; ce material schimbător și plin de vise ușoare și nerepetabile, adunate în fal-duri misterioase, material din care poți să faci orice ; aripi care ne poartă oriunde ; ce e mai poetic decît întîmplarea ? Și alături de ea necesitatea, ursitoarea învălurită, forța durabilă și neschimbătoare ; necesitatea care e așezare și ordine, frumoasă ca o colonadă și neclintită ca legea.

Așa este : da, e ceea ce doresc și după ceea ce tînjesc. Întîmplarea care să mă ducă undeva pe mine, sedentarul nehotărit, ancorat cu spatele în masa lui ; aventura ivită pe nepusă masă, extravaganța care înfierbîntă, amețitoare. Îmbătrînim, amice, și privim viața ca pe un obicei plictisitor. Da, dar ce facem cu celălalt factor necondiționat și cert ? De ce nu-s și-n viața mea necesități, de ce nu simt cel puțin o dată, sigur și fără ezitări, că în tot ceea ce fac se împlinește o ordine ; slavă Domnului, n-am făcut decît ceea ce mi s-a spus. Deci, omul acesta, condus de

necesitate și de împlinire, voi fi chiar eu ; eu voi merge pe drumul greșit și fără întoarcere și voi plăti pentru aceasta cu toate chinurile pe care sînt în stare să le inventez : căci un astfel de pelerinaj nu e o plimbare de plăcere.

Așadar, în numele Domnului, să pornim, și dacă nu vom mai ști cum să ne descurcăm, să ne ajute necesitatea sau împlinirea. Cu ce să-ncep ? Cu ce cuvînt să-ncep povestea despre bărbatul din Antile ? Să-ncepem cu-nceputul : A fost un băiat fără mamă.

Prost, mai departe nu mai merge. Cazul X nu are chip, nici nume, nu are identitate, e necunoscut. Dacă-i dăm un cămin, îl vom cunoaște, ca să zic așa, de mic ; încetează să mai fie necunoscut și pierde ceea ce azi e caracteristica lui determinantă și cea mai puternică. Ca să rămînă el însuși, trebuie să-și păstreze anonimatul ; să fie bărbatul fără origină și fără nici un act. Din respect pentru adevăr, pornim de la premisele existente ; a căzut din cer, ceea ce, cu siguranță, este un procedeu simptomatic pentru el. În povestea noastră e necesar să cadă din cer, pentru a apărea ca un *deus ex machina*, naiba știe de unde, creat din împlinire, făcut gata și perfect necunoscut.

Avem deci personajul și împlinirea lui ; locul unde ne apare e hotărît dinainte : Cuba. Putea fi oricare altă insulă din Antile, chiar oricare alt loc din lume, numai să fie îndeajuns de îndepărtat. Depărtarea o apreciem după faptul că venea cu avionul nu se știe de unde ; e un loc depărtat și mai mult sau mai puțin exotic tocmai fiindcă nu-l cunoaștem. Monedele găsite în buzunarele lui ne îndreaptă spre Antile ; e drept că mai știu un loc unde se învecinează colonii americane cu așezări engleze, franceze și olandeze, și anume țărmurile mării care înconjoară Filipinele, Annam, Singapore și Sumatra ; n-am găsit nimic care să excludă această posibilitate. A trebuit să aleg și m-am hotărît pentru Antile, desigur din motive subiective : ți-am mai spus că Antilele au pentru mine un farmec deosebit. Pe scurt, pe acolo, pe undeva, e locul *refugiului* meu ; probabil că niciodată n-am să plec într-acolo, dar e un ținut care pentru mine înseamnă mai mult decît țările în care am fost.

Deci, în linii mari, astea sînt punctele de plecare ale povestirii noastre, nu ne mai rămîne decît să hotărîm *terminus ad quem*¹. Bineînțeles că finalul e căderea omului care nu și-a terminat zborul ; dar se mai ridică o problemă importantă : zbura undeva către un țel nou, sau se întorcea ? Nu știm decît că era foarte grăbit, deoarece zbura pe furtună. În general putem să ne închipuim că un om care caută condiții noi și lucruri pe care nu le cunoaște are anumite ezitări, chiar o teamă care-l încetinește ; față de situația asta, omul care se întoarce e mai degrabă nerăbdător, fiindcă el anticipează țelul, subestimează calea care-l duce spre el. Mai degrabă aș spune că omul acesta se grăbea fiindcă se-ntorcea, și accept această presupunere ca o realitate probabilă. Mai mult, știm că omul care călătorește undeva cu avionul ar putea apuca în orice parte a rozei vînturilor, fiindcă numărul țelurilor posibile și raționale dintre care se poate alege e nelimitat ; pe cînd omul care se întoarce poate să zboare numai într-un loc, singurul rațional dintre toate, după un țel stabilit de la bun început, necesar și de neschimbat. Întoarcerea are un drum precis delimitat. Abia prin această constatare e stabilit și sfîrșitul povestirii noastre și abia acum putem s-o începem.

Ca întîmplare, începutul e confuz și tulbure. Se petrece undeva în Cuba, printre gardurile vii de bougainvillea² ; cineva e fugărit, latră împușcăturile de revolver, iar pe drumul care seamănă cu calea lactee rămîne întins un om necunoscut, cu ceafa însîngerată. E o rană făcută de un cuțit lat, din acelea folosite la tăiatul trestiei de zahăr.

După ce citi pînă aici, chirurgul pufni, strîmbîndu-se disprețuitor și zvîrlî manuscrisul pe masă. Absurd. N-are nici o cicatrice pe ceafă ; e una deasupra mamelonului drept, dar rana aia n-a putut fi făcută cu un cuțit lat, ci cu un stilet. O împunsătură superficială : vîrful tăișului s-a lovit de coaste.

¹ Țelul final (lat.).

² Plantă ornamentală din familia nictagineelor.

Se petrece undeva în Cuba, printre gardurile vîi de bougainvillea; cineva e fugărit, latră împuşcăturile de revolvere, iar pe drumul care seamănă cu calea lactee rămîne întins un om necunoscut, cu ceafa însîngerată. E o rană făcută de un cuţit lat, din acelea folosite la tăiatul trestiei-de-zahăr. Mai departe, cam la vreo zece metri, zace altul, cu mîinile şi picioarele larg desfăcute ca o paiaţă; acesta e mort.

Înjurînd, trei bărbaţi se apleacă peste cel înjunghiat; dar acesta se ridică singur şi mormăie:

— Ce, ce vreţi voi? Lăsaţi-mă în pace!

Îşi pipăie ceafa, gura i se strîmbă, priveşte uimit la palma mînjită de sînge şi la cei trei bărbaţi. Mamă Doamne, ce băut e!

— Ce s-o fi amestecat măgarul ăsta, spuse supărat unul dintre cei trei şi se scarpină în cap. *Que mierda?*¹ Băieţi, duceţi-l acasă!

L-au înşfăcat de mîini şi de picioare, pantofii i-au alunecat; habar n-au că spatele i se tîrîie pe drum, lăsînd în praf o urmă ca de sac cu porumb. Pufnesc şi-l tîrîie, înconjurînd calea lactee; rupe-ţi noada, bestie!

Îl trîntesc după uşă. O bătrînă îi luminează faţa şi pomeneşte de toţi sfinţii, iar stăpînul casei, o persoană de vază dac-am socoti după botul lui vinăt de furie şi după sprîncenele încruntate, se apleacă deasupra rănitului, întrebîndu-i ce caută la el cu porcul ăsta?

Cel ce se scărpinase în cap îi făcea semne disperate domnului cu sprîncenele zbîrlite.

— Ca să nu fugă, stăpîne. Cînd a plecat cavalerul de-aici, am auzit afară împuşcături; am alergat să vedem ce se-ntîmplă şi acest *dago*² zăcea acolo cu revolverul în mînă. La cîtiva paşi mai departe l-am găsit pe nefericitul domn. E mort, Dumnezeu să-l ierte.

¹ Înjurătură în limba spaniolă.

² Poreclă injurioasă în limba spaniolă.

Ceialți doi ascultau cu gura căscată, ca și cum ar fi vrut să protesteze; stăpînul ridică ochii întrebător :

— Știți sigur că e mort ?

Peonul cel lung făcu semnul crucii.

— Ca un vițel, stăpîne. A primit cel puțin trei gloanțe în ceafă. Avea în mînă un cuțit... cred că s-a apărat cu cuțitul cînd a fost atacat de banditul ăsta. Ucigașul a vrut să fugă, dar noi l-am împiedicat. Sînteți martori, băieți, așa-i ? Haide, mugiți, taurilor !

Abia atunci cei doi au înțeles despre ce era vorba și au început să se strîmbe și să se jure : pe Dumnezeu care e sus, stăpîne, ăsta-i adevărul, așa a fost și nu altfel ; după ce l-a împușcat pe cavaler a vrut s-o șteargă. Și pistolul îl avea în mînă.

— Ar trebui să chemăm poliția ca să-l ridice, își dădu cu părerea lunganul, adîlmecînd cu ochii aprobarea.

Stăpînul își mîngîie bărbia vînată, reflectînd încruntat.

— Nu, Pedro (sau Salvadore — numele n-a fost hotărît), asta nu. Dacă poliția l-ar căuta. — Ridică din umeri. — Dar așa, de pomană, n-am s-o fac. Nu s-ar cuveni. Închideți-l undeva într-o cămară și dați-i să bea !

Lunganul ridică mîinile :

— Stăpîne, ăsta nici nu mai știe de el !

— Dați-i să bea, repetă nerăbdător stăpînul, și deocamdată nu mai trîncăniți despre el nimic, s-a înțeles ?

— S-a-nțeles, stăpîne, și vă urăm noapte bună. . . Turnați-i rom printre dinți, băieți, pînă cînd n-o mai ști nici al cui este ; ce făcea vagabondul în preajma casei stăpînului, își băga nasul în treburile lui particulare ? Nu pare să fie metis, dar e tot un diavol ; cine știe ce olandez sau ce yankeu blestemat o fi, după felul cum a făcut-o. Glu, glu, mai încape încă, dați-i să bea pînă i-om smulge și ultimul rest de memorie.

Din asta i s-a tras *delirium* și omul a fost lovit mai rău decît de friguri ; baba care-i luminase fața aducea apă într-o cană nesmălțuită și-i punea comprese pe frunte și pe obraji. Omul era leșinat. (Motivul leșinului atît la început cît și la sfîrșit ; cercul se închide.) Bătrîna, pe jumătate indiană de undeva din Mexic, are obrazul uscat, prelung, ca de cal, și niște ochi triști care clipesc plini de milă

și omenie. „Sărmanul“, oftează înfășurându-i capul greu în cîrpele reci. Stă pe vine și clipește, pic, pic, pic, parc-ar picura apa pe o podea de cărămizi.

De treizeci și șase de ore ține această stare de inconștiență sau de somn; omul zace cu țeasta acoperită cu cîrpe ude și nu mai știe nimic de el. Din cînd în cînd vine lunganul și-l împinge cu piciorul: hei, ridică-te, mortăciune afurisită!

— Stăpîne, ar trebui să-l ducem și să-l punem undeva la noapte, să-l care dracii de acolo, Doamne iartă-mă.

Stăpînul dă din cap. Îl ia poliția și așteaptă pînă va putea vorbi. Nu, nu, cînd se trezește, vorbesc eu cu el și văd ce-i de făcut. Voi vedea atunci ce-i de făcut.

În sfîrșit, rănitul își mișcă o mîină, ducînd-o la frunte; cîrpele mai sînt acolo; cînd le-ndepărtă, rămase ceva străin și ciudat care nu se putea șterge. Omul se așeză și-și frecă tare fruntea. Chemați-l pe stăpîn, stăpînul vrea să stea de vorbă cu el.

Domnul cu sprîncenele groase (după toate aparențele, un om de vază) îl măsură cercetător pe zdrențăros; nu, cred că nu-i spaniol, fiindcă spaniolul ar avea mai multă grijă de încălțămîntea lui; chiar dacă n-ar avea decît o mîneacă la cămașă, pantofii i-ar străluci ca o portocală.

— *Como va?*¹ întrebă stăpînul.

— *Muchas gracias, señor.*²

— *Yankee?*³

— *Yes, sir... No, sir.*⁴

— Cum te cheamă?

Omul își frecă fruntea.

— Nu știu, domnule.

Cubanezul iritat răsufli zgomotos.

— Și aici cum ai ajuns?

— Nu știu, *señor*. Eram beat, nu?

— Ți-au găsit un revolver, îl aruncă o vorbă domnul.

Omul scutură din cap.

¹ Cum merge? (span.).

² Mulțumesc, domnule (span.).

³ Jankeu? (engl.).

⁴ Da, domnule... Nu, domnule (engl.).

— Nu știu, nu știu nimic. Nu pot să-mi amintesc de nimic. — Chipul i se crispă de neliniște și efort ; se ridică și făcu câțiva pași. — Nu, nu sînt beat ; am numai...ca un cerc de fier în jurul capului.

Căuta ceva prin buzunare, cubanezul îi oferi o țigară. Dădu din cap, *gracias*, ca și cum gestul era de la sine înțeles. Nu, omul ăsta nu-i un șobolan de port oarecare ; orice s-ar spune, în el se vede un domn. De pildă, mîinile lui ; e rușinos cît sînt de murdare, dar după felul cum ține țigara se vede că e un *caballero*. Cubanezul își zbîrli sprîncelele ; cu un vagabond ar merge mai ușor, chiar dacă s-ar ajunge la mărturie ; care judecător ar da crezare unui cerșetor ?

Omul fuma lacom și se gîndea.

— Nu pot să-mi amintesc de nimic, zise el strîmbîndu-se. E un sentiment foarte ciudat, să ai capul limpede și totuși să nu-ți aduci aminte de nimic. E ca o odaie văruiată în care trebuie să se mute cineva.

— Poate știi cel puțin cu ce te ocupi ? îl ajută cubanezul.

Omul se uită la mîinile și la hainele sale.

— Nu știu, *señor* ; dar după felul cum arăt — schiță în aer cu fumul țigării un fel de zero. Nu știu nimic, spuse el moale. Nimic, nu-mi vine nimic în minte. Poate mai tîrziu am să-mi amintesc.

Cubanezul îl privea atent, cu îndoială. Avea trăsăturile șterse și oarecum umflate de o expresie de amuzament și de ceva ca un fel de ușurare.

XXIV

Da, adevărat : din nou pierderea memoriei, una dintre acele amnezii literare, căreia îi sîntem recunoscători pentru atîtea nuvele romantice și impresionante. Ridic din umeri o dată cu dumneata asupra acestei intrigi obișnuite, dar n-am ce-i face ; dacă eroul nostru rămîne un Necunoscut, trebuie să-i anulăm identitatea, să-i luăm hîrțiile, să-i descoasem monogramele și mai ales să-i deșertăm memoria,

fiindcă memoria e materialul din care se țese identitatea. Extirpați-vă memoria și veți fi un om căzut din cer care nu vine de nicăieri și nu știe încotro se îndreaptă ; veți fi Cazul X. Omul care și-a pierdut memoria este asemenea celui care și-a pierdut cunoștința ; chiar dacă creierul i-ar rămîne limpede și normal, e ca și cum ar părăsi viața și ar trăi în afara ei ; ți-neți seama că, fără memorie, pentru noi n-ar exista nici realitatea.

Desigur, dumneata, ca medic, ai apreciat că acest Caz X și-a pierdut memoria în urma otrăvirii acute cu alcool și a saltului pricinuit de întîmplarea acelei nopți. S-a rostogolit cu capul în jos, și...asta e ; din punct de vedere medical, tulburarea psihică nu se exclude. Aici apare întîmplarea de care trebuie să ținem cont ; dar problema e prea importantă ca să fie lăsată la voia întîmplării ; deci, trebuie să cunoaștem legătura necesară și cauzală. Cazul X a suportat suferințe o comotie și a pierdut, a trebuit să-și piardă memoria din motive intime ; pentru el a fost singura cale posibilă, unica ieșire din el însuși ; a fost ca un fel de refugiu în altă viață. Cum s-au petrecut lucrurile vei citi mai departe. Ajunși în acest loc, am vrut numai să-ți atrag atenția că există aici cauze mai adînci și mai logice decît întîmplarea.

S-ar putea însă ca și acest refugiu din identitate să fie doar o urmare a unei dorinți firești. Să-ți pierzi memoria înseamnă de fapt să-ncepi toate de la început ; să încetezi de a mai fi ceea ce ai fost, asta e, prietene, un fel de eliberare. Poate că ți s-a-ntîmplat vreodată să te găsești între oameni străini, undeva unde nu te puteai înțelege bine nici prin viu grai, și nici cu ajutorul banilor. Nu înseamnă că ți-ai pierdut identitatea, dar ea nu-ți era de nici un folos ; cultura, situația socială, numele și tot ceea ce formează eul nostru cetățenesc nu-ți servea la nimic ; nu erai decît un om necunoscut pe o stradă dintr-un oraș străin. Poate-ți amintești că în asemenea clipe simțeai totul cu o intensitate aparte, aproape de vis ; fiind descătușat de orice adaos, erai numai un om, numai un subiect cu suflet, numai ochi și inimă, numai uimire, neputință și dăruire. Nu e nimic mai frumos decît să te pierzi pe tine însuși. Cazul X, care s-a pierdut pe sine

atit de perfect, încît nu știe nici cine e, va fi un asemenea om plin de uimiri; viața îl fascinează, toți oamenii îi sînt necunoscuți, toate locurile noi, dar în același timp totul va fi primit ca prin vîlul unor permanente aducerii-aminte, i se va părea mereu că un anumit lucru îi e cunoscut de undeva, că prin anumite locuri a mai trecut cîndva, dar... cînd a fost asta, Dumnezeuule, cînd a fost? Va face orice, dar zadarnic va pescui fragmente de realitate în curgerea veșnică a întîmplărilor, totul va fi ca în vis; ciudat cît de desprinsă de materie pare lumea cînd omul nu mai are memorie.

Un singur lucru cred că trebuie lămurit, și acesta e straniul interes al cubanezului pentru Cazul X. Nu cred că-l reținea în casa lui ca o mostră interesantă de psihologie; mai degrabă îmi explic acest interes prin faptul că nu-l credea martor întîmplător al acelei nopți de crimă. La început era evident că bănuia în această pierdere de memorie o formă elegantă de a-l șantaja: dacă sînt îngrijit, memoria îmi rămîne întunecată, ce este acolo, este, și eu nu știu nimic; dar atenție, *señor*, se poate să-mi și aduc aminte. La urma urmelor, putea să creadă și că omul a făcut uneori cîte ceva împotriva legii și că e interesat să-și ascundă identitatea sau să aibă în orice caz o dovadă că e un fel de nebun. De aceea cubanezul îl scruta cu băgare de seamă. Dar chiar după ce s-a convins de o sută de ori că și-a pierdut într-adevăr memoria, a rămas în el teama că odată și odată s-ar putea trezi din vis și vorbi. De aceea s-a și gîndit c-ar fi mai bine să-l angajeze, mai ales că din zi în zi omul se arăta a fi respectuos și binevoitor. „Lasă-l, poate să-mi prindă bine cu limbile străine pe care le știe. Avem interese comerciale, slavă Domnului, de la Carácas la Tampico; ar fi bun să trateze cu englezii, francezii cei din țările de jos și cu grosolanii din State, care, dracu să-i ia, toată viața nu învață spaniola; iar cei din Hamburg, ce mai, parcă așteaptă să corespundăm în limba lor.“ Cubanezul reflectă mult la aceste lucruri mestecînd un trabuc negru, gros cît o banană; avea propriile lui țigări de foi și asista personal atunci cînd mulatrele le răsuceau cu palmele pe coapsele lor tinere și rotunde; își alegea țigările după

fete, mai bine zis, după lungimea coapselor; cu cît picioarele erau mai lungi, cu atît erau fetele mai frumos dezvoltate și țigările mai bine răsucite. După ce văzu că omul pe care îl luase în casă știe nu numai să vorbească și să scrie în limbile alea, dar chiar să și injure (în casă veneau deseori fel de fel de agenți îndoielnici, iar cubanezul era sătul să le spună ce erau, cînd nu-l înțelegeau), se entuziasmă și îi propuse să-l angajeze. Din partea lui angajarea era un contract între doi pungăși, dar raportul era sincer și aproape omenesc. De altfel, ca să nu existe vreun echivoc, cubanezul era de neam, așezat din moștrămoși în Camaguey, drept care i se zicea camagueyno; fusese cîndva crescător de tauri în savane, dar cînd și-a dat seama că-n vremurile alea grele pentru cîștiguri nu era suficient să fii stăpîn pe turme și să domnești peste o casă și peste argați, a ridicat din umeri și s-a apucat de negoț, oarecum în stilul vechilor și celebrilor bucaniri¹ care prădau prin insule. Pe scurt, *este hombre*², cum îl numi cubanezul pe eroul nostru, era bun să trateze cu inamicii în limba lor ca să se păstreze o anumită aparență, chiar dacă nu era vorba decît de jefuirea și scufundarea corăbiilor lor. Omul trebuie să-și aleagă subalternii, așa cum se aleg taurii de prăsilă, cu atenție și cu puțin spirit profetic; taurul ăsta de fapt cam șchioapătă, dar, punem prinsoare, *señor*, că are sămînță bună? *Este hombre* e cam ciudat și absent, dar se pare că știe ceva. Și, suspinînd, bătrînul pirat se duse să se sfătuiască cu nevastă-sa, care ședea cu picioarele umflate undeva, în fundul casei, și dădea în cărți, în timp ce nădușeala îi curgea ca niște lacrimi veșnice printre zbîrciturile obrazului vîșted. Nimeni n-o vedea vreodată; numai arareori i se auzea vocea adîncă de bas, cînd își suduia negresa.

Între noi fie zis, cubanezul nu făcea negoț numai cu zahăr, piment, melasă și cu alte mirodenii binecuvîntate, ci, mai ales și în primul rînd, cu mărfurile care se nimereau. Veneau uneori la el oameni, ce e drept, destul de îndoielnici, dracu știe ce soiuri ciudate mai sînt pe lume: unul

¹ Pirați (de la *bucaneer* — engl.).

² Acel om (span.).

să înființeze o societate pentru transportul enibaharului, angosturii, nucșoarei și piperului de Malagetta undeva din Tobago¹; altul că la Haiti e un zăcămint de asfalt; al treilea să exporte lemn Kubavi, tare ca o cuirasă, care nu putrezește niciodată, Santa Maria sau corkwood², mai ușor decît pluta stejarilor din Algeria; sau să sădească plantații de vanilie, cacao și trestie de zahăr în cutare și cutare loc, unde mai sînt brațe de muncă ieftine; sau să producă pe scară mare scrobeală din manihota, marmeladă din mombin, extras din coajă de quassia. Unii dintre ei umblau prin insule cîte trei luni încheiate și ca urmare vedeau pe ici pe colo cam ce s-ar putea negocia și ce s-ar putea pune la cale. Cei mai experimentați duceau tratative pentru transportul mîinii de lucru, pentru speculații de pămînturi, pentru societăți pe acțiuni subvenționate confidențial de guverne. Bătrînul camagueyno asculta cu ochii întredeschiși, mestecîndu-și țigara neagră de foi; avea o boală tropicală la ficat care-l făcea bănuitor și irascibil. Treptat, treptat își întinsese afacerile în toate insulele pe care le semănase Dumnezeu pe-acolo; avea plantații de trestie de zahăr, de cacao, avea uscătoriile sale proprii, mori, distilerii, mile pătrate de junglă obținute de asociații lui care fugiseră sau muriseră din cauza băuturii sau a febrei. El însuși, chinuit de boala de ficat și de un reumatism articular, nu ieșea mai niciodată din casă; în schimb pe moșiile lui, împrăștiate pe unde stau toți dracii și diavolii acestei lumi fierbinți, asudau și trudeau, se îmbătau și se prostituau mulți piraiți mărunți, mulți pungăși, mulți mulatri și mulți mețiși nerușinați. Aci, în această casă albă și răcoroasă, unde în havuz clipocește apa verde pe faianță de Toledo, nu pătrunde nimic din freamătul de afară; e drept că uneori vine cîte cineva cu ochi febrili, supt ca o păstaie de cassia³, și strigă că a fost sărăcit, dar în asemenea

¹ Insulă situată în partea de sud-est a arhipelagului Antilelor Mici.

² Lemnul copacului *balsa*, mai ușor decît pluta, care crește în America Centrală.

³ Arbust asemănător cu coacăzul; din fructele de cassia se face lichior; păstăile plantei au efect purgativ.

cazuri sînt cei trei *mozos*¹, foști văcari în savane, ca să-î arate drumul afară. Ehei, erau alte vremuri, cînd se călărea prin iarbă înaltă cît omul; era acolo pe o colină un copac bătrîn, cu ramurile întinse, și din umbra lui vedeai cîteva mile în depărtare; acolo unde iarba se vâlurea erau turme de animale negre... Iar aici oamenii urlă pentru cîteva dolari prăpădiți, ca și cum ar fi vorba de cine știe ce lucru mare. Niște oameni de nimic, întocmai ca aceia care au făcut o fabrică de zahăr în savană. Și în locul bivoliilor negri au adus acolo zebu, boi cu cocoașă, înceți la mișcări — fiindcă erau mai ieftini.

Bătrînul ridică sprîncenele stufoase, ca și cum s-ar fi mirat. Și oamenii ăștia își închipuie că trebuie să umbli cu ei cu cine știe ce mânuși. ăștia sînt numai străini, păi cum!

XXV

Bătrînei doamne îi cădeau prost cărțile: o mulțime de bani și o nenorocire; *este hombre* era dintr-o familie nobilă și bogată, apoi cădea o femeie, multe răsturnări și parcă o scrisoare. În ce privește femeia, e ciudat, fiindcă în casa cubanezului nu era decît ea, nevasta lui, și cîteva mulatre, de care bineînțeles nu se ține seama. Nu se cuvine ca o doamnă să procească și să intre astfel în legătură cu puterile răului; de aceea a fost chemată o negresă bătrînă, care, cu ajutorul unor cărți nemaipomenit de soioase, a romului și a descîntecelor, se pricepea la treaba asta. După ce a întins cărțile, negresa a început să melițe atît de uimitor de repede, încît bătrîna doamnă înțelegea cu greu tot al zecelea cuvînt; nu era deci sigur ce e scris în stele, dacă e vorba numai de bani mulți, de un drum depărtat, de o femeie și de o îngrozitoare nenorocire, pe care negresa o ilustra pe podea în-

¹ Servitori (span.).

tr-un fel sălbatic ; dar pe podea nu era decît un gîndăcel cu străluciri metalice care se mişca încet. Cînd preoteasa neagră arătă patetic spre pămînt, gîndacul se opri, îşi strînse picioruşele şi făcu pe mortul.

Oricum, nu era totuşi decît un avertisment ; dacă cubanezul nu ţinea seama de el, evident acţiona şi el dintr-o necesitate mai adîncă. În primul rînd cumpără actele unui om oarecare, mort în spital ; *este hombre* trebuia să aibă un nume, o identitate, şi nu avea nimic împotriva ca de acum să fie *Mr. George Kettelring*. Kettelring e un nume bun ; poate să fie yankeu, german sau orice altceva şi sună comercial şi adevărat. Dacă-i George Kettelring, George Kettelring să fie ; nimeni nu va întreba de unde vine, fiindcă nu pare să fie pe insule de azi, de ieri. Îi spune *el secretario*, ceea ce nu înseamnă nimic precis ; treaba lui era mai ales să scrie şi să traducă scrisori. Cînd a scris primul concept, cred că s-a oprit şi şi-a privit cu ochii fieşi scrisul ; îi amintea prea mult de ceva personal, de ceva ce nu reuşea să desprindă din memorie ; era poate eul lui pierdut, păstrat în trăsăturile scrisului său. De atunci n-a mai scris decît la maşină, uşor amuzat de volumul şi complexitatea afacerilor comerciale ale cubanezului. „Uşor amuzat“, aceasta e expresia potrivită ; fie că se duceau tratative pentru procente sau melasă, pentru rentabilitatea cîmpurilor de tutun, pentru contracte colective cu culii ceilonezi la Trinidad, pentru pămînturile de la San Domingo sau Martinica, pentru fabrica de zahăr de la Barbude sau pentru agenţia din Port au Prince, părea că pentru el nu sînt oameni reali, moşii reale, mărfuri reale, bani reali, ci lucruri oarecum comice prin faptul că erau atît de îndepărtate şi necunoscute ; era ca şi cum i-ai fi vorbit despre Alfa din constelaţia Centaurului, despre producţia cîmpurilor de pe Algola, sau despre calea ferată îngustă dintre constelaţiile Roata şi Carul Mare. Din punct de vedere comercial şi uman, fireşte că nu e plăcut ca cineva să-ţi privească interesele, investiţiile şi ipotecile de la o asemenea depărtare astrală, iar bătrînul camagueyno nu o dată ridică iritat sprîncenele cînd *este hombre*, ciudat şi amuzat, rînjea cu toţi dinţii auzind vreun nume nou. Omul se

neliniștește dacă cineva lucrează cu bunurile lui atât de nesperios, ca și cum n-ar fi decît niște năluci sau mai știu eu ce. Numai că bătrînul flibustier¹ înțelese curînd că lucrul are și partea lui bună. *Mr. Kettelring*, orice-ar fi scris, nici nu clipea ; să zicem, de pildă, că trebuia refuzat creditul pentru un plantator care se frămînta disperat, acolo, la Maria Galante, dacă să concedieze oamenii sau să-i puie cuiva cuțitul în gît. Uneori și cubanezului îi venea greu, pufnea, ezita și parcă aștepta o obiecție oarecare, dar mașina de scris țacănea veselă, iar *este hombre* ridica numai ochii amuzați, să vadă ce mai urmează. Camagueyno avusese cîndva un dactilograf bătrîn, un spaniol. Bătrînul acesta se certa totdeauna cumplit de cîte ori trebuia să scrie o astfel de scrisoare, începea să plîngă și fugea : se întorcea beat și o scria cu chipul unui condamnat, blestemîndu-și mama ca pe-o curvă. Acum totul mergea lin, lin al dracului, nu se auzea decît țacănitul mașinii de scris. Cred că bătrînul cubanez se simțea aproape speriat că treaba merge așa, ca pe roate ; nici nu mai trebuia să dicteze, era suficient să ridice din umeri, aplecat peste scrisoarea nenorocitului căruia dăunătorii îi distruseseră livezile, că *Mr. Kettelring* se și pune pe scris, iar fermierul în cauză putea să se spînzure. Se pare că *Mr. Kettelring* nu avea conștiință. Mai degrabă conștiința lui se pierduse o dată cu memoria.

Aici era însă, după cum se putea judeca, o altă circumstanță, care privea tocmai memoria. *Este hombre Kettelring*, după cum se știe, își pierduse cu totul memoria, în schimb însă în el se născuse o alta, cu care putea să se mindrească. Își amintea cuvînt cu cuvînt toate scrisorile, socotelile și contractele care îi treceau prin mînă ; ăstuia i-am scris cu o lună în urmă cutare și cutare, ăstălalt a scris în a lui *memorandum of agreement* așa și așa. O adevărată arhivă vie. Camagueyno, mestecîndu-și veșnicul trabuc, se uita îngîndurat la neînțelezul *Mr. Kettelring*. Uneori scotea din safeul lui din fundul casei fascicule de contracte vechi și corespondență comercială. Citește, îi spunea el, și *Mr. Kettelring* ci-

¹ Pirat.

tea și știa. Bătrînul cubanez nu punea mult preț pe unele descoperiri moderne, cum ar fi fost ordinea; în afară de asta, multe dintre afacerile lui erau de asemenea natură, încît prefera să nu le consemneze în acte. Se găseau unii piraiți respectabili, demni de el, cu care era suficient să fumezi o țigară și să bați palma. Dar omul îmbătrînește și nu știe cînd îi vine ceasul; așa încît începu șovăielnic să-l inițieze pe domnul Kettelring în afacerile sale și să încredințeze ba una, ba alta memoriei lui. Putem fi siguri că nu erau numai afaceri comerciale. Vechiul ținut Camaguey, savanele cu turme, moșierii acelor vremuri, cubanezi de origină; alergările de cai din Havana, lumea fină din înalta societate, doamnele în crinoline. Știți că societatea cubaneză era cea mai aleasă și cea mai închisă din lume? Erau numai stăpîni și sclavi, nimic din pleava societății. Vechea Cubă, *Mr. Kettelring*. Și bătrînul domn învingîndu-și reumatismele, îi arată cum se înclina un cavalier în fața unei doamne și doamna în fața cavalerului aproape îngenunchea, ținîndu-și fusta cu ambele mîini. Și dansurile de atunci, *chaconna* sau *danzon*-ul, nu, nu exista nimic din rumbele și sonurile astea; le dansau poate numai negrii, astea erau zvîrcolirile morenilor și parzilor, dar cubanezul, domnule, nu se înjosea astfel. Yankeii ne-au transformat în negri. Ochii lui camagueyno scînteiau. Nici mulatrele nu mai sînt cum au fost. Ce fese micuțe și rotunde aveau pe vremea aia! Astăzi sînt contaminate de sîngele american; oase prea mari, *señor mio*¹, și guri largi, făcute numai să zbiere. Și chiar nechează, atunci însă gîngureau, da, gîngureau, cînd le apucau. Bătrînul făcu un gest cu mîna. În genere, acum se strigă prea mult; obicei american. Înainte se tăcea mai mult, era mai multă demnitate.

Mr. Kettelring asculta cu ochii întredeschiși, cu un zîmbet mic și absent. Era ca și cum în golul dinlăuntru lui năvălea într-un șuvoi puternic epoca apusă a cavalerilor.

¹ Domnul meu (span.).

Pe de altă parte, putem să ne închipuim că *Mr. Kettelring* nu era dispus să tăifăsuiască ; aveai impresia că fuge de oameni, ca și cum s-ar fi temut să nu-l recunoască cineva și, lovindu-l pe umăr, să nu-l întrebe : Sînteți cumva domnul cutare ? Dacă bea, bea cu siguranță singur și mult ; nimerea la cîte un dancing de mahala, unde veneau și *colorados*¹, privea podeaua plină de scuipat, de sîmburi și de chiștoace, și vorbea de unul singur în limba în care îi venea atunci la îndemînă. Cred că uneori mormăia cîte o frază, pe care apoi încerca să o descifreze îngîndurat, ca pe o epavă aruncată de apele Lethei ; dar pentru că era grozav de beat și din profunzimile subconștientului său nu se putea elibera o astfel de amintire verbală, nu ajungea niciodată la vreo dezlegare și clătina din cap, pe jumătate adormit, mormăind ceva ce nu înțelegea nici el însuși. Și în acest timp bubuiau tambururile, răsunau tălăngile și chitarele, muzică nebună și epuizantă, cataractă dezlănțuită din care se ivește urlînd o fată goală plesnindu-se peste coapsele strălucitoare, mugete de tromboane și sunete tandre de vioară, ah, cum ai mîngîia un spate și niște umeri netezi, un spate rotunjit și suplu, numai bun să-ți înfigi unghiile. *Mr. Kettelring* își înfige unghiile în palmele asudate și-și leagănă capul, dar nu poate ține tactul după muzicanții negri ; de unde, i-ar cădea capul și i s-ar rostogoli pe pămînt. Și ce tot saltă atîta muzicanții ăștia ! Stați voi, că n-am băut atît încît să nu mai văd ; stați, închid ochii, și cînd îi voi deschide, să stați liniștiți, atît vă spun, dar să nu încetați să cîntați. Domnul *Kettelring* deschide ochii ; muzicanții negri saltă, arătîndu-și albul ochilor ; ăla cu trompeta care zbiară se înalță, ca și cum ar fi ieșit din întuneric, iar pe o bucățică de podea se învîrtește o mulătră cafenie, în rochie înflorată ; un cubanez măsliniu i-a trecut peste coapse o basma roșie, și o strînge, pîntec la

¹ Oamenii de culoare (span.).

pîntec, se freacă unul de altul într-un ritm furios și crispat. Cubanezul cu gura deschisă, mulatra cu ochii dați peste cap frămîntă podeaua și gem, își arată dinții, de parcă ar vrea să se muște; apoi mai vine o pereche și încă una, se umple locul de perechi, se învîrtesc printre mesc, se clatină și țipă rîzînd, se izbesc, lucioși de nădușeală și pomadă; și deasupra acestui spectacol izbucnește trompeta urlînd triumful voluptății sexuale.

Uitați-vă la *Mr. Kettelring* care bate darabana pe masă și clatină capul. Dumnezeule, ce-mi amintește asta, ce-mi amintește? Cu siguranță că m-am mai îmbătat o dată întocmai ca acum, întocmai așa, da, dar cum s-a sfîrșit? Încearcă zadarnic să prindă o imagine care îi scapă, mulatrei îi sclipesc dinții și ochii, are între dinți o floare de ibis și se leagănă din șolduri; știu, aș fi putut să merg cu tine, dar închipuie-ți, fată, că nu-mi pot aminti... Un tînăr se apleacă deasupra domnului *Kettelring* și îi spune ceva. Domnul *Kettelring* holbează ochii. *Que vuole?*¹ Tînărul cu git subțire se strîmbă și îi șoptește ceva la ureche. Pot să vă conduc, domnule, la o fată frumoasă. O frumusețe de culoare, spune el cu o voce răgușită, plescînd din limbă. Cu domnul *Kettelring* deodată se întîmplă ceva; sare de la locul său și-l lovește pe tînăr în obraz, încît acesta zboară și se rostogolește pe spate, printre dansatori. *Mr. Kettelring* începe să zbiere și se lovește cu pumnii peste frunte; acum, acum îmi amintesc — dar nu și-a amintit; din asta a ieșit o încăierare complicată, cu niște americani care i-au gonit pe toți din local, cu fete și cu muzicanți cu tot, ocupînd teritoriul cucerit; după care au declarat că cubanezii sînt o bandă de metiși și de negri și s-au încununat cu trandafiri de hîrtie care, în această țară a florilor, măreau splendoarea dancingului cubanez.

Așadar, să zicem că din asta au început demonstrațiile naționaliștilor cubanezi contra americanilor. S-au amestecat și studenții indigeni și, agitînd niște stegulețe cu dungi albastre și albe², au ținut tirade înfocate împotriva Statelor Unite. Nu era nimic de făcut. Afacerea tre-

¹ Ce doriți? (Span.)

² Referire la drapelul cubanez.

buia cercetată pe cale oficială. Bătrînul camagueyno tuna și fulgera, înconjurat de nori de fum; pe de o parte recunoștea că oamenii tineri în climatul ăsta au nevoie de o distracție de-a lor, asta gîndindu-se la *Mr. Kettelring* și la capetele înfierbîntate ale tineretului cubanez; pe de altă parte nu putea să sufere pe americani, și credea din toată inima că Cuba aparține cubanezilor; ca ne-guțător era pentru ordine și ca... camagueyno pentru răfuiala cu străinii. Nu i-ar fi plăcut să-l piardă pe *este hombre* Kettelring și se temea mai ales că la o anchetă oficială putea fi cercetată identitatea lui; cine știe dacă poliția n-ar începe să se intereseze din nou de răposatul acela cu trei gloanțe în cap care a fost adăugat la numărul *rowdies*¹-ilor necunoscuți din Nord (fiindcă indigenii, după cum se știe, își rezolvă afacerile cu cuțitul; ceea ce nu e valabil pentru peonii care au în spatele lor experiența din Noul Mexic). Ah, *hijos de vacas, cobardes, cajones*!² Se întîmplau înainte vreme în Cuba asemenea lucruri? Fiecare se interesa singur și fără autorități de soarta lui, nu erau certuri și bătăi, fiindcă nimeni nu voia să fie înjunghiat. Și ce dreptate era în Cuba! Țara se îngrijea, cum se cuvine, de bunuri, de drepturi, de contracte de închiriere și de moștenire, nu de hărțuiclile bețivilor. Bătrînul își încrunță adînc mîhnit sprîncenele stufoase și aruncă un scuiat cafeniu, în timp ce *Mr. Kettelring*, umflat și zbîrlit, bătea la mașină. Olandezul ăsta din Haiti iar cere mărirea creditului pentru construirea unei fabrici de zahăr.

Mr. Kettelring ridică ochii injectați.

— Data trecută scria că montatorii termină presele; de data asta scrie însă că pînă acum n-a cumpărat prese.

Cubanezul mușcă din trabuc; acum are alte griji!

— Cineva ar trebui să se ducă să vadă construcția asta, mormăi *Mr. Kettelring* și începu din nou să țacă-ne la mașină.

Bătrînul cubanez chicoti încet.

— Asta-i o idee, *Kettelring*! N-ai vrea să te duci acolo?

¹ Derbedei (engl.).

² Înjurături în limba spaniolă.

Este hombre ridică din umeri ; se vedea că-i e totuna ; dar cubanezul se învălui în fum și reflectă, cutremurându-se de rîs.

— Admirabil, domnule, ai să pleci în Haiti. Între timp se liniștesc și lucrurile pe-aici, iar afacerile noastre, acolo, jos, au și ele nevoie de controlul cuiva. Avem o agenție la Port au Prince, chestiile alea în Gonaïva și Samana — de altfel știi.

Bătrînul camagueyno se amuza copios. Tare aş vrea să știu ce-o să facă *este hombre* la Haiti: acolo nu-i Cuba, *sabe*¹ ? Cred că mai degrabă se-mbată cu rom, pînă cînd negresele nu-i scarmăună pantalonii ; acolo oamenii se îndobitocesc într-atît, încît nici nu mai fură. E drept că acolo ar fi nevoie de un om priceput ; acolo s-ar putea cîștiga bani... Cubanezul deveni grav. Haiti nu e Cuba ; acolo n-au jefuit încă *americanos* ; acolo nu rezistă nimeni, nu, nimeni nu poate rezista trăind acolo, nimeni în afară de negri. Totuși acolo s-ar putea cumpăra și vinde. Iar omul ăsta n-are multă conștiință de prisos. Poate că va rezista ; omul îndură multe cînd îi lipsește conștiința.

— M-aș duce, rosti absent *Mr. Kettelring*.

Camagueyno se însufleți ; înmuindu-și un fel de pară în sare, începu să explice cu gura plină ce fel de informații îi trebuiesc de acolo.

— Bea, *Kettelring*, în sănătatea dumitale ; și fii atent la femei, omule, sînt nebune după blonzi. Caut terenuri bune pentru trestie de zahăr. Mizez pe zahăr, *Kettelring*, mai mizez încă zece ani pe trestie de zahăr. *A la salud de usted* !² și ferește-te de vrăjitori, animalele astea nici creștini nu sînt. Da, o să avem nevoie de depozite la Gonaïva. Te trimit acolo ca pe propriul meu fiu, *Kettelring*, și te rog, ferește-te de *obeahos*, de vrăjitorii ăia ; ăsta e lucrul cel mai important. Și apoi să mituiești autoritățile. — Bătrînul cubanez sugea din trabuc un fel de înțelepciune obscură.

— Mai bine negrese, decît mulatre, omule ; negresa e cel puțin animal, dar mulatra e drac. Drac, îți spun !

¹ Știi (span.).

² În sănătatea dumitale (span.).

Și bagă de seamă ce e cu agenția de la Port au Prince. Să nu uiți să iei cu tine alifia contra păduchilor, Kettelring, și să-mi scrii, ce și cum ; și cum te descurci cu femeile.

XXVII

Se-nțelege, am fost să văd sera institutului botanic, ca să am idee de vegetația tropicală. Aș putea acum să descriu destul de amănunțit crotoni cu frunze roșii, dungate cu galben, atît de splendide, încît omul le-ar putea crede otrăvitoare ; acalifi cu frunze de miniu, petale catifelate de anthuria aplecate peste adîncuri întunecate, care miros dulceag a mucegai, mlădițe de piper negru și cupe rigide de bromelia din care țîșnesc spicele-flori neînteles de trandafirii sau ireal de albastre ; pandani care se ridică pe vîrfurile rădăcinilor, cu dinți ascuțiți ca fierăstraiele ; ca să nu mai vorbim de palmieri ; între toate aceste plante un om normal, care nu umblă cu capul întors spre spate ca Gulliver cînd se întorcea din țara uriașilor, nu se putea descurca. Dacă însă aș spune mai precis cum îmi închipui regiunea tropicală, ar trebui să las toate astea la o parte și să erup precum Rimbaud în date geografice întrucîtva îndoielnice. „Țineți seama că am nimerit în Florida cea uimitoare. Florida, unde ochii de panteră se amestecă cu florile și unde pieile oamenilor sînt curcubee întinse ca friiele ; am văzut mustind mlaștini, în care șerpi enormi mîncăți de ploșnițe alunecau pe copacii strîmbi, negri, rău mirositori ; aș fi vrut să le arăt copiilor acele ținuturi de aur. . . “ Cam în felul ăsta ; dar această junglă mlaștinooasă ar trebui tăiată pînă la rădăcină cu securea fierbinte a soarelui, buruienile arse, iar scînteile strivite cu talpa goală ; apoi sădite batate sau arbori de cafea, ridicate colibe de paie și abia la urmă să le arăți copiilor ținuturile de aur, unde se îmbină flori și parfumuri, piei omenеști, agenți comerciali, șerpi uriași, export de brațe de muncă, străluciri albastre de fluturi și convenții internaționale pentru producția de culturi agricole. Ce încrucișare ne-

mărginită și clocotitoare, ce junglă sălbatică ; țiiți seama că nu mă plimb în nici un rai, în care să mă odihnesc la umbra palmierilor și să spun : natură, îmbrățișează-mă și presară peste mine flori de purpură și parfum de iasomie ; din păcate, lucrurile pentru mine nu sînt atît de simple. Aș vrea să privesc cum se fierbe acolo sosul infernal și iute din soare, conjuncturi, seminții omenști și comerț, din barbarie și credite, din instincte primare și civilizație ; omul, nici diavolul n-ar vrea să mestece cu făcălețul în cazanul ăsta. Mi-ar plăcea să mă uit la ce e mai sălbatic, la Șarpele Verde, căruia i se închină negrii, sau la legile economice cărora ne închinăm noi ; știu numai că astea două la un loc fac o junglă mai fantastică decît un cîmp cu barba-sasului, în care șopîrle antedeluviene își clocesc ouăle. Problema ce se pune e dacă puiul negru care se scarpină la umbra cartofilor dulci va fi vîndut la tîrg sau dacă i se va mușca capul întru îmbunarea miniei Atotputernicului Șarpe. Aș vrea să văd Șarpele Verde, care, încovrigat în fotolii, rîde la telefon și își rezolvă afacerile comerciale. Ce face ? Bursa la Amsterdam e slabă ? *Well*, renunță la plantațiile din Insulele Vînturilor. Șarpele Verde se mînie clătînînd cu coada mările lumii.

Și m-am dus să mă uit în statistici, ca să miros cu ce se prepară acest sos tropical. Aici există, dacă vorbim despre Antile, toate variațiile imaginabile : începînd cu Cuba unde nu e decît o treime *colorados* și două treimi albi (ceea ce strică tradiția clasică a țărilor colonialiste, fiindcă proporția e doi oameni de culoare pentru un alb), și sfîrșind cu republica Haiti, unde, într-o deznădejde tropicală, agonizează o mînă de albi între nechezăturile și urletele negrilor. Adăugați pentru un gust mai bun cămătari sirieni, chinezi și muncitori importati din India, Iava sau din insulele Oceanului Pacific. Ce idee admirabilă ! Cuii importati sînt stăpîniți mai bine decît brațele de muncă indigene ; să vedeți, cînd Șarpele Verde va coloniza Europa, muncitorii vor fi mutați dintr-o țară în alta ; vor asculta mai bine și nu se vor interesa de nimic altceva, decît de muncă și de împerechere.

Și acest sos fierbinte e bine condimentat cu sarea țării. Fiecare țară colonialistă își trimite aici mostrele selecțio-

nate pentru ca să reprezinte în chip demn menirea rasei albe. Mergînd în toată lumea, învățați popoarele ce e statul și comerțul; oriunde vă va călca piciorul, înființați birouri și agenții comerciale. Arătați-le acelor sălbatici nenorociți binecuvîntarea civilizației sub forma unor oameni furioși, irascibili, bolnăvicioși, care se simt aci în exil și-și numără banii și zilele pînă cînd se vor putea întoarce la mătușile și la cumnații lor. Trebuie să li se explice că pe umerii lor se sprijină Prestigiul Statului sau Prosperitatea, ca să nu se-mbete din cauza nostalgiei și a lenei și ca să mai reziste o vreme, omorîndu-și zilele cu probleme de autoritate, birfeli și schimbaturile cămășilor learcă de sudoare. Camagueyno, cel puțin, nu păcălea pe nimeni că reprezintă interese înalte; era un pirat cinstit și de aceea am întîrziat cu anumită plăcere asupra lui.

Avem, așadar, în cazanul nostru fierbinte un amestec cumsecade: americani, francezi, guvernatori olandezi, locotenenți, reprezentanți comerciali și magazioneri; creole frumoase și locuitori bătrîni, ca un fel de aristocrație colonială; de aici putem sări vesel pe treptele omenirii de la pieile ca taninul, ceaiul și cafeaua pînă la albul leprei. Vom avea în garderobă sombrero al cubanezilor, pantofii portocalii ai mulatrilor, goliciunea strălucitoare a yorubilor¹ și turbanele pestrițe de cînepă ale fetelor din Guadelupa. Și toate aduse de pretutindeni, măturate și mutate din toată lumea; talmeș-balmeș admirabil, în care se poate răscoli; tradiții spaniole, africane, britanice, franceze, într-o exclusivitate anacronică sau încrucișare grotescă. Numai colibri, reptilele, jungla și tutunul, dacă nu socotim ierburile rele și bolile, sînt originare de aici. Restul a crescut luxuriant pe gunoiul comerțului uman.

Acestea sînt deci insulele nostalgiei mele, așa cum mi le închipuiam; după cum vezi, nu sînt vînaș de fluturi de culoarea curcubeului, nici nu pornesc după visătorul care fuge în natura virgină, pentru ca gol și încununat de flori să invoce soarele. Nimic din toate acestea. Dacă numesc asta evadare, înseamnă că e un refugiu în miezul însuși al lucrurilor, unde se întîlnesc toate, unde fierb

¹ Locuitori din Nigeria de sud.

veacurile într-un amestec deșănțat de culturi. Aici mai există încă orgie și siluire. Aici câștigul se obține crispat, prin contrabandă, și sălbatic ca violul. Așa să fie, așa vedem lumea în înălțimea posibilităților ei umane... Și inumane.

XXVIII

Îmi închipui fabrica de zahăr de la Haiti în apropierea unui sat de negri, numit pe hartă, să zicem, *Les-deux-Maries*; îi mai rămăseseră câteva ziduri dărăpănate, nici o mașină și trei sute de acri de teren galben și crăpat, plin cu ierburi de junglă, cu ratooni¹ de patru, sau cinci ani, fără sevă și zahăr. Olandezul dispăruse înțelepțește, înainte, iar *Mr. Kettelring* se mută în coliba lui și se apucă să vîneze miriapode. În genere era mulțumit; avea în spate jungla, desișul de castani, de caclini și de arbori ai diavolului, îi cîntau păsările *keskida*, iar seara, seara roiau din tufișuri insecte fosforescente și liliecii zburau în linii frînte deasupra trestiei cu foșnete seci; din sat se auzea cum bat tobele și dansează negrii, sărbătorind sosirea noului stăpîn. *Mr. Kettelring* se așeză să răsufle; aici, zău, nu trebuie să ai un nume, cît privește memoria, ce să faci cu ea? Ce să faci cu ea? Omul moțâie de căldură sau de somn și nu-i vine să hoinărească pe cărările aducerii-aminte. Ești aici, și asta-i destul; e un fel de prezență permanentă ca un bîzîit.

Ar trebui să-i scrie lui camagueyno cum stau lucrurile, dar îi era lene. În jurul colibei creșteau luxuriant volbura și ibișii, cassava și bananii mafafo; o omidă păroasă se urcă pe o tulpină, o furnică aleargă în sus și în jos pe o frunză uriașă, ca și cum acolo ar avea ceva de făcut. O vreme îl amuză să privească cum se aleargă șopîrlele pe zidurile dărîmate ale fabricii, dar șopîrla la un moment dat nu se mai mișcă și stă pe loc, stă ea bătută-n cuie;

¹ Lăstare noi după tăiatul trestiei de zahăr (în limba spaniolă, *retoño*).

dac-ai avea o piatră la-ndemînă — ar țîșni scînteind ca un fulger ! Stai tu, ți-arăt eu ție. *Mr. Kettelring* chemă cu mîna un negru care se ascundea după zid. Era primarul, furnizorul brațelor de muncă, paznic și în general autoritatea. Ce ordine-i asta ? spuse domnul *Kettelring* ; bandă de hoți ce sînteți, broaștelor, marș și construiți fabrica ; să aduci aci treizeci de oameni, înțelegi, *compris*?¹ O să vă ciurui cu gloanțe, trîntorilor ! Așa, și acum, vreo două duzini de negri roiesc prin fabrică și se prefac a construi ; rostul șopîrlelor s-a stricat și *Mr. Kettelring* clipește în aerul încins care vibrează. Cel puțin se petrece ceva ; cel puțin i se pare că face ceva ; cel puțin nu trebuie să mai privească zidul monstruos, pe care șopîrlele împietresc, de parcă n-ar mai putea să se miște de loc. Se-ntîmplă ceva, și așa se scurge o zi, o săptămînă, o lună ; iar noaptea, hei, noaptea e vinul de palmieri și somnul, noaptea sînt stelele, noaptea trece mai ușor.

Acum pun acoperișul ; ar fi timpul să se gîndească pentru ce se construiește de fapt clădirea asta afurisită. Încet, încet s-a adunat tot satul la această construcție, babe, viței, copii despuiați, găini, totul ; cel puțin se-ntîmplă ceva. Dar fabrică de zahăr n-o să fie, nu sînt mașini. Grăbiți-vă, trîndavilor, repede, nu vedeți că-n colțul ăla a rămas împietrită pe zid o șopîrlă, ca și cum n-ar ști ce vrea ? Ar putea să fie o uscătorie, să zicem ; uscătoria se potrivește totdeauna la ceva.

Din cînd în cînd venea la el călare pe un măgar un plantator tînăr. Îl chema Pierre, fecior de țărani din Normandia ; venise aici să facă bani ca să se poată însura la el acasă. Era slăbit și greoi, epuizat de umflături și de friguri, i se citea moartea în ochi.

— Voi, englezii, se plîngea el (deoarece-l considera pe *Mr. Kettelring* drept englez), voi știți să porunciți, dar omul obișnuit să economisească nu poate învăța asta nici-odată. Nu, omul care face economii nu știe să facă pe stăpînul. Închipuiește-ți, cînd negrii au văzut că lucrez singur cu labele astea — nu i-a mai ținut nimeni în frîu.

¹ Înțeles ? (Fr.).

Crezi că pot să le mai poruncesc ceva? Îmi rîd în nas și-mi fac totul împotrivă. Și leneși, Dumnezeule! — Se cutremură de ură și silă. — Anul ăsta mi-au lăsat să se prăpădească șapte acri plantați cu arbuști tineri de cafea. Doar nu mă pot descurca singur nu? — Era amărit, aproape plîngea. — Și cînd mă duc la Port au Prince, la domnii ăia cu pantofi albi, care se numesc reprezentanți comerciali, și le spun: am cafea, am ienibahar, pot să vă livrez nucșoară, îmi răspund că n-au nevoie de nimic. Spune și dumneata, Kettelring, de ce mai stau acolo dacă n-au nevoie de nimic? Doar nu sînt puși să prindă muște? Parcă nici nu eram acolo. Și deodată te-ntreabă: „De fapt, ce vrei? Putem să-ți oferim atît și atît“. Un preț ridicol. Și sînt francezi, Kettelring. Dacă ar ști ei cum se trăiește aici!

Pierre înghițea greu, iar mărul lui Adam i se mișca în sus și-n jos; se scărpină pe tot trupul, ca și cum l-ar fi mîncat rîia.

— Vezi doară că-i iad, gemu el. Mulatrii ăștia își închipuie că sînt ca și noi, „tatăl meu era agent american, eu nu sînt negru“, îl auzi fudulindu-se pe cîte un trîntor din ăștia. Și tu te omori! Am o logodnică la Havre, o fată cumsecade, e dactilografă într-un magazin; dacă-ș putea, domnule, măcar să vînd totul și să-mi rămînă cîteva mii de franci.

Cu capul în mîini, Pierre își amintea cum era la ei acasă; nici nu băga de seamă că *Mr. Kettelring* nu-i face nici-o mărturisire în schimb; amintirea e egoistă. Se plîngea de sudoare și oboseală; l-au sfătuit să mănînce „păduchi de elefant“ — nuci din copacul kașa, care gonesc oboseala și ascut mintea. De-atunci sărmanul Pierre avea buzunarele pline cu nuci și le mesteca fără încetare; nu știa că mai erau și afrodisiace, și se usca de dorul logodnicei. De negrese se temea că sînt bolnave și-l și dezgustau, pentru că-i ura pe negri — nu-i distruseseră ei șapte acri de cultură de cafea?

— Ia spune, Kettelring, mormăia el febril, spune, dumneata te culci cu ele? Eu n-aș putea.

O dată, cînd n-a mai apărut zece zile la rînd, *Mr. Kettelring* s-a dus să-l vadă. Pierre zăcea cu o congestie pulmonară și nu l-a mai cunoscut.

— *Mon amant*,¹ se făli negresa care era în coliba lui, o femeie îngrozitoare, plină de coșuri pe față. *Moi, sa femme*,² he.

Se plesnea peste coapse rînjind de-i tremurau sîinii supti.

După cîteva zile Pierre muri.

Ce ciudat, cum începe lumea să se intereseze de un om cînd moare. După două zile au venit doi domni de jos, din Port au Prince, să-ntrebe ce se-ntîmplă cu plantația rămasă de la domnul Pierre. Au venit să-l viziteze și pe *Mr. Kettelring*. Ședeau la el, își ungeau spuzelile cu unt-delemn de palmier și balsam de simaruba și blestemau păcătoasele astea de meleaguri; aici s-ar putea cîștiga, dacă pleava asta de negri n-ar fi leneșă ca ploșnițele; cum stai cu brațele de muncă? Și ce clădești, domnule *Kettelring*? Te-ai apucat să faci o fabrică de zahăr sau ce? *Mr. Kettelring* făcu un gest disprețuitor cu mîna. Fabrică de zahăr, aici? E o regiune prea uscată, domnule. Bumbac dac-ai cultiva, da. Dacă vrei să știți, asta va fi o uscătorie pentru bumbac.

Amîndoi domnii încetară o clipă să-și mai ungă opărelile și să omoare țîntarii pe coapsele asudate. Hei, deci uscătorie de bumbac; și noi tocmai avem un client pentru bumbac. E plantatorul de la Noul Orléans, acolo mîna de lucru e foarte scumpă. Păduchioșii ăia de negri de-acolo, de sus, au syndicate, îți vine să crezi? Și cît cîmp arabil ai?

Mr. Kettelring le spuse că sînt trei acri de pămînt lucrat; de fapt, marea majoritate era junglă; dar totuna era, și așa nimeni nu se ducea să se uite. De altfel nu credea în povestea cu plantatorul american; cine să se intereseze de bumbac și, chiar așa, ce să faci cu bumbacul? Domnii spuneau că e vorba să se înființeze *Haitian Cotton Plantation Society*³ și că se vor vinde acțiuni; dracul să-l

¹ Iubitul meu (fr.).

² Sînt soția lui (fr., incorect).

³ Societate pentru cultivarea bumbacului din Haiti (engl.).

ia de bumbac, comerțul n-are nevoie de nici un fel de bumbac, ajunge o uscătorie și terenuri pentru a se putea arunca pe piață acțiuni frumose tipărite prin care să se facă o merituoasă treabă comercială și o infiltrație politică eficientă. Ca antet, pe acțiuni vor fi chipuri fericite de negri, cu o privire de perspectivă spre noua uscătorie, care se va afla în ultimul plan. Sărmanul Pierre ; arbuștii lui de cafea vor fi năpădiți acum de-a binelea de buruieni.

Dumnezeu știe, mi-ar plăcea să descriu altceva : flori de frangipan, flori de marhanic sau splendoarea aripilor de fluturi ; de ce mă-nconjur cu zidul ăsta îngrozitor de cărămizi galbene și murdare ? Unde am ajuns ! Frumoasă regiune tropicală ! Aș putea să cobor în grădina mea și să mă bucur de clopoteii înfloriți și de răcoarea de dimineață a copacilor ; în loc de asta, mă uit clipind în fierbințeala amiezii, la zidul galben al uscătoriei, mărginit de coroanele bananierilor, la excremente și la cocenii de varză putreziți, și nu pot să-mi neg adîncă mulțumire ; în sfîrșit, aici sîntem destul de departe ca să ne putem rezema coatele pe genunchi și să căscăm gura. Deci așa arată tropicele, asta e realitatea : zidul ăsta murdar, galben, lung și prăjit de soare. Și noi, slavă Domnului, am fugit pînă la celălalt capăt al lumii.

Acolo l-am lăsat pe *Mr. Kettelring* ; stă în fața colibeii sale, mestecă prune porcești și se uită morocănos la șopîrlele nemișcate, împietrite pe zidul uscătoriei. Un negru uriaș a venit din Port au Prince, purtînd pe cap o serisoare. Scrie bătrînul camagueyno : *muy amigo mio*¹ etc., etc. ; pe scurt, își freca mîinile pentru că tocmai vînduse trei sute șazeci de acri cu plantațiile de bumbac la Les-deux-Maries, inclusiv instalațiile pentru curățătorie și uscătorie de bumbac. Cutare afacere, scria cubanezul, nu e încă perfectată ; cercurile politice atacă autoritățile pentru faptul că n-au elucidat-o pînă acum. *Señor Kettelring* n-ar fi dispus să se ducă pentru un timp la Gonaïva ?

Lui *Kettelring* îi era totuna : își părăsi acoperișul ne-terminat și plecă pentru un timp la Gonaïva, din Gonaïva

¹ Bunul meu amic (span.).

la Domingo, pe urmă poate la Porto Rico și apoi a mers mai repede, din insulă în insulă, în atâtea locuri, încît la urma urmei totul părea ca într-un vis.

XXIX

Vă dau numai o schiță a Cazului X, și de fapt nici schiță nu e; n-aș ști să înșirui exact ce-a făcut an de an. De altfel viața lui nu era făcută din întîmplări; pentru o întîmplare trebuie voință sau cel puțin altceva decît indiferență; dar pierzîndu-și memoria, Cazul X și-a pierdut, desigur, și cea mai mare parte a intereselor care îi împing pe oameni să acționeze. Nici nu-ți închipui cît de puternică e memoria noastră; dacă privim lumea cu ochii experiențelor trecute, salutăm lucrurile ca pe niște cunoștințe vechi și atenția noastră e condusă de ceea ce a înlăntuit-o cîndva; majoritatea relațiilor noastre cu tot ce ne înconjoară sînt legate de mîinile gingașe, nevăzute, ale amintirilor. Un om fără memorie e un om fără relații; e privit cu indiferență, iar zgomotul care pătrunde în el nu conține nici un răspuns.

Și totuși ni-l închipuim pe domnul Kettelring rătăcind din loc în loc, ca și cum ar căuta ceva. Să nu ne pară rău pe urmă; el nu-i destul de interesat ca s-alerge după ceva, iar dacă ar fi lăsat în plata Domnului poate ar rămîne pe vecie lingă zidul de la Les-deux-Maries, care se crapă mereu, și ar privi fuga și împietrirea șopîrlelor. Dar Kettelring a acceptat să se ocupe de interesele cubanezului ca fiind ale sale și se mișcă pentru ele. Pretutindeni se găsește vreo scară sau vreo buturugă unde să se așeze; urmărește drumul broboanelor de sudoare care i se scurg pe spate, ascultă foșnetul uscat al palmierilor sau al păstăilor de lebbekia și se amuză liniștit privind cum se mișcă oamenii. Este ca un caleidoscop și el îl întoarce spre a se mișca mai repede. Haideți, haideți, negrilor, mișcați-vă, să se petreacă ceva, să văd ceva înaintea ochilor; încărcăți nucile.

de cocos pe vapor, purtați coșurile pe capete, rostogoliți butoaiile cu rom de piment ; mișcați-vă ceva mai repede, să nu vă pun piper pe coadă. În apa portului, uleiul și murdăria desenează fișii în culorile curcubeului, cercuri de curcubeie ; ce putrezire frumoasă, ce mortăciune fosforescentă ! Și mișcați-vă, porci negri, mișcați-vă la trestia aia, să văd cum se unduiește, cum se zbîrcește fața cîmpului foșnitor și cum fulgeră goliciunea umerilor în stuful ruginiu.

Și totuși, un lucru e ciudat : deși îndeplinește totul fără nici un fel de grijă, numai ca să-și umple lenea și nemișcarea, e însoțit probabil de ceea ce în comerț se cheamă succes ; oamenii se tem de ochii lui indiferenți, poruncile lui sînt sigure și fără replică, rapoartele trimise lui camagueyno sînt un model de încredere comercială. Poruncește ca și cum asta ar fi făcut din totdeauna, și-i insultă pe oameni într-un anumit fel, încît ei i se supun cu o furie întunecată și neputincioasă. Dacă s-ar vedea că această stăpînire îl bucură și o folosește pentru puterea și pentru înălțarea sa, ar fi, Dumnezeu știe, mai suportabil ; dar umerii aștia largi, indiferenți, parcă totdeauna pregătiți să se încordeze, sînt încărcăți numai de frică și de ură. Suge-ți buricul sau umflă-ți-l, ce-mi pasă mie de voi ? Dar undeva jos, jos, dedesubt, sclipește o mică și dureroasă uimire pentru această veșnică tresărire de spaimă. Poate că și eu am purtat greutateți sau am vîslit la barcă, mi-am scărpinat spinarea și am mîncat la umbră clătite murdare ; poate că eram un magazioner asudat, alergînd cu chitanțe în mînă, sau aveam *breeches*¹ albi și pălărie de panama ca acum și supravegheam oamenii ca să se distrugă pentru un cubanez oarecare. Toate astea sînt deopotrivă de depărtate și de ireale ; pot fi privite invers, ca printr-un ochean — atît par de depărtate și de ridicole ; cum se chinuie toți, hamalii, secretarii, magazionerii și domnii cu pantofi albi care joacă tenis.

Sau vin fel de fel de domni, agenți și reprezentanți de-ai lui camagueyno, plantatori încărcăți de ipotecă, directori de fabrici de zahăr, fermieri mici și zgomotoși ;

¹ Pantaloni de călărie (engl.).

hallo, Mr. Kettelring, soția mea are onoarea să vă invite ; ce-ar fi să mergem la un pahar de cocktail, *Mr. Kettelring* ? După o clipă însă, încep să se bâlbâie în fața ochilor indiferenți ai domnului Kettelring, dînd vina pe recolta proastă, pe vînzarea mizerabilă, pe pungașii de mulatri și așa mai departe. *Mr. Kettelring* nici nu-i lasă să vorbească, îl plictisesc ; să faceți așa și așa, domnilor, să-mi aduceți socotelile să văd și eu. Oamenii din fața lui se schimbă de pe un picior pe altul, umiliți, transpiră și-l urăsc în chip dureros pe acest stăpîn care, fără multă vorbă, le pune cușitul în gît, în numele cubanezului ; iar în acest timp *Mr. Kettelring* analizează în sinea lui o posibilitate ciudată și neliniștitoare. Poate că acesta e fostul, adevăratul meu eu. Poate că eram un neguțător de sclavi cu biciul în mînă, un plantator, un om care stăpînește o proprietate, deci și oameni ; cum aș putea să le poruncesc dacă asta n-ar fi în mine ? Poate aici, în interior, ecoul va fi mai puternic dacă voi încerca cu alții, poate că într-o zi mă va durea pe mine răul făcut vreunui om și cîndva îmi voi da seama deodată că acela am fost eu.

Dacă lăsăm deoparte întîmplările din afară, viața i se desfășura pe două planuri — plictiseală și beție ; nimic altceva, nimic mai mult ; plictiseala se transforma în beție și beția în plictiseală. Plictiseala înseamnă cel mai cumplit, cel mai hidos prozaism ; plictiseala se potrivește cu tot ceea ce e mizerabil și uniform, pustiu și fără speranță, duhoare și ruină ; urmărește calea ploșniței de pe tavan, dezagregarea putreziciunilor, lărgirea crăpăturilor mucedă din tavan ; simte zădărnicia și dezgustul de viață. Și beția. Fie că e o îmbătare cu rom, plictiseală, voluptate sau căldură — numai să fie totul confuz, să se șteargă sensurile și să fim dominați de un entuziasm nebun ; să luăm totul dintr-o dată, totul dintr-o dată în gură și în mîini, ca să putem înghiți lacomi și stoarce tot sucul, pînă ni se va prelinge pe barbă, pe piept și pe fructe, să cuprindem în noi și frunzele reci, și focul fierbinte ; cînd nimic nu are limite, n-avem nici noi, și tot ce se mișcă, se mișcă în noi ; în noi se leagănă palmierii și golfurile, în noi e strălucirea soarelui și plînsul etern al apei ; în

lături, faceți loc pentru omul care e atît de mare și de beat, încît cuprinde în el totul : stelele, foșnetul coroanelor de frunze, porțile deschise ale nopții. Și ce meleaguri știe să zugrăvească plictiseala sau beția ! Ținuturi țesute din uscăciuni moarte sau din prelingeri putrede, din muște, duhori, murdărie lipicioasă și putreziciune... Sau plaiuri prinse-n horă, adunate din soare, din împerecheri, parfumi și poște ațîțate, din flori cu miresme sufocante, din ape și ameteți. Ascultă, plictiseala și beția cuprind în ele un infern atît de vast, încît în el găsim și raiul ; raiul cu toată uimirea lui orbitoare, cu toate voluptățile ; e însă iadul cel mai adînc, fiindcă din el crește dezgustul și plictisul.

XXX

Să spunem la întîmplare : Haiti, Porto Rico, Barbuda, Guadelupa, Barbados, Tobago, Curaçao, Trinidad. Agenți olandezi, elită colonială britanică, ofițeri de marină americani, birocrație franceză dezordonată și sceptică ; și, peste tot, creole gîngurind în *patois*¹, negri, *filles de couleur*², mulți oameni brutali, mai mulți nefericiți și cei mai mulți dintre aceia care, de bine, de rău, încearcă să-și păstreze demnitatea periclitată de băutură, mîncărime și mezalianțe sexuale.

Pe cît îi era posibil, Cazul X dădu întîietate căilor bătute ; cu toate astea, treceau poate săptămîni și luni în care se adăpostea sub un acoperiș de paie, într-o colibă cocoțată pe piloni ca un porumbur, ca să ferească de crabi și de urechelnite, la marginea junglei, în pleasna vîntului sau fumegînd în sufocanta ploaie torențială ; aici *Mr.* Kettelring trona pe treptele de lemn, lăsîndu-și tălpile în voia vreunui negru, ca să-i scoată căpușele, și supraveghind ca cele cîteva sute de acri de fostă natură să fie

¹ Dialectul local al limbii franceze.

² Fete de culoare (fr.).

pregătite a primi seva și fructele buruienii numită Prosperitate. Aici se va muta binecuvîntarea acestui ținut, prin care negrii vor trebui să muncească mai mult decît pînă acum ca să rămînă la fel de săraci ; în schimb, în altă parte a lumii, se sistează plata țăranilor pentru seva și rodul ogoarelor lor. Așa mergeau lucrurile, și domnului Kettelring îi era totuna ; dacă e trestie de zahăr, să fie trestie de zahăr ; să lovească securile, să ciupească țințarii, să necheze negrii, în cele din urmă totul se limpezește frumos și se liniștește în țacănitul mașinilor de scris. Nu, alea nu sînt mașini de scris, sînt broaște, sînt greieri, e o pasăre ce lovește cu ciocul într-un copac. Ba nu, nu e pasăre, nici trosnetul paielor, sînt mai degrabă mașini de scris ; și *Mr. Kettelring* stă pe pămînt și lovește cu degetul în mașina de scris ruginită. Îi scrie cubanezului o scrisoare comercială, atît ; dar mașina asta păcătoasă e așa de mîncată de umezeală și de rugină... *Kettelring* se simte ușurat. Ce să facă, n-are să mai scrie scrisoarea ; deci, trebuie să se întoarcă.

Așadar, se-ntoarce în Cuba, mîndru de cît a scos din trestia de zahăr din Insule ; se întoarce pe un vas pîntecos, încărcat cu vanilie, piment și cacao, nucșoară și mandarine, angostură și ienibahar, pe un vas plin de miresme ca un magazin de coloniale ; e un vapor olandez care se leagănă dintr-un port într-altul ca o cumătră gureșă ce se oprește în fața fiecărui magazin și are multă sămîntă de vorbă. De ce să ne grăbim, domnule ? ! Stăm cu mîinile în buzunare și privim. La ce ? Ei ! La apă, la mare, la drumul soarelui care se desenează pe ea, sau la insulele cu umbre albastre, cu nori tiviți cu aur, la peștii zburători ce împrășcă stropii sclipitori de apă în jur, sau, seara, la stele ; vine căpitanul burtos, îi oferă un trabuc gros fără să vorbească prea multe. La urma urmei, ar fi de ajuns să rămîi un oarecare domn *Kettelring*. Întotdeauna la orizont există o furtună, noaptea e brăzdată de fulgere largi și roșii, dincolo de perdeaua ploilor ; sau marea devine fosforescentă în fișii palide-sinilii, care se despart și se împrăștie brusc ; iar jos, în apa neagră, clipocindă, ceva selipește fosforescent. Domnul *Kettelring* se sprijină

ce balustradă, nu e nici beat nici plictisit. Da, un lucru e sigur; cîndva a mai plutit în felul ăsta și, tot așa, s-a simțit fericit și ușor. Strînge în sine această senzație ca să n-o uite. Și-ar desface larg mîinile pentru a-și cuprinde dorința asta. Acest sentiment nemărginit de dragoste, de libertate sau știu și eu de ce.

Camagueyno îl primi cu brațele deschise: bătrînul pirat știa să fie recunoscător cînd i se întorcea corabia încărcată cu o pradă bună. Nu-l mai invită în cancelarie pe *Mr. Kettelring*, ci în camera umbroasă, la o masă acoperită cu damasc, sticlărie englezească și carafe cu capete de argint, îi toarnă vin vechi și, dintr-un vădit respect, se chinuie să vorbească englezește. Camera se deschide prin arcuri ușoare și coloane într-un *patio*¹ ornamentat cu majolică; în mijloc, între pui de palmieri și mirți, așezați în ghivece de faianță, întocmai ca pe undeva prin Sevilla, clipocește un havuz. Acum *señor Kettelring* e un oaspete de vază:

— Casa mea îți aparține, îi spune cubanezul cu vechea grandoare spaniolă și-l întreabă de călătoriile și întoarcerea lui, ca și cum astea ar fi fost peregrinările unui om mare, întreprinse numai așa, de plăcere.

Firește că *Mr. Kettelring* nu e îndeajuns de rutinat pentru aceste ocolișuri și vorbește despre *business*; povestește că acolo lucrurile stau așa, că cutare e platnic rău, că întreprinderea X ar putea avea viitor și face să se investească capital în ea. Camagueyno dă din cap, *very well, sir*², despre asta vom mai vorbi, și face un semn cu mîna: lasă asta, avem destul timp. A îmbătrînit mult, pare mai demn și mai naiv decît era; sprîncenele zbîrlite îi pornesc în sus și în jos pe frunte. În sănătatea dumitale, dragă *Kettelring*, în sănătatea dumitale. Chicotește tulburat.

— Dar femeile, cum e acolo cu femeile?

Kettelring se-arată uimit.

¹ Curte interioară (span.).

² Foarte bine, domnule (engl.).

— Mulțumesc de întrebare, a mers. În ce privește terenurile de la Trinidad, e un pământ afurisit, plin de bălți; dar dacă s-ar asana...

— E drept, vorbi răgușit cubanezul, e drept că la Haiti negresele sînt ca și nebune cînd au loc pîgînele lor *fiestas*¹? Nu?

— Sînt, zise *Mr. Kettelring*. Absolut nebune, domnule. Dar cele mai grozave femei sînt în Guadelupa.

Camagueyno se apleacă spre el.

— Dar indiencele, cum sînt indiencele? Sînt *muy lascivas*²? Se spune că sînt inițiate în asemenea taine, e adevărat? Dragă *Kettelring*, trebuie să-mi povestești totul.

În cameră intră o fată îmbrăcată în alb. Cubanezul se ridică, cu sprîncenele ridicate aproape pînă la rădăcina părului de nemulțumire.

— Asta e fiica mea, Maria Dolores, Mary; de fapt a studiat la universitatea din State.

Era ca și cum voia s-o scuze; o fată spaniolă nu intră totuși într-o cameră unde se află un *caballero* străin. Numai că Mary dă mîna după moda americană.

— *How do you do, Mr. Kettelring?*

Se poartă ca o englezoaică și de aceea pare mai ciolănoasă și mai colțuroasă decît e de fapt; are tenul ușor măsliniu și părul negru ca smoala, cu sprîncene dese și puf sub nas, o adevărată și bună cubaneză.

— *Well, Mary*³, spune camagueyno ca semn că se poate retrage.

Dar Mary e o fată americană independentă, se-așază cu picioarele încrucișate și nu-l slăbește cu întrebările pe *Mr. Kettelring*. Cum arată insulele? Ce se aude cu situația socială a negrilor? Cum trăiesc, ce fac copiii, cum stau cu sănătatea?

Mr. Kettelring se distrează pe tăcute cu întrebările ei școlarești, în timp ce camagueyno își ridică scandalizat sprîncenele ca pe două uriașe omizi păroase.

¹ Serbări (span.).

² Foarte lascive (span.).

³ Bine, Mary (engl.).

Și *Mr. Kettelring* minte ca un manual școlar. Insule fericite, *Miss Mary*, un adevărat rai; numai păduri virgine și colibri fufu, vanilia crește singură, nesemănată, numai s-o culegi, cît îi privește pe negri, ăștia nu se pot plînge, se bucură ca și copiii...

Fata americană ascultă, cu genunchii adunați, și nu scapă din ochi pe bărbatul ăsta venit direct din rai.

XXXI

Seara, devreme, *camagueyno* se scuză, fiind chinuit de durerile de ficat; arată într-adevăr mizerabil, ochii i s-au dus în fundul capului de durere. Domnul *Kettelring* ieși să fumeze o țigară de foi în grădină; miroseau mușcatele, salcîmii și volcameriile; fluturi mari zbîrnieau ca amețiți. Pe o bancă de majolică se odihnea o fată albă și cu buzele întredeschise aspira acest aer nesuferit de dulce. Domnul *Kettelring* schiță respectuos o înclinare arcuită; știa cum să se poarte. Și deodată țigara o luă prin aer spre desișul de oleandri.

— *Señorita*¹, zise *Kettelring* repede și aproape aspru, mi-e rușine; v-am mințit, acolo jos e un infern, să nu credeți că omul poate să rămînă acolo om.

— Și dumneavoastră vă-ntoarceți acolo, spuse ea încet: noaptea domolește glasurile.

— Da. Încotro în altă parte m-aș duce? — Fata îi făcu loc lîngă ea. — Poate știți... eu nicăieri nu sînt acasă. Nu am unde să mă-ntorc, decît numai acolo. — Făcu un gest cu mîna. — Îmi pare rău că v-am stricat impresia despre rai. Dar nu, nu-i chiar atît de rău. — Căuta să-i spună ceva frumos. — O dată am văzut un fluture *Morpho*; se afla la un pas în fața mea și bătea din aripi, era o frumusețe. Ședea pe un șobolan putrezit, plin de viermi...

Fata cu studii își înălță cu severitate trupul:

— *Mr. Kettelring*!...

¹ Domnișoară (span.).

— Nu sînt nici un *Mr. Kettelring*. De ce, de ce să mint mereu, nu sînt nimeni. Eu cred că omul care nu are nume, nu are nici suflet. De aceea am rezistat acolo, *sabe*?

Și, deodată, fata cu studii dispăru și rămase o cubaneză mică, care clipea plină de compătimire din genele-i lungi. *Ay de mi*¹, ce să-i spun, ce pot să-i spun mai frumos? Mai bine aș fugi în casă, omul acesta e atît de ciudat; să-mi fac cruce și să mă ridic. Nu, o fată americană nu poate s-o facă, fata americană îi va fi prietenă; am studiat doar psihologia, îl putem ajuta să-și caute memoria pierdută și să-l scăpăm de reprezentări refulate; trebuie să-i cîștig încrederea. Fata americană îl ia prieteneste de mînă.

— *Mr. Kettelring* — sau nu, cum să vă spun?

— Nu știu. Eu sînt „omul acela“.

Îl ia de mînă ca să-l conducă.

— Încercați, încercați să vă gîndiți la copilăria dumneavoastră. Ceva trebuie să vă amintiți. Cel puțin de mama, da? Așa-i că v-amintiți?

— Odată... am avut febră. Asta a fost în Barbude. O negresă bătrînă îmi puneă comprese cu piper negru fiert cu piment. Îmi lua capul în poală și mă căuta de păduchi. Avea palma zbîrcită ca o maimuță. Atunci am simțit că mi-e ca și mama.

Mica cubaneză ar vrea să-și smulgă degetele — avea o mînă atît de fierbinte; dar poate nu s-ar cuveni, e groaznic, cît de nesigur te simți în treburi de-astea.

— Deci totuși vă amintiți de mama dumneavoastră!

— Nu, nu știu. Cred că eu n-am avut mamă.

Fata americană e ferm hotărîtă să-l ajute.

— Trebuie să vă gîndiți puțin. Amintiți-vă de ceva de cînd erați băiat. De vreun joc, de prieteni, de cea mai mică întîmplare.

Omul clătină șovăitor din cap.

— Nu știu.

— Ceva totuși, insistă ea, copilul are impresii atît de puternice!

Încercă să-i facă pe plac.

¹ Vai de mine (span.).

— De câte ori mă uitam la orizont, îmi închipuiam că dincolo de el trebuie să fie ceva frumos. Cred că acesta e un sentiment de copil, nu?

— La asta vă gîndeați acasă?

— Nu, aici, în Insule. Totuși, în același timp mi se părea că... că sînt copil. — Strînge mîna fetei și se aventurează mai departe. — Ascultați, eu am... furat o minge.

— Ce fel de minge?

— ... O minge de copil, murmură el confuz. Asta a fost la Port of Spain, în port. Mi se rostogolise la picioare... O minge roșie cu verde. Probabil că am avut și eu una asemănătoare în copilărie. De atunci o am mereu cu mine.

Ochii fetei se umplură de lacrimi; Dumnezeu, cît sînt de proastă!

— Ei, vedeți, domnule Kettelring, oftă ea tulburată, merge, o să vedeți. Închideți ochii și gîndiți-vă, vreți? Gîndiți-vă intens — dar cu ochii închiși ca să vă concentrați!

Kettelring își închise ascultător ochii; stătea nemișcat, ca și cum și asta i-ar fi fost recomandat. Și era liniște, se auzea numai zbîrnîitul fluturilor amețiți, iar de departe chinurile mulatrelor.

— Vă amintiți?

— Da.

Mica cubaneză se aplecă spre fața lui, ținîndu-și răsuflarea. Ce ciudat e, ce sever arată cu ochii ăștia închiși; chinuit și îngrozitor. Deodată figura lui se destinse.

— V-ați amintit de ceva?

Răsuflă, adînc ușurat:

— Ce frumos e aici!

A trebuit să lupte cu o tulburare absurdă; și, deși nu voise s-o spună, îi scăpă:

— Aci... nu e infernul?

— Nu e infernul, șopti el. — Se temea să miște mîna sau să deschidă ochii. — E atît de nou pentru mine. Înțelegeți, eu n-o iubeam.

Dumnezeu știe cine a înțeles mai întîi, fata americană sau mica cubaneză neagră; dar și-a smuls mîna și a simțit un val fierbinte în obraji. Noroc că e atît de întuneric.

— Ați iubit... înainte pe cineva? Dumnezeuule, ce întunerice!

Kettelring ridică din umerii grei...

— Asta poate ar trebui să v-o amintiți... Fraza a fost rostită de fata americană, deoarece cubaneza știa că nu se cuvine să vorbească așa cu un străin... Dar și marea studentă americană e tulburată; acolo sus, la căminul de fete, se discuta despre toate; și cu tinerii se putea vorbi deschis despre orice. Dumnezeu știe de ce aici, deodată, e atât de greu. Își mîngie fața cu palma și-și mușcă buzele.

— *Mr. Kettelring*!

— Da?

— Cu siguranță că ați iubit vreo femeie. Amintiți-vă.

Tăcea, sprijinit în genunchi. Ea e din nou o cubaneză mică și neliniștită, clipește din genele-i lungi.

— Niciodată, spuse el încet, n-am trăit clipa asta. Știu, știu bine.

Mica cubaneză își ținu răsuflarea, inima îi bătea să se spargă, genunchii îi tremurau; deci așa e, Dumnezeuule milostiv, și e atât de frumos, încît îți vine să și plîngi. Dar creierul american prinse această frază și o răstălmăci repede. Da, așa e, și eu am știut-o de cum mi-a spus: *Señorita*, v-am mințit.

— Îmi pare atât de bine, zise ea și dinții îi clănțăneau puțin, că — (de fapt, ce?) — că vă place aici. (Nu, nu asta am vrut să spun, dar acum mi-e totuna.) Țin atât de mult la grădina asta, aici vin în fiecare seară... (Dumnezeule, cît de prost am spus-o.) — Fata americană încearcă să-și cucerească o poziție mai bună. — Uite ce e, *Mr. Kettelring*, am să v-ajut să vă reamintiți, vreți? Trebuie să fie îngrozitor atunci cînd nu-ți poți aminti cine ești.

Mr. Kettelring tresări, ca și cum ar fi fost lovit.

— Eu cred, căută s-o dreagă repede fata americană, că aș fi foarte fericită dacă aș putea să vă ajut!

Cu degetul îi atinse mîneca. (Măcar o fărîmă de flirt, pînă plec! Ca să mă-ntorc cu bine acasă!)

El se ridică.

— Vă rog să mă iertați. Vă-nsoțesc.

Era atât de aproape de ea, de parcă l-ar fi ținut de amîndouă mîinile.

— Făgăduiți-mi că vă veți aminti !

Mr. Kettelring rîse.

În acea clipă i se păru că e atît de frumos, încît abia nu striga de fericire.

În noaptea aceea înmiresmată fata se aplecă peste fereastră : la etajul de deasupra focul țigării sclipea roșu.

— *Hallo, Mr. Kettelring !*

— Da ?

— Nu dormiți ?

— Nu.

— Nici eu, îi spuse ea fericită și-și aplecă umerii goi în noapte. „Ia-mi-i, mîngie-mi-i, strînge-mi umerii, sînt aici ; pune mîna, să simți cum îmi bate inima.“

Nu, eu nu mă uit, nu îndrăznesc ; iată și țigara, o arunc în întuneric ca să nu se mai vadă cum îmi clănțane dinții. Ah ! Mary, nu-ți mai mîngîia umerii, e ca și cum i-aș mîngîia eu.

...Știu, o simt. Ai miinile atît de fierbînți, de parc-ai fi stat numai la soare. De ce mi-or fi tremurînd așa degetele ? Și totuși sînt liniștită. Am știut că are să vină. Cînd am știut ? Nu trebuie să le știi pe toate. Îndată ce am intrat în odaie și te-ai ridicat. — Atît de mare și nici nu știe al cui e.

Sus în balcon, bărbatul oftă.

Oh, *Mr. Kettelring, please*¹, nu fi prost : tocmai asta e farmecul tău. Îi vine omului să te ia de mînă și să spună : *Dear lil'boy*², al cui ești ? Îmi vine să te sărut chiar acum sau nici eu nu mai știu ce-mi vine să fac. Cred că e instinctul matern.

Mulțumesc respectuos.

Nu, să nu crezi asta. Mi-a fost teamă de tine. Ești atît de misterios și de cumplit, de parcă ai purta o mască. Cu totul tulburător. Era gata să fug din grădină cînd mi-ai vorbit ; ce frică mi-a fost !

*Beg your pardon*³, n-am vrut să te sperii.

Dar am vrut să vii ; n-ai știut ? Obiceiurile astea spaniole sînt atît de caraghioase, auzi, să nu poată omul să

¹ Te rog (engl.).

² Băiețel scump (engl.).

³ Iartă-mă (engl.).

stea cu tine și să prânzească. Întîlnirea asta aproape a furat-o... Și gata, a și devenit ciudată; inima lui bate ca și cum ar păcătui sau mai știu eu ce. *Hallo*, mai ești acolo?

Da, sînt aici, aici. Nu mă privi așa, că voi sări pe fereastră, Maria Dolores.

Fata își acoperă repede umerii sub un șal de mătase cu ciucuri; acum e iar cubaneza negricioasă, care clipește dulce în noapte din genele ei întunecate; nu se gîndește la nimic, așteaptă numai.

Înțelegi, acolo se-ntîlnesc atît de puține femei albe, acolo jos; nu poți să-ți închipui ce minunat e să ai deodată acest sentiment îngrozitor și frumos de respect. Această dorință de a îngenunchea și de a nu mai îndrăzni să-ți ridici nici ochii. *Ay, señorita*, ce n-aș face ca să-mi întinzi batista. Aș cădea în genunchi și aș fi fericit pînă la moarte.

Fetei cubaneze îi scînteiază ochii și șalul îi cade încet, încet de pe un umăr; se vede numai o fișie mică de braț mat, dar e mai mult decît oricînd. Poate că l-a atins un liliac cu aripa în zborul lui încordat; fata se-nfioară și cu brațele încrucișate pe piept dispare.

Apoi, da, se va lumina de ziuă, în grădină o păsăruică va piui încă în somn; fata americană se duce ușor, cu băgare de seamă, la fereastră și se uită spre balcon; da, și acum e acolo micul jar fierbinte și roșu al țigării; omul acela stă acolo nemișcat și strînge în palme balustrada; și fata oftează pentru că și fericirea doare. Stă încă multă vreme pe marginea patului surîzînd extaziată, privindu-și picioarele albe, rotunde.

XXXII

Altfel nu pot să-mi închipui: nu l-a văzut toată ziua, parcă era un făcut; camagueyno l-a luat în birou, apoi undeva la masă. Încurcat, dădea referințe, ce și cum; de data asta, cubanezul trebuia să-l întrebe ca să-l facă

să vorbească de *business*, și totuși le incurca pe toate, confundînd Barbudele cu Trinidadul. Cubanezul îl privea cercetător cu ochii lui căzuți în orbite și chicotea, deși era chinuit de dureri. Au cinat tot împreună, singuri; cubanezul era galben din cauza suferinței, dar nu se gîndea să se scoale; turna mereu rom, bea, Kettelring, la dracu, bea! Hei! cum e cu zahărul în Haiti? Kettelring n-are astăzi memoria lui de altădată, e grav, se bilbîie. Bea, omule! În cele din urmă, Kettelring se ridică, atent să nu se clatine.

— Mă duc în grădină, domnule. Mă doare capul. Camagueyno ridică din sprîncene.

— În grădină? Cum ți-e voia.

Din nou acel gest magnific, ca și cum totul ar aparține prețiosului oaspete.

— În treacăt, Kettelring, cum o duci cu memoria?

— Memoria mea, domnule?

Cubanezul își subție ochii.

— Cel puțin știi cine ești?

Kettelring se întoarce brusc.

— Cred, domnule, că sînt destul de bine cunoscut... ca *Mr. Kettelring*.

— Adevărat, mormăi cubanezul privindu-și îngîndurat țigara de foi. E stupid să nu poți ști nici dacă... nu ești, să zicem... căsătorit de mult, pe undeva, nu?

Camagueyno se ridică cu greutate și-și apăsă mîna pe ficat.

— Noapte bună, domnule Kettelring, îți doresc noapte bună.

Kettelring totuși se clătina cînd coborî în grădină. Acolo îl aștepta, înfiorată și palidă, fata învelită în șal; în spatele ei, în umbră, stătea indianca aceea mexicană, bătrînă, cu ochii clipind omeneste, plini de îngrijorare. Aha, *dueña*, înțelese domnul Kettelring, dar altminteri totul îi juca înaintea ochilor; umbrele uriașe, cupa trandafirie de corali în floare, infinitul parfum și fata înfășurată în șalul cu franjuri. Îl luă de braț și-l trase în adîncul grădinii.

— Închipuți-vă, spuse ea iritată, au vrut să-mi interzică să viu aici! — Ca fată americană se simțea jigni-

tă, dar pumnii ei strînși trădau cubaneza. — Am să fac ce-mi place, amenință ea înflăcărată; dar nu era adevărat. Nu voia să facă asta, nu se gîdea s-o facă; în umbra cea mai deasă, în umbra ibișilor, șalul alunecase la pămînt și ea atîrna de gîtul bărbatului care se clătina de disperare; ridicase fața spre el, gura îi era dureros deschisă, cerînd sărutul.

— *Señorita*, indiana, șopti prevenitor bărbatul și o strînse de mînă, dar fata scutură capul; îi întinse gura, umbra umedă a gurii ca să i-o bea; încremenită, pierdută, cu ochii dați peste cap. Și deodată i se frînse în brațe, sfîrșită, cu mîinile atîrnîndu-i de-a lungul trupului. O lăsă; se clătina cu obrazii în palme, fără apărare, învinsă. Îi ridică șalul și i-l puse pe umeri.

— Mary, zise el, acum du-te; și eu... am să măntorc. Dar nu ca un *Mr. Kettelring*, ci ca cel care va avea dreptul să-ți ceară mîna. Da?

Stătea cu capul plecat.

— Ia-mă cu dumneata acum — acum, imediat!

Îi cuprinse umerii.

— Du-te în casă. Dumnezeu știe că îmi e mai greu decît ți-e duminică.

Fata se lăsă dusă numai cînd simți mîna aceea grea, fierbinte pe umeri.

Dintr-un tufiș ieși un peon înalt.

— *Va adentro, señorita*¹, șopti el răgușit. *Pronto*!²

Se întoarse cu fața la *Kettelring*; ochii îi scînteiau, Dumnezeu știe de ce.

— *Adios*, spuse ea încet și îi întinse mîna.

— Mă întorc, Mary, șopti deznădăjduit *este hombre*, frămîntîndu-i degetele.

Fata se aplecă repede și cu buze umede îi sărută mîna; *Kettelring* vru să strige cuprins de spaimă și de dragoste.

— *Va, va, señorita*, strigă peonul și se retrase.

Îi strînse mîna cu putere la sîn și îi întinse obrazul.

— *Adios*, gemu ea, sărutîndu-l pe gură și pe fața plină de lacrimi.

¹ Intrați înăuntru, domnișoară (span.).

² Repede (span.).

Bătrîna indiană o luă după mijloc. „*Ay, ay, señorita, va a la casa, va a la casa.*”

Se lăsă dusă ca o oarbă, cu franjurile șalului măturînd pămîntul.

Kettelring rămase nemișcat, ca un țaruș negru, frămîntînd în mînă o batistă mică de dantelă cu un parfum pătrunzător.

— *Va, señor, mormăi vaquero domol.*

— Unde-i camagueyno?

— Vă așteaptă, *señor.*

Peonul frecă un chibrit de pantalon ca să-i aprindă țigara lui Kettelring.

— Pe aici, *señor.*

Bătrînul cubanez ședea la o masă și număra banii. *Mr. Kettelring* îl privi o clipă, apoi se strîmbă.

— Țștia sînt pentru mine, așa-i?

Camagueyno ridică ochii.

— Sînt pentru dumneata, Kettelring.

— Salariul sau partea de cîștig?

— Amîndouă. Poți să-i numeri.

Kettelring băgă banii în buzunar.

— Dar să știi, camagueyno, rosti el rar, mă-ntorc după ea.

Cubanezul bătea toba pe masă.

— Din păcate, în hîrțiile lui Kettelring scrie că e căsătorit. Ce-i de făcut?

— Kettelring nu se mai întoarce, spuse *este hombre* încet.

Camagueyno îi făcu cu ochiul bine dispus.

— Așa-i, e drept, un act de identitate se cumpără ieftin, nu? Cu cîțiva dolari.

Este hombre se așeză fără invitație și-și turnă să bea; acum era treaz ca niciodată.

— Să zicem, camagueyno. Să zicem, altfel nu se poate. Dar o avere bună ar fi ca un nume foarte bun, nu crezi?

Cubanezul scutură din cap.

— La noi în Cuba se ține prea mult seama de un nume bun.

— Cam cît?

Cubanezul rîse.

— Eh ! Kettelring, pot să-ți mai spun așa ? Dumneata doar știi bine cam cât valorează în mare averea mea.

Kettelring fluieră.

— Fii înțeleghător, camagueyno. Atît nu pot cîștiga toată viața.

— Asta da, aprobă cubanezul, chicotind. Acum nu mai sînt și nici nu vor mai fi vremurile mele.

Kettelring își turnă din nou. Gîndea.

— Ai dreptate, domnule. Dar dacă s-ar întîmpla ca averea să ți se subțieze simțitor, ar fi ușor s-o ajung din urmă, nu ?

Amîndoi se uitară fix unul la altul. Acum dăm cărțile pe față.

— Să zicem, camagueyno, că cineva care ți-ar cunoaște afacerile și contractele pînă în pînzele albe ar putea să întreprindă ceva.

Cubanezul se-ntinse după sticla cu aguardiente, uitînd de ficatul lui.

— Fără bani, zise el, nu se poate face nimic.

Kettelring arată spre buzunarul său.

— Țștia, domnule, îmi ajung pentru început.

Camagueyno rîse, arătîndu-și dinții lungi și galbeni ; dar ochii îi erau micșorați într-o privire adîncă și rea.

— Îți doresc mult succes, Kettelring. Ți-am dat „o groază de bani“, așa-i ? Da ! Ce să-i faci ? ! *A la salud !*

Kettelring se ridică.

— Mă-ntorc, camagueyno.

— *Adios, muy seňor mio.*

Camagueyno se înclină după vechiul obicei cubanez, conducîndu-l ca pe un oaspete de vază, pînă la ușă.

— Noapte bună, domnule, noapte bună.

Peonul cel înalt trînti grilajul în urma lui Kettelring.

— Noapte bună, *seňor.*

Și Cazul X plecă printre gardurile înflorite de bougainvillea, pe un drum care albea în noaptea înstelată ca o cale lactee.

Acum nu mai e omul indolent, cu privirea indiferentă, prin fața căruia se rostogolea caleidoscopul porturilor și plantațiilor; e un bărbat plecat să învingă, un bătauş cu capul semeţ, un om înfierbîntat, cu muşchii zbîrnîind de încordare. Părea că renăscuse. Oare nu-i tocmai asta senzualitatea supremă a iubirii? Într-adevăr, nu ne naştem din sînul şi pîntecul femeii pe care o iubim şi nu strigă acest sîn după noi fiindcă doreşte să se nască? Acum ești al meu, fiindcă te-am născut în tresăriri, tînăr şi frumos. Şi împlinirea iubirii nu e ceva ca începutul unei vieţi întregi şi noi? Veţi spune, iluzie; dar oare iluziile au cauze mai puţin adînci decît deznădej-dile?

Şi acum să-l urmărim în Haiti; există acolo o mlaştină, despre care se spune că ar conţine zăcăminte de bitum negru; dar, se mai spune că această mlaştină duhneşte atît de îngrozitor, încît în preajma ei nu rezistă nici o pasăre, nici o broască, nici măcar un negru. Se du-se acolo pe cal — să zicem că a plecat din Gonaiva; dar calul a rămas pe drum, iar el îşi făcu pîrtie cu securea, împreună cu negrii lui, sfîşiat de spini şi tăiat de iarba înaltă, tăioasă ca briciul. Negrii i-au fugit, s-a întors după ei plătindu-le întreit; cu toată plata frumoasă, doi s-au prăpădit, unul muşcat de un şarpe şi celălalt, dracu ştie, l-au apucat nişte crampe şi şi-a dat duhul cu o spumă galbenă la gură; probabil s-a intoxicat, dar negrii credeau că asta era opera spiritelor şi nu voiau să meargă mai departe. În sfîrşit, ajunse la mlaştină şi văzu că nu-i chiar atît de rău; erau acolo mulţimi de ţîntari, deci o fiinţă vie putea respira. Era un loc înfiorător, negru, sufocant, topindu-se în focul soarelui; ici şi colo se făceau bulboane puroind în spumă galbenă, duhnea insuportabil. Se-ntoarse la Gonaiva, cumpără terenurile aceleaşi încheie un contract cu un fel de mulatru pungaş, care trebuia să-i construiască drumul pînă la „Lacul de asfalt“, cum îi spunea oarecum cu ifos; după aceea plecă, să zicem, la Porto Rico.

Aşa, şi acum avea pe ce să se bazeze ; se hotărî să joace împotriva lui camagueyno, adică împotriva zahărului. Scrisese mai demult bătrînului cubanez că zahărul scade, dar camagueyno nu voise să creadă. Marii conjuncturi a trestiei de zahăr i s-a pus cruce. O să vedeţi că bătrînul vulpoi o să fie zdruncinat. Kettelring cunoştea oameni care ar fi cumpărat bucuroşi terenurile lui camagueyno, părţile lui din anumite afaceri sau cutare întreprindere ; Kettelring se ducea pe la ei şi îi întreba cît sînt dispuşi să ofere. Apoi spunea : bine, vă garantez că veţi obţine pentru jumătate sumă, dacă îmi daţi atîtea şi atîtea provizii. Cubanezul e îngropat în trestie de zahăr pînă peste urechi şi va trebui să vîndă în pripă, ca să scape de ea ; dar pentru asta mai trebuie să-l lucreze pe la spate. Apoi a alergat, să spunem, la Barbuda, Terre-Basse, Barbados, Trinidad ; şi-a dat seama că bătrînul mirosise ceva şi începuse să vîndă ca să-şi salveze banii. Kettelring s-a apucat de treabă, cu barba înainte şi cu mînele sumese. Staţi, mai aşteptaţi ; oferiţi o pătrime, desfaceţi contractele şi sfătuiţi-l să vă sărute pulpana hainei ; făceţi-l să înţeleagă că ceea ce se apropie nu-i nici mai mult, nici mai puţin decît un crah al zahărului, cum n-a mai fost. Fabrica de zahăr se poate cumpăra cu preţ de fier vechi, iar plantaţiile cu o mîină de bob porcesc. Şi preţul zahărului scade, recolta de trestie de anul trecut zace în depozite ; ce să faci cu ea, nu poţi nici s-o arzi, poate numai să îndulceşti Oceanul Atlantic, ar fi o faimoasă lăcăraie dulceagă, domnilor.

Situaţia astfel creată de Kettelring a fost întocmai ca o lavină. Fiecare căuta să scape de zahăr (aşa şi era în realitate) şi vindea ce avea şi ce n-avea ; aşa, acum să caute bătrînul camagueyno cumpărător pentru fabricile de zahăr şi pentru plantaţiile lui. Dar ce-i drept, bătrînul se apăra bine, deşi în ofertele lui se simţea panica ; aş vrea să-l văd cum îi joacă sprîncenele stufoase în sus şi în jos. Sigur că doboară cu sine o serie de oameni, dar altfel nu se poate ; dar ce, sărmanul Pierre a fost cruţat

de cineva? Plantatorii bătrini umblă cu nasul în jos și nu înțeleg ce se petrece; nimeni nu le mai oferă nimic pentru trestia lor, pentru cafeaua lor, vanilia e de pomană, bananele putrezesc de boala panama; și nici nu poți să-n-torci spatele Insulelor, fiindcă cui îi trebuie să cumpere sau să-nchirieze terenurile astea cultivate. Și când te gîndești că în urmă cu cîțiva ani li se zicea Antilele de aur.

În cele din urmă, camagueyno încetă să se mai apere; avea un nas mult prea fin și, fără să aștepte să se-ntîmple catastrofa, vîndu, cum se spune, cu orice preț. Bestia reuși să-și salveze cel puțin o treime din avere. *Mr. Kettelring* oftă ușurat: nu-i rămăsese prea mult din proviziile negociate, fiindcă o astfel de viață e pompoasă și scumpă, iar pe alocuri a trebuit s-ajute la mersul evenimentelor. Acum, deci, vine rîndul asfaltului. Asfaltul nu poate fi cultivat de oricine ca trestia sau cacao. Pe asfalt poți să mizezi. Merg pe negru împotriva albului.

Și comandă cazane și bare, cumpără un întreg decovil vechi și se mută din nou la Haiti.

Dragă doctore, am să mă liniștesc cînd am să fiu iar acasă — parfumul de cimbrisor, de ienupăr, iar în mînă iarba Sîntei-Mării; ciudat, cîtă neliniște pun în noi țările străine. Dacă n-aș trăi pe pămîntul patriei, aș fi cu siguranță revoluționar; aici (adică în Insule) simt nedreptatea și groaza lucrurilor mai puternic... sau în orice caz cu mai multă ură decît acasă. Dacă mi-aș scrie într-adevăr povestea, n-ar lipsi din ea un bărbat cu cămașa desfăcută și cu pușca pe curea, aruncată peste umăr; partizantul, răzbnătorul și fanaticul dușman al diversilor Kettelringi aș fi tot eu. N-am ce-i face, trebuie să mă predau; cînd voi sta acasă pe un tăpșan înflorit și voi strivi între degete parfumul resemnării, se va împrăști și groaza, și ura; apoi voi lăsa să cadă o floriceică de cîmp, o floriceică din nord, pe mormîntul unui metis cu cămașa descheiată, care a căzut undeva în Insule, în lupta împotriva Intereselor Economice.

Aici s-au înnodat destinele Cazului X. Să zicem că mulatrul cu care a încheiat contractul a lăsat drumul neterminat și a fugit, sedus de laurii hărăziți dansatorului de varieteu ! *Mr. Kettelring* s-a apucat să-și construiască drumul singur, și a construit scump, fiindcă se grăbea. Nu putea să-i silească pe negri să ducă bolovanii cu roabele ; un lungan de-ăsta negru își pune bolovanul pe cap și îl duce, ca pe un coș cu ananas ; iar roabele sînt bune numai ca să plimbe în ele pe fetele care țipă bătîndu-și picioarele. Oh, cum i-ar mai lovi cu pumnii în față, să știe că viața nu e făcută pentru cîrîiala lor ! În urma coloanelor de negri veneau o mulțime de fete ; noaptea își răsuceau buricele în sunetele de chitară și tamtamuri, în timp ce *Kettelring* se îmbolnăvea din cauza nerăbdării disperate. Nici nu îndrăznea să-i zorească pe grosolanii ăștia, cum ar fi vrut ; criza economică se-ntinsese și în Haiti, și ca urmare negrii se dedau unui vuduism ¹ cum nu mai fusese nici-cînd, și în fiecare săptămînă se auzeau nechezînd cu furie prin luminișurile pădurii ; se întorceau ca niște umbre, epuizați și sălbăticiți, iar *Kettelring* nu lăsa revolverul din mînă nici noaptea, în timp ce asculta lipăitul tălpilor goale. Prin vecini dispăruseră doi sau trei copii și *Kettelring* se feri să cerceteze lucrurile mai adînc ; chiar și poliția neagră din Gonaïva, desculță și cu epoleții aurii, care venise să cerceteze cazul, fusese prevăzătoare, temîndu-se să nu găsească în junglă un anumit altar de piatră, deși la el duceau potecute bine bătătorite.

Treceau luni după luni și cu ele se împutîneau posibilitățile și sănătatea lui *Kettelring* ; suferea de abcese și de febră, dar nu se ducea să se caute, numai fiindcă îi era teamă să nu i se împrăștiie banda de negri. Îi supraveghea cu ochi răi, înecați în ură, iar ordinele le dădea printre dinți. Drumul nu era construit încă și el se și instalează lîngă mlaștina de asfalt într-o casă pe piloni, pentru a dirija instalarea decovilului ; dar în timpul acesta la Gonaïva i

¹ Farmece făcute de negri.

s-au furat șinele care zăceau în port. Dumnezeu știe cui și la ce s-au potrivit. Tot locul duhnea a hidrogen sulfurat și mustea într-o puroială galbenă ca un ulcer uriaș și putred ; se ridica o văpaie ca la cazanele de fiert gudronul, și fiecare pas se oprea în bitumul semivâscos, tremurător și plescăind.

În sfârșit, drumul ajunse pînă la mlaștină și Kettelring se duse la Port au Prince să caute credit, să procure camioane și butoaie, să-nchirieze șoferi și paznici. Cînd se întoarse, nu mai găsi nici țipenie de om ; se spunea că din mijlocul mlaștinii se ivise diavolul însuși și călcase toată balta, încît fierbea ca magiunul. Cu mari chinuri găsi o mînă de negri bolnavi și păduchioși, cu ochii pieriți, plini de muște, și în sfârșit, începu să sape asfaltul. Era un *glance pitch*¹ negru, strălucitor, de cea mai bună calitate. Era mai greu cu autocamioanele ; unul fusese sfărîmat de un mulatru, care aducea cazane și butoaie din Gonaïva ; altul intrase în mlaștină și după cîteva zile se dădu la fund. Rămăsese un singur autocamion pentru căratul asfaltului în port. Kettelring supraveghează cazanele, pentru ca smoala să fie bine fiartă ; e negru și murdar ca un fochist și tremură de malarie lîngă focul ăla afurisit ; de altfel, toți au malarie. Nici nu mai ia în mînă mica batistă de dantelă, ca să n-o murdărească ; nu se gîndește la nimic, decît la butoaiele pline de asfalt. Acum treaba a început să meargă ; iar Kettelring, clipind din ochii arși de văpaie, schițează în aer cu un deget febril fabricile care se vor înălța aci. *Haiti Lake Asphalt Works*² sau ceva în genul ăsta.

E drept că mai sînt și unele neplăceri — de pildă, mulatru care duce butoaiele la Gonaïva. Are numai pene de motor și tot el e colțos. „Camion prost, domnule, drum rău.“ Kettelring l-a izgonit și acum conduce singur, mașina zdrăngăne pe drumul portului plină de butoaie și el se bucură văzîndu-le cum se adună acolo. Sute de butoaie, sute și alte sute, ce frumusețe ! Numai că mulatru concediat nu era un oarecare și văzuse o bucată de lume : hoinărea în jurul lui *Haiti Lake Asphalt Works* cu cămașa descheiată și purta vorbe despre condițiile de lucru și

¹ Asfalt de calitate superioară (engl.).

² Societatea pentru exploatarea Lacului de asfalt din Haiti (engl.).

despre nerușinații de străini, pînă cînd într-o zi au venit la Kettelring patru negri; își dădeau coate și frămîntau pămîntul — pe scurt au pus problema: ori mulatrul era primit la lucru ca supraveghetor, ori...

Kettelring se făcu roșu.

— Ori ce?

Le puse întrebarea în clipa în care despiedică revolverul.

Din asta a ieșit o grevă. O grevă organizată alături de ritualuri canibale, în sfîrșit, o grevă. Nu-i rămăseseră acolo decît cîțiva oameni atît de bolnavi, încît n-ar fi ajuns acasă nici pe jos. Se pare că Kettelring își pierduse cumpătul; apucă tîrnăcopul și, în genunchi, în mijlocul noroiului, începu să sfărîme bolovanii de asfalt, gemînd și horcăind să-i tragă la cazane, în timp ce nenorociții ăia îl priveau cu gurile căscate și nu îndrăzneau să ia sapa în mînă. Cînd a umplut un cazan, l-a podidit plînsul. „Pierre, Pierre!“ suspină el, bătîndu-se cu pumnii în cap; după aceea au fugit și bolnavii.

Două zile a mai stat Kettelring lîngă lacul de asfalt părăsit, ca să privească cum se umplu gropile săpate cu asfalt nou. Mii, sute de mii de tone de asfalt. Sute și sute de butoaie care-și așteaptă cumpărătorul. Apoi înfășură în batistuța de dantelă o bucățică de asfalt brut și o alta prelucrată, lucioasă ca antracitul, și porni, huruind cu camionul fără încărcătură, spre Port au Prince. Acolo dormi, frînt de oboseală, patruzeci și opt de ore.

Și iată-l din nou în fața porții ferecate a casei cubanezului. Bate cu ciocănelul: deschideți, deschideți! Peonul înalt se ivește în spatele grilajului, dar nu deschide.

— *Que desea señor?*¹

— Vreau să vorbesc cu camagueyno, acum imediat, strigă răgușit Kettelring. Deschide, omule!

— *No, señor*, mormăie bătrînul peon. Am ordin să nu vă deschid.

¹ Ce dorește domnul? (Span.)

— Spune-i, zise Kettelring scrișnind, spune-i că am o afacere pentru el, o afacere uriașă. — Și zăngăni în buzunar cele două bucăți de asfalt. — Spune-i...

— *No, señor.*

Kettelring își frecă fruntea.

— Ai putea... să-i predai o scrisoare?

— *No, señor.*

Liniște, seara e înmiresmată de parfumul coralitului în floare.

— *Buenas noches, señor.*¹

Și iar s-a-ntors în sud, în Insule : Porto Rico, Barbuda, Guadelupa, Barbados, Trinidad și Curaçao ; yankei, britanici, francezi și olandezi, creoli și metiși ; peste tot are relații comerciale cu bărbați cărora cîndva le-a pus cuțitul în gît sau cu care a pus la cale *smash*²-ul zahărului ; cel puțin, oamenii știu cu cine au onoarea. Scoate în fața lor cele două bucăți de asfalt din batista de dantelă și le arată : priviți ce mai asfalt, negru și lucios ca pupila. Mii, sute de mii de tone, un lac întreg. Afacere de milioane. Ei ! Ce zici, ai merge cu mine ?

Oamenii se scarpină în cap și oftează. Vremuri grele, *Mr. Kettelring* ; da de unde, nici asfaltul nu merge ; se zice că la Trinidad concediază brațele de muncă. Se pare că dacă au pierdut credința în zahăr, li s-a zdruncinat toată credința... în orice. Nu, nu domnule, nu e nimic de făcut ; nici un cent, nici un penny nu mai investesc în insulele astea blestamate. (Ce descoperire minunată sînt și coloniile ! Să găsești o țară care nu e patria ta, ci numai un spațiu de exploatare ! Ce eliberare de capacități economice în mintea unui astfel de descoperitor !)

Kettelring se tîrîie cu un vas din port în port. Ziua doarme și noaptea stă la pupă ca un stîlp ; s-ar putea lega odgonul de el. Noptile astea colosale, albastre-negre, despicate de fulgere, de stele scînteietoare ; marea mugind, fosforescentă, scînteietoare, neagră ca antracitul ; asfalt curat, domnule, miliarde de tone, afaceri de milioane. Vasul se tîrîie, freamătă, se cutremură, de parcă n-ar avea

¹ Noapte bună, domnule (span.).

² Crah, faliment (engl.).

astîmpăr ; poate că un şurub al vasului se învîrteşte în ceva uleios şi gros, care i se lipeşte de lopeţi ; negru ca un ţiţei, negru şi gros ; şi vasul negru îşi face loc încet prin lacul de asfalt nesfîrşit ce se închide în urma lui ca o mlaştină. Noapte bună, *señor*. Acolo sus se vede calea lactee, asemănătoare unui drum nocturn, un drum luminos printre bougainvillea violetă şi ciorchini albaştri de petrea. Ce parfum, ce mireasmă grea de trandafiri şi de iasomie ! Kettelring îşi apasă pe gură batista mică de dantelă ; miroase a asfalt şi a ceva infinit de îndepărtat. Am să mă-ntorc, Mary, am să mă-ntorc !

Toţi elatină din cap cu gravitate. Nu-i nimic de făcut, *Mr. Kettelring*, nicăieri nici un credit, nici un chef de nimic ; şi în Dominica au oprit asaltul turtelor de asfalt ; dacă ai aştepta zece, douăzeci de ani, ar fi altceva ; lucrurile astea afurisite nu țin o veşnicie.

Acum nu mai e decît o singură cale : cu domnii de la *Trinidad Lake Asphalt Company*¹ ; la Trinidad mai scîrţîie telefericul ruginit ce cară butoaiile cu asfalt de la lac direct pe vas. Domnii ăia l-au lăsat să stea ca un cerşetor, cînd, cu fruntea năduşită, desfăcu cele două bucăţi de asfalt din batista de dantelă ; nici nu l-au privit măcar. Ce să facem cu asta, domnule... domnule Cattlering îţi spune, nu ? Aici noi avem asfalt pentru încă cincizeci de ani şi putem face faţă foarte bine pieţii mondiale. Aici am investit atîţia bani, de ce am deschide alt şantier ?

Pentru că asfaltul meu e mai bun ; nu e în el atîta apă şi argilă — şi acolo ţişneşte un ţiţei greu.

Se porniră pe rîs ! Cu atît mai rău, domnule... domnule Cattle. Nu s-ar putea, să zicem, inunda cu apă ca să dispară pentru totdeauna ? În cazul ăsta poate l-am putea cumpăra — se-nţelege, la preţul curent al terenurilor din Haiti. *Good-bey, Mr. Kling*.

(*Good bye, good bye !* În sfîrşit am scăpat şi tare mă simt uşurat, nu m-am simţit acasă în lumea asta comercială şi de tranzacţii : îmi era mai străină decît o mlaştină cu aligatori, dar ce să-i faci, mă mişcam în ea ca într-o junglă.

¹ Societatea Lacului de asfalt din Trinidad (engl.).

Și Kettelring s-a pierdut în ea ; așa, și acum ne-am regăsit din nou. Să vedeți că și el se va regăsi pe sine ; nimeni nu se întâlnește cu el însuși atât de puternic ca omul nefericit. Slavă Domnului, acum sîntem acasă și aceasta e întoarcerea mea : omul ăsta cu mîinile goale nu înseamnă nimic altceva decît un om care a trăit.)

În seara aceea Cazul X ședea în camera unui hotel de metiși, plin de ploșnițe și de muște lipicioase, din Port of Spain ; prin zidurile subțiri se auzea cum vorbește cineva și plînge în somn și cum un marinar îmbrățișează o mulatră ; tot hotelul răsuna de clinchetul farfuriilor, de cearta bețivilor, de nechezaturi, de pufnituri și de horcăieli, ca și cum cineva trăgea să moară.

Cazul X băgă o foaie de hîrtie în mașina lui de scris și începu încet să bată : *Dear miss Mary*¹...

Nu, scrisoarea asta nu poate fi scrisă la mașină. Kettelring stă aplecat pe foaia de hîrtie și înmoaie creionul în salivă. E deznădăjduit de greu să-ncepi cînd de atîta vreme, pe cît ții minte, n-ai mai scris litere unite și desenate după anumite legi și deprinderi nesfîrșit de gingașe. La mașină s-ar scrie repede, n-ar ține atîta, nu s-ar împrăstia așa în fața ochilor. Kettelring se cocoșează ca un elev care-și scrie prima lecție. Oh... oh... ho... o... o... exclamă mulatra dincolo de zid, și cineva chinuit de coșmaruri geme de parcă și-ar da ultima suflare.

„Dragă, cea mai dragă, unică, aceasta e prima și ultima mea scrisoare. Am făgăduit să mă-ntorc, să vin ca un bărbat cu nume și avere ; acum nu am nimic, am naufragiat și plec. Unde ? Nu știu încă. Viața mea a ajuns la sfîrșit și sînt prea sătul ca să mai încep din nou. Un lucru e sigur, Kettelring nu mai există și ar fi inutil să te mai gîndești cine o fi fost. Dacă aș ști că există pe lume vreun loc unde se poate trăi fără nume, m-aș duce acolo ; dar și pentru cerșit omul are nevoie de nume.

Unica mea dragoste, ce nebulie să te numesc dragoste și să-ți spun, a mea. Acum știi că nu mă mai întorc ; să

¹ Dragă domnișoară Mary (engl.).

știi că te iubesc ca în prima zi, mai mult, infinit mai mult, căci cu cât am suferit mai mult, cu atât te-am iubit mai mult.“

Kettelring rămase îngândurat. Cine știe dacă mai așteaptă. S-au împlinit trei ani de când am plecat; poate s-a căsătorit cu vreun yankeu în pantofi albi... Eh! să fie fericită.

„Nu știu dacă cred în Dumnezeu, dar îmi împreună mîinile și mă rog să fii fericită. Trebuie să existe un Dumnezeu înțelept numai fiindcă n-a unit destinul dumitale cu al meu. Rămas bun, rămas bun, noi doi nu ne vom mai revedea niciodată.“

Kettelring aproape trebui să-și lipească fața de hîrtie pentru că nu vedea și mizgăli repede iscălitura. În clipa aceea a înlemnit, parcă fusese lovit în cap. Nu se iscălise cu numele George Kettelring. Cu ochii încetoșați de lacrimi, scrisese fără să-și dea seama adevăratul său nume, uitat de atîția ani.

XXXV

Nu putu să mai stea la hotel, ieși afară în noapte; se așează în port, pe o grămadă de traverse, sub supravegherea polițistului negru, cu coatele rezemate pe genunchi și privind în apa neagră, clipocindă. Acum știe totul, nici n-are nevoie să se mai gîndească; așază totul în sine ca pe niște cărți, să nu iasă nici una în afară; întoarce numai una sau alta dintre foi, da, e acolo, nu lipsește nimic. Ce sentiment ciudat — e o ușurare sau e preaplinul durerii?

Se spune, căminul. Nu, cămin fără mamă, odăi mari cu perdele grele și mobilă neagră, demnă. Un tată care n-avea timp pentru copil, mare, străin, sever. O mătușă înfricoșată, temătoare — fii atent, băiețele, nu te așeza acolo, nu băga în gură, n-ai voie să te joci cu copiii ăia murdari. Mînea roșie cu verde, jucăria cea mai iubită, fiindcă era furată de pe stradă, de la un copil gălăgios, de la unul

dintre fericirile care aveau voie să umble desculți și cu nasul murdar, să se joace cu noroi sau să stea jos pe nisip. Fostul domn Kettelring zîmbește și ochii îi strălucesc. Vezi, mătușă, pînă la urmă tot am reușit să umblu desculț și murdar ca un cărbunar; am mîncat castraveți „ciuciuc“ după ce o negresă mi i-a șters cu cămașa ei murdară, și guayava ¹ crude, luate din colbul drumului. Kettelring de altădată încearcă un sentiment aproape de răzbunare potolită. Totuși am reușit să fac așa cum am vrut.

Apoi băiatul neliniștit, a cărui sălbăticie înnăscută e înăbușită de așa-zisa educație, începe să-nțeleagă meseria tatălui său. Această meserie era bogăția. Această profesie erau fabricile. Meseria care silește un număr cît mai mare de oameni să muncească cît mai mult și cît mai ieftin. Băiatul vede mulțimile de muncitori care se-ndreaptă spre porțile fabricilor cu mirosul lor aeru specific și are senzația că toți oamenii ăștia îl urăsc. Tata e obișnuit să strige și să poruncească; Dumnezeu știe cu cîtă furie se agonisește bogăția. Ai zice că nici nu merită să-ți faci atîta sînge rău; dar de, averea nu e ceva mort, vrea să mănince ca să nu moară și trebuie hrănită bine. Ție, băiete, îți vor fi încredințate odată aceste bunuri, dar nu ca să le ai, ci spre a le înmulți; de aceea învață să strîngi și să te străduiești, într-o zi vei fi obligat să silești pe alții să se zorească și să se mulțumească cu puțin. Te cresc pentru o viață practică; te cresc pentru averea mea. Fostul Kettelring se strîmbă. Așadar, de la tata am moștenit știința de a porunci și de a chinui oamenii; ia te uită! deci, totuși, o moștenire. Odinioară, da, odinioară tînărului nu-i plăcea; era mai degrabă ușuratic și leneș — dar poate că era numai o împotrivire față de ceea ce-i fusese destinat să fie viitorul său. Și tu, băiete, ai să calci pe urmele mele.

Kettelring cel de altădată se cutremură de un rîs tăcut. Nu, e sigur că n-a mers pe urmele tatălui său. Era numai un prinț moștenitor, care așteaptă să vadă cum se desfășoară evenimentele. Și dinadins și-a ales o societate proastă și lucruri de soiul ăsta. Apoi, se-nțelege, datorii,

¹ Copac din familia mirtului cu fructe asemănătoare merelor.

ridicole, dar nu tocmai onorabile. Tatăl tremură de enervare. Chestionează ce-nseamnă asta, de ce i-au trebuit banii, și așa mai departe; măi băiete, tu crezi că de aia mă spetesc eu muncind, ce, pentru nimicnicia ta câștig și-mi strâng banii? Atunci, se-nțelege, în sufletul copilului a izbucnit numai împotrivirea, o violență pătimasă, dorința de a face totul pe potrivă; cu pumnii strînși îi strigă părintelui în față: păstrează-ți banii, crapă cu ei, eu nu-i vreau; nu-mi pasă de banii tăi, mă dezgustă; să nu-ți închipui că am să fiu un sclav ca tine! Tata devine violent, ce ciudat că n-a dat peste el atunci damblaua; i-a arătat ușa și a strecurat printre dinți un: marș! A mai trîntit și ușa, ostentativ, și gata, *exit*¹ băiețelul.

Fostul domn Kettelring scutură din cap. Dumnezeu, ce prostie! În câte familii nu sînt descărcări de-astea, de, naiba să le ia! Numai că de data aceea s-au ciocnit două firi la fel de dîrze și de încăpățîinate. Băiatul nu s-a mai întors și n-a venit nici cînd l-a invitat la el avocatul tatălui său; în cele din urmă, demnul prieten, juristul, l-a găsit pe fiul risipitor în port cu un fel de anarhistă teoreticiană și practiciană și, pentru că tînărul domn altfel n-a admis, a trebuit în această situație scandaloasă să-i expună mesajul său. S-a achitat destul de bine; pe de-o parte se încrunta cu severitate, pe de altă parte era de o bunăvoință plină de tact și de indulgență, fiindcă tinerețea trebuie să fie furtunoasă, mai ales la un tînăr moștenitor de nădejde cum era acesta. Domnul tatăl dumneavoastră vă comunică că nu vrea să vă vadă, atîta timp cît nu vă vine mintea la cap; tinere prietene, adăugă el cu sinceritate, nu mă-ndoiesc că ai să-ncerci s-o faci și că ai să reușești, așa-i că da? Între noi fie zis, și vorbea cu capul înclinat pios într-o parte, averea (era gata să spună doamna avere) tatălui dumneavoastră e apreciată acum la treizeci, treizeci și cinci de milioane; tinere, cu o asemenea avere nu se glumește. Spunînd asta, părea într-adevăr nemaipomenit de serios și de solemn, dar se înveseli iarăși. Domnul tatăl dumneavoastră mi-a cerut să vă spun că e dispus să vă plătească prin mine pînă la

¹ Pleacă (lat.).

majorat un anumit apanaj. Și numi o sumă aproape mizeră — bătrînul avar își rămăsese credincios și în dreapta lui minie. Firește, dacă nici după asta nu reveniți la gînduri mai înțelepte... — Avocatul ridică din umeri, elocvent. — Dar eu cred că viața va fi pentru dumneavoastră o școală aspră și sănătoasă.

— Adă banii încoace, se auzi moștenitorul celor treizeci de milioane, și spune-i bătrînului că-i doresc o viață foarte îndelungată spre a mă aștepta pe mine.

Anarhista aplaudă entuziasmată.

Domnul avocat o amenință cu un deget gras.

— Dumneata, dumneata să nu sucești capul tînărului nostru prieten... Să se distreze, asta da, dar... nimic mai mult, s-a înțeles?

Fata scoase limba la el; dar binevoitorul și strălucitul jurist strînse cu căldură mîna fiului risipitor.

— Dragă, dragă prietene, rosti el mișcat, ne vom bucura cu toții de apropiata dumitale reîntoarcere.

Fiul risipitor avea optsprezece ani atunci; pînă la majorat a hoinărit, așa cum știu s-o facă tinerii, adică nici el n-ar putea să spună cum și mai ales cui și pentru ce a rămas dator. Se înțelege: Paris, Marsilia, Algeria, Paris, Bruxelles, Amsterdam, Sevilla, Madrid și iarăși Paris. După cîte știa el, tatăl său parcă scăpase o dată cu risipirea familiei de o ultimă piedică, se înfundă bolnăvicios în ocupația de a face bani și într-o avariție nenorocită și senilă. Dumnezeu cu el, dar grămada lui de bani va crește! Fix la data majoratului a încetat să-i trimită și mica sumă de bani. Fiul risipitor s-a înfuriat: Credeți că acum am să vă cad în genunchi? Iată că n-am s-o fac! Încercă să muncească, dar ciudat: o dată cu munca l-a ajuns și mizeria din cauza sărăciei, iar cînd a încercat să ducă fostul lui stil de viață, n-a mai mers; avea scris ceva pe frunte, care-l făcea suspect de sărăcie. În vremea aceea umbla cu o fată care era bolnavă și-și pierduse postul. Îi era milă de ea și ar fi vrut s-o ajute; scrisese prietenului jurist al tatălui său că din întîmplare are nevoie pentru o scurtă vreme de cîteva mii de franci. Primi la centimă atît cît costă drumul de la Paris acasă cu clasa a treia și o scrisoare în care i se aducea la cunoștință că domnul tată e

dispus să-l ierte dacă domnul fiu vrea să vină acasă și să lucreze cuminte și așa mai departe. De fapt abia acum scrișni din dinți — abia acum, fără fanfaronadă, își spuse : „Mai bine mor de foame“.

Fostul domn Kettelring, care ședea pe traversele din Port of Spain, în Trinidad, aproape se sperie. O spusese cu glas tare ca și atunci, dar acum clătină din cap.

XXXVI

Kettelring cel de odinioară se privește cu o uimitoare claritate : dacă ar fi fost într-adevăr, efectiv, un om sărac, cu siguranță că s-ar fi stabilit pe undeva ; nu o dată avusese prilejul. Poate contabil la Casablanca sau atunci, la Marsilia, comis-voiajor de nasturi de sidef. Dar închipuiți-vă, mă rog frumos, că de fapt sîntem moștenitorul a treizeci, patruzeci, cincizeci de milioane sau cît a mai adunat bătrînul pînă acum, acasă ; cum să ne resemnăm să ne certăm cu negustorul grosolan și morocănos pentru alegerea a douăzeci de duzini de nasturi ? Cîteodată era cuprins de ridicoiul situației sale, nu putea s-o ia în serios, nu putea să se ia la harță, cu fața nădușită și înflăcărată, pentru cîtiva franci sau pesetas ; deodată i se citea în ochi că nu face decît să se amuze sau cam așa, oamenii se simțeau jigniți, iar el uneori se ușura printr-o pozna atît de provocătoare, încît nu-i mai rămînea decît să schimbe locul cu cea mai mare viteză. Fostul domn Kettelring își amintea cu o anumită plăcere : nu m-am vîndut ieftin măgarilor și, poate și astăzi, mai aveți în gură fierbinte și uscat de furie, amintindu-vă de obraznicul care s-a purtat față de voi atît de necuviincios... și pe urmă salutare, și să mă pupați...

Acum, cînd se gîndește la asta, are impresia că de fapt nu fusese realitate adevărată, că fusese ceva iluzoriu : orice făcea nu putea scăpa de sentimentul că era un provizorat, ceva lipsit de seriozitate, făcut la întîmplare și experimental. Reală a fost numai împotrivirea care l-a

împins pe drum, adică mai ales pe lângă drum ; și în mizeria extremă avea la îndemână milioanele pe care le putea atinge, numai să vrea. Poți să-i zăngăni în buzunar când hoinărești pe străzi, individ fără domiciliu și profesie, poți să te uiți cu răutate la toți oamenii care evită pe vagabondul suspect : dacă ați ști cine sînt eu ! Ai milioane în buzunar și totuși nu-ți cumperi cu ele nici un pahar de bere. Cinci bănuți dacă ai în buzunar îți cumperi cu ei un ceai de roze. Era de altfel sursa veșnică a unui soi de distracție ; nu poate uita bucuria sălbatică cu care a cerșit prima oară ; era pe Rambla ¹, în Barcelona, printre stoluri de vrăbii, cînd o doamnă cu niște mătănii încîlcite în jurul mîinii se uită îngrozită la băiatul care se schimonosea : „*Por Dios misericordia, señora...*“².

Fostul domn Kettelring își frecă fruntea. Nu, n-aș fi rezistat, dacă ar fi fost... adevărat ; dar nu era decît un joc cu imposibilul. Ca și cum aș fi încercat cît rezist pînă să întind mîna ca să strig după ajutor. Acest chin surescitant de a sta pe marginea trotuarului și de a te uita flămînd la cele mai frumoase și mai strălucitoare femei — numai să vreau și ați fi ale mele, dar acum, se înțelege, nici nu mă vedeți, monștrilor. Acea furie măreață, acel dispreț eliberator pentru toate. Desigur și pentru ceea ce se numește morală ; fiindcă sînt virtuți ale săracilor și virtuți ale bogaților, dar pentru păduchioșii care nu vor să se îmbogățescă nu există nici o moralitate.

Nu se lasă, păcătoșii, țintuiți într-un singur loc. Dacă nu vorbim de legăturile de familie și de obiceiuri, averea sau dependența face pe om așezat, iar acela căruia puțin îi pasă de mizerie sau de bani e ca un balon fără ancoră și lest, purtat încotro dă Dumnezeu și suflă diavolul. Da, cu siguranță că hoinăreala e o nebunie, o dereglare a activității centrilor de proprietate, e ceva ca pierderea echilibrului. Atunci, clatină-te, nebunile, dacă nu poți altfel.

Stai, aici e ceva care ar trebui iscodit. Ba nu, asta a fost numai o tîmpenie de vițel. De fapt nu, hai să o numim prostie. Atunci ne îndeletniceam cu ceva pe un vapor, era

¹ Una dintre cele mai importante artere ale orașului ; centru comercial și industrial.

² Miluiți în numele Domnului, *señora* (span.).

la Plymouth; seara ne duceam sus, la Hoe, sub farul vîrstat, cu o fată din Barbikan. Era o englezoaică mărunțică și slabă, avea șaptesprezece ani. Mă ținea de mînă și încerca să-l aducă pe drumul cel bun pe marinarul mare și stricat. Fostul domn Kettelring scrișni. Păi asta era aproape ca și cum... ca și atunci cînd Mary, Maria Dolores, m-a ținut de mînă vrînd să m-aducă la eul meu! O, Doamne, deci în viață sînt și semne pe care nu le înțelegem? Fostul marinar se uita îngrozit în apele negre, dar vedea o seară transparentă la Hoe, luminile verzi și galbene ale geamandurilor și depărtarea aceea, Hristoase, depărtarea aceea netedă și frumoasă. Mă ținea de mînă și respira repede — promite-mi, promite-mi că ai să fii cumsecade și cîndva ai să te oprești aci. Fata lucra într-o fabrică. Să-i spună de milioanele pe care le are la îndemîină n-ar fi oare ca o poveste din *O mie și una de nopți*? Îi stătea pe limbă, dar a înghițit cuvintele cam silnic și parcă pripit. Cînd s-au despărțit, l-a sărutat speriată și neîndemînată, iar el i-a spus, mă-ntorc.

Vasul acela pleca în Indiile Apusene și el nu s-a mai întors.

Așa, și acum sîntem aici, am ajuns sănătoși, și asta e totul. — Nu, nu e totul, răspunde un glas sever și nepervertit. Amintește-ți cum a fost mai departe. — Ce să fie? Am fugit de pe vas, asta s-a-ntîmplat aici, la Trinidad, chiar aici în Port of Spain, așa-i? — Da, și mai departe, mai departe ce-a fost? — Pe urmă m-am prăbușit: îndată ce omul decade, zadarnic, nu se mai poate opri. — Spune, cît de jos? — Ei! am fost hamal în port și magazioner, umblam cu fel de fel de hîrtii în mînă. — Și mai departe n-a fost nimic? — Am supravegheat negri la un lac de asfalt, să nu-și șteargă nădușeala cu dosul palmei. — Și a mai fost ceva, nu? — Da, am fost chelner la o bombă în Guadelupa și în Matanzas, duceam mulatrilor cocktailuri și gheață.

Altceva nimic, mai rău?

Fostul *Mr.* Kettelring își ascunde obrazii în palmele fierbinți și geme. Lasă asta, era ceva și aici. Era o război, o război pentru că mă lăsaseră să cad atît de jos. Ca să știi, mă delectam privindu-mi înjosirea. Monștrilor,

luați, mâncați-vă milioanele ; uitați-vă cu toții cum arată unicul fiu și moștenitorul milionarului !

Da, să ne uităm !

Da, uitați-vă, îl întreține o mulțră — așa, acum știți. O iubește cu furie și îi aduce bețivi, ei, celei mai degenerate dintre prostituate, iar în timpul ăsta el își așteaptă afară partea ce i se cuvine.

Deci, asta a fost. Fostului Kettelring îi alunecă capul adânc în piept. În cafenea ședea un yankeu și eu mă schimonoseam ca un timpit : domnule, pot să vă conduc la o fată... frumoasă, de culoare. Americanul se făcu roșu și sări, pesemne nu putea să suporte rușinea albului ; apoi mă lovi în obraz, în obrazul ăsta. — Pe fața fostului Kettelring se ivi o pată roșie. — Îmi aruncă o hîrtie mototolită de cinci dolari, în timp ce mă zvîrleau în stradă. M-am întors după hîrtia de cinci dolari și m-am tîrit pe jos ca un cîine.

Kettelring cel de odinioară își ridică ochii plini de groază. Oare un lucru ca ăsta nu se poate uita niciodată ?

Poate totuși, încearcă, încearcă să uiți.

Da, m-am îmbătat ca un animal și tot n-am putut să uit ; am umblat clătînîndu-mă nu mai știu pe unde.

Pe un drum asemănător căii lactee, printre bougainvillea înflorite.

Da, da, chiar acolo ; am auzit lătrînd un revolver și cineva care alerga s-a lovit de mine. Apoi, apoi în sfîrșit am uitat tot ce-a fost.

XXXVII

Fostul Kettelring se opri să se odihnească. Așa, acum ți-am spus tot, și orice ai face nu poate fi mai rău ca asta. Și, să vezi, nici atunci cînd am umblat ca un cîine în patru labe nu m-am lăsat, nimic n-a izbucnit în mine : destul, mă predau și asta să fie întoarcerea cu rugămintea de iertare, întoarcerea acasă. Nu făceam decît să beau și să urlu pentru înfrîngere. Era de fapt. . . un fel de victorie.

Și acum te predai.

Da, acum mă predau, și cu ce bucurie, Dumnezeuule, cu ce bucurie ! Dacă mi-ar cere să mă scuip în obraz sau să merg în patru labe, o fac. Știu pentru ce. E pentru ea, pentru fata cubanezului.

Sau poate ca să-l învingi pe bătrînul camagueyno.

Taci, nu-i adevărat. E pentru ea. Nu i-am spus că mă-ntorc, nu i-am dat cuvîntul de onoare ?

Cuvîntul tău de onoare, pește, pește ordinar !

Fie și pește, numai să știu cine sînt. Ce vrei, ajungi om întreg abia după ce-ai fost doborît. Atunci vine cunoașterea, care e adevărată, o realitate fără de întoarcere, nu o închipuire.

Înfrîngerea.

Da, înfrîngerea asta. Puterea de a te preda este o ușurare uriașă ; să-ncrucișezi mîinile pe piept și să te predai.

Cui ?

Iubirii. Să iubești înfrînt și umilit — abia atunci se știe ce e dragostea. Nu mai ești erou, ci un pește hăituit și pălmuit ; ai umblat pe jos ca un animal și totuși vei fi răsplătit cu haina cea mai frumoasă și în deget ți se va pune un inel. Asta e minunea. Știu, eu știu că ea mă așteaptă ; acum pot veni s-o iau. Isuse Hristoase, cît sînt de fericit !

Fericit, adevărat ?

Nespus de fericit, mă trec fiori, uite, uite cum îmi arde fața.

Ăsta-i obrazul stîng. Arde locul unde ai fost pălmuit.

Nu, nu e palma. Cum, nu știi ? Pe obrazul ăsta m-a sărutat. Da, l-a sărutat și l-a strivit plîngînd, nu știi ? Tot dorul, apoi iadul și munca aia cumplită, totul n-a fost decît pentru ea.

Și palma ?

Da, și palma a fost pentru ea. Ca să se înfăptuiască minunea. Și eu mă duc s-o iau ; va aștepta în grădină ca atunci. . .

. . . Și-și va pune palma pe mîna ta.

Pentru Dumnezeu, nu-mi mai vorbi de palma ei ! Când spui palmă, îmi tremură barba și degetele. Cum m-a luat atunci de mînă — mă gîndesc la degetele ei netede, încetează, încetează !

Ești nespus de fericit ?

Da, nu, stai, asta are să vină. Afurisitul de plîns ! Cum poate un om să iubească atît de absurd de mult ! Dacă m-ar aștepta acolo, acolo la frasinul ăla, m-aș îngrozi, Dumnezeule, cît e de departe, cînd s-ajung la ea ! Și pînă am s-o țin de mînă, de încheietură, Dumnezeule, cît e de mult !

Ești fericit, deci ?

Absurd, vezi doar că pot să și înnebunesc ! Cînd o revăd ? Mai întii trebuie să mă-ntorc acasă, așa e, trebuie să plec capul, să cer iertare, trebuie să-mi iau în primire numele și să redevin om ; apoi din nou peste mare, nu, asta nu-i posibil, n-am să supraviețuiesc, nu e posibil, atîta vreme !

Să mă duc înainte la ea și să-i spun ?

Nu, nu pot, nu trebuie, nu merge. Am spus că mă duc după ea cînd voi avea dreptul. Nu trebuie s-o dezamăgesc. Trebuie să mă duc acasă, întii acasă și abia pe urmă voi bate la grilajul acela ca un om care are dreptul să bată. Deschideți, am venit pentru ea.

Milițianul negru, care îl privise vreme îndelungată cum vorbește singur și dă din mîini, se apropie de el :

— Hei, domnule !

Fostul Kettelring ridică ochii.

— Înțelegi, spuse el repede. Întii trebuie să merg acasă. Nu știu dacă tata mai trăiește, dar dacă da, Dumnezeu mi-e martor, am să-i sărut mîna și am să-i spun : binecuvîntează, tată, pe păstorul de porci, care a cerut să mănînce terciul porcilor. Am păcătuit împotriva cerului și împotriva ta, și nu sînt demn să mă numesc fiul tău. Dar el, bătrînul avar, se va bucura zicînd : acest fiu al meu, mort a fost și a înviat ; pierdut a fost și l-am aflat. Așa e, frate al meu întru Evanghelie.

— Amin, spuse milițianul negru vrînd să plece.

— Stai puțin, dar asta înseamnă că totul îi va fi iertat fiului risipitor ? I se va ierta desfrîul și foamea lui anima-

lică ; ştearsă va fi şi palma aceea. Aduceţi haina cea mai bună şi înveşmîntaţi-l, puneţi-i un inel în deget.

Fostul Kettelring se ridică şi lacrimile îi curgeau din ochi.

— Eu cred totuşi că tatăl meu e în viaţă şi m-aşteaptă cu bătrîneţea lui ca să facă din mine un bogătaş şi un avar, cum a fost şi el. Nu ştii, nu ştii ce-l aşteaptă pe fiul risipitor ; nu ştii ce sacrifică el. Dar nu, ea aşteaptă ; vin, Mary, eu mă întorc, dar mai întâi trebuie să mă duc acasă.

— Vă conduc, domnule, zise miliţianul negru. Unde mergeţi ?

— Acolo, şi arată cu mîna spre cerul întreg, spre orizontul biciuit de fulgere.

Sînt obsedat de gîndul că nu s-a mai întors cu vaporul ; drumul cu vaporul e prea încet şi liniştitor şi nu are ritmul acela violent. Am fost să întreb la societăţile de transporturi aeriene dacă există vreo legătură cu Trinidadul. Se pare că e o cursă regulată din Europa la Port Natal şi de aci la Para ; dar n-au putut să-mi spună dacă există şi o legătură aeriană de la Para la Trinidad sau cu alt loc în Antile. Deci se poate, şi accept ipoteza că omul nostru a ales calea asta ca fiind cea mai rapidă. Trebuie s-o fi ales, pentru că în cele din urmă îl vedem rostogolindu-se cu capul înainte, cuprins de flăcări, ca s-ajungă la sfîrşitul drumului său, întocmai ca un meteor, în graba cea mai înfricoşătoare. A trebuit să zboare, fixîndu-şi nerăbdător ochii pe linia orizontului ; pilotul stă nemişcat, ca şi cum ar dormi ; oh, să-i dea un pumn în ceafă, să se trezească şi să zboare mai repede ! Şi aşa, din avion în avion, asurzit, ameţit de zgomotul motorului, conştient numai de un singur lucru : graba. Pe ultimul aeroport, aproape de porţile casei, coarda zăngănitoare a vitezei a plesnit deodată. Nu se zboară, e furtună. E furios, face spume la gură — asta-i furtună ? Cîinilor, cîini păduchioşi, dac-aţi şti cum arată un uragan, acolo în sud ! Bine, deci voi lua un avion particular, oricît ar costa ; şi din nou agonia nerăbdării crispată, nebună, pumnii strînşi, dinţii

înfipți în batista de dantelă — și sfârșitul : rostogolirea, flacăra, mirosul de benzină și lacul negru al leșinului care-l acoperă compact.

Dragă doctore, m-ar bucura să-ți fac onoarea și să te zugrăvesc și pe dumneata, să-ți zugrăvesc umerii largi și cinstiți aplecați deasupra morții Cazului X. Te-am văzut lângă acest pat și totuși nu reușesc să mi te închipui bine. Dorește-mi să mă pot depărta încă o dată de la realitatea dreaptă. Am să pun lângă patul lui un tânăr zbîrlit, destul de antipatic ; ține pacientul de încheietură și-și apleacă atent căpățîna zbîrlită, sigură de sine. Frumoasa infirmieră trebuie să-și lase ochii pe chica blondă, fiindcă e îndrăgostită pînă peste urechi de tînărul doctor ; ah ! să intre în pîrul ăsta cu toate degetele și să-l smulgă, să treacă prin el ca o răsufulare gingașă. Tînărul ridică capul.

— Nu se mai simte pulsul. Soră, pune paravanul.

XXXVIII

Chirurgul termină lectura manuscrisului și, cu mișcări mecanice, îl aranjă astfel, încît nici o filă să nu iasă în afară.

Internistul veni să-l viziteze.

— Păcat, spuse el, că n-ai fost la autopsie. Un caz interesant. Omul ăsta a pățit multe. Ți-aș fi dorit să-i vezi inima.

— Mare ?

— Mare. Știi că s-au primit informații ? O depeșă de la Paris. Era avion particular.

Chirurgul ridică ochii.

— Și ?

— Nu știu cum îl cheamă, numele era mîzgălit ; dar era înregistrat cubanez.

O VIAȚĂ OBIȘNUITĂ

— Nu mai spune, se minună bătrînul domn Popel. Și zi, a murit? Dar ce-a avut?

— Scleroză, spuse doctorul scurt; a vrut să mai adauge ceva despre vîrstă, dar, uitîndu-se pieziș la bătrîn, nu mai spuse nimic.

Domnul Popel chibzui o clipă, gîndind că, slavă Domnului, la el deocamdată totul e în regulă; nu, nu simțea nimic care să-i dea de bănuît.

— Și zi, a murit, repetă el pe gînduri. Știi că n-avea nici șaptezeci de ani? Era ceva mai tînăr decît mine. Îl cunoșteam... ne cunoșteam de copii, din școală. Apoi nu l-am mai văzut pînă a venit la Praga, în minister. Cînd și cînd îl întîlneam... o dată, de două ori pe an. Era un om tare ordonat.

— Cumsecade om! spuse și doctorul, legînd mai departe micul trandafir de nuia. Eu l-am cunoscut aici, în grădină. Mă pomenesc într-o zi că strigă cineva peste gard: „Iertați-mă, care trandafir e Malus dintre cei care înfloresc?“ „Acesta e Malus Halliana“, i-am zis și l-am invitat să între. Știi cum se înțeleg între ei grădinarii. Cînd vedea că n-am altceva de făcut, se oprea aici și vorbeam despre flori. Nici n-am știut cine e și ce face pînă nu m-a chemat. Atunci i se făcuse tare rău. Dar grădina lui era frumoasă.

— Asta îi seamănă, comentă domnul Popel. De cînd îl ştiu, era un om ordonat şi conştiincios. Bun slujbaş. De altfel, despre oamenii cumsecade ştim prea puţin.

— A şi scris ceva, spuse doctorul.

— Ce-a scris?

— Viaţa lui. A găsit anul trecut la mine o biografie celebră şi mi-a spus că, odată şi odată, trebuie să se scrie şi biografia unui om simplu. Cînd s-a îmbolnăvit, s-a pus pe scris. Apoi . . . apoi, cînd s-a simţit mai rău, mi-a dat manuscrisul. Pesemne că n-avea cui să-l lase. — Doctorul sovăi o clipă. — Ți l-aş da să-l citeşti, dacă spui că aţi fost multă vreme colegi.

Bătrînul domn Popel se înduioşă.

— Ar fi foarte drăguţ din partea dumitale. Ştii, mi-ar plăcea să-i fac bucuria asta . . . — Se vedea cît de colo că bătrînul credea că-i face răposatului un serviciu. — Săracul, să-şi scrie singur biografia!

— Ți-aduc îndată manuscrisul, adăugă doctorul, rupînd cu grijă de pe tulpina trandafirului o frunză uscată. Trandafirul ăsta parcă vrea să rămînă măceş. Mereu dă cîte o floare sălbatică, pe care trebuie s-o smulgi. Doctorul se ridică. — Aha, să nu uit, ți-am promis manuscrisul acela, zise el distrat şi, neîndurîndu-se parcă să plece, mai aruncă o privire asupra grădinii.

A murit, gîndi cu strîngere de inimă domnul Popel. Înseamnă că moartea trebuie să fie un lucru cu totul obișnuit, dacă şi un om atît de ordonat a putut să moară. Cu siguranţă însă că n-a vrut să se ducă — poate de aceea şi-a scris biografia, fiindcă ținea la viață. Cine-ar fi zis : un om atît de așezat şi . . . hop, moare.

— Poftim, spuse doctorul.

Era un maldăr de foi strînse pachet, curate, legate cu o panglică, ca un teanc de acte rezolvate.

— Ce curat e scris, oftă bătrînul aproape cu evlavie. Se cunoaşte că a fost slujbaş de carieră. Ehei, pe vremea lui, domnule, nu erau maşini de scris, scriai totul de mînă ; atunci era la mare preţ scrisul curat şi caligrafic.

— Mai încolo nu-i chiar atît de curat, murmură doctorul. A şters mult şi s-a grăbit. Nici scrisul nu mai e atît de frumos şi de regulat.

Ce ciudat e, se gîndi domnul Popel ; cînd citești scrisul unui răposat, parcă ai atinge niște mîini moarte. Și în acest scris e ceva mort, n-ar trebui să le iau acasă. Nu trebuia să spun că vreau să le citesc.

— Face să fie citite ? întrebă el ezitînd.

Doctorul înălță din umeri.

I

Cu trei zile în urmă mă aflu în grădină, îngenucheat lîngă o tufă de dalii, pentru a o curăța de buruieni ; avusesem o amețală ușoară, dar asta mi se întîmpla des. Poate din pricina amețelii, locul mi se păru mai frumos ca niciodată ; firele de dalii de un roșu aprins, și dincolo de ele paniculele proaspete de taulă — era atît de frumos, încît m-a apucat amețeaua. La doi pași de mine, pe o piatră, ședea un cintezoii cu căpșorul într-o parte și mă privea cu un singur ochi : ce ești tu oare ? Nici nu mai suflam, de teamă să nu-l sperii ; simțeam cum îmi bate inima. Și deodată, nu știu cum să descriu ce-am simțit, dar am avut o senzație cumplită și certă a morții.

De fapt, nu pot spune decît atît ; cred că mă căzneam să respir, dar singurul lucru pe care-l simțeam era o teamă nemărginită. Cînd m-a lăsat, am rămas îngenucheat, cu mîinile pline de frunze smulse. S-a retras ca un val, lăsîndu-mi în suflet un sentiment de tristețe. Simțeam cum îmi tremură picioarele ; m-am dus încet să mă așez și, cu ochii închiși, îmi spuneam : iată-mă c-am ajuns și aci, s-a sfîrșit. Dar nu simțeam nici un fel de groază, ci numai uimirea că trebuia să termin într-un fel. Apoi am îndrăznit să deschid ochii și să mișc capul ; Dumnezeu, ce frumoasă mi s-a părut grădina, ca niciodată, ca niciodată ; nu, nu vreau altceva decît să stau așa, să privesc luminile și umbrele, taula înflorită și mierla care se luptă cu o rîmă. Cîndva, demult, adică ieri, mă gîndeam că primăvara viitoare am să înlocuiesc două tufe cu mure năpădite de rugină. Dar pesemne că n-am s-o mai fac și peste un an aici vor

crește răsaduri degenerare ca o lepră. Mi-ar părea rău de ele, mi-ar părea rău de multe lucruri ; totuși, mă impresionase faptul că urmează să părăsesc toate cele.

Mă chinuia gîndul că trebuie să vorbesc despre acest lucru cu menajera mea. E o femeie cumsecade, dar se supără ca o cloșcă ; va fi îngrozitor să umble de colo-colo, cu obrazul umflat de plîns, și totul să-i cadă din mîină. Numai de n-aș da loc la plictiseli și zăpăceală ; cu cît se va rezolva mai simplu, cu atît va fi mai bine. Trebuie să-mi pun lucrurile în ordine, mi-am spus, și m-am simțit cu inima ușoară ; slavă Domnului, am ce face cîteva zile. Parcă mult îmi trebuie unui văduv și pensionar ca mine să-și pună lucrurile în ordine. Probabil că n-am să mai schimb tufe de mure, nici n-am să mai întineresc în iarnă lemnul plin de lăstari al dracilei ; dar în sertarele mele va fi curat și nu va exista nimic care să amintească de vreun act nerezolvat.

Înregistrez amănuntele acelei clipe ca să fie evident cum și de ce s-a născut în mine necesitatea de *a-mi pune lucrurile în ordine*. Aveam impresia că mai trăisem ceva asemănător, și nu o singură dată. Ori de cîte ori eram transferat dintr-un loc într-altul, îmi puneam în ordine biroul pe care îl părăseam, ca să nu las nimic neterminat și la voia întâmplării ; ultima oară a fost cînd am ieșit la pensie ; de zece ori am cercetat totul, hîrtie cu hîrtie, și le-am așezat, am mai întîrziat asupra lor vrînd să le reiau, ca nu cumva vreun petec de hîrtie să fi alunecat cine știe unde sau să fi rămas nerezolvat. Am plecat să mă odihnesc după atîția ani de muncă, dar inima îmi era grea și încă multă vreme m-am gîndit cu grijă dacă n-a rămas în urma mea, Dumnezeu știe unde, vreo hîrtie rătăcită sau neconfirmată de un ultim „Văzut“.

Deci această impresie o mai trăisem de cîteva ori, de aceea mă și simțeam cu inima ușoară că pot să fac ceva ce știam ; teama îmi trecuse, iar uimirea provocată de sentimentul morții se împrăștiase pe nesimțite, devenind într-un fel cunoaștere și încredere. Cred că oamenii vorbesc despre moarte ca despre somn sau despre odihnă, pentru a-l asemăna cu un lucru cunoscut ; de aceea și speră că se vor întîlni cu dragii lor răposați ; poate și

testamentul e făcut ca moartea omului să capete importanța unei întâmplări gospodărești. Haide, nu-ți fie frică ; ne aflăm în fața unui lucru pe care îl cunoaștem bine chiar noi înșine. Îmi fac ordine printre lucruri, atît, nimic altceva ; slavă Domnului, asta nu-mi va fi prea greu.

Două zile am răscolit printre hîrtii, acum sînt așezate cum trebuie și legate cu panglici. Acolo sînt toate diplomele mele, începînd cu clasa întîi a școlii primare ; Doamne, cîți de zece sînt acolo, note pe care le-am adus acasă victorios și pentru care tata mă mîngîia pe creștet cu mîna lui plină, spunîndu-mi mișcat : „Ține-te bine, băiete !“ Actul de botez, certificatul de domiciliu, certificatul de căsătorie, decretele de numire, totul e pus în ordine, nu lipsește nimic ; cît pe-acî să le pun și numere și litere de ordine ! Toate scrisorile răposatei mele neveste ; sînt puține, fiindcă ne despărțeam rareori și pentru scurt timp. De la prieteni cîteva scrisori — și asta-i tot. Cîteva pachetele legate în sertarul mesei. Ar mai trebui să scriu pe o coală de hîrtie o cerere : X Y, funcționar de stat în retragere, cere prelungire pentru lumea asta. Vezi actele de la A la Z.

Zilele în care m-am ocupat de hîrțiile mele au fost liniștite și aproape plăcute ; în afară de durerile acelea de inimă, mă simțeam bine — poate că senzația aceasta mi-o dădeau odaia calmă, răcoroasă și plină de umbră, ciripitul păsărilor și hîrțiile vechi, așezate pe masă, în fața mea ; diplome școlare scrise caligrafic, scrisul de fată al soției mele, hîrtia scortîoasă cu decretele oficiale — le-aș reciti și le-aș aranja eu mai mult, dar viața mea fusese simplă ; îmi plăcuse dintotdeauna ordinea și niciodată nu păstram hîrtii inutile. Doamne, nici n-am ce pune în ordine, atît de obișnuită și de simplă mi-a fost viața.

Nu mai am ce aranja, dar mai există în mine — cum să spun ? — un fel de manie a ordinii. Întorc inutil ceasul după ce l-am întors cu o clipă înainte, inutil deschid sertarele ca să mai găsesc ceva uitat. Mi-aduc aminte de birourile mele de odinioară : oare n-a rămas acolo ceva neterminat și nelegat cu panglică ? Nici nu mă mai gîndesc la cînteziul care mă privea cu un singur ochi, ca și cum ar fi spus : oare ce îi fi tu ? Da, totul e pregătit, parcă aș fi gata de drum și aștept

să vină trăsura ; cînd omul se simte cu sufletul pustiu, nu știe ce să mai ia în mînă și se uită în jur nesigur, să vadă dacă n-a uitat ceva. Da, asta-i neliniștea. Mă uitam ce-aș mai putea pune în ordine, dar nu mai era nimic de făcut. Mă muncea gîndul că aș putea uita ceva important ; e o prostie, dar asta creștea, ca o spaimă, ca o apăsare a inimii. Fie, aici nu mai e nimic de aranjat ; și acum ? Atunci mi-a venit ideea că mi-aș putea pune viața în ordine. Am s-o scriu pe scurt, s-o orînduiesc și s-o leg cu o panglică.

La început gîndul ăsta m-a făcut să rîd : pentru Dumnezeu, de ce să faci asta și la ce folosește ? O viață atît de obișnuită : ce poți să scrii ? În clipa aceea simțeam c-am s-o scriu, dar continuam să mă apăr dintr-un fel de modestie, sau mai știu eu de ce ? Cînd eram copil, văzusem prin vecini o babă care trăgea să moară : mereu mă trimiteau la ea să-i duc sau să-i dau ceva la nevoie. Era o babă singuratică, n-o vedeai niciodată pe stradă sau vorbind cu cineva ; copiilor le era frică de ea, văzînd-o atît de singură. Într-o zi, mama mi-a spus : acum n-ai voie să te duci acolo, e preotul la ea și o spovedește. Nu pricepeam ce ar putea să mărturisească o băbuță atît de singură ; aveam poftă să-mi lipesc nasul de geamul ei, ca să văd cum se spovedește. Preotul a rămas la ea mult timp — misterios de mult. Cînd m-am dus și eu, după ce a plecat, bătrîna zăcea cu ochii închiși, iar fața ei avea o expresie atît de solemnă și de liniștită, încît mi s-a făcut frică. Vreți ceva ? am întrebat-o ; a clătinat din cap, atît. Acum știu că și ea *iși făcuse ordine* în viața ei. În asta stă toată sfințenia muribunzilor.

II

Ce e drept, e drept : de ce nu s-ar scrie și despre o viață obișnuită ? În primul rînd este un lucru care mă privește ; dacă aș avea cui s-o povestesc, poate n-ar mai trebui s-o scriu. Cînd și cînd, din vorbă în vorbă, omului îi scapă cîte o amintire despre ceva trecut, chiar dacă acest ceva nu e decît o mîncare făcută de maică-sa. La asemenea

amintiri, menajera mea clătina compătitor din cap ca și cum ar fi spus : „Da, da, multe ați mai pătit ! Știu. Și eu am dus o viață grea“. Cu ea nu poți vorbi despre lucruri atât de obișnuite ; prea îi place să te căineze și caută în orice doar amănuntele care o impresionează. Alții ascultă amintirile cu jumătate de ureche, nerăbdători, numai ca să intre și ei în vorbă : „Cînd eram eu tînăr, așa era...“ Am impresia că oamenii se și laudă cu amintirile ; se fălesc că în copilăria lor difteria făcea ravagii, sau că au apucat cutare vijelie de pomină, ca și cum ar avea vreun merit în toate. Poate că fiecare om vrea să vadă în viața lui ceva remarcabil, important și chiar dramatic ; de aceea îi place să te facă atent la evenimentele din timpul lui și așteaptă să devină obiectul unui interes și al unei uimiri din ce în ce mai mari.

În viața mea însă nu s-a întîmplat nimic excepțional și dramatic ; îmi amintesc doar de curgerea liniștită, firească, aproape mecanică a zilelor și anilor, pînă la ultimul punct în fața căruia mă aflu și care va fi, sper, tot atât de puțin dramatic ca și restul. Trebuie să mărturisesc că, privind retrospectiv, aflu chiar o plăcere în acest drum luminos și drept, pe care l-am parcurs ; are frumusețea lui, ca o șosea netedă pe care nu te poți rătăci. Sînt mîndru că e atât de drept și comod, pot să-l cuprind dintr-o singură privire pînă în copilărie și să mă bucur din nou de lumina lui. Ce viață frumoasă, obișnuită și neinteresantă ! Nici o aventură, nici o luptă, nimic excepțional sau tragic. Impresia e atât de armonioasă, chiar puternică, aș zice, de parcă aș privi mersul fără cusur al unei mașini. Se oprește, fără măcar să tresară ; nimic nu va scîrțîi, va merge pînă la capăt liniștită și resemnată. Așa trebuie să fie.

Întotdeauna mi-a plăcut să citesc. Cîte aventuri uimitoare nu am citit ! Cîte personaje tragice și caractere deosebite nu mi-au ieșit în cale... ca și cum nu s-ar putea vorbi și scrie decît despre cazuri și întîmplări neobișnuite, excepționale și unice ! Dar viața nu e o aventură excepțională, ci o lege comună ; ceea ce e neobișnuit, ceea ce nu ține de cotidian, e doar o scrișnire a angrenajului ei. N-ar trebui oare s-o slăvim așa cum e, normală și obișnuită ? Oare nu poate fi numită „viață“ o viață care n-a scrișnit, n-a gemut și

nimic n-a amenințat-o să-și ia zborul? În schimb, într-astfel de viață, noi am făcut o bună parte din treabă și ne-am îndeplinit toate îndatoririle, de la naștere pînă la moarte. Pot să spun că am avut în general o viață fericită și nu mă rușinez de această fericire mică și obișnuită, pe care am găsit-o în idila pedantă a vieții mele.

Îmi amintesc de înmormîntările din târgul unde m-am născut. În frunte, menestrantul cu veșmintele lui, purtînd crucea; apoi muzicanții, goarna strălucitoare, cornul, clarinetul și, dintre toate cel mai frumos, heliconul; apoi preotul în odăjdii albe cu tichia în patru colțuri, racla, purtată de șase bărbați, și mulțimea cernită, toți gravi, solemn ca niște păpuși. Și deasupra tuturor, sus, răsuna marșul funebru, strigătul goarnei, geamătul clarinetului și plînsul adînc al trompetelor îngerești; alaiul umplea străzile, tot târgul, arcuindu-se pînă spre ceruri. Toți își lăsau treburile la o parte și ieșeau în fața casei, spre a-l cinsti, înclinînd capul, pe cel dus dintre vii. Cine a murit? Un rege, un domn, vreun erou, de-l poartă atît de solemn și de sus? Nu, a fost un negustor de grîne, fie-i țărîna ușoară — cumsecade și drept om; ce să-i faci, i-a sunat și lui ceasul! Sau un rotar, sau un blănar; și-au isprăvit munca și uite-i plecați pe ultimul drum. Iar eu, cel de atunci, nu știu ce-aș fi dat să fiu băiețașul ce suna din clopoțel în fruntea alaiului, sau nu, să fiu mai bine cel pe care-l purtau oamenii acolo în coșciug. Și atîta slavă era, de parcă ar fi trecut un rege, lumea toată saluta mută drumul triumfal al unui om și vecin de treabă, și dangătele clopotelor sunau întru gloria lui, și trîmbița țipa biruitor; îți venea să cazi în genunchi înaintea lucrului mare și sfînt care se numește om.

III

Tata era tîmplar. Mi-aduc aminte: ședeam în curtea atelierului, pe grămada de talaș cald, și mă jucam cu cîrlionții de lemn ai rindelei. Franc, calfa lui tata, își arăta dinții și venea la mine cu cuțitul în mînă: hai să-ți tai

urechea ! Se vede treaba că mă porneam pe plîns, fiindcă mama dădea fuga și mă lua în brațe. Zgomotul acesta asurzitor, dar plăcut al atelierului mi-a străbătut întreaga copilărie : lovitul scîndurilor, şuieratul rindelei retezînd nodurile, foșnetul sec al talașului, scrișnetul ruginit al fierăstraiei ; mireasma lemnului, a cleiului și firnisului ; lucrătorii cu mînele suflecate, tata desenînd pe scînduri cu un creion gros de dulgher ținut între degetele lui groase. Pufnea, aplecîndu-se asupra lucrului, cămașa i se lipea de spatele lat. Ce făcea ? Păi, un dulap ; scîndură lîngă scîndură, scobiturile se îmbucau una într-alta și dulapul era gata ; tata trecea cu degetul lui mare de specialist peste lucrul terminat ; îi pipăia colțurile, și se uita pe dos — era bine făcut, neted ca oglinda. Sau cîte un coșciug ; dar coșciugul nu mai era un lucru făcut ca lumea ; se bătea repede în cuie, i se lipeau podoabele și oamenii îl lustruiau, îl lăcuiau, ca să strălucească frumos. Tata netezea scîndurile pentru coșciug numai dacă erau din lemn mai bun, stejar, de pildă, greu ca un pian.

Sus, pe stiva de scînduri, stătea un băiețel. Păi cum ! Alți copii nu pot să stea atît de sus și nu au surcele ca să se joace, nici talaș strălucitor ca mătasea. Să luăm, de pildă, pe băiatul stielarului, el nu avea nimic, cum să te joci cu niște sticle ? Să nu mai vorbim de cioburile cu care te puteai tăia la mînă, după cum spunea și mama. Sau la zugrăvi, nici acolo nu era mare lucru ; doar dacă luai pensula și mîzgăleai un perete cu ea, dar culoarea de firnis era mai grozavă, ținea mai bine. Calicule, noi avem vopsea albastră, se fălea băiatul zugravului, și toate culorile de pe lume ; dar băiețelul tîmplarului nu se lăsa cu una, cu două. Ce culori, nu vezi că e numai praf în săculețe de hîrtie ? Ce-i drept, zugravii cîntă în timpul lucrului, dar tîmplăria este o meserie mai curată. În curtea de-alături stătea un olar, acela nu avea copii. Și olăritul era un lucru frumos. Aveai ce privi, roata se învîrtea și el netezea cu degetul lutul umed ; olarul lăsa oalele în curte într-un șir lung, încă moi, și dacă nu se uita, pe ele se putea ușor întipări un deget de băiețel. În schimb, munca pietrarului nu era atît de frumoasă ; te uitai ceasuri întregi cum bătea cu maiul de lemn în daltă și tot nimic nu se vedea, tot nu pu-

teai să-ți dai seama cum din piatra aceea avea să iasă statuia unui înger îngenuncheat, cu o frunză de palmier în mână.

Sus, pe stiva de scînduri, stătea băiețelul, stivele erau ridicate pînă-n vîrfurile prunilor, te prindeai cu mîinile și gata, erai în pom. Ba și mai sus, aproape amețitor de sus ; atunci băiețelul nu mai făcea parte din curtea tîmplarului ; avea pentru el o lume întreagă, legată de cealaltă lume numai prin acest cățărat. Aici nu mai venea nici tata, nici mama, nici Franc ; și copilul bea pentru prima oară din vinul singurătății. Mai erau și alte lumi numai ale lui ; de pildă, uneori, printre scînduri lungi erau și scînduri mai scurte, un fel de cameră micuță cu pereți și cu tavan. Mirosea a rășină și a lemn încins ; aici nu putea să intre nimeni, dar pentru el și pentru lumea lui era destul loc. Sau putea înfige în pămînt surcele, ca un gard, presăra curtea cu rumeguș și risipea un pumn de boabe colorate ce închipuiau găini, iar bobul cel mare, pestriț, era cocoșul. Dincolo de curtea tîmplăriei era un gard adevărat și după el cotcodăceau cîteva găini însoțite de un cocoș auriu, adevărat, care stătea într-un picior, holbînd ochii în toate părțile, dar nu era totuna ; băiețelul stătea cinchit în mica sa împrejmuire, presăra rumeguș și striga : pui, pui, pui ! Asta se chema gospodărie și voi, cei mari, trebuia să vă prefaceți că nu vedeți nimic, ca să nu-l tulburați.

Totuși la ceva erau buni și oamenii mari : de pildă, cînd bătea de amiază clopotul din turnul bisericii, lucrătorii se opreau din tăiat, scoteau fierăstrăul din scîndură și se întindeau de-a latul pe stivele din curte, să mănînce. Atunci băiatul sărea în circa lui Franc și se așeza călare pe ceafa lui udă ; era un drept cîștigat ce făcea parte din solemnitatea zilei. Franc era mare bătauș, o dată îl mușcase pe unul de ureche, dar băiețelul n-aurise de asta ; îl diviniza pentru forța lui și pentru dreptul de a-i sta cocoțat pe ceafă în strălucirea amiezii. Mai era acolo un lucrător. Îl chema domnul Martinek ; era tăcut și slab, avea mustăți pe oală și ochi mari, frumoși ; cu el băiețelul n-avea voie să se joace, pentru că se zicea că avea oftică ; el nu știa

ce-i aia oftică, dar se speria întotdeauna când domnul Martinek se uita la el frumos și prietenește.

Apoi mai erau poveștile din lumea celor *mari*. Mama spunea : „Du-te, băiete, la brutărie și adu-mi o pîine“. Brutarul era un bărbat gras, plin de făină ; uneori îl vedeai prin ușa cu geamuri de sticlă cum se învîrtește în jurul coveții, mestecînd aluatul cu lopata. Cine ar fi zis despre el că, așa gras și mare cum era, putea să alerge în jurul albiei atît de repede, încît îi lipăiau papucii de călcîie. Băiatul ținea pîinea caldă în mîini ca pe un cine știe ce lucru sfînt ; tălpile mici i se înfundau în praful gros al drumului și el mirosea aroma ispititoare a pîinii. Sau cînd mergea la măcelar după carne ; bucățile însîngerate de carne atîrnau în cîrlige înfricoșătoare, măcelarul și măcelăreasa, cu obrații lucioși de grăsime și căldură, tăiau cu toporișca oasele trandafirii și, pleosc, cu ele pe cîntar ; cum de nu-și tăiau și degetele ? ! La băcănie era altceva : mirosea a ienibahar, a turtă dulce și a te miri ce, doamna negustoreasă vorbea încet și gingaș, cîntărind pachetelele mici cu mîrodenii ; și, în sfîrșit, mai primea pentru drum două alune, dintre care una era viermănoasă și alta uscată, dar nu era nimic, îi rămîneau două coji — dacă nu avea altceva, călca pe o coajă ca asta, și să fi văzut pocnitură !

Îmi amintesc de cei morți demult, și aș vrea să-i mai văd o dată cum îi vedeam atunci. Fiecare avea o lume numai a lui, în care trăia aparte de ceilalți ; fiecare meserie era o lume pentru sine, fiecare meserie cu alte materiale și cu alte obiceiuri. Duminica era o zi ciudată, fiindcă oamenii nu purtau șorțuri, nici mîneci suflecate, ci veșminte negre, și arătau toți la fel ; mi se păreau străini și neobișnuiți. Uneori tata mă trimitea cu carafa după bere ; în timp ce cîrciumarul turna spuma în cana umezită, mă uitam pe furiș în colț ; acolo ședeau la masa lor măcelarul, brutarul, frizerul, uneori și jandarmul, gras, descheiat la veston, cu arma rezemată de zid, și vorbeau tare. Mi se părea ciudat să-i văd în afara atelierelor și prăvăliilor lor, mi se părea puțin în afara ordinii, ceva ce nu se face. Astăzi aș spune că mă cuprindea teama numai la gîndul că aș fi putut intra în lumea lor fără uși. Poate de aceea și făceau atîta zgomot, fiindcă nu erau obișnuiți să trăiască o zi altfel decît celelalte șase.

Fiecare își avea lumea lui, lumea meseriei sale. Unii erau tabu, ca domnul Martinek sau ca nebunul satului, care mugea pe ulițe, sau ca pietrarul, mereu singur, fiindcă era tăcut din fire și făcea spiritism. Și printre aceste lumi ale celor mari, băiețelul își avea lumile lui mici, cu marginile aproape, își avea copacul, ograda de surcele, colțul printre scînduri, locuri pline de taină, în care fericirea lui era toată, neîmpărțită cu nimeni. Așezat, cu răsufllarea tăiată, asculta cum îi curg prin urechi zgomotele plăcute din jur : bătaia scîndurilor, ciocănitul pietrarului, scrișnetul pe care îl scotea tabla tinichigiului, clinchetul nicovalei la fierărie, cineva bătea o coasă, și uneori plîngea un prunc, în depărtare striga un copil, găinile speriate cotcodăceau, iar mama țipa din pragul ușii : „Unde ești ?“ Ai zice un tîrgușor ! Și cînd colo, cîtă viață, ca o apă mare ; săreai în bărcuța ta și nu suflai o vorbă, să te legene, să te poarte, pînă ameteai și ți se făcea și frică. Să te ferești de toate și să pleci aiurea în lume.

IV

Lumea copiilor e cu totul altceva. Copilul, cînd se joacă singur, uită de el și de tot ce e în jur, iar uitarea lui e în afara vremii. În jocurile copiilor e atras tot ce e în jurul lor, iar lumea lor se împarte după anotimpuri. Oricît de mult s-ar plictisi un copil, nu ți-ar juca bile vara. Bile se joacă primăvara cînd se dezgheață pămîntul. E o lege aspră și fără replică, întocmai ca aceea care poruncește ghiocelor să iasă sau gospodinelor să coacă cozonaci de Paști. Abia mai tîrziu te joci „de-a prinselea“ și „de-a v-ați ascunselea“, iar vacanța este perioada aventurilor și escapadelor, cum ar fi să prinzi greieri pe cîmp sau să te scalzi în rîu, fără să te vadă cineva. Nici un copil care se respectă cît de cît nu simte nevoia să aprindă un foc vara ; focurile se fac abia toamna, cînd se înalță zmeiele. Paștele, vacanțele și Crăciunul, tîrgurile, praznicele și hramurile sînt tare impor-

tante și de neuitat. Anul copilului are rostul lui, e împărțit cu ritualuri după anotimpuri; copilul singur se joacă cu veșniciile, pe cînd gloata de copii se joacă cu timpul.

În această gloată, băiețelul tîmplarului nu era o personalitate de frunte; era disprețuit, i se spunea că se ține de fusta mamei și că e fricos. Dar ce, n-avea el de Paști scîrțiiitoare, pe care i-o cioplise domnul Martinek, nu putea el să aibă surcele și așchii cîte ar fi vrut pentru săbii? Lemnul e ceva foarte prețios. Ce înseamnă față de toate astea băiatul sticlarului, cu bulgării lui murdari de mastic? Băiatul zugravului, da, era altceva; o dată își mîzgălise fața cu vopsea albastră și de-atunci se bucura de o deosebită prețuire. Numai că în curtea tîmplăriei era o scîndură pe care te puteai legăna, tăcut și grav, și în asta nu era o descătușare de pămînt și deci un act care-ți împlinește toate dorințele? N-are decît să-și mînjească fața cu sineală băiatul zugravului, dar el n-a fost niciodată poftit să se legene.

Jocul e joc, e un lucru grav, un lucru vrednic de respect; în joc nu există egalitate, e fie superioritate, fie supunere. Între noi fie zis, eu nu mă deosebeam prin nimic; nu eram nici cel mai tare, nici cel mai curajos și cred că din pricina asta sufeream. Totuși, jandarmul din sat îl saluta pe tata, dar pe zugrav nu. Cînd tata își punea haina neagră și lungă, ca să se ducă la primărie, îl apucam de degetul gros și mă căzneam să fac pași tot atît de mari ca și el; ia uitați-vă, măi, ce domn e tata — la înviere duce chiar unul din stîlpii baldachinului înălțat deasupra preotului; iar cînd e ziua lui, lăutarii din preajma locului vin la el și îi cîntă. Tata stă în pragul casei, de astă dată fără șorț, și primește țăntoș onorul. Iar eu, îmbătat de dulcele chin al mîndriei, mă uit după colegii mei de școală, care ascultă încremeniți, și trăiesc înfiorat acest apogeu de slavă pămîntească, ținîndu-l strîns de mînă pe tata, să vadă toți că sînt al lui. A doua zi băieții nu mai vor să știe nimic de gloria mea; sînt din nou acela care nu se face deosebit cu nimic și de care nimeni n-ascultă, decît, cine știe, dacă i-aș cheama să vie să se dea huța la noi în ogradă. Dar dinadins

n-o făceam, mai bine să nu mă legăn nici eu ; de necaz și de ciudă, îmi pusesem în gînd să-i întrec măcar la învățătură, să le arăt și eu ce pot.

Școala e și ea altă lume. Acolo copiii nu se mai deosebesc după tăticii lor, ci după nume ; acolo ți se spune Adamec ori Beran. Pentru băiețelul tîmplarului aceasta a fost o lovitură din care multă vreme nu și-a revenit. Pînă nu demult făcea parte din familie, din atelier, din casă și din ceata lui de copii ; aici ședea singur cuc printre patruzeci de băieței, dintre care pe cei mai mulți nici nu-i cunoștea ; cu ei nu avea nici o lume comună. Dacă ar fi fost cu el tata sau mama, sau cel puțin Franc sau chiar tristul și înaltul domn Martinek, ar fi fost cu totul altceva ; i-ar ține de pulpana hainei și n-ar pierde legătura cu lumea lui, ar fi simțit-o în spatele lui ca un reazăm. Îi venea să plîngă, dar se temea să nu rîdă ceilalți de el. Nu se împrietenise cu nimeni. Ceilalți se împrieteniseră după scurtă vreme, se pișcau pe sub bănci și se simțeau bine ; dar ei nu aveau acasă un atelier de tîmplărie, nici o ogradă făcută din surcele, presărată cu rumeguș, nici un uriaș ca Franc, nici un domn Martinek ; n-aveau după ce să li se facă un dor atît de cumplit. Băiețelul tîmplarului ședea în furnicarul clasei, uluit și cu inima zburată. Domnul învățător se opri lîngă el : „Tu ești un băiat cuminte și liniștit“, zise, lăudîndu-l. Copilul se înroși, iar ochii i se umeziră de lacrimile unei fericiri necunoscute pînă atunci. De atunci a devenit, în școală, băiatul cuminte și liniștit, fapt care, se înțelege, îl despărțea și mai mult de ceilalți.

Dar în viața copilului, școala înseamnă încă o experiență nouă și mare ; aici copilul se întîlnește pentru prima dată cu o ordine ierarhică a vieții. Și înainte, e drept, trebuia să asculte de cineva ; mama porunea, dar mama e a noastră, și e acolo ca să ne gătească, să ne sărute, să ne alinte ; tata uneori se burzuluia, dar alteori puteai să-i sări pe genunchi sau să-l apuci de degetul cel gros. Alți oameni mari strigau uneori sau blestemau, dar copilul nu se prea sinchisea și o lua la goană. Domnul învățător, hei, era altceva ; domnul învățător era acolo numai ca să îndrume și să poruncească. Și nu puteai fugi să te ascunzi undeva, tre-

buia să roșești și să tremuri de rușine. Și nu puteai să te atingi de pieptul lui curat ; întotdeauna era deasupra ta, inaccesibil și inviolabil. Iar domnul părinte, și mai și ; când te mîngîia el pe creștet, asta nu era numai o mîngîiere, era și o cînstire ce te ridica deasupra celorlalți, și nu mai știai ce să faci ca să-ți stăpînești lacrimile de recunoștință și mîndrie ce te podideau. Pînă atunci băiatul avusese lumea lui, iar în juru-i erau altele nenumărate : lumea brutarului, a pietrarului, a tuturor celorlalți. Însă acum lumea se împărțea din nou și altfel : era o lume sus-pusă și în ea se aflau domnul învățător, părintele și cei cărora le era îngăduit să vorbească cu ei : spițerul, doctorul, notarul și judecătorul ; și o lume obișnuită, în care erau închiși tații și copiii lor. Tații locuiau în ateliere, în dughene, și se arătau numai în praguri, ca și cum ei n-ar fi avut voie să iasă din casele lor ; pe cînd ceilalți se întîlneau în mijlocul pieței, se salutau cu o largă mișcare în arc a pălăriei și vorbeau împreună sau se petreceau pe drum. Și la cîrciumi, chiar, ei aveau o masă cu o față albă, pe cînd celelalte mese erau acoperite cu pînză roșie sau în carouri albastre ; masa lor arăta aproape ca un altar. Astăzi știu că fața aceea de masă nu era atît de curată, că preotul era un grăsun plin de bunătate și care trăsnea a mahorcă, iar domnul învățător era și el un biet holtei bătrîn cu nasul roșu ca un felinar ; dar atunci el însemna pentru mine ceva foarte înalt și de neajuns ; era prima împărțire a lumii după valori și putere.

Eram un școlar tăcut, sîrguincios, dat celorlalți spre pildă ; dar în ascuns îl admiram pe băiatul zugravului, o haimana, un zănatec, care-i făcea învățătorului zile fripte și care o dată îl mușcase de degetul cel mare pe domnul părinte. Le era, cred, teamă de el și nu știau cum să-i vină de hac. Degeaba-l băteau, băiatul le rîdea în nas ; avea o mîndrie sălbatică și nu ți-ar fi plîns orice-ar fi fost. Cine știe : poate că băiatul zugravului a avut o înrîurire hotărîtoare asupra mea tocmai pentru că nu voise să lege prietenie cu mine. Iar eu nu știu ce-aș fi dat, numai să fiu prieten cu el. Odată, naiba știe ce-a făcut, că o scîndură i-a zdrobit degetele ; copiii țipau în gura mare — el însă s-a îngălbenit doar și a strîns tare din dinți. L-am văzut cînd

se întorcea acasă, ducându-și cu mîna dreaptă stînga înșingată, ca pe un trofeu. Gloata de ștregari se ținea după el zbierînd: „Și-a zdrobit mîna, și-a zdrobit mîna“. De groază și de milă îmi ieșisem din minți, îmi tremurau picioarele, și-mi venea să leșin. „Te doare?“ l-am întrebat. M-a privit cu ochii scăpărînd de mîndrie — de mîndrie și de batjocură. „Ce-ți pasă ție?“ a scrișnit printre dinți. Mă uitam la el uluit. Ei, las'că-ți arăt eu ție, îți arăt eu ce pot! Și m-am dus în atelier, mi-am băgat mîna stîngă în striperul cu care se trăgeau scîndurile; am desfăcut șurubul, și să vedeți! Lacrimile mi-au țîșnit din ochi, așa, acum mă doare și pe mine ca și pe el; i-arăt eu lui! Am desfăcut șurubul și mai mult, și mai mult; nu mai simțeam durerea, nu mai simțeam nimic. M-au găsit leșinat, în atelier, cu degetele strivite în striper; și azi mai am paralizate ultimele articulații ale degetelor de la mîna stîngă. Acuma mîna-i zbîrcită și uscată ca o gheară de curcan, dar pe ea a rămas amintirea... de fapt, ce fel de amintire? A unei uri răzbunătoare de copil, sau a unei prietenii pătimașe?

V

Pe vremea aceea în tîrgul nostru se lucra la calea ferată. Construcția fusese începută demult și acum lucrările ajunseseră aproape; auzeam din curticea tîmplăriei cum buibuia prin părțile acelea piatra. Noi, copiii, nu aveam voie să umblăm pe acolo; pe de-o parte fiindcă se lucra cu dinamită, pe de altă parte fiindcă acolo erau fel de fel de oameni ciudați — dracul să-i ia pe „oamenii ăia“, se spunea. Prima oară m-am dus acolo cu tata; zicea să văd și eu cum se face o cale ferată. Îl țineam strîns de deget, îngrozit de „oamenii ăia“, care locuiau în barăci de lemn, pe sfori întinse între barăci atîrnau rufe zdrențuite, iar în baraca cea mai mare era cantina unde locuia o femeie grasă și afurisită care blestema toată ziua. Pe traseu, oa-

menii pe jumătate goi săpau cu tirnăcoapele; strigau ceva la tata, dar el se făcea că nu-i aude. Mai era acolo unul cu un steguleț roșu în mână. „Vezi, aici pun dinamită și aruncă stîncile în aer“, zicea tata, iar eu mă agățam de el și mai cu putere. „Nu te teme, ești cu mine“, îmi spunea el, iar eu, suspinînd fericit, simțeam că tata era foarte voinic și puternic; unde se afla el, nu puteai să pățești nimic.

Într-o zi s-a oprit la gardul nostru o fetiță zdrențăroasă. Și-a vîrît nasul printre uluci și a mormăit ceva.

— Ce spui? a întrebat-o Franc.

Fetița s-a strîmbat răutăcioasă și a mai bălmăjit ceva. Franc l-a chemat atunci pe tata. Tata s-a rozemat de gard și a întrebat-o:

— Ce vrei, fetițo?

Fetița a început să vorbească și mai repede.

— Nu pricep, a spus tata serios, ce neam de om ai mai fi și tu? Stai nițel! — Și-a chemat-o pe mama. — Ia te uită ce ochi are copilul ăsta.

Avea ochi mari cu gene foarte lungi.

— Ce frumușică e, a rostit mama cu uimire. Vrei să mănînci?

Fetița n-a răspuns, ne privea cu ochii ei mari. Mama i-a adus o felie de pîine cu unt, dar micuța a scuturat din cap.

— O fi italiancă sau unguroaică, își dădu părerea, nesi-gur, tata. Cine știe ce-o fi vrînd. Și se duse după treburi. După ce plecă, domnul Martinek a scos din buzunar un ban și, fără un cuvînt, l-a întins fetei.

A doua zi, cînd m-am întors de la școală, fata era iar lingă gardul nostru.

— O fi venit după tine, a zis Franc rîzînd, și eu m-am făcut roșu ca racul.

Nici nu mă uitam la ea, deși scosese din ceva ce-ar fi putut să fie buzunar un ban strălucitor și se uita la el ca să mă momească. Am luat o scîndură, am pus-o pe o stivă de-a curmezișul, ca să fac un leagăn și m-am așezat la unul din capete; ce-mi pasă mie că celălalt capăt se înalță către cer; întors cu spatele, sfidam lumea întreagă, încrun-tat și furios. Și deodată scîndura a început să se ridice ușurel cu mine, și nu m-am uitat, și mă sufoca o fericire fără de margini, dureroasă aproape. Mă ridicasem pînă la o înăl-țime amețitoare, și m-am înclinat ca să trag cumpăna

în partea mea, spre pământ, iar celălalt capăt răspundea ușor și gingaș ; fetița ședea acolo, călare pe scîndură și nu zicea nimic, se legăna tăcută, solemnă, iar în fața ei băiatul se legăna tot atît de solemn și de tăcut ; nu se priveau, dar se dăruiau acestei legănări cu trup și suflet ; fiindcă se iubeau ; oricum, băiatul iubea și, deși nu știa să-i spună iubire, era plin de iubire ; era și chinuitor și dulce totodată, și așa se legănau fără să-și vorbească aproape, ca într-un ritual, cît mai încet, ca să fie cît mai solemn.

Ea era mai înaltă și mai mare decît mine, avea părul negru și era întunecată ca o pisică neagră, nu știu cum o chema și de ce neam era. I-am arătat ograda mea făcută din surcele, dar nici nu s-a uitat la ea, pesemne nu pricepuse că bobii erau găini, găinile mele ; asta m-a durut grozav și din clipa aceea ograda își pierdu tot farmecul. În schimb a prins și a strîns la sîn pisicuța vecinului, care se uita la noi speriată, cu ochii holbați ; dintr-un căpețel de sfoară a împletit apoi, între degete, o stea, parcă ar fi făcut o vrajă. Băiatul nu poate iubi într-una, iubirea e ceva prea greu, prea lung ; din cînd în cînd mai trebuie să uite de ea, s-o preschimbe într-o simplă prietenie. Băieții își băteau joc de mine că mă împrietenesc cu fetele ; era un lucru sub demnitatea lor ; am suportat disprețul cu curaj, dar prăpastia dintre mine și ei creștea. O dată, fata l-a zgîriat pe băiatul șelarului ; ne-am luat la bătaie, însă a intervenit băiatul zugravului care a spus, trufaș, printre dinți :

— Lăsați-o în pace, nu-i decît o fată !

Și a scuipat în lături ca un bărbat. Măcar atunci să-mi fi făcut semn, să mă duc după el, în loc să mă iau după fetișcana aceea oacheșă ! Dar mi-a întors spatele, pornindu-și banda spre noi izbînzi. Jignirea asta și gelozia mă scosese din fire.

— Să nu-ți închipui, i-am spus fetei, dacă ar fi sărit la mine i-aș fi arătat eu !

Dar fata ce să înțeleagă ! A scos limba în urma lor, și se purta ca și cum ea mă ocrotea pe mine.

Era vacanță și uneori colindam împreună zile întregi ; abia pe înserat, domnul Martinek o lua de mină și o ducea dincolo de rîu, spre barăci. Uneori nu venea ; atunci, de

deznădăje, nu ştiam ce să mai fac ; intram cu cite-o carte în mână în vizuina mea dintre scînduri şi mă prefăceam că citesc. Din depărtare se auzeau strigătele băieţilor, din a căror tagmă fusese izgonit, şi bubuiturile stîncilor aruncate în aer cu dinamită. Domnul Martinek se apleca, de parcă ar fi numărat scîndurile şi mormăia milos :

— Cum, azi n-a venit ?

Mă prefăceam că n-aud şi că citesc cu rîvnă ; dar simţeam aproape cu plăcere că inima îmi sîngerează şi că domnul Martinek ştie bine ce-i cu mine. O dată n-am mai răbdat şi am plecat după ea ; era o aventură teribilă ; a trebuit să trec puntea peste riul care în ziua aceea mi s-a părut înspăimîntător, şi mai sălbatic ca niciodată. Inima îmi bătea tare şi mergeam ca prin vis către barăcile ce păreau pustii ; numai cantiniera, o cumătră grasă, ţipa pe undeva, iar o femeie în cămaşă şi fustă întindea rufe, căscînd tare şi lung, cum făcea cîinele măcelarului. Fetiţa cea oacheşă şedea în faţa unei barăci pe o lădiţă şi cosea ceva. Clipea des din genele ei lungi şi era atît de atentă, încît din cînd în cînd îşi scotea afară vîrfurile limbii. Fără nici un moft, îmi făcu loc lîngă ea şi începu să vorbească repede şi frumos, în limba ei străină. Niciodată n-am avut senzaţia că sînt atît de infinit de departe de casa mea ; parcă eram pe altă lume, parcă niciodată n-aveam să mă mai întorc acasă ; era ceva disperat, însă eroic. M-a luat de după gît cu braţul ei subţire şi gol şi mult timp mi-a şoptit ceva la ureche, şi buzele ei umede mă gîdilau ; poate că în limba ei străină îmi spunea că mă iubeşte, iar eu eram mort de fericire.

Am intrat în baraca în care locuia ; era încinsă la soare, de nu puteai să-ţi tragi sufletul, şi mirosea ca un coteţ de cîine. De un cui atîrna o haină bărbătească, pe jos se vedeau împrăştiate zdrenţe şi, în loc de mobilă, nişte lăzi. Era semiîntuneric şi ochii ei aţintiţi asupra mea îi vedeam atît de aproape, şi totul părea atît de frumos, că-mi venea să plîng, nu ştiu de ce : de dragoste, de neputinţă sau de frică. Se aşezase pe o ladă, cu genunchii adunaţi la gură, şi îmi şoptea ceva, ca un cîntec, şi mă privea cu ochii aceia fieşi şi largi, ca o vrăjitoare. Vîntul trînti uşa, şi deodată se făcu întuneric beznă ; era cumplit,

inima îmi bătea mai-mai să-mi sară din piept și nu știam ce-o să se întâmple; în întuneric am auzit un foșnet și ușa s-a deschis, fata stătea în prag și privea nemișcată afară. Apoi s-a auzit o bubuitură în sectorul unde se dinamita, și a făcut și ea: „Bum“. Deodată se înveseli și îmi arată ce poate ea să facă cu o sfoară; Dumnezeu știe de ce începu să se poarte față de mine ca o mamă, sau ca o doică; m-a luat chiar de mână vrînd să mă ducă acasă, ca pe un ținc. M-am smuls din mîna ei și m-am pornit să fluier cît mai tare, ca să vadă de ce sînt în stare; m-am oprit și pe punte și am scuipat în apă, asta ca să-i arăt că sînt mare și că nu mi-e frică. Acasă m-au întrebat pe unde am hoinărit; am mințit, dar fiindcă mințeam des și cu ușurință ca orice copil, am simțit că de data asta minciuna mea era mare și grea; de aceea mințeam cu zel și în pripă — și mă mir că nu și-au dat seama.

A doua zi fata a venit ca și cum nimic nu se întîmplase și încercă să fluiera cu buzele țuguiate; am învățat-o cum să facă, jertfind o părticică din superioritatea mea: prietenia e lucru mare. În schimb, cînd mă duceam după ea la barăci, îmi era mai ușor; ne fluieram unul altuia de la depărtare, fapt care întări și mai mult prietenia noastră. Ne cățăram undeva, într-o parte, de unde se vedeau lucrînd săpătorii, ea se juca cu pietre la soare ca o viperă, în timp ce eu priveam acoperișurile orășelului și cupola, ca un bulb, a bisericii. Ce departe era! Acolo unde se vedea acoperișul de carton asfaltat, era atelierul de tîmplărie; tata pufnea, măsurînd ceva pe scînduri, domnul Martinek tușea, iar mama, în prag, clătina din cap: pe unde-o fi umblind vînturaticul ăla de băiat? Pe aici, pe undeva, eram ascuns; aici, în partea asta însorită a rîului, unde cresc în voie scaieții, lumînărica și laptele-cucului; aici, de cealaltă parte a rîului, unde răsunau tîrnăcoapele, bubuia dinamita și totul era diferit. Aici, unde locurile erau tainice, de unde se vedea totul, și unde nimeni nu vedea. Jos pusaseră șinele și cărau pietre și pămînt în vagonete; cîte un om sărea în vagonet și acela pornea singur pe șine; mi-ar fi plăcut și mie și aș fi vrut să am și eu pe cap un asemenea turban dintr-o batistă roșie. Și să locuiesc într-o colibă de lemn! Domnul Martinek mi-ar fi făcut

una. Fata oacheșă se uita fix la mine, ce caraghios era că nu puteam să-i spun nimic. Am încercat să-i vorbesc într-o limbă misterioasă : „Eu ci ți-aș ci spuci neci ce civa ci“, dar n-a înțeles nici așa. Nu ne rămânea decît să ne scoatem limbile și să facem unul după altul cele mai grozave grimase, ca să ne manifestăm înțelegerea gândurilor. Sau să aruncăm împreună pietre ? În clipa aceea era rîndul limbilor scoase ; limba ei era agilă și subțire ca limba roșie de șarpe ; în genere limba e ciudată, de aproape pare făcută numai din ghimpi trandafirii. Jos se auzeau strigăte, dar acolo erau veșnic strigăte. Cine se poate uita în ochii altuia mai îndelung ? Ce ciudat ! Ochii ei par negri, dar de-aproape au în ei niște luciri parcă aurii și verzi ; capul, acela din mijloc, eram eu. Și, deodată, acești ochi i s-au rotunjit de spaimă, a sărit, a strigat ceva și a luat-o la goană.

Jos pe traseu se mișca spre cantină un grup de oameni zăpăciți. În urma lor n-au mai rămas decît tîrnăcoapele aruncate.

Seara se povestea cu spaimă prin tîrg că unul din „oamenii ăia“ îl înjunghiasse într-o ceartă pe supravegheatorul echipei ; se spunea că l-au luat jandarmii cu lanțurile de mîini și că îl urma copilul lui.

Domnul Martinek își întoarse spre mine ochii lui mari, frumoși, și făcu un semn cu mîna. „Cine știe, care dintre ei a fost, șopti el. Oamenii ăștia în fiecare clipă sînt în alt loc“.

De atunci n-am mai văzut-o. De tristețe și părăsire citeam ce-mi cădea în mîină, ascuns acolo, printre scînduri. „Ce băiat cuminte ai“, spuneau vecinii, iar tata cu părintească modestie răspundea : „Măcar de s-ar alege ceva de el !“

VI

Pe tata îl iubeam fiindcă era puternic și simplu. Cînd puneai mîna pe el, ți se părea că te rezemi de un zid sau de un stîlp. Eu îmi închipuiam că e cel mai voinic dintre

toți oamenii ; mirosea a tutun ieftin, a bere și a nădușeală, și făptura lui masivă îmi dădea un fel de voluptate și siguranță, încredere și forță. Uneori se înfuria, atunci era cumplit, tuna ca o furtună, dar cu atât mai bine era când, după aceea, puțin speriat, îi săream pe genunchi. Nu vorbea mult, și când o făcea, nu vorbea despre el ; numai să fi vrut și ar fi putut povesti despre faptele mari, vitejești, pe care le făcuse, iar eu mi-aș fi pus palma pe pieptul lui puternic și păros, ca să aud cum bubuie. Trăia și se risipea în tâmplăria lui ; era foarte econom, fiindcă măsura banii prin munca pe care o făcea ca să-i aibă. Îmi amintesc cum uneori, duminica, scotea dintr-un sertar carnetul de economii și se uita în el ; era ca și cum s-ar fi uitat plin de mulțumire la o grămadă de scînduri zdravene, sănătoase, frumos rînduite ; în asta e, băiete, o grămadă de muncă și de sudoare. Să cheltui banii era ca și cum ai risipi un lucru gata terminat ; era păcat. Și ce faci, tată, cu banii ăștia strînși ? Pentru bătrînețe, mi-ar fi răspuns el ; așa se spune, dar nu e numai asta ; banii sînt făcuți ca prin ei să se vadă munca, cîntea vieții, sîrguința și renunțarea. Aici poți să citești rezultatul unei vieți întregi, aici stă scris că am trăit cu sîrg și am economisit cum se cuvine. A venit și vremea când tata a ajuns la bătrînețe ; mama dormea de mult în cimitir sub placa de marmură care costase o groază de bani, după cum spunea tata cu pioșenie, iar eu aveam o situație frumoasă ; dar tata tot își mai tîrîia picioarele grele și umflate prin curtea tâmplăriei, în care nu mai era nimic de făcut, economisea, calcula ; și duminica, singur-singur în casă, își scotea carnetul de economii și se uita la totalul în cifre al vieții lui cînstite.

Mama nu era atât de simplă ; era mult mai sentimentală, mai impulsivă și mai nestăpînită în dragostea pentru mine ; se întîmpla cîteodată să mă strîngă la piept gemînd — tu, singurul meu copil, mi-aș da și sufletul pentru tine ! Mai tîrziu, cînd mă făcusem mărișor, dragostea ei mă stînjenea întrucîtva ; mă îngrozeam la gîndul că prietenii ar putea să vadă cu ce pornire mă sărută mama ; cît eram mic, dragostea ei copleșitoare mă ținea într-un fel de sclavie sau de subjugare, o iubeam grozav. Cînd plîngeam și ea mă lua în brațe, aveam senzația unei destrămări ;

tare îmi plăcea să suspin pe gîtul ei moale, udat de lacrimi și de saliva gurii de copil ; mă străduiam din răspuțeri să suspin pînă ce totul se topea într-o șoaptă fericită și domoală : măicuță ! măicuță ! În general, de mama era legată nevoia de a plînge și de a fi răsfățat, prea marea nevoie de a mă desfăta în durerea mea. Abia cînd am devenit bărbat de cinci ani, m-am împotrivit manifestărilor ei, socotite prea femeiești ; cînd mă strîngea la piept, întorceam capul și mă gîndeam de ce-o fi făcînd așa ; cu tata era mai bine, mirosea a tutun și a forță.

Deoarece era peste măsură de sensibilă, toate întîmplările îi trezeau în suflet accente dramatice ; micile certuri familiale sfîrșeau cu ochii umflați și cu tăceri tragice ; iar tata, trîntind ușile, se apuca de treabă cu o îndărătnicie furioasă, în timp ce din bucătărie striga către cer o tăcere cumplită și plină de suspine. Îi plăcea să creadă că sînt un copil slab, că s-ar putea să mi se întîmple o nenorocire sau că aș putea să mor. (De fapt îi murise primul copil, necunoscutul meu frățior.) De aceea alerga mereu după mine să vadă unde sînt și ce fac ; mai tîrziu mă încruntam bărbătește cînd mă dădăcea și îi răspundeam în silă, uneori obraznic. Și mă întreba mereu : N-ai nimic ? nu te doare burta ? La început m-am simțit măgulit : omul devine atît de important, cînd se îmbolnăvește și i se pun comprese ; și mama strîngea tremurînd copilul la piept, spunîndu-i : tu, comoara mea, nu trebuie să mori ! Sau mă ducea de mînă la un loc unde se făceau minuni, să se roage pentru sănătatea mea ; jertfa Fecioarei Maria mici sîni de ceară, zicînd că sînt slab de piept. Mă rușinam cumplit că jertfește pentru mine sîni de femeie, mă simțeam umilit în mîndria mea de bărbat ; era un pelerinaj ciudat, mama se ruga încet sau suspina cu ochii ficși și plini de lacrimi, simțeam în mod nelămurit și chinuitor că nu era vorba numai de mine. Apoi îmi cumpăra un corn, care desigur era mai bun și mai dorit decît cornurile de acasă ; totuși drumurile astea nu-mi plăceau. În amintire mi-a rămas numai că mama era totdeauna preocupată de boli și de dureri. Cred că și astăzi mi-ar plăcea să mă rezem de tata, să-i simt mirosul de tabac și de bărbat. Tata era ca un stîlp.

Nu e nevoie să-mi înfrumusețez copilăria. Căminul nostru era un cămin obișnuit și bun ca alte mii de cămine; îl respectam pe tata și o iubeam pe mama, și de! mi-a mers bine pe pământ. Au făcut din mine un om cumsecade care să le semene; eu nu eram atât de puternic ca tata, nici atât de mare în dragoste ca mama, dar cel puțin eram muncitor și cinstit, sensibil și într-o oarecare măsură ambițios — ambiția asta cu siguranță că venea de la mama. Și vezi, a fost și ambiția bună la ceva; alături de omul care se străduia mai era în mine altul care visa. Cu siguranță că întoarcerea mea în urmă, ca să-mi privesc trecutul ca într-o oglindă, nu e o moștenire de la tata; tata era pe de-a întregul pozitiv; n-avea timp pentru nimic, decât pentru prezent, fiindcă el trăia prin muncă. Amintirile și viitorul aparțin acelor care sînt înclinați spre visare și care se ocupă mai mult de ei înșiși. Și asta o moșteneam de la mama. Acum, cînd mă uit ce a fost în mine de la tata și ce de la mama, cred că amîndoi m-au însoțit toată viața, că și astăzi sînt un copil care are lumea lui tainică, în timp ce tata lucrează și calculează, iar mama mă urmărește cu privirea plină de spaimă și dragoste.

VII

Fiindcă învățam bine, eram ursuz și-mi plăcea să stau singur cu o carte în mînă, tata mă dădu la școală; de altfel, lucrul acesta se înțelegea de la sine, deoarece respecta pe domni, iar parvenirea era pentru el ținta cea mai firească și mai importantă a unui om cumsecade și a urmașilor lui. Am observat că cei mai viguroși copii (în sensul unei cariere în viață) se ridică din acele pături de mijloc zeloase, care, modest și cu abnegație, au început să pună baza unei anumite pretenții de viață bună; ridicarea noastră e împinsă de silințele părinților noștri. Pe atunci nu aveam idee despre ceea ce aș fi vrut să fiu; mă gîndeam poate la ceva mareț, cum era acrobatul pe sîrmă, care se legănase într-o seară deasupra pieței, sau la dragonul pe

cal, care se opri se o dată la gard și întreba ceva pe nemțește ; mama îi dădu un pahar cu apă, dragonul salută, calul dansă și mămica se făcu roșie ca un trandafir. Aș fi vrut să fiu dragon, sau chiar un conductor care trîntește ușa trenului și apoi, cu o nemaipomenită eleganță, se leagănă pe trepte pînă ce trenul se pune în mișcare. Dar omul nu știe ce trebuie să facă spre a deveni conductor sau dragon. Într-o zi, tata m-a anunțat mișcat că a venit vremea ca, după vacanță, să mă dea la studii ; mama plîngea, iar domnul învățător îmi spunea la școală să fiu mîndru că voi deveni un om învățat ; domnul preot mi-a și zis : „Servus, studentule“. M-am împurpurat de mîndrie, totul era atît de solemn, mă rușinam să mă mai joc și, cu o carte în mînă, trist și îngîndurat, mă pregăteam să intru într-o anume gravitate băiețească.

Ciudat, cei opt ani de liceu, care au urmat, au fost complet neinteresanti — cel puțin în comparație cu copilăria de acasă. Copilul trăiește din plin, nu-și consideră copilăria ca un moment prezent, ceva temporar, trecător ; și e acasă ; casa pentru el e un personaj important, care îi umple locul și îi dă stabilitate. Și iată că într-o bună zi băiatul e mutat din sat într-o școală din oraș. Opt ani printre oameni străini, fiindcă străini erau toți pentru el ; acolo nu mai era acasă, era musafir și niciodată nu putea să se simtă sigur pe el, să se gîndească că face și el parte de acolo. Se simțea cu totul și cu totul neînsemnat printre oamenii aceia străini și i se amîntea mereu că nu era nimic deocamdată : școala și tot ce era în jur îl făcu să se simtă mic, umil, insignifiant, sau — uneori, mai tîrziu — să se revolte furios împotriva dascălilor și a disciplinei școlare. Se gîdea că tot ce se petrece nu-i decît începutul pentru ceea ce urma să vină ; clasa întîi nu era decît o pregătire pentru clasa a doua, iar elevul din clasa a patra nu se năștea decît ca să treacă într-a cincea, bineînțeles dacă va fi destul de atent și sîrguincios. Toți acești opt ani lungi nu erau decît pregătirea pentru maturitate și abia după ei, cînd deveniai student, începea adevărata învățătură. Vă pregătim pentru viață, predicau domnii profesori, ca și cum ceea ce se întîmpla în fața lor, în bănci, nu era o viață demnă de acest nume. Viața

era ceea ce venea după maturitate, și asta înțelegeau toți copiii; păraseam școala ca niște prizonieri eliberați, în loc să ne întristăm că ne despărțim și ne luăm rămas bun de la copilărie.

Poate de aceea amintirile noastre din școală sînt fragmentare și șterse; și totuși cîtă putere de înțelegere în toți acești ani! Cît de precis și de viu îmi amintesc de profesorii mei, de ridicolii, de pedanții pe jumătate nebuni, de bunii profesori care încercau zadarnic să stăpînească hoarda dezlănțuită a băieților; și de cei cîțiva bărbați învățați și generoși, la picioarele cărora și un copil înțelegea că nu e vorba de pregătire, ci de cunoaștere și că în clipa aceea cineva devenea ceva. Îmi revăd și colegii, băncile crestate, coridoarele vechii clădiri, *scholarum piarum*, o mie de amintiri, pe care le trăiesc ca în vis; și e ciudat cît de lipsiți de viață și sens au putut fi toți acești ani de școală luați laolaltă; au fost anii unei tinereți trăite în pripă și superficial, numai ca să treacă timpul mai repede.

Sau, cît de lacom și de puternic trăia băiatul în anii aceia tot ce nu era școală; tot ce nu era „pregătire pentru viață“, ci viața însăși, fie că era prietenie sau așa-numita prima dragoste, conflicte, lecturi, crize religioase sau ștregării. Aci exista ceva în care te puteai afunda cu totul și care era al tău încă de atunci, și nu abia după maturitate sau abia, cum se spunea la școală, cînd „erai gata“. Cred că cele mai multe din aceste zguduri lăuntrice și prostii ale tinereții, trăite în serios, sînt rezultatul acestei vieți cu caracter de provizorat, hărăzită adolescenților. Este aproape o răzbunare pentru că nu sîntem luați în serios. Revolta împotriva acestui provizorat cronic ne mină să trăim, fie și puțin, însă cît mai plin și mai adevărat. De aceea se întîmplă așa; de aceea anii tinereții, atît de confuzi și de dureroși, frîng ștregăria și tragica, surprinzătoarea gravitate copilărească. Viața nu merge în așa fel, încît copilul să devină bărbat pe nesimțite, treptat; în copii se nasc brusc bucăți de om, teribil de întregi și sîngeros de maturizate; ele nu se pot aduna la un loc, în copil nu e nimic organizat; totul se petrece fără șir și logică, încît pare aproape o nebunie.

Din fericire, noi, bătrînii, ne-am obișnuit să privim acest lucru cu indulgență, iar băieților, care vor de la bun început să ia viața în serios, le dăm să înțeleagă, cu blîndețe, că totul trece.

(Ce grosolănie să vorbim de fericirea de a fi tînăr ! Desigur că ne gîndim la dinții noștri sănătoși de atunci și la stomacurile noastre zdravene ; ce importanță mai are că pentru una sau alta ne-a durut sufletul ! Să ai în fața ta atîta viață ca atunci, ai accepta-o fără a sta pe gînduri, fie ce-ar fi. Eu știu că pentru mine a fost de fapt timpul în care mă simțeam părăsit și mi-era dor de toată lumea ; dar mai știu că aș prinde această tristețe cu amîndouă mîinile — ce-ar mai conta, dacă m-ar dura iarăși sufletul atît de mult !)

VIII

Toate acestea nu mi se întîmplau numai mie, ci fiecărui băiat, atît că eu eram mai puțin furtunatic și nu mă manifestam ca alții. În primul rînd o mare parte din această vînzoleală a tinereții mi se împrăstia în dorul permanent de-acasă, în însingurarea băiatului de la țară aflat într-un loc străin și oarecum superior. Tata făcea economie, mă dăduse în gazdă în familia unui croitor sărac, copleșit de griji ; acolo am simțit pentru prima dată că sînt un elev lipsit, aproape sărac, căruia îi e sortit să rămînă modest și să stea deoparte. Eram un băiat de la țară, rușinos, care știa că e disprețuit de îndrăzneții domnișori de la oraș ; cît de acasă se simțeau ei, cîte știau și cîte lucruri aveau de împărțit împreună ! Fiîndcă nu puteam intra în mijlocul lor, îmi pusesem în cap cel puțin să mă disting la carte ; la școală devenisem un toțilar, care își găsisese un sens al vieții, un fel de revanșă, un fel de victorie în faptul că trecea dintr-o clasă într-alta, *summa cum laude*, urmărit cu dezgust de colegi, pentru că ei vedeau în sîrguința mea doar un arivism nesuferit. Iar eu mă îndîrjeam și îmi toceam lecțiile cu pumnii peste

urechi, în zăpușeala uscată a mașinilor de călcat ale croitoriei, în izurile bucătăriei, în care nevasta croitorului, răsuflînd greu, gătea o veșnică mîncare acră și fără culoare. Învățam pînă la tîmpeală ; oriunde mă duceam, buzele îmi tremurau într-o permanentă repetare a lecției ; dar ce triumf adînc și tăcut la școală, cînd după un răspuns bun mă așezam în bancă în liniștea morocănoasă și plină de dezgust a clasei ! Nici nu mă uitam la ei ; dar simțeam cum mă urăsc toți. Această mică ambiție m-a ajutat să trec peste criza și peste zbuciumul adolescenței ; fugeam de mine însumi cînd învățam pe dinafară Insulele Sunde sau verbele neregulate grecești. Îl recunoșteam în mine pe tata cum stătea aplecat peste scînduri pînă ce începea să geamă de atîta atenție și zel ; pe tata, cercetînd cu degetul mare lucrul terminat : e bun, n-are nici un defect. Apoi nu mai vedeam să citesc, cădea amurgul, prin fereastra deschisă se auzea sunînd la cazarmă stingerea ; în rama ferestrei stătea un băiat cu ochii arzători și se îneca în tristețea lui cumplit de frumoasă și de chinuitoare. De fapt, de ce ? Acest sentiment nu avea nume, era atît de mare și de adînc, încît în el se pierdeau toate acele înțepătoare ale micilor insulte și înjosiri, insuccesele și deziluziile ce se împlîntau de pretutindeni în băiatul lipsit de îndrăzneală. Da, acum o recunoșteam pe mama, în această revărsare de durere și dragoste. Tot ce era concentrare și muncă era tata ; tot ce era sensibilitate și gingășie era mama ; cum să așeze și să împartă aceste simțiri în pieptul lui îngust de băiat ?

O vreme am avut un coleg de care mă lega o prietenie fanatică ; era un băiat de la țară, mai vîrstnic decît mine, cu puf blond pe barbă, gingaș și uluitor de lipsit de har ; maică-sa îl făgăduise lui Dumnezeu ca jertfă de mulțumire pentru însănătoșirea tatălui și el trebuia să devină preot. Cînd îl strigau la lecție, era o tragedie și o adevărată panică pentru bunăvoința lui ; tremura ca o frunză și nu era în stare să bilbîie nici un cuvînt. Îl învățam, mă chinuiam să-l ajut ; mă asculta cu gura deschisă și mă fixa cu ochii lui frumoși, divinizîndu-mă. Cînd îl ascultau, sufeream pentru el nebunește, într-un fel ce nu se poate exprima ; toată clasa încerca să-l ajute și să-i sufle, pînă

și eu intrasem în grațiile colegilor, mă pișcau întrebându-mă, hei, ia spune, cum e cutare lucru? Apoi se așeza, roșu și distrus; mă duceam la el cu ochii în lacrimi și încercam să-l mângâi, spunându-i: uite, a fost ceva mai bine, aproape ai spus lecția, lasă, să vezi, are să meargă! La teze îi trimiteam subiectul scris pe o hîrtie răsucită — stătea în colțul celălalt al clasei; ștafeta mea călătorea din mîna în mîna și nimeni n-o desfăcea: era pentru el; tine-rețea e brutală, dar și cavaleriească. L-am tras cu puteri unite pînă în clasa a treia, apoi a căzut definitiv, a plecat acasă și mai tîrziu am auzit că s-a spînzurat. Băiatul ăsta a fost poate dragostea cea mai mare și mai pasionată a vieții mele. Mi-am amintit de ea, mai tîrziu, cînd am citit despre motivele sexuale ale prieteniei la tineri. Dumnezeu, ce prostie! Ne dădeam mîna cu greu, ne-îndeminatie, și trăiam faptul uimitor, aproape zdrobi-tor și coplesitor, că sîntem suflete; eram plini de fericire că puteam privi aceleași lucruri. Aveam impresia că învăț pentru el, ca să-l ajut; atunci a fost singura vreme cînd am învățat cu plăcere și cînd totul avea un sens. Și astăzi îmi mai aud glasul insistent, plin de ardoare: „Mai re-petă după mine: Plantele fanerogame se împart în...“ „Plantele se împart în fanerogame“, mormăia marele meu prieten cu un glas deja bărbătesc, privindu-mă cu ochii devotați, curați și credincioși de cîine.

Ceva mai tîrziu am avut o altă dragoste, avea patru-sprezece ani și eu aveam cincisprezece; era sora unui coleg, care căzuse la latină și greacă, mare derbedeu, bun de nimica. Într-o zi, pe culoarul școlii mă aștepta un domn cu haine ponosite, trist și ușor băut, își scoase pălăria și se prezentă drept cutare și cutare; în timpul ăsta îi tremura barba; începu să spună că a auzit că sînt un elev admirabil și deci dacă n-aș vrea să fiu atît de bun că să-l ajut puțin la greacă și la latină pe fiul său. „Nu pot să-i plătesc meditator, zise el bîlbîindu-se, dar dacă ați fi atît de amabil, domnule...“ — Îmi spusese „dom-nule“, era de-ajuns, puteam să cer mai mult? M-am apucat cu entuziasm de noua mea ocupație și am încercat să învăț cu această pușlama ciufulită. Era o familie ciudată, tatăl era veșnic la birou sau bea, iar mama cosea cu ziua

pe la oameni, sau mai știu eu ce făcea; locuiau într-o stradă strîmtă, rău famată, unde, o dată cu seara, ieșeau în fața casei fete grase și bătrîne, legănîndu-se ca rațele. Băiatul nu prea stătea pe-acasă; surioara lui mai mică era o fată curățică, timidă, cu fața îngustă, cu ochii deschiși, bulbucați, de mioapă, pe care veșnic îi ținea plecați peste vreo broderie sau vreun ajur. Cu cartea a mers jalnic, băiatul nu se hotăra să învețe, și gata; în schimb eu mă îndrăgostisem pînă peste urechi de fata aceea timidă, care ședea liniștită lîngă măsuță, cu cusătura vîrită în ochi. Mereu își ridica ochii brusc spre mine și se speria, apoi printr-un surîs tremurător încerca într-un fel să se scuze. Băiatul nici nu-și mai făcea exercițiile pe care i le dădeam, îmi permitea cu generozitate să-i fac eu lecțiile și pleca la treburile lui. Mă cocoșam peste caiete, ca și cum mi-ar fi dat cine știe cît de lucru; cînd ridicam capul, fata pleca repede ochii, roșie pînă la rădăcina părului; cînd vorbeam, ochii ei aproape strigau de teamă, iar pe buze îi tremura un surîs jalnic și timid. Nuaveam ce ne spune, totul era foarte încurcat, pe perete ticăia pendula și, în loc să bată, horcăia; uneori nu știu cu ce simț afluam că, din senin, fata începea să respire mai repede și să tragă mai iute acul pe cusătură; atunci începea și mie să-mi bată inima tare și nu îndrăzneam să ridic capul; răsfoiam aiurea în caietele băiatului ca să fac totuși ceva. Îmi era rușine de timiditatea mea și mă gîndeam: mîine am să-i spun ceva ca să vorbească cu mine. Aveam în cap o sută de convorbiri, chiar și ceea ce mi-ar fi putut răspunde; de pildă: arată-mi și mie cusătura, pentru ce o faci? sau... ceva asemănător. Dar cînd mă găseam acolo și urma să vorbesc, începea să-mi bată inima, mi se strîngea gîtul și nu-mi ieșea o vorbă din gură; ea ridica ochii plini de spaimă, iar eu mă încovoiam peste caiete, bombănind cu glas bărbătesc cîte ceva despre lecția plină de greșeli. Și totuși, întorcîndu-mă acasă, sau la școală, nu mă gîndeam decît la ce-am să-i spun și ce-am să fac; cum am s-o mîngîi pe păr, cum am să dau meditații și-o să-i cumpăr un inel și-o s-o salvez din această casă, cum am să mă așez lîngă ea, luînd-o de după gît și nu mai știu ce. Cu cît mă gîndeam

mai mult, cu atît mai tare îmi bătea inima și, neputincios, cădeam în panica încurcăturilor. Băiatul ne lăsase singuri ostentativ ; ai să-mi suflă, spuse el cu gînd exploziv și o șterse de-acasă. Altă dată mi-am zis : acum o sărut, acum o sărut ; mă duc și o sărut ; mă ridic și mă duc la ea. Și deodată, zăpăcit, aproape cu groază, îmi dau seama că într-adevăr m-am ridicat și m-am îndreptat spre ea. S-a ridicat și ea, mîinile îi tremurau pe broderie, gura îi era întredeschisă de groază ; ne-am lovit frunțile ; una de alta, nimic mai mult ; apoi s-a întors cu spatele spre mine și a început să suspine : „Eu vă iubesc atît de mult, atît de mult !“ Îmi venea și mie să plîng și nu știam ce să fac : Doamne Isuse, ce să fac acum ? „Vine cineva“, am ienit eu proteste ; ea a încetat să suspine, dar cu asta se sfîrșise și clipa cea mare ; m-am întors la masă purpuriu, confuz, și m-am apucat să strîng caietele. Ședea cu cusătura aproape de ochi, genunchii îi tremurau. „Păi... eu am să plec“, am bîlbîit, iar pe buzele ei a tremurat un suris umil și speriat.

A doua zi băiatul îmi spuse expert, cu jumătate de gură : „Știu eu ce faci tu cu soră-mea !“ și făcu cu ochiul strengărește. Tinerețea e cîndat de logică și de lipsită de compromis. N-am mai pus piciorul pe-acolo.

IX

La urma urmei, două forțe împing înainte viața : obișnuința și întîmplarea. Cînd am dat bacalaureatul (dezamăgit că a fost prea ușor), n-aveam idee încotro s-o apuc ; dădusem meditații de două ori (și în ambele cazuri mă simțisem mare și important) ; era singurul lucru ce semăna întrucîtva cu obișnuința : să învăț pe alții. M-am înscris la filozofie. Tata era mulțumit de hotărîrea mea ; să fii profesor, era și asta, totuși, ceva, apoi primeai și pensie. Pe vremea aceea eram un tînăr înalt și serios, îndrăzneam să stau cu domnul preot, cu domnul notar, cu mai-marii urbei la masa îmbrăcată în alb și grozav mă mai umflam în pene ; toată viața era la pi-

cioarele mele. Deodată mi-am dat seama că notabilitățile locului sînt niște filistini și niște bieți provinciali; mă simțeam chemat să ajung undeva mai sus decît ei și mă purtam pe ascuns ca un om plin de planuri mari; dar în fond nu era decît nesiguranță și puțină frică de pasul acesta în necunoscut.

Cred că cea mai grea clipă din viața mea a fost cînd am coborît din tren la Praga, cu cufărașul în mînă; deodată mi-am pierdut cumpătul: ce să fac și încotro s-o iau? Mi se părea că toți oamenii mă privesc și rîd de felul în care stăteam acolo, neputincios, cu cufărașul la picioare; hamalii se împiedicau de mine, lumea mă împingea, vizitiii mă strigau întrebîndu-mă, încotro mergeți, tinere domn? Cuprins de panică mi-am înșfăcat bagajul și am pornit-o pe străzi. Hei, pleacă de pe trotuar cu cufărul ăla, îmi strigă sergentul. M-am refugiat pe străzile laterale, pierdut și fără țel, mutînd cufărașul dintr-o mînă într-alta. Încotro mergeam? Nu știam, de aceea și eram silit să merg; dacă m-aș fi oprit ar fi fost și mai rău. Într-un tîrziu, cufărul mi-a căzut din degetele amorțite de durere. Eram pe o uliță liniștită, printre pietrele pavajului creștea iarba ca la noi acasă, în piață; și chiar în fața ochilor mei, pe poarta unui gang, era bătută în cuie o tăbliță: Cameră de închiriat pentru domn singur. Am răsuflat adînc și ușurat: ei! totuși am găsit!

Am luat camera aceea de la o bătrînă tăcută; aveam un pat și o canapea, camera mă făcea să mă simt trist, dar ce importanță avea? Eram cel puțin în siguranță. Cred că de iritare aveam febră, nu puteam nici să mănînc, nici să mă apuc de ceva; dar ca să salvez aparențele, m-am prefăcut că mă duc undeva să iau masa și am hoinărit pe străzi, plin de spaimă să nu pierd locul unde ancorasem. În noaptea aceea febra nervoasă mi-a învălmașit și mi-a deformat visele; către dimineață, cînd m-am trezit, pe marginea patului ședea un tînăr gras, care duhnea a bere și recita niște versuri, „Te miri, așa-i?“ spuse el și recită mai departe. Am crezut că visez în continuare și am închis ochii. „Doamne, ce animal“, adăugă tînărul și începu să se dezbrace. M-am sculat și m-am

așezat pe pat ; tînărul ședea și acum pe margine și se descălța. „Iar să mă obișnuiesc cu alt bou, se plîngea el. Cîtă muncă pînă i-am deschis gura ăluia dinaintea ta ; tu ai să dormi ca un lemn.“ Eram tare bucuros că cineva îmi vorbea. „Ce versuri recitai?“ am întrebat. Tînărul se înfurie. „Versuri ! Tu ai să-mi vorbești mie despre versuri, mă, salată ! Ascultă-mă, dacă vrei s-o scoți cu mine la capăt, ferească-te sfîntul să mă iei cu «parnasisme» de-astea tîmpite. Știi tu, brută, ce e poezia?“ Ședea cu o gheată în mînă și se uita în adîncul ei ; apoi, pe șoptite, fermecat, începu să recite. Mă înfioram, totul era pentru mine foarte nou și ciudat. Poetul aruncă gheata în ușă, semn că totul se sfîrșise, apoi se ridică. „Mizerie, oftă el, mizerie.“

Stinse lampa de petrol și se trînti pe canapea ; îl auzeam cum mai șoptește ceva. „Mă, zise el după o clipă, din întuneric, cum e mai departe ? Îngerul Domnului, paznicul meu — nici tu nu știi ? Cînd ai să ajungi și tu un porc ca mine, are să-ți lipsească, să vezi cum are să-ți lipsească.“

Dimineața dormea încă, burduhănos și ciufulit. Cînd se trezi, mă măsură cu ochii împăienjeniți. „Să te înscrii la filozofie ? De ce ? Bine, omule, dacă-ți place !“ Totuși, în chip protector, m-a dus la universitate și mi-a spus, aici e asta, dincoace asta, și... dracu să te ia ! Eram zăpăcit și fascinat. Deci asta era Praga și așa arată aici oamenii, pesemne că așa tebuie să fie, iar eu trebuie să mă obișnuiesc. După cîteva zile m-am familiarizat cu rutina conferințelor de la universitate ; mîzgăleam în caiete explicații savante pe care nu le pricepeam, iar noaptea discutam cu poetul bețiv despre poezie, despre fete și despre viață în general ; toate astea provocau în capul meu de provincial un fel de amețeală, care-mi plăcea. Mai erau și lucrurile la care mă holbam toată ziua. În general, erau prea multe dintr-o dată și mă pierdeam în haos și în grabă ; dacă n-ar fi fost poetul beat și gras cu predicile lui sugestive, aș fi căzut din nou în toceala și în izolarea mea, care-mi dădeau siguranță. Totul e o spălătură de vase, spunea el convins, și cu asta, basta ; numai poezia făcea excepție de la acest

dispreț sălbatic. Mi-am însușit lacom autoritatea lui cinică asupra problemelor de viață ; mi-a ajutat să trec cu bine peste mulțimea de impresii noi și de probleme inaccesibile ; puteam să privesc cu mândrie și mulțumire orice lucru pe care în fond nu dădeam doi bani. Nu-mi dădea oare asta un sentiment grozav de superioritate asupra oricărui fapt pe care îl contestam ? Nu m-a eliberat asta din visarea mea romantică și dureroasă despre viață care, cu toată celebra mea libertate și maturitate verificată oficial, încă nu se lăsa prinsă-n mină ? Omul tânăr vrea tot ce vede și se supără că nu poate avea ; de aceea se răzbună pe lume și pe oameni, căutînd ce anume ar putea să conteste. Apoi încearcă să-și dovedească sieși, tumultuozitatea sa, vin la rînd nopțile de chef, povestirile pe marginea vieții, discuțiile furibunde și goana după experiențe în dragoste, ca și cum toate astea ar fi cele mai strălucite trofee ale bărbăției.

Poate că era și altfel : poate că în mine se îngămădiseră în opt ani de cumințenie școlară sălbăticii și nonsensuri, care acum se răzbunau. Sau poate asta ținea pur și simplu de tinerețe, așa cum cresc mustățile sau dispăre o glandă. Evident, este necesară și firească ; dar măsurată prin perspectiva vieții întregi, tinerețea mea a alcătuit o perioadă ciudată, o abatere de la drumul drept, o risipă magnifică de timp și ceva aidoma unei bucurii că am reușit să zdruncin sensul vieții. Nu mai eram înscris la universitate ; scriam versuri proaste ; totuși apăreau în revistele despre care nimeni nu mai știe nimic după un an-doi. Îmi pare bine că nu le-am păstrat și că în mintea mea n-a rămas nici una.

Se înțelege că totul s-a aflat. A venit tata și mi-a făcut un tărăboi cumplit, spunîndu-mi că dacă e vorba pe-asa, n-o să mai fie el nebun să-i trimită băiețelului bani de chefuri. Însultat, îmi dădeam aere, pesemne ca să nu arăt că mă știu vinovat ; ei și, pot să trăiesc și singur, din banii mei ! Am făcut o cerere la direcția căilor ferate ca să fiu primit funcționar și, spre surprinderea mea, am primit răspunsul afirmativ.

Am fost numit la gara Franz Joseph din Praga, ca să învăț lucrările de birou și mișcarea. Biroul era o odaie cu o fereastră care dădea înspre un peron întunecat; trebuia să stăm toată ziua cu lumina aprinsă; în această hrubă nenorocită calculam taxele de tranzit și alte operații de-astea. Prin fața ferestrei treceau oameni care plecau undeva sau așteptau pe cineva; era ceva cu totul neobișnuit, aproape patetic, o atmosferă de sosiri și de plecări, în timp ce omul din spatele ferestrei scîrțîia timp pe hîrtie niște cifre perfect indiferente. Și ce dacă, își aveau și ele însemnătatea lor. Din cînd în cînd îmi dezmoream oasele pe peron, cu o mină indiferentă, fiindcă, de, eu eram acolo ca la mine acasă. Altminteri era numai otravă, o muncă de ocnăș; nu aveam decît o singură mulțumire adîncă: că eram bărbat și mă întrețineam singur. Da, mă încovoiam sub lampă cum făceam cînd îmi scriam lecțiile la matematică; atunci însă nu era decît o pregătire pentru viață, pe cînd acum era viața însăși. E o mare deosebire, domnule. Începusem să disprețuiesc băieții veseli cu care petrecusem anul trecut; mi se păreau lipsiți de maturitate și de independență, pe cînd eu devenisem un bărbat care stătea pe propriile lui picioare. Îi evitam, preferam să mă refugiez într-o cîrciumă, în care tații își povesteau grijile și înțelepciunile. Domnilor, nici eu nu stau aici așa, degeaba; sînt un bărbat în toată firea, care se întreține de pe urma unei munci extenuante și lipsite de satisfacții. Desigur! Fiindcă e îngrozitor, ceea ce trebuie să fac ca să trăiesc; acolo, toată ziua arde o lampă de petrol sfîrșitoare, aproape nu poți rezista; practicant sau nepracticant, eu știu acum, domnilor, ce-i viața. De ce am făcut asta? Ei, treburi de familie și așa mai departe. În copilăria mea, la noi, se construia o cale ferată; eu voiam atunci să devin conductor sau băiatul care împingea în cărucior piatra dinamitată. Știți — un ideal copilăresc; de aceea mîzgălesc avize și alte asemenea chestii. Nimeni nu mă lua în seamă, orice om serios are grijile lui; mă temeam pur și simplu

să mă duc acasă, fiindcă de oboseală m-aş fi lungit pe pat şi noaptea iarăşi aş fi făcut febră şi aş fi fost learcă de năduşala aceea absurdă ; asta era din cauza biroului întunecat, ştiţi ? Nimeni nu trebuia să ştie, un practicanţ n-avea voie să fie bolnav, fiindcă ar fi fost concediat ; trebuia să ştie numai el ce i se întâmpla noaptea. Tot era bine că făcusem anumite experienţe şi aveam, cel puţin, ce visa. Şi ce vise grele aveam : toate se încâlceau, toate se învălmăşeau ; era înspăimântător. Asta e o viaţă atît de adevărată şi de serioasă, domnii mei, încît am să plesnesc. Omul trebuie să piardă viaţa ca să-i înţeleagă preţul.

Tot acest timp din viaţa mea a fost un monolog nesfîrşit ; monologul e un lucru cumplit, seamănă puţin cu o autodistrugere, cu un fel de rupere a legăturilor care ne unesc cu viaţa ; omul care monologhează nu e numai însingurat, dar e şi eliminat sau chiar pierdut. Dumnezeu ştie ce-mi dădea ghes, încăpăţînarea sau altceva : munceam cu o plăcere turbată chiar numai pentru că mă distrugeam ; de aceea îmi plăcea graba plină de emoţii a sosirilor şi plecărilor, mereu goană, mereu dezordine ; gara, respectiva gară a marelui oraş era însîngerată, semăna puţin cu o glandă ulcerată — naiba ştie de ce era atrasă acolo atîta pleavă, hoţi, peşti, tîrîturi şi indivizi bizari ; poate fiindcă oamenii care vin sau pleacă sînt prin asta scoşi din obişnuinţa zilnică şi devin, ca să zic aşa, un teren favorabil oricăror vicii. Simţeam cu mulţumire duhoarea aceea slabă a descompunerii ; se potrivea cu starea mea febrilă, cu sentimentul acela de răzbunare, de distrugere, de moarte. Apoi încercam şi satisfacţia victoriei ; coborîsem acolo, pe peron, speriat, ca oricare provincial prostănac, cu cufăraşul în mînă, neştiind încotro s-o apuc ; acum, mergeam peste şine, fluturînd avizele, degajat şi blazat ; cît de departe ajunseseam în această vreme ! Cît de departe, pierdute în umbra anilor, erau naivitatea şi sfiiciunea adolescenţei !

Într-una din zile, cum stăteam deasupra registrelor mele, am scuiat în batistă o bucată de sînge şi, în timp ce uimit mă uitam la ea, a venit o porţie şi mai mare, o porţie uriaşă. În jurul meu s-au adunat speriaţi şi

neputincioși colegii, un contabil bătrîn mi-a șters cu un prosop fruntea asudată; arătam ca domnul Martinek; și pe el îl apuca în timpul lucrului, apoi se așeza pe grămada de scînduri, grozav de palid și de transpirat, cu fața în palme; mă uitam la el de departe, consternat și speriat — pentru ca acum să am același sentiment puternic de groază și depărtare, ca odinioară. Contabilul bătrîn, cu ochelarii lui penas aducea a gîndac negru, încet în mișcări; m-a condus acasă și m-a așezat în pat; venea chiar să mă viziteze, fiindcă își dădea seama că mi-e teamă. După cîteva zile am părăsit patul, dar Dumnezeu știe ce mi se întîmplase: aveam o poftă grozavă de viață, chiar dacă această viață era liniștită și molcomă ca a celui contabil; o poftă de a sta la masă și de a întoarce filele registrelor, în timp ce lampa de petrol sfîrșie încetișor, îndărătnică.

Pe vremea aceea „sus”, la oficiu, era cineva tare înțelept; fără multe formalități pentru cercetarea sănătății mele, m-a transferat în interes de serviciu la o mică stație de cale ferată din munți.

XI

Într-un fel, acolo se sfîrșea lumea: halta era la capătul liniei; ceva mai departe era ultima barieră; o bucată de șină ruginită, năpădită de traista-ciobanului și mătură uscată. Mai departe nu se mergea; mai departe via un pîrîiaș verde de munte prin jgheabul unei văi înguste. Așa, acolo eram ca în fundul unui buzunar, dincolo de care nu mai era nimic. Cred că linia ferată fusese construită numai ca să se transporte de la joagăr scînduri și butuci lungi și drepți, legați cu lanțuri. În afară de gară și de joagăr, mai erau acolo o cîrciumă, cîteva căsuțe de lemn, nemți mulți ca surcelele și vîntul pădurii care bubuia aidoma unei orgi.

Șeful de stație, un om morocănos, semăna cu o morsă; mă privea bănuitor — cine știe de ce l-au mutat aici

pe tînărul ăsta de la Praga, poate drept sancțiune ; trebuie să nu-l pierd din ochi. De două ori pe zi venea un tren personal, cu două vagoane, din care săreau cîțiva mustăcioși cu fierăstraie și toporiști, cu pălării verzi pe țeștele roșcovane ; cînd suna semnalul de sosire, bim-bim-bim, bim-bim-bim, toată lumea ieșea pe peron ca să asiste la marele eveniment al zilei. Șeful, cu mîinile la spate, se întreținea cu conductorul trenului, mecanicul se ducea la o bere, fochistul se prefăcea că șterge locomotiva cu o cîrpă murdară, și din nou trenul pleca și peste gară se instăpînea liniștea ; puțin mai departe se auzeau bufniturile scîndurilor încărcate în vagoane.

În umbra micului birou tăcănea aparatul de telegrafie, un domn de la joagăr își anunța sosirea ; seara trebuia să stea în fața gării o trăsură cu un vizitiu mustăcios, care, melancolic, va alunga cu vîrfurile biciului muștele de pe crupele cailor roibi. „Prrr“, va rosti el din cînd în cînd cu glas subțire, caii vor bate pe loc și iar se va lăsa liniștea. Apoi trenul cu două vagoane sosea, domnul șef saluta, în parte cu respect, în parte confidențial, pe magnatul de la joagăr, care se așeza în trăsură, vorbind excentric de tare ; ceilalți muritori vorbeau la gară cu glasurile înăbușite, în șoaptă. Și cu asta se sfîrșea ziua ; nu-ți rămînea decît să mergi la cîrciumă, unde se afla o masă înfățată în alb pentru domnii de la gară, de la joagăr și de la administrația forestieră ; sau mai puteai să hoinărești pe șine, pînă acolo unde creștea iarba și traista-ciobanului, să te așezi pe o stivă de scînduri și să tragi în piept aerul rece. Sus, pe grămada descînduri, ședea un băiețel — nu, nu mai era atît de sus, iar băiețelul se transformase într-un domn cu bluză aspră, de serviciu, cu o șapcă oficială pe cap și cu o mustăcioară interesantă pe obrazul palid, interesant ; dracul știe de ce l-au trimis aci, gîndea domnul șef al ultimei stații de pe lume. Domnule șef, îți aduc la cunoștință că a fost trimis anume în acest scop : să stea pe scînduri cum stătea acasă. Trebuie să pierdem mult, pînă să ne întoarcem iar acasă. Mai trebuie să învățăm multe și să facem multe prostii, să scuipăm o bucată bună de viață, ca să ne regăsim pe scîndurile mirosind a lemn și a rășină. Se

zice că e sănătos pentru plămîni. Și se făcea întuneric, pe cer tresăreau stelele; și acasă erau stele, dar în oraș, nu. Ce puzderie erau acolo, nici nu-ți venea să-ți crezi ochilor. Și pe urmă omul se gîndea, cine știe, că lucrurile nu mergeau cum trebuie, se gîndea la toate cîte rămăseseră în urmă, și sus, stelele, puzderie! Dar aceea era cu adevărat ultima stație de pe pămînt: șinele sfîrșeau în iarbă și în traista-ciobanului, iar dincolo începea imediat universul. Îndată după capătul de linie. Ai fi zis că vuia riul și pădurea, și, cînd colo, vuia universul, stelele foseau ca frunzele arinilor, iar vîntul munților sufla printre lumi; ce bine-i să respiri!

Sau să te fi dus cu o nuia la păstrăvi, să fi stat deasupra pîriului repede și să fi făcut pe pescarul; de fapt să nu fi făcut altceva decît să fi privit în apă și să te fi mirat cît de mult curgea; era mereu aceeași undă, și mereu alta nouă, mereu aceeași și alta, și niciodată nu se sfîrșea; cîte nu se duc cu alunecarea asta de apă! Ți se părea că ceva în tine se despărțea, că ceva din tine plutea și era luat de ape. De unde sentimentul ăsta în om? Pîriul ducea mereu cîte ceva din apele lui tulburi și din tristețea lui, dar mereu rămînea și pentru altădată. Cîtă tristețe a curs și niciodată nu s-a sfîrșit. Tînărul ședea deasupra apei și a singurătății. Lasă că e bine, spunea cineva din el, aspiră mult și foarte adînc; e sănătos pentru plămîni; și pescuitorul de păstrăvi respira adînc și lacom.

Dar trebuie s-o spunem: nu s-a dat bătut ușor și nu s-a resemnat cu una, cu două, în această ultimă stație de pe lume. În primul rînd trebuia să arate că a venit din Praga și că nu e un oarecare; îi făcea bine să facă puțin pe misteriosul și să se comporte față de adjuncții forestieri și față de bărboșii pistruiați din păduri ca un bărbat care are multe în urma lui; uitați-vă la colțurile gurii — viața i-a săpat cute adînci și pline de ironie. Dar ei nu înțelegeau, erau prea sănătoși, se lăudau cu aventurile lor cu fetele, la zmeură sau la horele din sate; erau foarte mulțumiți jucînd popice în toate după-amiezile de duminică. Interesantul bărbat palid vedea că, la urma urmelor, îi făcea plăcere să privescă

pașnic și liniștit mersul bilei și căderea popicelor; mereu același joc și mereu altul, precum undele pîrului. Șinele năpădite de buruieni și de traista-ciobanului, grămezile de scînduri ridicate și alte grămezi noi, mereu același lucru și mereu ceva nou. Și domnilor, am prins cinci păstrăvi; unde? chiar lîngă gară, uite-așa niște grășuni! Cîndva mă îngrozisem: asta e viață? Da, era viață, două trenulețe pe zi, niște șine înfundate în iarba înaltă și imediat după aceea universul, ca un zid.

Și interesantul bărbat tînăr de pe grămada de scînduri se apleca mulțumit după o pietricică, s-o arunce după găina acarului. Așa, și n-ai decît să te necăjești, proasto; eu sînt un om așezat.

XII

Acum m-am lămurit: toată scrișnirea, tot zăngănitul n-a fost decît o trecere peste macaz; am crezut c-am să mă împrăștiu, așa de mult mă zbuciumam, și cînd colo am intrat pe adevăratul și lungul drum al vieții. Cînd viața se așază în albia ei, ceva în om se împotrivește; înainte mai avusese o posibilitate incertă să fie așa sau altfel, dar acum totul e hotărît și adevărul acestei situații e mai tare decît voința lui. De aceea se revoltă în el și se cutremură, neștiind că aceste zguduirii sînt tocmai zgomoatele roților destinului rostogolindu-se pe drumul cel drept.

Acum știu, cît de frumos și de continuu s-a dezvoltat totul, încă din copilărie; nimic, aproape nimic n-a fost la voia întîmplării, ci verigi într-un lanț al posibilităților. Aș zice că soarta mea a fost hotărîtă cînd pe meleagurile copilăriei a început construirea căii ferate; mica lume a vechiului tîrg s-a pomenit deodată intrată în circulație. S-a deschis un drum spre lume, tîrgușorul se încălțase cu ghetele de șapte poște din poveste; de atunci totul s-a schimbat fantastic, au apărut fabricile, banii și mizeria, pe scurt a fost o regenerare istorică. Atunci, chiar dacă nu înțelegeam așa, mă fermecau lucrurile

noi, zgomotoase, care își făceau loc între jucăriile mele, bandele acelea de pușlamale gălăgioase, golănime din toată lumea, bubuiturile dinamitei și hăulitul vâilor. Cred că marea mea dragoste de copil pentru fata străină era în bună parte expresia acelui farmec, care a rămas în mine, fără să știu, pentru totdeauna; cum s-ar explica altfel faptul că la prima ocazie am solicitat un post la căile ferate?

Cît am învățat, știu, am mers pe un alt drum; dar oare nu mă chinuia dorul și nu eram ca pierdut? În schimb mi-am găsit mulțumirea și siguranța în îndeplinirea obligațiilor, deoarece pentru mine era mai ușor să mă țin de ceasurile și sarcinile prescrise; acolo era o anume ordine, da, era un drum solid, pe care puteam porni. Aveam desigur o fire tipică de slujbaş; doream ca viața mea să fie organizată prin obligații, să pot avea senzația că funcționez bine și din plin. De aceea, sosind la Praga, m-am rătăcit de la drumul precis și sigur al vieții de pîn-atunci și abia am scăpat de la ultima catastrofă. Deodată mă eliberasem de orice orar și de orice sarcină ce trebuia să fie îndeplinită pînă a doua zi dimineăta. Fiindcă nu mai mă domina nici o altă autoritate, m-am dăruit sălbatic autorității poetului bețiv și gras. Doamne, cît era de simplu și eu îmi închipuiam pe atunci că n-am să trec prin cine știe ce, am scris și versuri, ca fiecare al doilea student din vremea aceea, gîndind că, în sfîrșit, m-am regăsit pe mine însumi. Cînd am cerut postul de la căile ferate, am făcut-o ca o revoltă și ca să-i arăt tatii de ce eram în stare; în realitate îmi căutam, inconștient și orbește, un drum solid sub picioare, drumul meu.

Și mai era un lucru mic, de suprafață, nu știu dacă nu-l exagerez: deraierea mea a început exact din clipa în care am rămas pe peron cu cufărașul în mînă, neputincios și nefericit, gata să plîng de rușine. M-a durut foarte mult timp această înfrîngere. Cine știe? Poate că în cele din urmă am reușit să ajung „domn“ la căile ferate, adică o rotiță întrucîtva mai de calitate în angrenajul lor, și ca să mă despăgubesc pe mine însumi pentru momentul umilitor de pe peron.

E drept că acestea sînt explicații suplimentare ; dar uneori aveam impresia intensă și ciudată că momentul pe care îl trăiam atunci era la fel cu altul petrecut demult ; că în el se întregea ceva ce-a fost trăit înainte. De pildă, cînd lucram aplecat deasupra avizelor, sub lampa sfîrșitoare : Dumnezeuule, era doar același lucru ca și atunci cînd mă sileam să-nvăț lecțiile de la școală cu coada tocului în gură, îngrozit mereu că odată și odată tot trebuie să le termin. Sau conștiinciozitatea de elev silitor, cu temele făcute, de care n-am reușit să scap niciodată în viață ; în clipa în care mi-am dat seama că această legătură îndepărtată și ciudat de limpede față de ceea ce-a trecut demult vibra în mine, ca o revelație, ceva tainic și mare ; viața îmi părea o unitate adîncă și necesară de raporturi invizibile, simțite numai în mod excepțional. Acolo, în ultima haltă din lume, stînd pe stivele de scinduri, care îmi aminteau de tata și de tîmplăria lui, am simțit pentru prima dată, cu uimire și cu resemnare, ordinea frumoasă și simplă a vieții.

XIII

După ce-am stat în halta aceea cît a fost nevoie, m-au mutat la o stație mai mare. Ce-i drept, era o haltă în care trenurile nu se opreau, însă se afla pe linia principală ; în fiecare zi treceau pe acolo șase expresuri, firește, fără să oprească. Șeful gării, un neamț tare cumsecade, toată ziua fuma dintr-o lulea de gips ; cînd se semnala un rapid, punea luleaua într-un colț, se peria și se ducea pe peron ca să dea onorul convenit legăturii internaționale. Gara arăta ca o acadă, în toate colțurile erau petunii și coșulețe de clopoței și colțișori ; grădina era plină de liliac, iasomie și trandafiri, chiar și de-a lungul magaziilor erau numai ronduri, numai crăițe înflorite, nu-mă-uita și ochiul-boului. Totul trebuia să lucească, ferestrele, lămpile, pompele vopsite în verde, altminteri bătrînul domn se supăra rău : „Ce-i asta, îi lua el pe toți la zor, pe-aici trec internaționale

și voi stați în mizeria asta !” „Mizeria“ era o hîrtiuță aruncată pe unde nu trebuia, cînd se apropia marea clipă : acolo, după cotitură, cu un șuierat răgușit, apărea botul masiv și înalt al locomotivei, bătrînul făcea trei pași înainte, iar rapidul — gata, și huruia prin stație, mecanicul saluta cu palma la ureche și, pe urmă, de pe scările vagoanelor salutau conductorii ; bătrînul, încremenit în poziția de drepti, cu călcîiele lipite, cu ghetele lustruite oglindă, ridica plin de demnitate mîna la șapca roșie (la cinci pași în urma lui, stătea un funcționar cu fața de o paloare interesantă, cu chipiul înalt, cu pantalonii lustruiți de scaun și salutînd puțin neglijent ; acela eram eu). Apoi bătrînul, cu o privire gospodărească, cuprinzătoare, se uita la cerul albastru, la ferestrele curate, la petuniile înflorite, la ghetele lui strălucitoare și la șinele ce scînteiau, ca și cum ar fi fost curățate special în acest scop, își mîngîia mulțumit nasul și spunea : „Ei, n-a fost rău“, și pleca să-și ia luleaua. Acest ritual se săvîrșea de șase ori pe zi și de fiecare dată cu aceeași pompă. Tot poporul de la căile ferate din țară îl cunoștea pe bătrînul domn și gara lui exemplară : trecerea aceea, cu solemnitățile ei, era un joc grav și plăcut, de care se bucurau toți. În după-amiezile de duminică, sub acoperișul peronului era o promenadă de sărbătoare ; localnicii, curați și scrobiți, se plimbau tăcuți și cuviincioși pe sub ghivecele cu clopoței, în timp ce bătrînul, cu mîinile la spate, traversa liniile, controlînd ca un șef de întreprindere dacă totul e în ordine. Era gara lui, gospodăria lui ; și dacă s-ar fi întîmplat minunea ca sufletele dreptilor să primească răsplată și slavă, într-o zi s-ar fi oprit un rapid internațional (acela de 12,17) pe peron și din el ar fi coborît împăratul ; ar fi dus două degete la chipiu și ar fi spus : „Ai gară frumoasă aici, domnule șef. Ți-am admirat-o de multe ori.“

Își iubea gara, iubea tot ce ținea de căile ferate, și dintre toate cel mai mult locomotivele. Le cunoștea pe toate după numerele seriilor și după virtuți. Cutare urcă greu, în schimb, ce siluetă ! Sau cealaltă, ia te uită ce lungime, Dumnezeule, ăsta zic și eu cazan ! Vorbea despre ele ca despre niște femei, competent și cavalereste. E drept, rîzi dumneata de locomotiva asta nr. 36, scurtă și burdu-

hănoasă, cu coșul bombat, dar ce bătrână e ea, tinere ! Față de mașinile rapidelor avea o admirație de-a dreptul fanatică. Coșul scurt și athletic, pieptul înalt și vagoanele ușoare, o frumusețe, nu altceva ! Viața lui era pur și simplu patetică, deoarece această frumusețe îl atingea numai în zbor, ca un fulger ; și totuși pentru ea își lustruia ghetetele, pentru ea își împodobeă ferestrele cu petunii și supraveghea să nu fie nicăieri nici un gunoi. Doamne, ce rețetă simplă pentru o viață fericită ; ce facem, să facem din dragoste pentru lucruri.

Și Dumnezeu știe prin ce minune, la gara aceea se adunaseră numai oameni buni. Telegrafistul era un tânăr timid și bîlbîit care colecționa mărci poștale, lucru pentru care se rușina grozav ; totdeauna le ascundea repede, în sertar, roșindu-se pînă la rădăcina părului ; noi ne făceam cu toții că nu știm nimic și-i lăsam în ascuns pe masă, printre hîrtii sau printre foile cărții pe care o citea, cîte o marcă găsită pe undeva. Mărci ne dădeau poștașii de la trenuri. Pesemne că le dezlipeau de pe scrisorile venite din străinătate ce le picau în mînă ; și fiindcă asta nu se făcea, bătrînul se purta ca și cum habar n-avea despre mărci, revenindu-mi mie să rezolv partea nepermisă a acestei întreprinderi tainice ; el contribuia cu un entuziasm uriaș, întinzînd curse peste curse rușinosului telegrafist. Nefericitul tânăr găsea mărci din Persia în buzunarele halatului vechi, sau din Congo, în hîrtia mototolită, cu care își învelise mîncarea ; sub lampă găsea cîte o marcă chinezească cu dragon, iar din batistă își scutura o marcă albastră din Bolivia. Totdeauna se roșea cumplit și ochii i se umpleau de lacrimi, în așa hal era de impresionat și de uimit ; se uita cruciș după noi, dar noi habar n-aveam ; noi nu știam că cineva ar colecționa acolo mărci. Ce fericiți sînt cei ce se pot încă juca !

Portarul era un om care bombănea tot timpul, uda peronul de zece ori pe zi cu o șuviță de apă în forma literei S, și se certa cu oamenii care reprezentau la gară elementul imposibil de înfrînat al dezordinii și confuziei. Dacă i-ar fi stat în putere, n-ar fi lăsat pe nimeni să intre ; dar ce putea face omul cu babele alea încărcate de traiste și coșerci ?

Mereu băga spaima în toți și niciodată, nimănui, nu îi era frică de el, avea o viață grea și agitată și numai când huruia rapidul prin stație se oprea din bombănit și își scotea pieptul înainte. Ca să știți, eu sînt aici, să fie ordine !

Mai era bătrînul lampagiu, un cititor pasionat și melancolic, cu ochi frumoși, turburători, cum îi avea domnul Martinek sau răposatul meu coleg de școală. În general mi-i amintea prin ceva anume, de aceea uneori mă înfundam în magazia de lemn, plină cu lămpi, mă așezam pe o bancă îngustă și începeam alături de bătrîn o meditație înceată și distrată ; de pildă, de ce sînt femeile așa, sau ce poate fi după moarte ! Sfirșeam oftînd resemnat : „Și în definitiv, cine știe ?“ ; dar și această lămurire era într-un fel liniștitoare și pașnică ; mă rog, omul sărman trebuia să primească cele pămîntești și cele nepămîntești oricum ar fi.

Cel de la magazie era tată a nouă sau a nu știu cîți copii ; copiii lui stăteau cu el în magazie, iar cînd intra cineva, dispăreau repede după lăzi, ca șoarecii. Nu era bine să fie așa, dar ce era de făcut cu o paternitate atît de binecuvîntată ? După-amiaza ședeau pe rampă după mărime, unul mai blond decît altul, și mînceau colaci cu magiun, desigur ca să-și facă mustăți de magiun de la o ureche la cealaltă. Cum arăta tatăl atunci nu-mi aduc aminte ; revăd numai pantalonii lui largi, cu cute adînci, care păreau să arate însăși grija părintească. Și așa era toată lumea : numai oameni cumsecade, conștiincioși, sensibili. Și faptul că am cunoscut atîția oameni cumsecade face parte din banalitatea vieții mele.

O dată mă aflu într-un vagon de marfă ; la capătul celălalt erau lampagiul cu acarul, nu mă văzuseră și vorbeau despre mine.

— ... ce om cumsecade, spunea acarul.

— Bun ! mormăia blindul lampagiu.

Haide ! Acum sînt acasă. Și să mă ascund repede de ei, ca să mă deprind cu gîndul că de fapt sînt un om simplu și fericit.

O astfel de gară era o lume pentru sine ; ea se lega mai mult de stațiile de pe aceeași linie ferată, decît de lumea de dincolo de gard. Și piațeta mică din fața gării, unde aștepta căruța poștei, era oarecum a noastră ; dar în oraș ne duceam ca într-o altă lume, acolo nu mai eram la noi acasă și nu aveam cu el aproape nimic comun. Există o inscripție : „Intrarea persoanelor străine strict oprită“ — ceea ce era dincolo de această tăbliță ne aparținea numai nouă, voi ceilalți trebuia să fiți bucuroși că vă lăsam pe peron și în trenuri. Voi nu puteați să puneți la intrarea în oraș inscripția „Intrarea persoanelor străine strict oprită“, pentru voi nu exista o împărăție atît de exclusivă și de închisă. Noi eram întocmai ca o insulă agățată de șinele căii ferate, pe care se aflau înșiruite alte insule și insulițe ; toate ale noastre și toate despărțite de lumea cealaltă prin garduri, zăvoare, tăblițe și interdicții.

De aceea puteați observa că în împrejurirea noastră pășeam altfel decît ceilalți oameni, mai cu importanță, mai slobozi, și asta ne deosebea mult de graba voastră haotică. Cînd ne cereați unele informații, înclinam puțin capul, ca și cum ne-am fi mirat că o faptură din alt mediu cuvîntă. Da, spuneam noi, trenul numărul 62 are șapte minute întîrziere. Vreți să știți despre ce vorbește impiegatul de la mișcare cu conductorul trenului sau de ce acesta se înclină în ușa vagonului de serviciu ? Sau de ce un funcționar din stație, care stătuse nemișcat pe peron, cu mîinile la spate, pornește brusc, cu pași mari, repezi și hotărîți, spre biroul său ? Orice lume închisă se umple într-un fel de taine ; întrucîtva e chiar conștientă de ele și le trăiește cu mulțumire.

Cînd stau să-mi aduc aminte, văd gara parcă de sus de tot, ca pe o jucărie mică și curată ; celelalte cubulețe erau depozitul, magazia cu lămpi, gardurile, căsuțele acarilor ; acolo, în mijloc, erau șinele jucăriei, iar cutiuțele acelea erau vagoane și trenuri. Ș-ș-ș, ș-ș-ș, alunecau pe șine locomotivele mici. Silueta aceea mărunță și grasă era dom-

nul șef, care tocmai ieșise din clădirea gării și se oprise la marginea peronului. Iar cealaltă, cu chipiul înalt și cu picioarele încordate, gata să se îndoaie, eram eu ; cea albastră era paznicul și cea în bluză, lampagiul ; toți oameni cumsecade, simpatici și foarte sinceri. Ș-ș-ș, ș-ș-ș, atenție, vine rapidul ! Unde am mai trăit eu oare această senzație ? Da, sigur, exact ca atunci când eram copil, în curtea timpăriei : în pământ înfipsesem surcelele drept gard, ograda o presărasem cu rumeguș curat și în ea așezasem câțiva bobii colorați ; bobii erau găinile, iar cel mai mare, bobul pestriț, era cocoșul. Băiețelul se apleca peste ograda lui, asupra lumii lui mici, se concentra pînă i se tăia răsufierea și striga în șoaptă : Pui, pui, pui ! Numai că băiețelul nu putea cuprinde în ograda lui pe ceilalți oameni, pe cei mari ; fiecare dintre ei avea alt joc, jocul de-a meseria, de-a gospodăria, de-a orașelul ; acum, când eram mari și gravi, ne jucam toți la fel de-a gara noastră și ea era o jucărie mare și frumoasă ; da, totul era la fel, chiar și faptul că trăiam într-o lume închisă, înconjurată de garduri și de interdicții. Fiecare lume închisă ajunge să semene într-un fel cu o jucărie ca aceea — și căutăm ceva care să fie numai al nostru, un loc precis delimitat unde să ne bucurăm de toate plăcerile și să ne satisfacem toate capriciile ; și asta numai ca să ne putem juca pînă la sfîrșit.

Jocul e ceva serios, are reguli anume și ordinea lui e obligatorie. Jocul e o aplecare atentă, cu gingășie sau cu pasiune, asupra unui lucru, asupra *cuiva* ; de aceea lucrul de care ne înălțătim e izolat, e împărțit prin regulile sale și desprins de tot ce ne-nconjoară. Cred că jocul se face la scară redusă ; dacă ceva e micșorat, scos din această a doua realitate, devine mai mult și mai adînc o lume pentru sine, lumea noastră în care putem uita că mai există și o alta. Numai așa ne putem smulge celeilalte lumi, numai așa ne aflăm în mijlocul cercului vrăjit care ne desparte de ea ; aceasta era lumea copilului, era școala, era societatea boemă a poetului, era ultima stație din lume ; era gara curățică, presărată cu nisip, înrămată cu flori, și așa mai departe, pînă în cele din urmă, când era grădina pensionarului. Ultima lume, ultimul joc atent și tăcut ; firele roșii de dalii, corimbii reci de taulă și, doi pași mai departe, pe o

piatră, cintezoii cu căpșorul la o parte, privind cu un singur ochi : „Ce ești tu oare ?“

Îngrăditura de surcele înfipite în pământ, șinele-jucărie care se apropiau și iarăși se depărtau, gara-jucărie, cuburile magaziilor și parapetelor ; semafoarele și macazurile-jucării, semnalele colorate și pompele ; cutiile-vagoane și locomotivele fumegînde ; silueta albastră care bombănea stropind peronul, domnul cel gras cu chipiul roșu ; domnișorul cu picioarele încordate, gata să se îndoiaie — acela eram eu. Sus la fereastră, după petuniile înflorite, o păpușă-jucărie e fata bătrînului domn. Domnișorul salută, păpușa dă din cap. Spre seară, păpușa cobora de sus și se așeza pe o bancă de fier sub liliacul și iasomia înflorite. Silueta cu chipiul înalt stătea lîngă ea, cu picioarele încordate, gata să se îndoiaie. Se făcea întuneric, pe șine tresărea o lumină roșie și verde, pe peron feroviariei își legănau felinarele aprinse. La curba șinelor se auzea un șuierat răgușit, era vremea rapidului de seară care trecea cu toate ferestrele luminate. Cel cu chipiul înalt nici nu-l privea, avea lîngă el ceva mai important ; pentru ei rapidul trecea ciudat, plin de vibrații, ca depărtarea sau ca o aventură, și fetei cu fața palidă îi luceau ochii pe întuneric. Da, era vremea să plece acasă și ea întindea celui cu chipiul înalt degetele ei tremurătoare și puțin umede. Din magazie ieșea bătrînul lampagiu mormăind ceva ce s-ar putea înțelege ca : . . . Și de altfel, cine știe ? Omul cu chipiul înalt stătea pe peron și privea în sus, la o fereastră. Firește, ea era singura fată pe insulă, singura femeie tînără în această împărăție închisă, ceea ce făcea să aibă un preț uriaș și excepțional. Tinerețea și puritatea o făceau frumoasă ; avea un tată cumsecade, iar maică-sa era o femeie demnă, aproape maiestuoasă, mirosind a zahăr vanilat. Păpușa era nemțoaică, dar asta îi dădea un ușor aer exotic. Doamne, și asta mai fusese cîndva, atunci cînd fetița aceea vorbea o limbă necunoscută ; deci așa să fie : toată viața e făcută dintr-o singură bucată ?

Apoi cei doi se așezau pe bancă și vorbeau mai mult despre ei înșiși : iasomia se trecuse, înfloreau daliile toamnei. Ceilalți se purtau ca și cum nu i-ar fi văzut pe cei doi acolo, în fund ; bătrînul nici nu călca în partea aceea, iar

lampagiul, cînd era obligat să treacă pe-acolo, tușea de departe — atenție, sînt eu ! Măi, oameni buni, de ce atîtea ocolișuri ; ca și cum ar fi fost ceva neobișnuit și rar ca cineva să fie îndrăgostit pînă peste urechi de fata șefului său ! Așa se întîmplă, e ceva obișnuit, aproape banal ; era ca într-o poveste pentru copii. Să vrei mîna prințesei. Totul era ca-n palmă ; și asta făcea parte din poezia întîmplării ; să eziți tremurînd și să nu îndrăznești, ca și cum ar fi vorba de ceva inaccesibil. Și păpușa era îndrăgostită, dar în ea erau înscrise adînc regulile jocului ; mai întîi trebuie să întindă vîrfurile degetelor neliniștite ; apoi să privească petuniile, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Pe urmă să afle că celălalt a fost greu, greu bolnav, bolnav de moarte, și, dacă era așa, putea să-l țină matern de mîna și să-i vorbească, impresionată și plină de zel. Trebuie să te cruți, trebuie să fii sănătos ; cît aș vrea să te ajut ! Și puntea pe care traversau, de la un capăt la celălalt, toate sentimentele tainice, generoase și emoționante era aruncată ; dar puntea nu le mai ajungea, trebuiau să-și strîngă mîinile, pentru a putea comunica și fără cuvinte. Stai, cînd am mai trăit această voluptate de a fi răsfățat și compătimit în durerea mea ? Da, asta se-ntîmpla cînd băiatul se lovea, iar mama îl lua în brațe spunîndu-i : tu, comoara mea, tu singurul meu odor ! Dacă m-aș fi îmbolnăvit, n-ar mai fi venit la mine bătrînul contabil, cel care n-avea gît și semăna cu un gîndac negru ; aș fi zăcut palid, cu febră ; în odăiță ar fi alunecat păpușa cu ochii plîși și eu m-aș fi prefăcut că dorm ; ea, aplecată deasupra mea, ar fi suspinat : Tu, comoara mea, nu trebuie să mori ! Da, întocmai ca și mama. Și păpușii îi plăcea să fie mămică, să se învîrtească în jurul meu îngrijorată și înduioșată ; se gîndea : dac-ar fi bolnav, cum l-aș îngriji ! Nici nu-și dădea seama cum cănta să și-l apropie prin asta, să și-l robească ; cum dorea să fie al ei, să nu se poată apăra, ci să se dăruiască marelui sacrificiu al dragostei ei.

Noi îi spunem dragoste, cînd de fapt e o mulțime de sentimente, pe care nici nu știu cum să le numesc. De pildă, pe lîngă dorința de a fi căinat, apare și necesitatea de a impune. Să știi, păpușo, eu sînt un băiat puternic și posomorît ; puternic și cumplit ca viața. Tu ești atît de

curată și naivă și nu știi ce-nseamnă așa ceva. Și, într-o seară neagră care acoperea totul, bărbatul a început, acolo pe bancă, spovedania. Se lăuda sau era zdrobit și umilit de albeața îngerească a păpușii pe care o ținea în mână? Nu știu, dar trebuia să spună tot. Iubirile care au fost, viața pustie și rușinoasă din Praga, fetele, barurile și alte asemenea experiențe. Păpușa nu mai respira, își smulse mîna din mîna lui și rămase nemișcată; Dumnezeu știe ce năvală de sentimente trăia. Asta a fost, în sufletul meu totul era curat și răscumpărat; ce-mi spui, fetițo, cea mai curată dintre toate, ce părere ai despre faptele astea? Fata n-a spus nimic; brusc, ca-ntr-o durere violentă, mi-a strîns mîna și a fugit. A doua zi nici urmă de fată dincolo de petuniile de la fereastră. Totul era pierdut, eram un porc murdar și grosolan. Și iar a venit noaptea. Pe bancă, sub iasomie, albea rochia fetei; cel cu chipiul înalt nu îndrăznea să se așeze și mormăia ceva, implorînd; ea întoarse capul, poate avea ochii plîși, și-i făcu loc lîngă ea, mîna ei părea moartă, nu putea scoate o vorbă de la ea, Doamne, ce să faci? Te rog, te rog, nu poți să uiți ce ți-am povestit aseară? Brusc s-a întors spre mine, ne-am lovit frunțile (ca atunci, cu fata aceea cu ochi speriați), și am dat peste gura ei închisă, cu buzele încleștate. Cineva umbla pe peron, dar totul îmi era egal; păpușa îmi luă mîna, o strînse deznădăjduită și-o puse pe sîinii ei mici și moi — iată-mă, sînt lîngă tine și dacă trebuie, să se împlinească și asta, fie! Nu există alte femei, sînt eu aici, aproape, nu vreau să te mai poți gîndi la altele. Îmi ieșisem din minți de căință și de dragoste. Ferească sfîntul, păpușo, să primesc o asemenea jertfă, nici vorbă de așa ceva, îmi ajunge să sărut ochii plîși, să șterg lacrimile, să fiu pierdut și profund emoționat. Păpușa era mișcată pînă la lacrimi de cavalerismul meu, era atît de recunoscătoare, atît de recunoscătoare, încît pentru această recunoștință și încredere arzătoare s-ar fi dăruit și mai mult. Pentru Dumnezeu, așa nu mai mergea; și păpușa știa, dar ordinea lucrurilor era înscrisă mai adînc în ea; mă luă înțelepțește de mîna și mă întrebă: Cînd ne căsătorim?

În seara aceea a uitat să mai spună că trebuie să intre în casă, că-i tîrziu. De ce s-o mai fi spus? Ne liniștisem și

eram cumiști; din clipa aceea în sentimentele noastre se făcuse o ordine perfectă și armonioasă. Bineînțeles că am condus-o pînă la ușă, acolo am stat mai mult, căci nu ne grăbeam cu despărțirea. Paznicul cel ursuz dispărea pe alte uși și rămîneau noi doi, singuri; totul era al nostru; gara, șinele, luminile roșii și verzi, șirurile de vagoane adormite. Păpușa nu se va mai ascunde după petunii cînd cel cu chipiul înalt va ieși pe peron, va privi spre fereastră și, cu pieptul bombat, fericit și optimist, va îndeplini ceea ce se numește de obicei slujbă.

Dar ia să privim și altfel lucrurile; nu era numai o jucărie, nu era de loc jucărie, dragostea e mare și grea, chiar și cea mai fericită e cumplită, zdrobitoare, fiindcă e prea multă. Nu putem iubi fără să suferim; să murim de dragoste, să-i măsurăm nemărginirea prin suferință, fiindcă nici o bucurie nu-i atinge adîncul. Sîntem nemai-pomenit de fericiți și ne strîngem mîinile cu deznădejde; tu, salvează-mă, iubesc prea mult. Bine că stelele mai sînt deasupra, bine că mai există loc pentru dragostea noastră. Vorbim numai ca tăcerea să nu ne zdrobească măreția simțirii. Noapte bună, noapte bună, cît era de greu să îmbucătățești această veșnicie în ore! Nu vom mai dormi, ne va fi prea greu și gîtul ni se va strînge de plînsul dragostei. Cum așteptam ziua, Dumnezeuule, cum așteptam ziua, ca s-o pot saluta la fereastră!

XV

La puțin timp după nuntă am fost transferat la o gară mare; poate că intervenise și bătrînul, care binevoitor și aproape cu pofta unui mîncăcios m-a acceptat în inima lui părintească. Acum ești de-al nostru, mi-a zis, și gata. Doamna a fost mai rezervată; ea se trăgea dintr-o familie de vechi slujbași și era evident că ar fi dorit să-și dea fata după unul cu o situație mai bună; a plîns puțin, dezamăgită, dar fiindcă era romantică și

sentimentală, s-a resemnat în fața unei dragoste atât de mari.

Gara la care am fost mutat era sumbră și zgomotoasă ca o fabrică ; important nod de cale ferată, kilometri de șine, depozite, remize de locomotive, transport greu de mărfuri ; peste tot funingine și praf de cărbuni, într-un strat gros de-un deget, o turmă întreagă de locomotive fumegînde, o gară veche și tristă ; se freca de cîteva ori pe zi și negreala trebuia desprinsă repede, ca o frînghie, înnodată, de pe degetele zdrelite pînă la sînge. Funcționari nervoși și impulsivi, dispuși să protesteze oricînd și la orice, în general un iad în mic. Umblai prin ea ca un miner într-o mină veche, cu galeriile surpate ; în fiecare moment te așteptai la prăbușiri ; totuși era o muncă pentru un vlăjgan ; acolo cel puțin se simțea bărbat, striga, hotăra și avea răspundere.

Apoi acasă se spăla pînă la briu cu apă rece și chiuia de bucurie ; nevasta îl aștepta zîmbind cu ștergarul în mînă. Nu mai era tinerelul palid și interesant ; era un muncitor, mort de oboseală și păros, lat în spate, cu pieptul ca un dulap, domnule ! De fiecare dată femeia îl plesnea cu palma peste spatele ud, ca pe un animal mare și bun. Așa, acum eram curat, n-o mai murdăream pe mica noastră doamnă ; întîi trebuia să mă șterg la gură, să nu mai rămînă nimic din vorbele spuse printre șine, apoi cuviincios și solemn puteam s-o sărut pe doamna soață. Și pe urmă, povesteam. Am avut necazuri, asta și asta ; gara ar trebui dărîmată toată, sau cel puțin magaziile din fund ; s-ar face loc imediat pentru șase rînduri de șine noi și s-ar lucra mai bine ; am vorbit eu despre asta unuia și altuia, dar s-au uitat la mine lung : tu vorbești, cînd abia ai venit aici de cîteva luni ! Soața clătina din cap, înțelegătoare, ea era singurul om cu care putea să vorbească despre orice. Dar tu, iubito, ce-ai făcut ? Zîmbea, ce întrebare prostească, de bărbat. Ce face o femeie ? Ba una, ba alta, și apoi își așteaptă soțul. Știu, draga mea ; nu se vede, numai mărunțișuri, ba cîteva cusături, ba tînguiala pentru cină, dar totul la un loc constituie căminul ; dacă ți-aș săruta degetele, buzele mele ar cunoaște că ai lucrat. Și ce fru-

moasă era cînd servea masa de seară ; cina era de fapt frugală, nemţească. Ea însă avea capul în penumbră şi numai mîinile i se mişcau drăgălaş, pline de bunăvoinţă, în cercul auriu al luminii din cămin. Dacă aş săruta-o pe braţ, ar tresări şi poate s-ar împurpura, ca şi cum asta ar fi o necuviinţă ; aşa că mă mulţumesc să-i fur cu ochiul mîinile bune, de femeie, lăudînd mîncarea.

Deocamdată nu vroiam s-avem copii. Ea spunea că acolo e prea multă fumăraie ; nu era sănătos pentru plămîinii copilului. Parcă mai ieri era doar o păpuşă îndrăgostită, inconştientă ? De-atunci devenise o femeie înţeleaptă şi liniştită, care ştia întotdeauna ce trebuie ; şi în iubirea ei pentru mine era liniştită şi binevoitoare, tot aşa cum era cînd servea cina cu braţele-i frumoase, goale de la cîot. Auzise sau citise cîndva că tuberculoşii sînt pasionaţi în dragoste ; de aceea urmărea cu nelinişte orice simptom al meu, i se părea prea multă pasiune. Uneori se încrunta : N-ai voie atît de des. Hai, lasă, iubito, de ce ? Rîdea prieteneşte şi-mi şoptea la ureche : Miine la serviciu ai fi împărăştiat şi nu e sănătos. Culcă-te, dormi. Mă prefăceam că dorm şi ea privea în întuneric şi se gîndea grijulie la sănătatea şi la viitorul meu. Nu ştiu cum să spun ; uneori tare aş fi vrut să se gîndească şi la ea ; viaţa e şi pentru tine, nu numai pentru mine, iubito ; şopteşte-mi la ureche, tu, unicul meu, cum te-am dorit ! Acum tu dormi, căci eu nu dorm ; mă gîndeam cît îmi era de bine şi ce sigur mă simteam lîngă ea, niciodată n-am avut un prieten mai de nădejde.

A fost o perioadă frumoasă, plină de forţă ; aveam o muncă de răspundere care-mi plăcea ; şi aveam căminul meu, din nou o lume închisă, o lume numai pentru noi doi. Nici gară, nici bărbaţi muncind în comun, eram numai noi doi, femeia şi eu. Masa noastră, lampa noastră, cina noastră, patul nostru : acest „al nostru“ era ca o lumină plăcută ce cădea pe lucrurile casei şi le făcea să pară altfel, mai frumoase, mai preţioase decît toate celelalte. Ia te uită, iubito, la perdelele astea, ce frumoase ar fi la noi acasă, nu crezi ? Şi aşa se continua dragostea : mai întîi ne-a fost de ajuns să ne aparţinem unul altuia, acesta era singurul lucru care

conta ; și după ce ne-am aparținut unul altuia, trup și suflet, ne-am însușit și lucrurile pentru lumea noastră ; ne bucuram la nesfârșit cînd ne făceam ceva nou, făuream planuri despre ceea ce aveam să mai luăm, ca acest „al nostru“ să crească. Cîteodată descopeream plăcerea neobișnuită de a avea ceva numai al nostru : îmi plăcea să gospodăresc, să string și să economisesc cîte-un ban, era doar pentru noi și eram dator s-o fac. Și la slujbă dădeam din coate cît puteam ca să mă ridic mai sus ; ceilalți mă priveau pieziș, aproape cu dușmănie, erau răi și asociabili, dar nici nu mă sinchiseam ; aveam în schimb un cămin, o nevastă înțeleaptă, lumea mea intimă a încrederii, simpatiei și comodității, așa încît despre ceilalți, dracul să-i ia ! Acasă mă odihneam în nimbul auriu al lămpii căminului, priveam brațele albe, frumoase ale nevestei și povesteam cu poftă despre colegii intriganți, răuvoitori și incapabili de la serviciu ; știi, ar trebui făcute drumurile alea. Femeia clătina aprobator și competent din cap. Cu ea puteai vorbi despre orice, te înțelegea ; știa că totul era pentru noi. Acolo, acasă, omul se simțea puternic și bun. Și mă gîndeam atunci : numai de mi-ar șopti uneori noaptea la ureche, pierdută : Iubitul meu, cît te-am dorit !

XVI

După un timp am primit o gară mare și frumoasă ; eram un șef cam tînăr, dar bine notat sus la direcție. S-ar putea să-mi fi pus o vorbă bună și socrul, nu prea știu ; în sfîrșit eram, cum se zice, pe picioarele mele, aveam gara mea, și cînd m-am mutat, m-am simțit mulțumit pentru totdeauna : ne instalasem cu bine, și cu voia lui Dumnezeu eram la rostul nostru pentru toată viața.

Gara mea era nod de cale ferată, și prin ea treceau și alte trenuri decît cele personale ; împrejurimile erau pitorești, văi cu lunci mlăștinoase, mori huruitoare și păduri bătrîne cu castele de vînătoare. Seara, aerul seîmbălsăma cu mireasma otavei din lunci, iar pe aleile de castani

scârțiau trăsurile boierești. O dată cu toamna venea și elita la vânătoare, doamnele cu rochii de postav, domnii îmbrăcați în costume de vânătoare, cu ciini tărcăți și arme în tocuri impermeabile; prințul cutare, câțiva grofi și ici, colo, câte-un oaspete de vază din vreo casă domnitoare. În fața gării îi așteptau trăsurile cu harnașamentul alb, cu *groomi*¹, lachei și vizitii rigizi și scorțoși. Iarna veneau inspectorii silvici, osoși, cu mustăți uriașe cât cozile de vulpe, și vechilii moșilor, care din când în când se duceau la oraș ca să chefuiască în lege. Pe scurt, era o gară în care totul trebuia să meargă pe roate; nu mai era gara bătrînului domn, pavoazată ca o sărbătoare națională, plină de panglici, era o gară demnă și liniștită, în care trenurile se opreau fără zgomot, ca să coboare unul sau doi domni cu pămătuf din păr de capră la pălărie, petrecuți de conductorii care închideau încet și respectuos ușile vagoanelor după ei. Aici nu s-ar fi potrivit rondurile exuberante de flori ale bătrînului; gara mea avea alt suflet, semăna puțin cu o curte de castel; peste tot era ordine, peste tot nisip curat, și zăngănitul de bucătărie al vieții nu se mai auzea de nicăieri.

Munceam mai mult și aveam mai multe lucruri de pus la punct decît în gara de unde venisem. Noua gară era aranjată, dar n-avea nici un dumnezeu; era lipsită, ca să zic așa, de fantezie; în jur erau însă copaci bătrîni, frumoși, și mireasma luncilor ajungea pînă-n peron. Cu ajutorul lor mă gîndeam să fac din ea o gară curată ca o capelă, severă ca o curte de castel. Aveam de rezolvat nenumărate nimicuri: cum să organizez serviciul, cum să refac ordinea lucrurilor, unde să parchez căruțele goale, și cîte și mai cîte; nu voiam să-mi înfrumusețez gara prin flori, ca bătrînul domn, ci prin garnituri de vagoane, circulînd într-o ordine desăvîrșită, și bine puse la punct. Orice lucru e frumos numai dacă e la locul lui; dar un asemenea loc e totdeauna unul singur și nu poate să-l descopere cine vrea. Și, deodată, gara a devenit mare și spațioasă, acum lucrurile aveau contururi precise și parcă prinseseră avînt; asta era ceea ce îi lipsise. Îmi construisem gara fără zidari, numai cu cegăsisem acolo;

¹ Servitori (engl.).

și a venit și vremea când puteam să mă declar mulțumit cu ce-am făcut. Bătrînul, venit să ne vadă, își înălță sprîncenele și-și mîngîie nasul aproape surprins. „Hei, ai făcut frumos aici !“ mormăi el și mă fulgeră cu privirea ; cred că în clipa aceea se îndoia că rondurile lui de flori sînt tot ce poate fi mai bun într-o gară.

Da, gara *mea* devenise ce trebuia să fie atunci, și pentru prima oară în viață am simțit că un lucru îmi aparține adînc, ca ceva puternic, bun și numai al meu. Femeia vedea că-ncep să-i scap și că ceea ce fac de la o vreme fac numai pentru mine ; dar era înțeleaptă și mă accepta zîmbind — hai, du-te, tu cu ale tale, eu cu ale noastre. Aveai dreptate, iubito, poate că mă înstrăinasem puțin de ce era al nostru ; simțeam și eu asta, de aceea mă și purtam cu tine grozav de atent, în clipele de răgaz ; sigur, tu vedeai cît de ocupat eram ! Mă privea ca pe un copil, binevoitoare și indulgentă. Lasă, știu eu că voi, bărbații, nu puteți altfel ; munciiți frenetic și cu plăcere, întocmai... cum fac copiii cînd se joacă, nu ? Da, așa și era, ca un joc de copil. Toate acestea le știam fără să ni le mai spunem ; degeaba, ceva din ce fusese al nostru se sacrificase pentru ceea ce era numai al meu. Opera mea, ambiția mea, gara mea ! Ea nici nu sufla, uneori punea mîinile în poală și mă privea cu o grijă plină de dragoste. „Tu, îmi spunea șovăind, n-ar trebui să muncеști *atîta* ; doar n-ai nevoie.“ Eu mă încruntam ușor ; ce știi tu, cîte trebuiesc făcute, ca să fie o gară model ! Ai fi putut măcar o dată să spui : ești un băiat de ispravă și te pricepi să faci lucruri bune ; nu să-mi tot repeți : ai grijă, sau altele asemenea. După aceea hoinăream pe-afară, parcă să mă conving din nou că totul e în ordine și că pentru această ordine merită să-ți bați capul ; totuși a mai trecut mult pîn-am găsit în asta adevărata bucurie.

Dar să lăsăm asta : *aveam* o gară model, oamenii umblau prin ea în vîrfurile picioarelor, ca-ntr-un castel ; totul era curat și luminos. Domnii nobili cu pălării verzi credeau mai degrabă că tot ce făceam era pentru ei ; veneau să-mi scuture mîna ca unui hotelier de care erau foarte, foarte

mulțumiți, iar doamnele în rochii de postav îmi făceau semne competente și amicale, ba chiar și cîinii lor vîrgați dădeau respectuoși din coadă, cînd trecea pe lîngă ei, oficial, domnul cu chipiul. Halal să vă fie ! lăsați complimentele ; astea toate le fac pentru mine, să știți ! Puțin îmi pasă de oaspeții voștri tîmpiți din casele domnitoare ! Cînd trebuie, salut și-mi îndoi genunchii, dar asta-i tot. Știți voi ce-i aia cale ferată, ce-nseamnă o gară, ce e ordinea și toată circulația asta pe roate ? Bătrînul domn se pricepea el la ceva, lauda lui avea greutate ; era întocmai ca și cînd tata ar fi mîngîiat cu palma o parte a mobilei și ar fi spus : bună treabă ! Nimeni dintre voi nu pricepe ce-nseamnă gara mea și ce-am băgat în ea. Nici chiar nevastă-mea nu înțelegea ; dorea să mă aibă al ei și de aceea îmi spunea mereu să mă cruț. E drept că era plină de devotament ; știa să se dăruie unui om, nu și unui lucru mare. Într-un timp a urmărit-o gîndul că, dacă am avea și noi copii, eu nu m-aș mai omorî așa cu slujba și-aș sta mai mult pe-acasă. Dar ce să-i faci, parcă era un făcut : copiii nu veneau. Eu știu la ce te gîndeai ; de-aia mă hrăneai ca pe-un tăietor de lemne și-mi spuneai să nu mă omor ba cu una, ba cu alta. Mă-ngrășasem, eram sănătos tun, dar degeaba. Tu stăteai pe scaun cu ochii uscați și lucrul îți luneca în poală — ca și mamei, numai că ea, mama, avea totdeauna genele ude. Între noi se căscase un gol, din care lipsea copilul ; nu era nimic de făcut, și atunci ai început tu singură să te strîngi convulsiv lîngă mine... dar golul rămînea. Apoi stăteai întinsă, fără să dormi, nici eu nu dormeam, tăceam amîndoi ca nu cumva să scăpăm un cuvînt despre cel ce lipsea dintre noi. Eu știu, dragă, e puțin nedrept : am munca mea, gara mea, mie îmi ajunge, dar ție, nu.

Și domnul cu chipiul oficial care traversa peronul arunca mîinile în lături : ce să-i faci ? Dar cel puțin gara era într-adevăr a mea, era o gară model, curată, și funcționa ca o mașină perfectă, funcționa tăcut, cu șuruburile bine unse. Ce să-i faci ? La urma urmei, orice bărbat se simte mai acasă la treburile lui.

Slavă Domnului ! Totul se-aranjează cu timpul ; timpul rămîne forța supremă în viață. Soția mea se resemnase și se obișnuise cu ce avea ; nu mai spera să aibă copii, în schimb își găsise alt rost în viață. Pareă și-ar fi spus : bărbatul meu are munca lui, iar eu îl am pe el ; el ține în ordine o părticică din lume, eu am să-l țin pe el în ordine. Descoperise o mulțime de lucruri pe care nu știu de ce le considera obiceiuri sau pretenții de-ale mele. Spunea, de pildă : mîncarea asta îi place, asta nu-i face bine ; vrea ca masa să fie pusă așa și nu altfel, aici vrea să fie prosopul și apa, aici e locul papucilor ; perna lui trebuie așezată așa, iar cămașa de noapte așa și nu altfel. Soțului meu îi place să aibă toate lucrurile la îndemînă, soțul meu e obișnuit cu o anumită ordine a lui, și așa mai departe. Cum ajungeam acasă, îndată mă înconjură cu ordinea pedantă a tabieturilor mele ; ea le inventa și eu, casă-i fiu pe plac, trebuia să le respect și să afirm că toate mi le doresc întocmai. Fără să-mi dau seama, alunecam într-un sistem de tabieturi pregătite anume pentru mine ; fără să vreau, mă simțeam foarte important și destoinic, fiindcă totul se învîrtea în jurul persoanei mele ; aș fi ridicat uimit din sprîncene dacă papucii mei m-ar fi așteptat cu o palmă mai departe de locul lor obișnuit. Îmi dădeam seama că soția mea mă cucerește prin propriile mele deprinderi și că mă domină din ce în ce mai mult. Mă lăsam stăpînit de ea cu plăcere, pe de-o parte din comoditate, pe de alta fiindcă acest lucru îmi gîdila orgoliul. Și mai degrabă pentru că începeam să-mbătrînesc puțin cîte puțin ; ajunseseam să mă simt foarte bine acasă, în mijlocul tabieturilor mele.

Nevastă-mea se bucura și ea că-n felul ăsta domnea la primul etaj al gării, după ferestrele albe de petunii. Fiecare zi își avea orarul ei fix, sacrosant ; știu pe dinafară toate micile sunete plăcute, cotidiene : cum se scula încet, cum se înfășura în capot și se ducea, pe vîrfuri, la bucătărie. Acolo hîrția rîșnița de cafea, se dădeau ordine în șoaptă, mîinile cuiva așezau în liniște hainele mele periate pe ba-

lansoar ; eu, cuminte, mă prefăceam că mai dorm, pînă-n clipa în care venea nevasta, gătită și frumoasă, și ridica obloanele. Dacăș fi deschis ochii ceva mai devreme, s-ar fi întristat și mi-ar fi spus : „Te-am trezit?“ Așa, zi după zi, an după an ; și asta se numea „rostul meu“, dar ea era cea care-l crease și veghea neconținut asupra lui cu ochii ageri ; ea stăpînea, dar totul se făcea pentru mine ; în felul acesta căsnicia se împărțea cîstit. La serviciu eram mare și tare, înconjuram stația de la o platformă la alta, acasă însă ea avea conducerea gospodăriei mele ; se pare că eram un stăpîn puternic și sever, fiindcă toți deveneau foarte zeloși și prompti de cum mă vedeau ; sarcina mea principală era să privesc. Apoi mă duceam să strîng mîna inspectorilor silvicei mustăcioși ; aceștia erau oameni încercați și știau ce e ordinea. Domnii cu pălării verzi considerau ca o obligație a lor să întindă mîna șefului de gară ; el era acolo întocmai ca și preotul sau ca doctorul locului, de aceea se cuvenea să vorbești cu el despre sănătate și despre vreme. Iar seara, în treacăt, spuneam : „A fost pe aci contele cutare, arăta prost“. Nevastă-mea afirma printr-o clătinare a capului că așa și era din cauza vîrstei. „Ce vîrstă, protestam eu, jignit ca orice om ce se apropia de cincizeci. N-are decît șaizeci de ani!“ Zîmbea și se uita la mine, ca și cum ar fi spus : doar nu-i vorba de tine, tu ești tocmai în puterea vîrstei și asta fiindcă duci o viață liniștită. Pe urmă ne învăluia tăcerea ; lampa bîzîia, eu citeam ziarul, ea un roman nemțesc. Știu ce citea : era ceva emoționant despre o dragoste mare și curată ; îi plăcea încă foarte mult să citească asemenea lucruri și nu-i păsa că-n viață se-ntîmplă cu totul altfel. Dragostea în căsnicie e însă deosebită ; depinde de ordine și e sănătoasă.

Scriu lucrurile astea acum, cînd ea, sărmana, e de mult praf și pulbere. Numai Dumnezeu știe de cîte ori pe zi mă gîndesc la ea ; despre lunile acelea de dinaintea morții, cînd a suferit atît de greu, scriu cît mai puțin, prefer să le ocolesc ; și, spre uimirea mea, scriu puțin și despre dragostea noastră în primii ani de viață împreună ; mai mult, m-am oprit la timpul acela liniștit și uniform petrecut în gara noastră. Acum am o gospodină cumsecade, care are grijă de mine cît poate ; dar cînd îmi caut fie numai o

batistă, sau pescuiesc de sub pat un papuc, abia atunci văd, Dumnezeu, câtă dragoste și atenție era în ordinea ei și-n toate celelalte, și mă simt atît de orfan, încît mi se strînge inima.

XVIII

Pe urmă a început războiul. Gara mea era destul de importantă în transporturile de soldați și muniție, de aceea mi-au trimis un comandant militar, un bețivan oarecare, aproape nebun, căpitan de companie. Începea să urle de dimineată, cînd era treaz, se băga în treburile mele și-l amenința cu sabia pe șeful de linii; am cerut celor de sus să trimită pe altcineva mai puțin nebun, în limita posibilităților, dar n-a folosit la nimic, și nu mi-a mai rămas decît să mă resemnez. Gara mea exemplară decăzuse, era o jale s-o privești, în dezordinea pustie a războiului, în duhoarea lazaretului, în transporturile claie peste grămadă și-n monstruoasa depunere de murdărie. Trenurile de persoane erau pline de răniți și de familii evacuate de pe linia frontului, în sălile de așteptare, pe bănci, pe dușumelele ude de scuipat soldații dormeau ca dușii de pe lume. Și peste tot patrulau mereu jandarmii, răgușiți și furioși, căutînd pe dezertori sau pe nenorociți ce duceau cîtiva cartofi într-un sac; la tot pasul țipete, văicăreli; oamenii împinși ca oile undeva urlau unii la alții, cu furie; în mijlocul acestei zăpăceli, un tren cu răniți încremenise pe linii, lung și sinistru de tăcut; de undeva se auzea cum se îneca și vărsa un comandant de companie rezemat de vreun vagon.

Doamne, cum începusem să-i urăsc! Războiul, calea ferată, gara mea și totul. Mă scîrbeau vagoanele duhnind a murdărie și dezinfectante, cu geamurile sparte și cu pereții mînjiți; mă scîrbeau alergăturile de colo pînă colo, așteptările, șinele mereu blocate, infirmierele grase și în

general tot ce-avea de-a face cu războiul. Le uram nebu-nește, neputincios ; mă ascundeam printre vagoane și îmi venea să pling de ură și de groază, Isuse Hristoase, n-am să rezist, nimeni n-are să reziste ! Acasă nu puteam spune ce cred, fiindcă nevastă-mea, cu ochii înflăcărați, credea cu entuziasm în victoria Kaiserului. La noi și peste tot unde era armată, copiii săraci umblau după cărbuni pe lângă trenurile care treceau ; o dată a căzut un băiețel și trenul i-a retezat un picior ; i-am auzit urletul înspăimîntător și i-am văzut osciorul zdrobit în carne și sînge. Cînd i-am spus nevastei, ea a pălit puțin și a izbucnit cu violență : „Dumnezeu l-a pedepsit !“ Din clipa aceea n-am mai vorbit cu ea despre nimic din ceea ce privea războiul ; ei, vezi și tu cît sînt de obosit și nervos.

Într-o zi s-a apropiat de mine, pe peron, un om, pe care nu l-am recunoscut dintr-o dată ; pînă la urmă s-a dovedit că fusesem colegi de liceu și că el avea un serviciu la Praga. I-am spus tot ce-aveam pe suflet, fiindcă pîn-a-tunci n-avusesem cu cine vorbi despre asta. „Omule, războiul e ca și pierdut, i-am șoptit eu la ureche, îți spun eu, aici am pulsul sub mîină.“ M-a ascultat o clipă, apoi mi-a șoptit tainic că ar avea să vorbească ceva cu mine. Ne-am înțeles să ne-ntîlnim noaptea în spatele gării, era aproape romantic. Zicea că el și încă cîțiva cehi sînt în legătură cu partea cealaltă ; ar avea nevoie de informații regulate despre transporturile armatei, despre situația rezervelor și alte lucruri de-astea. „Ți le dau eu“, i-am spus ; și imediat m-am speriat îngrozitor de ce-mi ieșise din gură, dar în același timp m-am simțit grozav de ușurat în ura mea convulsivă, care mă sufoca. Știam că asta însemna trădare de patrie și că, în caz de ceva, mă aștepta ștreangul ; am să ți le dau, și gata, am repetat.

A urmat o perioadă ciudată în viața mea ; nici nu mai știam de mine și în același timp eram aproape clarvăzător ; aveam impresia că nu eu, ci el, cineva puternic și străin din mine, face planuri, dă semnale și se gîndește la toate. Chiar aș putea zice că eu nu făceam nimic și că numai acela făcea. Pe scurt, îmi pregăteam o bucurie ; păreau

că aşteaptă toţi ca acest cineva să treacă la treabă ; noi, cehii, trebuia să facem ceva. Cu mâinile la spate, în faţa jandarmilor şi a căpitanului care sughiţa, primeam rapoartele conductorilor de tren, ale postaşilor şi ale însoţitorilor despre direcţiile în care se îndreptau muniţia şi tunurile, unităţile armatei şi celelalte. Aveam în cap toată reţeaua de transporturi şi, cu ochii micşoraţi, plimbându-mă pe peron, mi le ordonam în minte. Era acolo un frînar, tată a cinci copii, om tăcut şi trist ; lui îi spuneam ce trebuie să transmită, el îi comunica fratelui său din Praga, legător de meserie, şi de-aici nu mai ştiu cum ajungea mai departe. Mă pasiona să fac toate acestea sub ochii lumii, şi totuşi treaba să rămînă atît de bine organizată ; în orice clipă lucrurile puteau ieşi la lumină, iar noi toţi, noi, mustăcioşii, taţii de familie, zeci dintre noi eram băgaţi în treaba asta pînă peste cap — ce lovitură ar fi fost ! Noi ştiam şi ne mai gîndeam aşa, cîte puţin, cînd puneam capul pe pernă lîngă nevestele noastre ; dar ce ştiu muierile ce-nseamnă bărbatul ! Slavă Domnului că nu ne stătea scris pe frunte ce aveam în cap. De pildă, cum puteam bloca o gară sau alta ! Se porneau răcnete pline de furie şi descurcatul dura două zile. Sau cît de proaste erau unsorile de război ! Cine era de vină, dacă se gripau osiile la vagoane ? Gările se umpluseră cu vagoane scoase din circulaţie şi locomotive stricate ; nu vă mai omoriţi cu telegramele, nu putem face nimic, nu putem să reparăm nimic. Ascultam cu respiraţia tăiată eum se făceau spărturile.

Socru-meu a avut la gara lui un mare necaz ; staţia era blocată cînd i-a intrat un tren cu vite pentru front ; n-a fost cine ştie ce, cîţiva răniţi, vitele însă au trebuit tăiate pe loc, şi bătrînul, un adevărat slujbaş de cale ferată, şi-a pierdut minţile, iar după puţin timp a murit. Nevastă-mea mi-a plîns toată noaptea pe umăr, am mîngîiat-o ; mă simţeam nespus de trist. Vezi, mă gîndeam, ţie nu pot să-ţi spun ce cred şi ce fac ; ne-am înţeles atît de bine împreună şi, uite, acum sîntem atît de departe unul de altul, îngrozitor de departe. Cumplit se mai înstrăinează oamenii !

Sfârșitul războiului, sfârșitul imperiului ; în timp ce nevastă-mea își sufla nasul înlăcrămată (la ea devotamentul pentru împărat era din familie), am primit din Praga invitația să mă duc la noul minister al căilor ferate ca să-mi valorific experiența superioară în organizarea căilor ferate ale tînărului stat. Avînd în vedere acea experiență superioară, m-am conformat ; în afară de asta, gara mea era atît de dărimată, încît nu mi-a fost greu să plec.

Acesta e deci ultimul act al unei vieți obișnuite. Eram la căile ferate de la vîrsta de douăzeci și doi de ani și ajunseseam să le iubesc ; îmi regăsisem lumea mea, căminul meu și mai ales mulțumirea că fac un lucru folositor și singurul de care sînt capabil. Și apoi eram chemat să aplic din nou experiența unei vieți întregi. Deci, viața mea n-a fost inutilă. Le știam pe toate atît de bine, începînd de la dinamitarea stîncilor și construirea liniilor, de la ultima stație din lume și de la coliba de lemn a lampagiului pînă la zăpăceala și zarva marilor gări ; cunoșteam holurile gărilor ce se asemănau castelelor încremenite și micile stații din cîmp, mirosind a codița-șoricelului și sulfină ; luminițele roșii și verzi, trupurile asudate ale locomotivelor, semafoarele, semnalele și șocul roatelor la macaz ; nimic nu fusese pierdut, totul se adunase și se topise într-o experiență vastă și încheată ; cunoșteam căile ferate, și în această cunoaștere îmi era toată ființa, toată viața mea. În ea era tot ce trăisem, adunat la un loc ; puteam s-o folosesc din nou și din plin, ca și cînd mi-aș fi re trăit viața de la un cap la altul. Mă simțeam în noua mea slujbă — n-aș putea spune fericit, era prea mult haos pentru asta — dar mă simțeam mulțumit. Aveam o viață obișnuită, dar întreagă și, în felul ei, încheiată ; acum, cînd mă uit în urmă, văd că-n toate cîte au fost s-a realizat ceva anume, dincolo de rostul meu.

N-am mai dormit de trei săptămîni ; am simțit din nou înțepăturile acelea la inimă în timp ce stăteam la birou și scrisesem un cuvînt pe jumătate (ce-oi fi vrut să scriu : lege ? sau legat ? nu mai știu). De data asta am chemat doctorul ; nu mi-a spus mai nimic, decît că ar avea loc unele modificări arteriale ; mi-a prescris ceva, dar mai ales liniște, domnule, liniște. Acum stau în pat și mă întreb dacă asta e cea mai adevărată liniște ; nu știu, dar n-am ce face. Mă simt mai bine, de aceea și vreau să-mi continuu strofele începute ; nu mi-a mai rămas mult și niciodată n-am lăsat în urma mea ceva neterminat. Tocul mi-a căzut din mîna tocmai cînd am vrut să scriu o mare minciună ; așa-mi trebuie, am meritat criza aceea. Pentru cine și de de ce să mint ?

E adevărat că iubeam căile ferate ; dar am încetat să mai țin la ele cînd le-a dat peste cap războiul, cînd am organizat de-a lungul lor sabotaje și, mai ales, cînd am ajuns în minister. Mă scîrbea profund munca aceea cu hîrtille, în cea mai mare parte inutilă, care se chema că e reorganizarea căilor noastre ferate ; pe de altă parte, vedeam prea bine fel de fel de nereguli sus și jos, care îngrozeau conștiința mea birocratică, și presimțeam tragedia transporturilor feroviare, sortite să aibă sfîrșitul vizitiilor și al diligențelor ; ce mai, vremurile de glorie ale căilor ferate s-au dus. Pe scurt, noua mea slujbă nu-mi mai dădea nici o mulțumire ; mă bucura numai faptul că eram un animal oficial destul de mare, că aveam un titlu și că puteam să mă fălesc în fața multora cu puterea ce o dețineam ; fiindcă la urma urmei acesta e singurul și adevăratul țel al vieții : să ajungi cît mai sus și să te bucuri de respectul celor din jur și de rangul tău. Așa e, acesta-i tot adevărul.

Privesc puțin speriat la ce-am scris. Cum adică, ăsta-i tot adevărul ?

Aşa e, asta-i întregul adevăr despre ce-am numit încununarea unei vieți. Nu mi-a plăcut de fel postul acela ; am fost doar mulțumit c-am urcat pînă undeva și în același timp furios că alții, mai abili, mai iscusiți în politică, au ajuns și mai sus. Asta-i toată povestea unei vieți obișnuite.

Stai, stai, nu e chiar toată. (Se certau două voci, le deosebesc foarte bine ; vocea care vorbește acum parcă apără ceva.) În viață pe mine nu m-au interesat nici un fel de avansări sau lucruri de soiul asta !

Nu te-au interesat ?

Nu ! Am fost un om mult prea obișnuit ca să am vreo ambiție. Niciodată n-am vrut să mă evidențiez, mi-am trăit viața și mi-am făcut munca mea.

De ce ?

Fiindcă am vrut s-o fac bine. Să mîngîi cu degetul mare, pe față și pe spate, lucrul gata făcut și să pot spune : bună treabă ! Asta e cu adevărat o viață obișnuită.

Aha, n-am părăsit pînă la urmă postul de la minister, anume pentru a nu mă mai îngriji de nimic altceva decît de situația mea.

Asta, asta a fost altceva ; slujba asta nu mai semăna cu celelalte, nu mai făcea parte din ce fusese pînă atunci. Omul se schimbă la bătrînețe.

Sau se trădează la bătrînețe, nu ?

Imposibil. De mult ar fi trebuit să se vadă că vreau să mă ridic, sau ceva în genul asta.

Bine. Dar cine era oare băiețelul care suferea că nu-i în fruntea celor de seama lui ? Și-și amintește cine ura cu atîta înverșunare și cu atîta durere pe băiatul zugravului, fiindcă era mai puternic și mai îndrăzneț ?

Stai, n-a fost chiar așa ; fiindcă băiețelul acela se juca de cele mai multe ori singur ; își găsisse lumea lui mică, curticia lui de surcele și colțul lui printre scînduri ; această lume îi era îndeajuns, și-n ea uita de toate. Știu bine că-i așa.

Și de ce se juca singur ?

Fiindcă așa era făcut el. Toată viața și-a clădit mica lui lume închisă. Colțul pentru singurătatea și pentru

fericirea lui obișnuită. Ograda lui din surcele, gara lui mică ; căminul lui ; vezi doar că astea au fost totdeauna în el !

Această dorință de a-și îngrădi viața, nu ?

Această dorință de a avea o lume numai a lui.

Știi de ce avea ograda lui din surcele ? Fiindcă nu putea să se distingă printre ceilalți copii. Era un truc, o retragere a copilului prea slab și prea fricos ca să se poată măsura cu ceilalți. Se-nchidea în lumea lui din cauza slăbiciunii și a tristeții ; simțea că într-o lume mai mare, în lumea largă, nu va fi nicicînd o personalitate mare și îndrăzneată cum ar vrea să fie. Un ambițios fricos, asta a fost. Recitește cu atenție ce-ai scris despre el !

N-am scris acolo nimic care să semene cu ceea ce spui !

Ba da, ai scris, și încă o mulțime de lucruri ; numai că le-ai strecurat printre rînduri, ca să le ascunzi de tine. De pildă, școlarul cel cuminte și sîrguincios de la școala primară, cum nu se putea împrieteni cu clasa, cît de descumpănit și de fără curaj era ; stătea cuminte în bancă fiindcă tînjea după casă și fiindcă voia să se distingă. Și acest băiețel aproape plesnea de mîndrie cînd învățătorul sau preotul îl lăudau ! I se umpleau ochii de „lacrimi de recunoștință și mîndrie“ ; mai tîrziu scena se repeta fără lacrimi ; sau cum i se bomba pieptul, cînd citea decretule de numire ! Îți amintești ce fericire nemaipomenită era cînd aducea acasă nota zece ?

Asta fiindcă răposatul meu tată se bucura atîta !

Bine, și tata ; să-l vedem pe tata. Era înalt și voinic, cel mai puternic dintre toți oamenii pe care-i știam. Dar „respecta pe domni“, mai bine zis îi saluta umil, atît de umil, încît pînă și băiețelul lui se făcea roșu de rușine. Mereu îmi ținea predici, că din tine, băiete, o să iasă ceva ; era singurul scop al vieții, să devii ceva. Omul trebuie să muncească, să agonisească, să facă avere dacă vrea s-ajungă cineva, prețuit de toată lumea. E drept, băiatul a avut exemplele acasă ; semăna din cap pînă-n picioare cu taică-su.

Lasă-l pe tata ! Tata era cu totul alt exemplu : Să fii puternic și să trăiești prin munca ta.

Da : duminica să-ți socotești carnetele de economii ca să vezi cât ai strîns și într-o zi băiețelul ăsta va sta într-un birou și-și va măsura propria valoare, în care va îmbătrîni. Ce s-ar mai bucura sărmanul tata de mine ; acum eram mai mult decît un notar și decît celelalte mărimi din tîrg. În sfîrșit, ajunsese să fie cineva ; băiețelul, pînă la urmă, regăsise și terminase „marea și noua descoperire“, din copilărie : că există două lumi, una sus-pusă în care sînt domnii, și o alta, umilă, a oamenilor obișnuiți. În sfîrșit semănam cu un domn, dar în clipa în care am ajuns așa, mi-am dat seama că deasupra mea erau domni și mai mari, care se așezau la mese și mai mari, și că din nou nu eram decît un om mic și obișnuit, căruia nu îi e sortit să se înalțe ; ce mai, e o înfrîngere, o înfrîngere afurisită și fără sfîrșit.

XXI

Tot timpul mi se părea că aud două voci certîndu-se ; ca și cum doi oameni și-ar fi disputat trecutul meu și ar fi vrut fiecare să ia din el bucata cea mai mare.

Dar de anii de liceu îți amintești ?

Da ; ți-i las ca să știi. Oricum, nici nu făceam cine știe ce ; lipsa de curaj și o subestimare bolnăvicioasă, toceala chinuitoare a elevului de la țară, n-ai decît să ți le păstrezi !

Ei, ei, nu vorbi așa ; ca și cum toți laurii adunați în vremea aceea n-ar fi însemnat nimic ; plăcerea de a fi primul în clasă, de a avea temele făcute și de a ști totdeauna lecția ; cel puțin prin asta să fii superior celorlalți, celor mai vioi și mai curajoși, nu ? Și pentru asemenea succese să stai pînă se-ntunecă, cu degetele băgate în urechi, și să tocești, să te chinui opt ani încheiați !

Ei, nici așa, n-au fost chiar opt ; pe urmă au mai fost și altele, lucruri mai serioase.

De exemplu ?

De exemplu prietenia cu sărmanul meu coleg dintr-a șasea.

Ah, acela ; ştiu, băiatul greoi şi incapabil. Bun prilej ca să te simţi inimos nevoie-mare faţă de altul şi să-ţi vezi meritele recunoscute. Aia n-a fost prietenie, frate ; era o recunoştinţă fierbinte, pătimaşă, pentru cel ce-ţi accepta umilit superioritatea.

Nu, n-a fost aşa ! Dar dragostea pentru fata aia mioapă şi timidă ?

Aş, prostii ; pubertate, pur şi simplu !

N-a fost numai pubertate !

A fost pubertate, şi lipsă de curaj. Ceilalţi, frate, erau pricepuţi cu fetele, le invidiai îndrăzneala. Şi tu nu făceai altceva decît să te caţări în colţul tău şi să-ţi alcătuiesti ograda ta de surcele, lumea ta mică. Asta făceai, fiindcă în cealaltă lume, în lumea neîngrădită, n-ai fi reuşit. Nici printre fete, nici printre băieţi. Mereu aceeaşi poveste, mereu acelaşi copil dezamăgit, care în lumea lui şopteşte convins : Pui, pui, pui !

Încetează !

Aşa, şi-acum să explicăm anul petrecut la Praga, anul risipit prosteşte în oraş. Anul în care am hoinărit cu gaşca poetului, am scris versuri şi am scuiat de sus pe toate.

...Nu ştiu. Nici eu nu ştiu unde să pun anul acela.

Stai, există totuşi o explicaţie. Erai tânăr şi plin de tine ; ai lăsat baltă şcoala crezînd că toată lumea e numai a ta ! Acasă puteai să te simţi domn, să te simţi mare şi important ; dar abia ajuns în oraş — pe rănilor lui Isus ! — te-ai şi speriat de halul în care erai — neputincios, umilit şi nu mai ştiu cum. Dac-ai fi avut timp să te joci idilic în ograda de surcele, te-ai fi apărat în ea pînă la capăt.

Din păcate, poetul a pus mîna pe tine.

Într-adevăr. Aminteşte-ţi însă cum a fost. Şi acolo era un fel de colţ închis ; dughenele acelea, cercul acela de cinci inşi sau cîţi erau, a fost al dracului de mic, mai mic chiar decît curtica tîmplăriei. Şi pentru că scuipei de sus pe tot ce vedeai, aveai impresia că eşti altfel.

Dar versurile ?

Erau proaste. Seriai versuri numai ca să te poţi înălţa pe vîrfurile picioarelor. Or asta nu însemna decît să ai

o mască, ceva care să-ți acopere orgoliul rănit și nesatisfăcut. Trebuia să fi învățat cum se cade ca să-ți fie bine ; ai fi avut succes la examene și te-ai fi simțit un mic zeu.

Stai, dacă era așa, nu mai ajungeam niciodată la căile ferate ; a trebuit s-o șterg de la facultate ca să pot găsi un post la calea ferată. Trebuia să intru acolo, nu ?

Nu era necesar.

Te rog, e caraghios ; ce-aș fi putut face altceva ?

Orice. Omul care dă din coate își face loc pretutindeni.

Atunci de ce mi-am căutat un post tocmai la căile ferate ?

Nu știu. Poate din întâmplare.

Am să-ți spun eu : din simpatie. Fiindcă construirea acelei căi ferate a fost cel mai mare eveniment din copilăria mea.

...

Iar când eram la liceu, cel mai mult îmi plăcea să mă plimb prin gară : să mă duc pe podul care se boltea peste gară și să privesc în jos luminițele roșii și verzi, șinele și locomotivele.

Știu. Pe podul acela se plimba o prostituată bătrână, monstruoasă ; când trecea de sus în jos, făcea ce făcea și se freca de tine.

Povestea asta nu se integrează în celelalte.

Într-adevăr, nu se integrează.

Pe cuvîntul meu de onoare : drumul acesta mi-a fost predestinat ; îmi plăceau căile ferate, asta a fost. De aia am și intrat acolo.

Sau poate pentru că la Praga, tocmai la gară, cineva suferise o umilință grozavă, îți amintești ? Dragul meu, orgoliul rănit are o forță teribilă, pot să-ți spun chiar și numele anumitor zeloși și ambițioși.

Nu, nu-i așa ! Eu știu, știu că făceam totul din dragoste. Să fi fost altfel, aș fi putut să mai fiu fericit în meseria mea ?

...Nu-mi amintesc să fi fost.

Ia spune-mi și mie, cine ești tu de fapt ?

Eu sînt cel care dă din coate.

Oricine-ai fi : recunoaște cel puțin că numai muncind m-am regăsit pe mine însumi și propria mea viață.

E un adevăr și-n ce spui tu.

Ei, vezi?

Numai că nu e atât de simplu, amice. Și înainte de asta ce-a fost? Versuri și fete, o viață trăită din plin, așa-i? Poezie și beție, megalomanie și fapte murdare, revolta împotriva nimănui și încrederea bețivului că-n tine clocoțeste ceva, o forță uriașă și dezlănțuită. Toate la un loc. Adu-ți aminte.

Știu.

Asta e cauza. Din cauza asta, ca să știi.

Stai puțin, ce e din cauza asta?

E totuși clar, nu? Tu ai simțit că versurile tale nu fac nici doi bani și că prin asemenea lucruri n-ai să te evidențiezi. N-aveai talent destul pentru așa ceva, și nici personalitate. Ai văzut că nu erai la înălțimea celorlalți tovarăși nici în băutură, nici în cinism, nici la fete, în nimic. Ei erau mai puternici și mai îndrăzneți decât tine, iar tu, tu ai încercat să-i imiți; eu știu cât te-a costat, fricosule. Ai încercat, ce-i drept, dar numai dintr-o oarecare ambiție; ia te uită, și eu sînt un afurisit de poet cu toate ale lui, și cu tot ce se cuvine. Totuși, un glăscior treaz, timid, te avertiza într-una: atenție, n-ai să reușești. Părerea prea bună pe care o aveai despre tine însuși se frînsese, te dezamăgise efortul de a fi cineva. Ce înfrîngere, omule! Apoi nu ți-a mai rămas decât să cauți a ieși din situația asta; în cele din urmă s-a găsit un locșor la căile ferate, iar poetul trezit cu picioarele pe pămînt a fost prea fericit putînd să întoarcă spatele trecutului său boem, destul de scurt, irosit în van.

Nu-i adevărat! Am intrat la căile ferate îndemnat de o necesitate lăuntrică. Și ce fericit era ex-poetul că a devenit în sfîrșit bărbat în toată firea! Cu cîtă superioritate și compătimire își privea deodată tovarășii de ieri, hoinarii neisprăviți de ieri, care nu știau încă ce înseamnă o viață cu adevărat aranjată! Nici nu se mai întîlnea cu ei, acum căuta circumioarele comode, în care tații își mărturiseau grijile și părerile. Imediat încercă să se asemene oamenilor mici și prudenți; bineînțeles, își făcu o cinste din retra-

gerea lui; megalomania mai exista doar așa, ca să-și descarce puțin sufletul de amărăciune și de ironia resemnării; să-și mai verse puțin acreala pînă cînd, cu timpul, trebuia să treacă și asta. De-atunci n-a mai citit nici un vers; le disprețuiește, aproape le urăște, fiindcă le consideră ca ceva nedemn de bărbații copti la minte, practici și realiști.

Le urăște — poate e cam tare.

Hai să spunem atunci că li se împotrivesc. De fapt ele îi amintesc de înfrîngerea lui.

Și cu asta ai ajuns la sfîrșit. Mai departe a urmat viața aceea adevărată, modestă și așezată, acea viață bună și obișnuită.

Pînă la ultima stație a pămîntului.

A fost o refacere a plămînilor. Așa e, omul nu se-nțelepțește cu una cu două. Însă acolo, și pe urmă la gara bătrînului, am intrat în albia firească a vieții.

Ascultă, spune-mi, care-a fost motivul căsătoriei cu fata șefului de gară?

Am iubit-o.

Știu; dar eu (eu fiind al doilea tu, înțelegi?) m-am căsătorit cu ea, tocmai pentru că era fata șefului. Asta se cheamă carieră *per vaginam*, așa e? Să iei o fată bogată sau pe fiica superiorului, știm prea bine; „s-aspirăm puțin la mîna prințesei“, nu? Omul se-nalță astfel în ochii lui.

Ce minciună! La asta nu m-am gîndit nici în somn!

Dar eu m-am gîndit și chiar foarte atent. Bătrînul era popular și putea să-și ajute ginerele; nu era rău să te strecuri în familia lui.

Nu-i adevărat! Doar știi cît am iubit-o; a fost o femeie desăvîrșită, cumsecade, înțeleaptă și iubitoare; cu nici o femeie n-aș fi fost mai fericit.

Da, sigur; o femeie înțeleaptă, foarte interesată de cariera soțului — într-adevăr, foarte interesată; îi înțelegea de minune ambiția și eforturile, trebuie să-i dăm dreptate. Și unde-a putut, te-a ajutat. Ce frumos și nevinovat ai scris despre primul pas al tău în sus: „Poate că intervenise și bătrînul“. A doua oară, iarăși: „S-ar putea

să-mi fi pus o vorbă bună și socrul, nu prea știu.“ Dar eu știu foarte bine, dragul meu ; bătrînul știa și el ce așteptai de la el.

Fie ; era un om tare bun și mă iubea ca pe copilul lui ; dar între mine și soția mea nu era nimic de felul ăsta ; numai dragoste, numai încredere, numai un sentiment puternic și bun de credință. Nu, lasă căsătoria mea în pace !

Sînt de acord c-ai avut o căsnicie bună ; luptați acum în doi pentru un loc mai sus. Căci omul abia se-nsurase și descoperise în el „plăcerea neobișnuită de a avea“ ; era cît se poate de bucuros că pentru asta avea la îndemînă un pretext cu adevărat cumsecade : „e pentru noi“, așa-i ? Și-ndată îi și „creșteau coatele“ ; la slujbă își făcea loc să iasă în față cu toată puterea, pe unii căutînd să-i întreacă, cu orice preț, iar pe ceilalți, pe cei de sus, să-i mulțumească în orice fel ; de ce nu ? totul se-ntîmpla „pentru noi“ și era absolut așa cum trebuia să fie. De-asta se și simțea atît de fericit : putea să-și lase în voie înclinările firești, fără să se rușineze în vreun fel. Căsătoria e o bună afacere.

Și soția mea... și ea tot așa a fost ?

...A fost o soție bună.

Pînă la urmă vei spune același lucru și de gara mea din care am făcut o operă de artă — adică de ce am făcut-o ? Pentru carieră ? Ca să fiu sus bine notat ? Dacă n-ar fi fost războiul, aș fi rămas în gară pînă la moarte.

În parte ai făcut-o pentru societatea de-acolo.

Care societate ?

Pentru prinții cu pălărioare verzi. Te tîrai în fața lor ca să le arăți de ce ești în stare. Așteptai și-i cercetai, cu ochii, ca să vezi dacă „domnii“ observă ce gară model ai ! Ba chiar ți-a întins mîna prințul cutare, contele X sau Y. Știm noi amîndoi cum ne ținea de cald, deși domnul șef se purta față de ei toți ca și cum, ei, drăcie, nici nu i-ar fi păsat. Să-i lăsăm pe conți și pe nu mai știu cine ; totuși lumea lor era mai aparte, altfel decît la noi acasă. Și asta, mă rog, nu mirosea într-un fel a protecție ; prin munca și prin meritele lui a ajuns domnul șef atît de sus. Slujba devenise pentru el mai de preț decît nevasta ;

nu-l mai putea ajuta și decinici nu mai avea nevoie de ea ; o lăsase să-nțeleagă lucrul ăsta, de aceea și căldura căminului lor se pierduse.

Nu-i adevărat !

Cum să nu ; ai scris-o chiar tu mai înainte, n-ai decît să recitești :

„...am simțit că un lucru îmi aparține adînc, ca ceva puternic, bun și numai al meu... Femeia vedea că încep să-i scap... Degeaba, ceva din ce fusese al nostru se sacrificase pentru ceea ce era numai al meu.“ Și așa mai departe. „Între noi se căscase un gol.“ Bărbatul se descătușase, își vedea în sfîrșit numai de ale lui ; cel mult, îl mai supăra încercarea femeii de a-l păstra în continuare. Din fericire era o doamnă înțeleaptă ; nu făcea nici o scenă și plîngea fără lacrimi ; după care mai spui : „Se resemnase și se obișnuise cu timpul“, adică s-a supus și a început să-și slujească bărbatul.

Așa a vrut !

Știu ; ce putea face ? V-ați fi despărțit sau v-ați fi urît, cum știu să se urască numai soții, cu furie și pe ascuns ; dar ea acceptă regulile jocului și admise ca *el* să fie stăpînul, el să fie domnul, și totul să se învîrtească în jurul lui. Nemailegîndu-i nimic comun, ea căuta să-l oprească prin ce-avea pentru el : confort, obiceiuri și pretenții. Era numai el acum, nimic altceva decît el ; căminul, viața și dragostea conjugală serveau comodității și preamăririi lui ; era stăpînul stației și al familiei ; e adevărat, avea o lume mică și închisă, dar era lumea lui și i se supunea. Atunci a fost de fapt cel mai fericit ; de aceea, cînd își amintește de răposată, se gîndește tocmai la vremea aceea care-i satisfăcea atît de „puternic și adînc“ amorul propriu.

Dar după aceea...

În timpul războiului ?

Da. Cum adică, tot din ambiție am făcut ce am făcut ?

E greu de spus. S-ar putea ; îți închipuiai că împăratul va pierde războiul, dar era totuși riscant. În cazul nostru nu se prea potrivește. În episodul tău de asemeni nu se potrivește.

De ce nu?

Uite, idilicul șef de gară nu e nici el un erou; nu-i stă în caracter să fie. Dar să-ți povestesc eu de ce episodul tău ar trebui să fie scris. Tocmai pentru perioada asta de război. Poate că va citi cineva și va zice: ia te uită, aici a fost un șef de stație care a făcut așa și așa. Și-a riscat chiar și viața pentru poporul său; ce erou modest! măcar cu o picătură, măcar cu o jumătate de gură, discret, să-ți arăți meritul — doar de-aia se scriu memoriile, nu?

Minți! Minți! eu am scris amintirile unui om cu o viață obișnuită, și-atunci cum rămîne cu eroismul?

Tocmai el e viața obișnuită.

Bine spus. Păcat însă că nu-i și ultimul cuvînt.

Ei, omul care a primit postul acela mare n-a mai fost de loc erou, dragul meu. Acolo eram eu, cel cu coatele. În slujba asta era eul meu vanitos, profesional, care lupta, vrînd s-ajungă neapărat cineva. Era un eu mic care lupta s-ajungă mare.

Ce dacă? Și-acolo era un slujbaș bun și conștiincios.

Prostii. Făcea tot ce-i stătea în putere numai ca să fie prețuit și astfel se cățăra cu o palmă mai sus. O viață întreagă nu s-a gîndit decît la el, numai și numai la el. Cît de cîstit am luptat eu pentru asta, Isuse Hristoase! elev model, funcționar model, cîte-am mai înghițit! Asta m-a costat toată viața mea, am sacrificat totul acestui țel: și în cele din urmă, omul se pomeneste cu cîțiva șmecheri care au ajuns și mai sus — de ce? numai pentru c-au fost mai tari și mai îndrăzneți! Nici nu și-au tocit pantalonii la slujbă, nici nu s-au prea omorît cu firea, și uite-i unde-au ajuns; tu trebuie să te ridici în picioare cînd intră el în birou! La ce mi-a folosit că-n școala primară eram dat de exemplu și mai tîrziu iarăși, iar gara mea și-o arătau între ei? De ce? Lumea e făcută pentru cei puternici și îndrăzneți, iar eu am pierdut. Ca să știi, asta a fost culmea vieții mele obișnuite: faptul c-am putut să-mi privesc înfrîngerea. Ca să și-o vadă, omul trebuie să fie pe un loc mai înalt.

Și de-aia te răzbuni acum!

Da, de-aia mă răzbun; acum văd că totul a fost zadarnic, mic, umilitor, mizerabil. Dar tu, tu ești altfel,

ție ți-e bine ; tu știi să te joci cu florile, cu grădina, cu ograda ta de surcele ; și jucîndu-te, ești în stare să uiți de tine, dar eu nu, eu nu. Eu sînt cel care-a fost învins, și asta m-a făcut să am o viață atît de obișnuită. Da, mă răzbun ; și n-am de ce ? Oare nu eu am plecat, aproape rușinat, de-acolo ? Hristoase, doar mi-au făcut și anchetă ! Știam eu că sînt hoții îngrozitoare acolo — la livrări și la altele ; dar le făceau alții, cei mai curajoși. Am știut și am tăcut ; vă am la mîină, dragilor, și cînd va fi nevoie, vor ieși ele, lucrurile, la iveală ! Între timp a ieșit la iveală toată afacerea și m-au anchetat, pe mine, mă rog : slujbașul exemplar și integru ! Se-nțelege, au fost siliți să recunoască greșeala — dar am ieșit la pensie. Înfrîngere, omule ; și să nu mă răzbun ? De-aia și scriu amintirile astea.

Numai ?

Da. Să se vadă c-am fost nevinovat. Ar fi trebuit s-o dovedești în amănunt, fără să repeți mereu : viață obișnuită, idilă și alte prostii. E singurul lucru de care mi-a păsat : înfrîngerea asta cumplită și nedreaptă. N-a fost o viață fericită, a fost un coșmar, nu vezi c-a fost un coșmar ?

XXII

Așa nu mai merge, trebuie să-ncetez odată ; mă calcă pe nervi cearta dintre cele două voci, inima îmi bate mai tare și simt o durere ascuțită, care-mi taie răsufarea aici, în piept. A fost doctorul, mi-a luat tensiunea și s-a încruntat. „Ce tot faci ? s-a supărat el. Ți-a crescut tensiunea. Trebuie să stai liniștit, perfect liniștit.“ Am încercat să nu scriu și să zac așa ; dar din nou îmi vin în minte frînturi de dialoguri, cele două glasuri se ciondănesc iar pentru cîte-o prostie, și eu ajung să-mi dau sfaturi chiar mie ; liniște, voi de-acolo, terminați cu cearta ; asta și asta e adevărat, așa a fost ; oare într-un om cu viața cea mai obișnuită nu-i loc destul pentru mobiluri diverse ? De

acum înainte totul e simplu : omul se poate gîndi egoist și îndărătnic la avantajul său ; însă uită după o clipă, uită ce-a vrut și pentru el nu mai există nimic în afară de ceea ce face.

Stai că nu-i chiar așa de simplu, fiindcă aici sînt două vieți cu totul deosebite. Despre asta-i vorba, despre asta !

Adică despre ce ?

Care dintre cele două vieți este *cea adevărată*.

Gata ! Nu-mi face bine. M-am obișnuit să mă păzesc ; de cînd am scuipat la gară sînge, îmi spun : atenție. Aproape toată viața m-am uitat în batistă ca să văd dacă n-am firișoare de sînge în scuipat, și asta de cînd am fost în ultima haltă din lume ; ca apoi să se înrădăcineze în mine acea grijă nesfîrșită de sănătate, ca și cum ar fi fost o lege esențială a vieții.

O lege esențială a vieții ; și dac-ar fi fost cu adevărat ? Cînd mă uit în urmă, la toată viața mea, văd că, de fapt, momentul în care am scuipat sînge, în gară, a fost cea mai mare zguduire ; ce distrus eram după aceea, mă simteam nespus de slab și de mizerabil, cînd contabilul îngrozit îmi ștergea fruntea cu prosopul ud. A fost teribil. Da, asta a fost experiența cea mai uluitoare din viața mea : uimirea și spaima aceea cumplită, urmată de dorința deznădăjduită de a trăi, de a-mi trăi viața, fie ea cît de neînsemnată și de bicisnică. Atunci am simțit pentru prima dată dragostea de viață superioară, conștientă, puternică. Atunci mi s-a schimbat de fapt toată viața, iar eu parcă aș fi devenit altul. Pîn-atunci îmi cheltuisem zilele fără noimă, doar așa, căci ripostam vieții aproape fără să-mi dau seama ; de-atunci am început deodată să prețuiesc fără margini faptul că trăiesc și am prins a mă privi cu totul altfel, pe mine însumi și tot ce mă înconjură. Îmi plăcea să stau pe stive și să mă uit la șinele ruginite, năpădite de traista-ciobanului și de mătură ; sau să privesc ore întregi undele pîrîului, mereu altele și mereu aceleași. Și-mi repetam zilnic, de o sută de ori : trage aer în piept, că-i sănătos. Atunci am început să iubesc toate acele lucruri mărunte obișnuite și curgerea liniștită a anilor ; puțin, tot am mai trîmbițat

cinismul boem și m-am mai strîmbat la cîte ceva, dar atunci nu eram încă sigur c-am să trăiesc; atunci mai purtam în mine o fărîmă sălbatică și înghețată de disperare. Am început să mă lipsesc de viață, încet și cu mulțumire, să mă bucur de lucrurile intime și plăcute și să mă observ. Dacă stau să mă gîndesc bine, îmi dau seama că însănătoșirea a însemnat începutul timpului idilic din viața mea. Ea a fost macazul important și hotărîtor.

De fapt nici n-a fost un macaz. Acum văd mai bine, acum văd absolut limpede. Ar trebuisă încep iarăși cu copilăria : cu mama, care ieșea mereu în pragul ușii ca să vadă dacă nu mi s-a întîmplat ceva ; cu domnul Martinek, de care n-aveam voie să m-apropii prea mult, fiindcă avea oftică și de care pentru același motiv mi-era teamă. Mama era obsedată de veșnica teamă că sînt amenințat, că sînt un copil slab, bolnăvicios ; sărmana de ea, era atît de iubitoare și de grijulie : cînd cădeam la pat, mă strîngea la piept, ca și cum ar fi vrut să mă ocrotească, noaptea se apleca îngrozită deasupra mea, cădea în genunchi și se ruga cu glas tare pentru sănătatea mea. Să fii bolnav era un lucru important și de cinste ; totul se învîrtea în jurul băiețelului, pînă și fierăstraiele și ciocanele din curte răsunau mai înăbușit, chiar și tata avea voie să bombăne numai în șoaptă. Pentru că mă iubea prea mult, credea că eram fragil, mai fragil decît alți copii, ceva care trebuie socotit mai aparte ; de aceea nici nu îndrăzneam să mă iau la întrecere cu băieții, mă gîndeam că *nu trebuie* să alerg ca un sălbatic, că nu am voie să sar în apă, nici să mă bat, fiindcă sînt slab și gingaș. Mă și mîndream cu asta, mi se părea că sînt mai prețios și mai delicat decît ceilalți băieți care erau prea bărbați ; lor le plăcea să fii viteaz și puternic. Deci așa era mama ; ea întreținea în mine această lașitate și neîncredere în forțele mele, acest sentiment de slăbiciune fizică cu care am crescut ; dragostea bolnăvicioasă a mamei a pregătît în mine această înclinare de a mă considera obiectul tuturor îngrijirilor și răsfățului, înclinare în care aproape mă complăceam, cînd s-a ivit primul semn al adevăratei boli. Atunci, da, atunci am găsit în mine acel eu plin de

griji, ipohondru, care cu o atenție gravă se uita în batistă, îmi lua pulsul, iubea ordinea care-mi asigura viața și se lipea de liniștea plăcută și armonioasă a lucrurilor. Așa mi s-a scurs — nu spun chiar toată viața, dar — o mare parte, o parte importantă și continuă din viața mea. Acum văd acest lucru.

Tata era cu totul altfel ; tata era puternic și rezistent ca un stîlp, prin asta îmi și impunea. Dacă ar fi vrut, ar fi putut doborî pe oricine. Odinioară, de bună seamă nu înțelegeam prea bine osîrdia lui de a pune ban lîngă ban, spiritul acela de economie vecin cu zgîrcenia ; mi-am dat seama de asta cînd domnul Martinek, un simplu lucrător, a dat fetei aceleia un ban pe care tata, prefăcîndu-se că nu înțelege, nu i-l dăduse ; mi-aduc aminte că băiețelul care eram odinioară a fost atunci zguduit de un sentiment ciudat și îngrozitor ce semăna cu disprețul. Astăzi văd că sărmanul meu părinte nu era atît de puternic, că la urma urmei se temea de viață ; economia e o virtute defensivă ; e dorința de a-ți asigura viața, e frica de ziua de mîine, frica de riscuri și de întîmplări neprevăzute ; zgîrcenia seamănă cumplit cu un fel de ipohondrie. Învață, băiete, îmi spunea, emoționat și solemn, o dată intrat în slujbă *ți-e viața asigurată*. Deci asta era tot ce-ai putea cere de la viață : certitudinea, siguranța, încrederea că nu se mai poate întîmpla nimic. Dacă tata, care era mare și puternic cît un copac, credea așa, de unde atunci să se fi adunat curajul în făptura slabă și răsfățată a băiatului ? Acum văd că-n mine totul fusese bine pregătit, încă din copilărie ; a fost de-ajuns să fiu pentru prima oară bolnav și omul, din pricina fricii din el, a găsit aceeași neliniște protectoare pentru viață, din care și-a făcut o lege vitală.

Dumnezeu știe, cred că era înfiptă în mine mai adînc decît bănuiam ; da, fiindcă m-a condus în viață aproape ca un instinct, atît de orbește, atît de sigur. Mă gîndesc acum la răposata mea soție : mi se pare ciudat că am găsit-o tocmai pe ea, femeia care se născuse numai ca să îngrijească pe cineva. Se alcătuiuse așa poate fiindcă în același timp era sentimentală și înțeleaptă ; grija de cineva

e și ea o formă rațională, sobră și practică a dragostei. Fiindcă s-a îndrăgostit pătimas de mine în clipa în care a aflat c-am fost pe pragul morții și că paloarea mea interesantă își avea pricinile ei mai adânci ; atunci a izbucnit în ea deodată samariteanca, dragostea și maternitatea care i-au maturizat sentimentele ; în ea se adunaseră toate la un loc : teama copilei, mila femeii și zelul mamei, visuri de dragoste și o grijă imperioasă, excesiv de obiectivă, ca să măninc bine și să câștig la cântar. Era la fel de important și de frumos să vorbim despre dragoste, cât de important era să mă și îngraș ; îmi strîngea speriată mîna în umbra nopții și, cu ochii în lacrimi, îmi șoptea : Te rog, te rog să măninci *foarte* mult ; jură-mi c-ai să fii foarte atent ! — Nici astăzi nu pot rîde de sfaturile ei ; aveau poezia lor dulce, ba chiar patetică... pentru noi amîndoi. Aveam impresia că mă înzdrăvenesc numai de dragulei, pentru bucuria ei, și că era un gest frumos, generos, din partea mea. Să lupt pentru sănătatea mea numai ca să fie ea fericită. Iar ea credea că mă salvează, că-mi redă viața ; deci nu eram eu justiția și destinul ei ? Doamne, eu știu : a fost firește o simplă întîmplare că m-au reparatizat tocmai la gara aceea ; totuși e ciudat și într-un fel uimitor cât de adînc și de necesar s-a desăvîrșit așa rostul vieții mele. Pîn-atunci fusesem silit să-mi ascund neliniștea ipohondrică ca pe o slăbiciune și să roșesc din cauza ei ; acum nu mă mai obliga nimeni s-o fac, devenise problema comună și teribil de importantă a doi oameni, legată de dragostea și de confidențele noastre ; nu mai era un defect sau un dezechilibru, ci ajunsese mai degrabă ceva bun, important, ceva care-mi dădea un sens, un rost în viață.

Mă gîndesc cât de firesc și pe nesimțite s-a cuibărit acest sentiment în căsnicia noastră. Delaînceput nevastă-mea și-a luat asupra-i grija pentru sănătatea mea, ca și cum ar fi spus : asta nu-i o treabă de bărbat, asta-i grijă de femeie ; nu trebuie să te gîndești la asta, las-o în seama mea. Într-adevăr, așa a și fost ; simulam chiar față de mine că nu știu nimic din tot ce făcea ; ea se îngrijea de igienă, hai s-o lăsăm în voia ei ; și-n timpul ăsta tu să te complaci și să te bucuri că ești în siguranță, să

știi că ți se poartă de grijă și că o mulțime de oameni îți păzesc sănătatea. Când m-aștepta cu prosopul în mână, ca să mă plesnească pe spatele ud, după ce mă frecam, știu, părea o plăcere matrimonială, dar de fapt era vizita medicală zilnică ; niciodată nu ne-am spus-o, dar amîndoi știam de ea, iar eu o întrebam din ochi mereu : ei, cum mai e ? Rîdea și clătina din cap : e bine ! Pînă și dragostea e reținută, liniștită, era același lucru : de dragul sănătății ea-mi impunea anumite limite, pentru a nu mi le impune eu însumi de frică. Nu fi chiar așa de sălbatic, îmi spunea ca o mămică, și culcă-te frumos ; fără cearcăne la ochi și alte lucruri de-astea. Cîteodată mă și supăram, dar în fundul sufletului îi eram recunoscător ; îmi dădeam seama că pentru mine era mai bine. Nu mă mai osteneam să-mi observ neliniștit sănătatea, asta era grija ei ; în schimb îmi stimula ambiția, evident că și ambiția era sănătoasă și-mi mărea cheful de viață ; pare-se că bărbatului îi e necesară ca aerul. Spune, ce-ai mai făcut azi ? Întrebarea mă îndemna să lucrez mai cu poftă. Sau făuream planuri de viitor ; optimismul era sănătos și făcea parte din regim. La prima privire toate astea păreau foarte firești, familiale, intime ; acum le văd altfel, acum nu mai e nimeni care să-mi alunge frica cumplită și neputincioasă și să-mi spună : nu te teme, ești acasă, ai tot ce-ți trebuie, aici ești apărat, ești în siguranță.

Pe urmă, la gară, mă simțeam sănătos ca o sfeclă ; cred că nici nu mai aveam nevoie de ea în aceeași măsură, asta ne-a înstrăinat puțin. Ea simțise și încerca să mă oprească numai pentru ea ; de aceea îmi spunea atît de îngrijorată : ar trebui să te cruți mai mult, și alte sfaturi de-astea. Acum ar fi vrut să-mi facă și copii, căci era bine să fii tată ; dar de, copiii nu veneau. Dacă nu putea altfel, cel puțin avea o grijă despotică de viața și de rostul meu. Făcuse un fel de Lege Supremă : mîncat bine, dormit mult și toate la locul lor. Viața care ajunge deprindere se-ancorează adînc și sigur ; cultivarea deprinderilor tale e și ea una din grijile pe care le ai față de tine. Și asta și-o asumase tot ea : se îngrijea de deprinderile mele, iar eu nu făceam decît s-accept totul, cu bunăvoință și cu indulgență. De dragul tău, băbuțo ; acceptam totul, numai

pentru că totul era pregătit atît de frumos. Slavă Domnului, nu trebuie să fii egoist, cînd cineva are atîta grijă de tine ; ești un bărbat cinstit, nu te gîndești la comoditate, ci numai la ceea ce faci. Apoi, către sfîrșitul zilelor tale, zici : n-am trăit decît pentru munca mea și-am avut o nevastă cumsecade ; a fost o viață obișnuită și frumoasă.

Așadar, acum îl avem și pe-al treilea, îmi spune glasul cel pus pe ceartă.

Care al treilea ?

Haide ! Unul era omul obișnuit, fericit ; al doilea era cel cu coatele, care voia să se cațere mai sus ; al treilea e ipohondrul. Așa e omul, are trei vieți și fiecare e alta. Absolut, diametral și principial alta.

Și vezi ? Toate la un loc fac o viață simplă, de toate zilele.

Nu mai știi. Cel cu coatele n-a fost fericit niciodată ; ipohondrul nu se putea încăpățîna să se cațere mai sus ; iar cel fericit nu putea să fie ipohondru, asta se-nțelege ! Degeaba, aici avem de-a face cu trei personaje.

Dar cu o singură viață.

Asta așa e. Să fi fost trei vieți aparte, era mai simplu. Fiecare dintre ele ar fi fost întreagă, și s-ar fi dezvoltat armonios, fiecare ar fi avut un sens și o lege a ei. Altfel, viețile astea trei par că se pătrund, vin una într-alta.

Nu, stai, asta nu ! Cînd ceva pătrunde, se amestecă, e întocmai ca febra. Eu știu, am avut doar atîtea nopți cu febră ; Isuse, cît de cumplit se mai amestecau și se învîlmășeau în somn toate ! Dar au trecut de mult, m-am făcut bine ; nu mai am febră, așa-i că nu, așa-i că nu am febră ?

Aha, iată-l și pe ipohondru. Omule, și ăsta a trecut prin multe !

Prin ce ?

Prin toate. Mă rog, cînd ipohondrul va muri...

Termină !

De trei zile n-am mai scris nimic, s-a petrecut ceva neașteptat și acum clatin din cap, descumpănit. N-a fost vreun eveniment mare și solemn, în viața mea n-am știut de asemenea lucruri; mai degrabă o întâmplare aproape chinuitoare, în care cred c-am fost destul de ridicol. Într-o după-amiază, menajera mea m-a anunțat că un oarecare tânăr domn vrea să stea de vorbă cu mine. M-am supărat : ce-am eu cu el, puteai să-i spui că nu-s acasă sau orice altceva; acum, ce să mai fac, lasă-l să intre.

Era un tânăr dintre cei ce mi-au fost nesuferiți întotdeauna; inutil de mare, sigur de el, cu chică, pe scurt, un animal splendid; și-a aruncat coama pe spate spunându-și numele, pe care firește l-am uitat imediat. M-am rușinat că eram neras, fără guler, cu papucii în picioare, cu un halat de casă ros și mototolit ca o pungă de tutun; l-am întrebat cît am putut de dur ce dorește.

A început să-mi spună, puțin pripit, că tocmai își prepară lucrarea de doctorat. Tema : începuturile școlilor de poezie din anii nouăzeci. E o perioadă extrem de interesantă, m-a asigurat el competent. (Avea mâini mari, roșii și cioturoase, ca de măcelar; hotărît, antipatic.) Zicea că acum strânge material și de aceea și-a permis să vină...

L-am privit bănuitor; stai, băiatule, ai cam încurecat-o; ce-am eu cu materialul tău?

Atunci mi-a spus că în două din revistele timpului a găsit poezii semnate cu numele meu, nume care lipsește din istoria literară, adăugă el, victorios. Asta-i descoperirea mea, domnule! Am cercetat acest poet uitat; un martor, cutare, i-a spus că, pe cît își amintește el, acel poet a ajuns slujbaș la căile ferate. A umblat după această urmă și la minister mi-a aflat adresa. Apoi brusc mi-a tăiat craca de sub picioare : „Spuneți-mi, vă rog, dumneavoastră sînteți?”

Hei, bravo, asta era! Aveam o poftă nebună să ridic mirat din sprîncene și să-i spun că e probabil o greșeală,

de unde eu și versuri ! Dar n-am să mă mint. Am dat din mână și-am mormăit ceva care însemna că totul n-a fost decît o prostie : de mult, domnule, m-am lăsat de versuri.

Tinărul radia. Își aruncă victorios capul pe spate : Asta-i grozav, tună. Și n-aș putea să-i spun, mă-ntrebă, dacă am mai scris și-n alte reviste ? Și unde mi-am publicat poeziile din anii următori ?

Am dat din cap. Mai departe n-a fost nimic, domnule, nici un rînduleț, din păcate nu pot să vă servesc, domnule.

Se sufoca de entuziasm, își trecea degetul în jurul gulerului, ca și cum s-ar fi sugrumat, iar fruntea îi lucca de sudoare.

— Asta-i minunat, striga. Întocmai ca Rimbaud ! Poezia care luminează ca un meteor ! Și n-a descoperit-o nimeni ! Domnule, e o descoperire, o descoperire colosală, striga gălăgios, scormonindu-și chica cu laba lui roșie.

Eram furios, nu-mi plac gălăgioșii, iar tineriinițatit ; în ei nu există nici măsură și nici un fel de ordine.

— Prostii, domnule, am răspuns eu sec. Erau versuri proaste, nu merită discuție și e mai bine să nu afle nimeni de ele.

Mi-a zîmbit cu milă și aproape de sus, ca și cum i se părea să mă lase mai bine în mîrginirea mea.

— Ba de loc, domnule, protestă el. Asta-i treaba istoriei literare. *Eu* aș spune un Rimbaud ceh. După părerea mea este cea mai interesantă mostră de poezie din anii nouăzeci. Nu c-ar putea pune bazele unei școli, zise el clipind competent din ochi. Ca evoluție a însemnat puțin, n-a avut nici o influență mai adîncă. Dar ca manifestare personală e pur și simplu uimitoare, e ceva atît de al dumneavoastră și atît de intens. De pildă poezia aia, care începe : „Cînd în cocotieri răsună micile tobe“ — își holbase ochii și mă privea răpit. Desigur, v-amintiți cum era mai departe.

Versul m-atinsese aproape dureros, ca orice amintire neplăcută.

— Vedeți, am mormăit eu. De cînd sînt n-am văzut cocotieri. Ce tîmpenie !

Aproape se supăraseră.

— Bine, dar n-are importanță, bîgui el, că n-ați văzut nici măcar un cocotier ! Aveți o părere absolut greșită despre poezie !

— Fie, și cum se poate „să răsune micile tobe într-un oarecare cocotier“ ?

Era de-a dreptul jignit de lipsa mea de înțelegere.

— Păi astea sînt nucile de cocos, zise el iritat, ca un om silit să explice lucrurile cele mai firești. Vrea să spună cum nucile foșnesc în vînt. „Cînd în cocotieri răsună micile tobe“ — auziți ? Mai întîi cei trei C sînt ca trei lovituri ; apoi versul se împrăstie-n muzică — răsună micile tobe. Am găsit acolo versuri și mai frumoase. — Tăcu posomorît, aruncîndu-și chica pe spate ; arăta așa ca și cum, apărînd versurile astea, și-ar apăra un bun de-al lui, cel mai important ; dar după un timp iar i se făcu milă de mine : tinerețea e generoasă. — Nu, serios, spuse, acolo sînt versuri colosale. Aparte, puternice, lucruri noi, colosale — desigur pentru timpul ăla, adăugă convins de superioritatea lui. Noi nu atît ca formă, cît ca imagini, domnule ! De fapt, dumneavoastră v-ați jucat cu forma clasică, începu el zelos, dar ați alterat-o în interior. Ca formă e fără cusur, disciplinată, versurile regulate, dar lăuntric saturate de o fantezie formidabilă. — Își strînse pumnii roșii, vrînd să se exprime mai sugestiv. — Parc-ați fi vrut să vă bateți joc de forma disciplinată și precisă. Vers regulat și înlăuntrul lui ceva care pîlpîie fosforescent — ca un cadavru sau știu eu... ca o incandescență atît de înspăimîntătoare, încît te aștepți să se sfarme în orice moment. E un joc primejdios forma asta înlănțuită, cu iadul ei dinăuntru. Asta-i, aci e conflictul, o îngrozitoare încordare lăuntrică sau, cum să spun... înțelegeți ? Fantezia ar vrea să zboare, dar își lovește aripile de ceva regulat și strîns. De aia a scăpat boilor, fiindcă are aspectul unui vers clasic ; dar dac-ar fi observat cum se deplasează cezurile prin presiunea aceea interioară... — Brusc își pierdu din siguranță, asudă din pricina efortului și mă privi cu ochi de cîine. — Nu știu dacă m-am exprimat precis... maestre, bîlbîi el, roșindu-se ; dar eu mă roșisem și mai tare, mă rușinasem teribil și mă uitam la el, cred, îngrozit.

— Totuși, am repetat eu zăpăcit, versurile acelea erau proaste... de-asta nici n-am mai continuat, și așa, în genere...

Scutură din cap.

— Nu-i așa, spuse el fără să mă slăbească din ochi. Dumneavoastră... dumneavoastră ați fost obligat să nu mai continuați. Dacă... ați fi creat mai departe, ar fi trebuit să frîngeți forma, să o sfărîmați... Eu simt puternic acest lucru, rosti el cu ușurare, fiindcă oamenii tineri vorbesc totdeauna cu ușurință despre ei înșiși. Cele opt poezii mi-au făcut o impresie formidabilă. I-am și spus prietenei mele... Asta de-altfel n-are nici o importanță, mormăi el aiurit, trecîndu-și mîinile prin păr. Eu nu sînt poet, dar... pot să-mi închipui. Asemenea poezii le scrie numai un om tînăr... și numai o dată-n viață. Dacă ați fi scris mai departe, ar fi trebuit într-un fel să vă echilibrați acest conflict. De fapt ăsta e și cel mai uluitor destin poetic: te exprimi o dată, cu o forță colosală, dintr-o extraordinară năvală de sentimente... și gata. Și eu, care mi-am închipuit că arătați cu totul altfel, spuse el pe neașteptate.

Doream din tot sufletul să-l mai aud spunîndu-mi cîte ceva despre poeziile mele; măcar să-mi mai fi citat vreuna! Dar m-am rușinat să-l mai întreb și, fiindcă mă fisticisem, am început să-l întreb proteste și convențional de unde e și așa mai departe. Era fiert, își închipuia probabil că-l tratez ca pe un elev. N-ai decît să te încrunți; doar n-am să te-ntreb ce-i cu poeziile alea. Parcă nu putea să înceapă și singur; mă ferisem eu să las pauze destul de lungi și de penibile în conversație?

În sfîrșit se ridică oftînd ușurat, din nou atît de inutil de mare.

— Eu plec, oftă el, căutîndu-și pălăria.

N-ai decît; știi eu, tinerii nu se pricep nici să vină, nici să plece. Afară îl aștepta fata; s-au agățat unul de altul și au pornit spre oraș. De ce s-or fi grăbind totdeauna tinerii? Nici n-am mai apucat să-i spun să mai vină din cînd în cînd; ce bezmetic, nici nu știu cine e...

Asta a fost tot.

Asta a fost tot și n-ai decît să dai din cap, dacă-ți place. Poftim, poet; cui i-ar fi trecut prin minte? Faptul e-a spus-o tînărul nu înseamnă nimic, naiba să-l ia; tinerețea exagerează și trebuie să exagereze, cum deschide gura. Era bine să mă fi dus chiar eu la biblioteca universității, ca să văd cu ochii mei, dar doctorul mi-a recomandat liniște, așa încît stau în pat și dau din cap. Zadarnic, nu-i nimic de făcut, nu-ți amintești nici măcar un vers; pe unde-or fi înfundate?! „Cînd în cocotieri răsună micile tobe“—din versul ăsta nu pot să-mi dau seama de nimic; nu-mi rămîne decît să clatin din cap — pentru Dumnezeu, omule, de unde-ai luat palmiorii și ce aveai tu cu cocotierii? Cine știe, poate că tocmai asta înseamnă poezie: faptul că așa, din senin, găsești ceva în cocotieri, sau, să zicem, la regina Mab. Poate că versurile sînt proaste și tînărul e un bou; totuși e sigur că-n poezie e vorba de niște cocotieri și de încă nu mai știu ce. „O fantezie formidabilă“, a spus tînărul; trebuie să fi fost acolo o mulțime de lucruri, și ce ciudate lucruri: auzi, fosforescențe și incandescențe. N-are nici o importanță dacă versurile erau bune sau proaste; dar aș vrea să știu ce era în ele, fiindcă ele eram eu însumi. A fost odată o viață în care au existat cocotieri și lucruri bizare, fosforescențe și incandescențe. Asta e, măi omule, și-acum descurcă-te; ai vrut să-ți faci ordine în viață, n-ai decît să înghesui cocotierii undeva în fundul unui sertar, ca să nu te împiedice și să nu-i vezi, așa e?

Ai văzut? Acum nu mai merge. Acum nu mai poți să dai din mîină și să spui: fleacuri, au fost versuri proaste și-mi pare bine că le-am uitat pe toate. N-ai ce-i face, au fost cocotieri care răsunau ca tobele mici și naiba mai știe ce. Și chiar dac-ai da din mîini și-ai țipa că versurile alea nu erau bune de nimic, tot n-ai mai putea să scapi de cocotieri și de fosforescențele și incandescențele din tinerețe. Tu știi c-au fost și că tînărul n-a mințit;

tînărul nu e un bou, chiar dacă habar n-are de poezie. Am știut de atunci. Am știut foarte bine ce-i. Poetul gras știa și el, dar era incapabil; de aceea își bătea joc disperat de toate. Dar eu am știut; și-acum, sparge-ți capul, măi frate, de ce și pînă unde ai scris versuri! Nimeni nu pricepea, nici poetul gras; îmi citea poeziile cu ochii seci și striga: mă, porc afurisit, de unde le-ai furat? Apoi pleca să se îmbete în cinstea poeziei și plîngea: priviți-l pe idiotul ăsta, e poet! Uite, un motan ca ăsta ce poate să scrie! O dată s-a-nfuriat și m-a amenințat cu cuțitul de bucătărie: acum, să-mi spui, cum se face! Cum să se facă?! Poezia nu se face, poezia *este*; e tot așa de simplu și normal cum zina-i zi și noaptea-i noapte. Nici un fel de inspirație; e numai ca un fel de viață nemărginită. Lucrurile, pur și simplu, există. Este tot ce-ți aduci aminte, fieși cocotieri sau îngeri cu aripile tremurînd; iar tu, tu nu faci decît să le spui pe nume, ce sînt, ca Adam în rai. E grozav de simplu, numai că sînt prea multe. Lucruri nenumărate sînt pe față, pe dos, și tot atîtea vieți sînt; totul există, asta-i poezia, iar cel care știe acest lucru e poet. Uite-l, parc-ar vrăji, parșivul: își amintește de cocotieri, și nucile roșcate încep să se legene foșnind în vînt; dar e exact ca și cum ai privi lampa aprinsă. Nici un fel de vrăji: ia ce este și se joacă cu lucrurile fosforescente și incandescente din simplul motiv că ele există; indiferent unde, în el sau undeva în afara lui. Așa încît totul e simplu și normal, dar cu o singură condiție: să te afli în această lume aparte, numită poezie. De îndată ce-ai ieșit din ea, totul dispare, se duce dracului, nu mai sînt cocotieri, nici lucruri fosforescente și incandescente. „Cînd în cocotieri răsună micile tobe“ — Dumnezeu, și ce-i cu asta? Ce tîmpenie! N-a fost nici cocotier, nici tobă, și nici vreo incandescență. Mîna se ridică într-un gest de indiferență. Isuse Hristoase, ce aiureli!

Vezi, asta-i acum: îți pare rău că s-au dus dracului. Și c-ai uitat ce mai era pe-acolo în afară de cocotierii ăia; niciodată n-ai să știi ce *putea* să mai fie și ce de lucruri ai mai fi putut vedea în tine, lucruri pe care n-ai să le mai vezi acum. Atunci puteai, fiindcă erai poet;

vedeai lucruri ciudate și înspăimântătoare, cadavre descompuse, focuri scînteind și Dumnezeu știe, Dumnezeu știe ce-ai mai fi putut vedea, poate un înger preacurat sau un tufiș în flăcări care să vorbească omeneste. Atunci se putea, fiindcă erai poet și vedeai ce era în tine, și știai să dai nume tuturor lucrurilor acelora. Atunci vedeai lucrurile; acum s-a terminat, nu mai sînt cocotieri și nu mai auzi foșnind nucile de cocos. Cine știe, omule, cine știe, ce-ar mai fi în tine de aflat și *astăzi*, dac-ai mai putea măcar o clipă să fii poet. Lucruri îngrozitoare, sau lucruri serafice, frate, lucruri divine, nenumărate, de nespus, de care habar n-ai; ce de lucruri, cîte vieți și legături nu s-ar naște dacă peste tine ar mai coborî măcar o dată harul nemaipomenit al poeziei! Degeaba, n-o să mai știi nimic din toate astea; s-au îngropat în tine, și gata. Cel puțin să afli de ce; să știi de ce-ai fugit atunci așa, cu capul înainte, de tot ce era în tine; de ce anume te-ai speriat așa? Poate că erau prea multe, sau prea incandescente și începuseră să-ți ardă degetele; sau fosforescența lor devenise prea suspectă, ori, cine știe, poate tufișul de foc începuse să ardă și tu te-ai temut de glasul care-ar fi vorbit? Era ceva în tine de care te-ai îngrozit; și ți-ai luat tălpășița ca să te oprești — de fapt, unde te-ai oprit? La ultima stație de pe lume? Nu, acolo mai pîlpîia lumina. Abia la gara ta, unde te-ai acoperit cu ordinea sigură a lucrurilor. Acolo nu mai era, slavă Domnului, nici o fosforescență, acolo ai avut liniște. Te temei de toate astea ca... să zicem, ca de moarte; și cine știe, poate era chiar moartea, poate chiar ai presimțit-o; încă doi-trei pași mai departe pe drumul ăsta — și înnebunesc, mă distrug, mor. Fugi, fugi de acest foc care te arde. E ceasul din urmă; după cîteva luni ți se scurge sîngele și-ai să ai de furcă pînă să-ți vindeci rănilile. Apoi nu-ți mai rămîne decît să te agăți bine de viața asta cumsecade, solidă, ordonată, care nu te obosește. Nu ți-a mai rămas decît să-ți alegi ce e necesar în viață și să nu mai vezi toate celelalte cîte sînt; pentru că printre lucrurile astea toate e și moartea, ea era în tine printre toate lucrurile cumplite și primejdioase căroră le-ai dat nume. Acum sînt acoperite cu un capac, nu mai pot ieși afară, fie că

numele lor e viață sau moarte. Sînt acoperite, au dispărut, nu mai există; ce-i drept, ai scăpat în grabă de ele și pe bună dreptate le-ai pus cruce; prostii, ce fel de cocotieri, nici nu cadrează cu un bărbat energic, în toată firea.

Și acum dai din cap, vezi, cine-ar fi zis: poate nici nu erau atît de rele versurile alea și poate că nu erau nici prostii. Poate că de pe urma lor ai fi avut și bucurii, poate te-ai fi umflat puțin în pene cu ele; uite, am scris și versuri, și n-au fost dintre cele mai rele. Și totuși, cîtă tristețe. Nici glasul ăla prevenitor nu se mai aude, se vede că nu-i convine; după cum spunea, te lăsaseși de versuri fiindcă ele au însemnat înfrîngere, fiindcă n-aveai, știm, nici talent, nici personalitatea necesară. Uite, acum pare cu totul altfel, pare mai mult o fugă de groapă, să nu cazi în ceea ce era în tine. Trebuia zidit, ca un puț de mină, să se sufoce, bestia, singură. Poate că s-a și stins, cine știe; acum nu-ți mai arzi degetele, nici măcar nu ți le mai încălzești. Ca să nu te mai vezi, ai început să te ocupi de lucruri și ți-ai făcut din ele meseria ta, viața ta; ți-a mers bine, ai fugit de tine și-ai ajuns om așezat, unul care și-a trăit conștiincios și mulțumit viața lui obișnuită. Ce vrei, a fost bine; atunci, rogu-te, ce-i cu tristețea asta?

XXV

Nu, lucrurile nu s-au petrecut întocmai. Să-l lăsăm pe poet, pe el l-a luat dracul; dar aici mai intervine ceva pașnic și nevinovat, ceva de care niciodată n-am scăpat și e clar că nici n-am vrut să scap. Ceva ce a existat cu mult înainte de apariția poetului, de fapt încă din copilărie, chiar în ograda aceea din surcele; nu era nimic aparte, doar un fel de visare romantică, vraja ficțiunii sau știu și eu cum să-i spun. La copil e cu totul firească; mai ciudat e că la fel de firească e și la omul adult, serios. Copilul are boabe de fasole, în care vede

comori, găini și tot ce vrea ; e convins că are un tată erou și că-n rîu hălăduiește ceva sălbatic și îngrozitor, de care e bine să-ți fie frică. Dar priviți la domnul șef ; calcă pe peron cu pași energici, puțin nepăsători, privește în stînga și-n dreapta, ca și cum ar fi atent la toate ; și-n același timp se gîndește ce-ar fi dacă s-ar îndrăgosti de el dintr-o privire prințesa în rochie de postav, venită la vînătoare. De fapt, domnul șef are o nevastă cumsecade pe care o iubește sincer, dar în clipa aia nici nu-i pasă de ea ; atunci îi place mai mult să vorbească cu prințesa, să păstreze cea mai respectuoasă distanță, dar totodată să se chinuiască puțin numai din dragoste pentru ea. Sau dacă s-ar fi ciocnit două rapide : ce-ar fi făcut, cum ar fi intervenit, cum ar fi dominat haosul și groaza, prin ordine limpezi de șef. Veniți, veniți încoace repede, în sfărîmăturile astea e o femeie ! Și singur în fruntea tuturor să spargă pereții vagonului, încît te și miri de unde s-a adunat atîta forță uriașă în el ? ! Necunoscuta îi mulțumește salvatorului, vrea chiar să-i sărute mîna, dar el, de unde ! Doamnă, nu mi-am făcut decît datoria, îi spune, și conduce mai departe acțiunea de salvare, ca un căpitan pe puntea de comandă. Sau face lungi călătorii, e soldat, găsește undeva pe drum un bilețel mototolit pe care e scris în grabă : Salvați-mă. Omul intră-n joc, fără să știe cum ; deodată pică în mijlocul unei lupte, face fapte mari și trăiește aventuri neobișnuite ; abia cînd trebuie să se trezească la realitate, se rupe din vis, aproape cu neplăcere, ca și cum ar fi căzut de undeva de sus ; se simte slab, prost dispus și puțin rușinat.

Haide, haide, domnul șef nu consideră lucrurile astea drept nebunii și nu încearcă să scape de ele ; deși nu le ia în serios și nu le-ar mărturisi nici în ruptul capului în fața neveste-si, aproape că se bucură de ele. S-ar spune că-n afară de timpul în care a fost îndrăgostit, a visat mereu cîte-o întîmplare din viața lui ; la unele din ele se întoarce cu deosebită plăcere, le desface în noi și noi amănunte și le trăiește ca-ntr-un fel de continuare. Are o serie întreagă de vieți neimportante și închipuite, în general amoroase, eroice și aventuroase, în care el însuși e mereu tînăr, puternic și cavaler ; uneori moare,

dar totdeauna din pricina unei jertfe eroice; distingându-se într-un fel, se retrage, impresionat la urma urmei de purtarea lui altruistă și nobilă. Cu toată modestia asta, îi e neplăcut să se-ntoarcă la viața lui obișnuită, în care nu mai are nici prin ce să se distingă, și nici la ce să renunțe jertfindu-se eroic.

Ce să-i faci, romantismul; dar tocmai de-asta îmi plăceau căile ferate, fiindcă eram un romantic; îmi plăceau pentru fluidul lor aparte, ușor exotic, pentru atracția depărtărilor, pentru aventura zilnică a sosirilor și plecărilor. Era anume ce-mi trebuia, locul cel mai potrivit pentru visele mele nesfârșite. A doua viață, cea adevărată, era mai mult sau mai puțin o obișnuință, un mecanism care mergea cum trebuie; cu cât mergea mai bine, cu atât mă deranja mai puțin în întâmplările pe care le visam. Auzi, glasule prevenitor? De-aia, numai de-aia mi-am aranjat gara în așa fel, încît să funcționeze fără cusur, încît soneria de semnalizare și țăcănitul aparatelor Morse, între sosiri și plecări, să țeasă închipuirile mele. Omul privește fascinat cum aleargă șinele și singur pornește spre depărtări, pe drumul nesfârșit al aventurilor, mereu aceleași, mereu altele. Știu, știu eu; de-aia simțise nevestă-mea că-i scap, că acolo jos, între șine, trăiesc într-un fel o viață în care nu-i loc și pentru ea și pe care i-o ascund. Puteam să-i vorbesc de prințesele în rochii de postav, de frumoasele necunoscute din tren și de alte lucruri asemănătoare? De, nu puteam; ce să-i faci, draga mea, tu ai trupul meu ca să-l îngrijești, dar gîndul mi-e aiurea. Te-ai măritat cu șeful de gară, nu cu un visător, visătorul niciodată n-o să fie al tău.

Visătorul din mine, știu, a fost mama. Mama cînta, mama rămînea cu privirea pierdută în depărtări, mama avea o viață oarecum ascunsă și necunoscută; și ce frumoasă era atunci cînd îi dăduse dragonului să bea apă, atît de frumoasă, încît mie, băiețelului, mi se strînsese inima. Lumea spunea totdeauna că-i semăn. Pe vremea

aia vroiam să-i semăn tatii, să fiu voinic ca el, mare și singur ca el. Se vede că n-am reușit, și nu din spița lui se trage poetul, visătorul și încă mai știu eu ce.

XXVI

Încă nu mai știu ce : dar tu știi bine *încă mai ce*, nu ?
Nu, nu mai știu nimic, glasule prevenitor, nu știu nimic.

Fiindecă nu vrei să știi, așa-i ?

Într-adevăr, nu vreau să știu ; ajunge pentru o viață atât de obișnuită și de simplă. Poate te crezi jignit punîndu-ți-l alături pe visător, nu ? Vezi, trebuia să fie o poveste foarte simplă, întâmplările unui om fericit și obișnuit ; și-acum, uite cîți s-au adunat : omul obișnuit, cel cu coatele, ipohondrul, visătorul, ex-poetul și Dumnezeu mai știe cine ; o grămadă, și fiecare crede despre el că-i singurul eu. Ce, nu-i suficient ? Nu mi-am îmbucătățit viața destul numai uitîndu-mă la acest eu ?

Stai, ici-colo ai mai lăsat cîte ceva.

N-am lăsat.

Ba da. Vrei să-ți aduc aminte de una, de alta ?

Nu, nu-i nevoie. Sînt lucruri întâmplătoare, care nu spun nimic. Nu intră în întreg și n-au nici o legătură cu el. Țasta-i cuvîntul, legătură. Viața unui om trebuie să aibă o legătură.

De asta și trebuie să arunce cîte ceva din ea, nu ?

E ca și cum ai arunca o muscă dintr-un pahar cu apă. Oare aș fi putut porunci să mi se aducă pe tavă o viață nouă ? Ceva ce nu-i al ei a căzut în ea ; ei, Doamne, arunci ce-i de prisos, și gata.

Sau cel puțin taci din gură.

Da, nu vorbești despre lucrurile de prisos. Și în definitiv, ce tot vrei și, de fapt, cine ești ?

N-are importanță ; eu sînt mereu celălalt, pe care nu-l poți suferi. Nu știi, cînd a început ?

Ce să-nceapă?

Lucrul despre care nu se vorbește.

Nu știu.

Cred că asta a fost cîndva demult, așa-i?

...Nu știu.

Demult de tot. Ciudat, ce experiențe poate să aibă uneori copilul.

Încetează!

Eu nu spun nimic. Mi-am amintit numai de fetița aceea oacheșă. Era mai mare decît tine, nu? Ți-aduci aminte cum ședea pe-o lădiță și-și pieptăna părul; strivea păduchii în pieptene, cu limba scoasă — trosc, trosc. Măi băiete, tu ai simțit atunci un pic de scîrbă și un pic de... nu, nu era scîrbă; mai degrabă doreai să ai și tu păduchi sau cam așa ceva. Să-ți dorești să ai păduchi, nu e ciudat? Ce să-i faci, frate, uneori ai și dorințe de-astea.

Mă rog, în copilărie!

Eu nu vorbesc de copilărie. Îți amintești cum v-ați uitat odată, ce făceau în spatele barăcii șeful ăla de echipă cu grăsansa de la cantină. Tu ai crezut că o sugrumă, așa se zgîlțiau amîndoi; de groază ai vrut să strigi, dar fetița te-a pișcat de spate, cum îi mai ardeau ochii, îți amintești? V-ați ghemuit după gard, fără suflare, și ție, gata, gata să-ți sară ochii din cap. Muiera era îngrozitoare de felul ei, țîțele îi atîrnau pe burtă și înjura tot timpul, fără ostoi; acum însă nu ocăra, doar gemea.

Ajunge!

Eu nu spun nimic! Îmi amintesc numai cum te-ai dus într-o duminică să-i faci fetiței o vizită. Era acolo ca după parastas, toți erau la cantină sau sforăiau prin grajduri. În colibă, nimeni, dar mirosea ca-ntr-un coteț de ciine. Apoi ai auzit pași și tu te-ai ascuns după o ladă; pe urmă a intrat fetița și după ea un bărbat care a închis ușa cu zăvorul.

Era tatăl ei!

Știu. De treabă tătic, e drept. A închis ușa și era întu-neric; nu se vedea nimic, dar se auzea, omule, se auzea,

cum ea gemea, iar glasul bărbătesc o liniştea şoptindu-i să tacă; tu n-ai înţeles ce se întâmpla şi ţi-ai băgat mînuţa în gură, ca să nu piui de groază. După aceea bărbatul s-a ridicat şi a plecat; tu ai rămas încă mult timp ghemuit după lada aia şi inima-ţi bătea cumplit; apoi te-ai apropiat încet de fetiţă, zăcea pe nişte cîrpe şi suspina. Erai neliniştit, ai fi vrut să fii mare, să ai păduchi şi să ştii ce se-ntîmplase. După o clipă vă jucaţi în faţa barăcii cu cîrligele de rufe; totuşi a fost o experienţă, frate, a fost o experienţă — nu ştiu cum vrei s-o dai la o parte din viaţa ta.

Într-adevăr. Nu pot.

Ştiu că nu poţi. Fiindcă, adu-ţi aminte, după asta jocurile voastre n-au mai fost atît de nevinovate. Şi tu n-aveai nici opt ani.

Da, opt ani.

Ea avea vreo nouă şi era stricată ca un diavol. Era fată de ȕigan sau cine ştie ce. Dragul meu, o astfel de experienţă din copilărie rămîne.

Da, rămîne.

Cum te uitai pe urmă la mama — aproape curios, să vezi dacă şi ea e la fel. Tot aşa ca ȕiganka sau ca femeia de la cantină; dacă şi tata era atît de ciudat şi de dezgustător. Ai început să-i urmăreşti, să iscodeşti ce se întîmplă. Ascultă, între părinţi ceva nu era în ordine.

Mama era, nu ştiu, cam nefericită, sau ştiu şi eu cum să spun?

Iar tata era slab, jalnic de slab. Uneori se-nfuria, dar altminteri — era grozav cîte suporta de la mama. Dumnezeu ştie cu ce se făcuse vinovat, că se lăsa aşa de umilit şi chinuit de ea. Pe tine mama te iubea, dar pe el... pe el, îl ura! Uneori începeau să se certe dintr-o prostie — pe tine te-mpingeau pe uşă afară, să te duci la joacă. Apoi ȕipa mama, tata ieşea afară, roşu şi furios, trîntea uşa şi se năpustea la lucrul ca un apucat, fără nici o vorbă. Doar pufnea. Acasă mama plîngea victorioasă şi deznădăjduită, ca unul care-ar fi spart totul, aşa, şi pe urmă se sfîrşea. Dar nu se sfîrşea.

A fost un iad!

A fost, într-adevăr ! Tata era un om bun, dar se făcuse vinovat de ceva. Mama era în dreptul ei, dar devenise rea. Și copilul știa, e groaznic de câte lucruri își dă seama un copil ; numai că nu știa de ce e așa. Și când se uita uluit, fiindcă vedea că se-ntîmpla ceva ciudat și rău, cei mari se ascundeau de el. Perioada cea mai grea a fost când băiețelul se împrietenise cu ȝigăncușa aia ; stăteau la masă, tata tăcea, mîncea ; deodată mama făcea niște mișcări bruște, violente, trîntea farfuriile și spunea, cu glasul încurcat, du-te, băiețăș, du-te și te joacă. Apoi cei doi se răfuiau, Dumnezeu știe a cîta oară și Dumnezeu știe cît de grav și cu cîtă ură ; iar băiețelul, părăsit și neputincios, cu lacrimi în ochi, o pornea peste rîu unde era ȝigăncușa. Se jucau într-un grajd murdar, încins de soare și duhnind ca un coteț de cîine ; din joc au închis ușa cu zăvorul, era întuneric beznă și copiii jucau ceva al dracului de ciudat ; nu mai era chiar atît de întuneric, lumina pătrundea printr-o crăpătură dintre scînduri, cel puțin se vedea cum le ard ochii la amîndoi. În clipa aceea tata se năpustea la lucru ca un apucat, iar mama, victorioasă și deznădăjduită, plîngea. Băiețelul simțea aproape o ușurare — eeeh, am și eu acum taina mea, ceva ciudat și rău, ceva de ascuns. Acum nu se mai chinuia că cei mari au ceva tainic în fața căruia îl dau pe ușă afară. Acum am și eu o taină, o taină pe care ei nu o știu ; acum s-a răfuit el cu ei, și într-un fel s-a răzbunat.

Asta a fost prima oară.

Ce ?

A fost prima oară cînd te-ai înfruptat din rău. Apoi umblai nebun după ȝiganka aia ; uneori te bătea și-ți smulgea părul, alteori te mușca de urechi ca un cățeluș, de te treceau fiori de voluptate prin spate ; te-a stricat pînă-n măduva oaselor, pe tine, băiatul de opt ani, și de atunci ȝi-a rămas în sînge.

Da.

...Cit timp ?

...Toată viața.

Și pe urmă?

Pe urmă, nimic. Pe urmă am fost un elev fricos, lipsit de curaj, care tocea, astupându-și urechile cu palmele. N-a mai fost nimic, absolut nimic.

Seara te duceai undeva.

La pod, la podul de la gară.

De ce?

Fiindcă acolo venea o femeie. O femeie de stradă. Era urită și avea cap de mort.

Și ție ți-era frică de ea.

Îngrozitor. Mă uitam în jos, peste balustradă, și ea își freca fusta de mine. Când mă-ntorceam și femeia vedea că nu sînt decît un copil, pleca mai departe.

De-aia te duceai acolo.

Da. Fiindcă-mi era frică de ea. Fiindcă așteptam mereu să-și frece fustele alea de mine.

Hm. Asta nu-i mult.

Este. Căci îți spun, era îngrozitoare!

Dar cu colegul ăla al tău, ce-a fost?

Nimic, nimic asemănător. Pe cuvînt de onoare.

Știu. Dar de ce-i dărimai credința în Dumnezeu, cînd știai că trebuia să urmeze seminarul teologic?

Pentru că... pentru că voiam să-l scap!

Să-l scapi! Cum voiai să învețe dacă-i luaseși credința? Maică-sa îl făgăduise Celui-de-sus și tu i-ai dovedit că Dumnezeu nu există. Frumos, nu? Sărmanul, de-asta și-a pierdut capul; și apoi te mirai că la școală nu e în stare să scoată nici un cuvînt! E drept, ți-ai ajutat colegul; s-a spînzurat la șaisprezece ani.

Încetează!

Mă rog. Dar cu fata aia mioapă, cum a fost?

Doar știi. A fost ceva ideal, curat pînă la prostie, în sfîrșit — chiar angelic, sau cum să spun.

Dar la fată se ajungea printr-o străduță unde fetele de vânzare stăteau pe praguri și șopteau : vino la mine, tinere domn.

Asta e altceva ! N-are nici o legătură !

Cum să nu. Puteai să vii pe partea cealaltă, nu ? Era chiar și mai aproape ; dar tu treceai pe strada unde erau fetele acelea și inima îți bătea nebunește.

Ei și ? Nu m-am dus *la nici una*.

Nu, fiindcă, bineînțeles, n-ai îndrăznit. Dar era o plăcere ciudată, murdară ; dragostea ideală și dragostea ieftină, viciul. Să-ți plimbi inima angelică prin aleea curvelor, asta era. Astea au fost lucrurile fosforescente, incandescente, știu eu. Să le lăsăm, toate erau în tine prea bizare.

...Da. așa era.

Vezi ! Și pe urmă am devenit poezi, nu ? Și capitolul ăsta cuprinde ceva despre care nu se vorbește.

...Da.

Nu știi ce era ?

Ce-a fost, a fost : au fost femei. Chelnărița cu ochii verzi și fata tuberculoasă care se frîngea totdeauna de dragoste și clănțănea din dinți — era îngrozitor.

Mai departe, mai departe !

Și fata cealaltă, Doamne, cum o chema, care trecea din mină în mină...

Mai departe !

Te gîndești la aia posedată de diavol ?

Nu. Știi care era ciudățenia. Poetul gras, ăsta suporta multe ; era un porc și un cinic cum sînt puțini pe lume ; nu știi de ce te privea uneori cu groază ?

Nu pentru ceea ce făceam !

Nu, ci pentru ce era în tine. Îți amintești cum o dată a tresărit scîrbit, spunîndu-ți : Animalule, dacă n-ai fi poetul care ești, te-aș îneca într-un canal !

Asta știu, eram beat și spuseseam ceva.

Da, ceva din tine. Asta-i, mă omule : că tot ce era mai rău și mai animalic rămăsese în tine. Trebuie să fi fost... ceva foarte afurisit, care nici nu putea ieși la iveală. Cine știe, dacă atunci nu te-ai fi întors. Dar chiar și tu însuși te-ai speriat și „ai fugit cu capul înainte de ceea ce era

în tine“. „Ai acoperit totul sub copac“, dar ce acoperiseși nu erau cocotierii, dragule, erau lucruri mai rele. Poate că era și un înger cu aripi, dar era și iadul. Iadul, omule !

Dar cu asta s-a sfârșit !

Da, firește, un fel de sfârșit. Pe urmă nu știai cum să te salvezi. Noroc de hemoragia aceea ; grozav prilej să-ncopi ceva nou, așa-i ? Să te agăți de viață, să-ți privești scui-patul și să pescuiești păstrăvi. Să te uiți e-un interes liniștit cum joacă tinerii lucrători forestieri popice și-n timpul ăsta să-i otrăvești puțin câte puțin cu tot ce era în tine grozav de suspect. Mai ales universul ăla era bine-venit ; în fața universului se evaporă chiar și tot răul din om. Universul e o instituție de nădejde.

XXVIII

Apoi la gara bătrînului domn, cînd m-am îndrăgostit — cred că și acolo era ceva rău în mine.

Ei vezi, acolo nu. Asta-i ciudat. Viața de acolo a fost o viață foarte obișnuită și fericită.

Dar dragostea pentru păpușă... mult a lipsit ca s-o seduc ?

Asta nu-i nimic, se-ntîmplă.

Eu știu, m-am purtat cu ea... în general frumos ; dar cererea în căsătorie n-a fost... n-a fost... ei ! n-a fost cu totul în limitele...

Hai, lasă, asta face parte din lucrul în sine.

Am luat-o și ca să mă ridic ?

Asta-i altă poveste. Aici e vorba de probleme mai adînci, știi ? De pildă, cum se explică că-ți urai atîta nevas-ta ?

Eu ? Doar o luasem din dragoste ?

O luaseși.

Și n-am iubit-o toată viața ?

Ai iubit-o. Și totodată ai urît-o. Amintește-ți de cîte ori noaptea, în pat, în timp ce ea dormea alături de tine,

nu te-ai gîndit : Doamne, s-o strîng așa de gît ! Să-i cuprind cu amîndouă mîinile gîtul ăsta, și să strîng, să strîng... Dar ce să fac pe urmă cu cadavrul, asta-i problema.

Absurd ! Asta n-a fost niciodată... și dac-ar fi fost ! Cum ar putea să se împotrivească un om unor asemenea gînduri ? Poate că nu reușeam s-adorm și mă necăjeam că ea dormea atît de liniștită. Mă rog, de ce aș fi urît-o ?

Tocmai asta era. Poate fiindcă nu era ca mica țigăncușă — sau ca acea chelnăriță, ții minte ? bestia puturoasă cu ochii verzi. Fiindcă era atît de liniștită și de așezată. La ea totul era atît de înțelept și de simplu — ca o datorie. Dragostea conjugală era o problemă de ordine și de igienă, așa, ca mîncarea sau ca spălatul pe dinți. Chiar ca un lucru sfînt, obișnuit și serios. O treabă casnică, curată și la locul ei.

...Da.

Da. În tine mai era totuși dorința de a avea păduchi și de a juca, într-un coteț puturos, un joc nesățios care să-ți taie răsufarea. Să fie sălbatic, murdar și cumplit. O dorință îngrozitoare după ceva care să te distrugă. Dac-ar fi scrîșnit cel puțin din dinți, dacă te-ar fi tras de păr, dacă acol ceva întunecat și plin de nebunie i-ar fi ars în ochi ! Dar ea nimic, își înfigea dinții în buza de jos și ofta, apoi adormea ca o bucată de lemn, ca un om care, slavă Domnului, și-a făcut datoria. Iar tu căscai ; nu te gîndeai la ceva rău, la ceva ce nu se cade să faci. Dumnezeu-ule, s-o strîngi de gît cu amîndouă mîinile — ar horecăi cel puțin ca un animal și ar scoate din ea un urlet neome-nesc ?

Hristoase, cum o uram uneori !

Ei vezi ! Dar nu numai din cauza asta, omule. Dar și fiindcă ea era în general o femeie așezată și prudentă. Ca și cum s-ar fi măritat numai cu ceea ce în tine era înțelept și respectabil, capabil de o ascensiune oficială și accesibilă, ce merita să fie cultivată casnic în mod exemplar. Poate habar n-avea că în tine mai e și altceva — sau că, la naiba, mai e un altul, omule ! Habar n-avea că pe acest altul te-a ajutat să-l împingi undeva, într-un colț, și-acum el se tîrîia ca unul legat de lanț și gemea încet, plin de ură. S-o strîngi de gît cu amîndouă mîinile și alte gînduri de

astea. Într-o zi să pleci așa, pe șine, și să te duci pînă unde se sfărîmă stîncile; gol pînă la brîu, cu batista legată în jurul capului, să tai piatră cu tîrnăcopul, să dormi într-un grajd murdar, duhnind ca un coteț de cîine; cantiniera grasă cu sînii atîrnați pînă pe burtă, prostituatele în chiloți, fetița păduchioasă care mușca precum un cățeluș; să te-nchizi acolo cu zăvorul, să șoptești: gălăgia, micuțo, ține-ți gura sau te tai! Și cînd colo, lingă tine respiră regulat nevasta model a onorabilului și puțin ipohondrului șef de gară; ce-ar fi să-i suceso gîtul...

Încetează!

Și nu i-ai fost necredincios, și nici brutal n-ai fost; numai că o urai pe ascuns și pentru totdeauna. Frumoasă viață de familie, nu? O singură dată te-ai răzbunat puțin; cînd l-ai păgubit pe împărat. Ți-arăt eu ție, nemțoaică! Altminteri, o căsnicie model și așa mai departe; asta-i felul tău: să fii rău și vicios în taină; să știi s-o ascunzi chiar și față de tine — bucurîndu-te numai de *ce-ar putea* fi. Ia stai, cum a fost acolo, sus, la minister?

...N-a fost nicicum.

Știu eu, n-a fost nimic. Numai că-ți spuneai cu groază, dar cu o groază plăcută: Dumnezeule din cer, ce hoții aș putea face aici! Aș putea cîștiga milioane, omule, milioane! Ar fi fost suficient numai să înștiințăm că se poate vorbi cu noi.

Și am făcut-o?

Ferească sfîntul. Funcționar integru. Din punctul ăsta de vedere, conștiința îți era curată. Nu era decît o închipuire voluptoasă despre ce-ar putea fi și cum s-ar putea face. Făceai planuri foarte amănunțite și ingenioase; ar fi trebuit organizat așa și pe dincolo, și așa mai departe; dacă-i vorba s-o facem, apoi s-o facem. Și pînă la urmă să n-o faci și să-ți îndeplinești integru slujba oficială fără umbrele ademenirii la dreapta și la stînga. Era tocmai ca atunci cînd te duceai spre dragostea ta aia curată, trecînd pe strada cu fete care-ți strigau: vino la mine, tinere domn! N-a rămas nici un jaf oficial la care să nu te fi gîndit, admițîndu-l pe ascuns, din tot sufletul; ai epuizat toate posibilitățile și n-ai executat nici una. De! e drept că-n realitate un om nici n-ar fi putut face atît

rau, ar fi trebuit să se mărginească numai la unele dintre cazuri; dar dacă tot timpul nu face decît să se gîndească la ele, nu există limite și își poate permite orice. Ia adu-ți aminte de secretarele alea!

Asta-i o minciună!

Domol, domol. Ce să mai vorbim, erai un domn destul de puternic în minister; era de-ajuns să te-ncrunți și fetelor le tremurau genunchii; era destul să chemi pe una din ele și să-i spui: „Domnișoară, ai făcut numai greșeli, nu sînt mulțumit de dumneata; nu știi, nu știu, *cred* c-ar trebui să cer să te dea afară“. Și așa mai departe: cu toate ai fi putut încerca. Și, în plus, să mai ai și milioanele alea bune, care-ți erau la îndemînă! Ce nu făcea în vremea aceea o astfel de fată pentru micul ei salariu și pentru cîteva cîrpe de mătase! Erau tinere și independente...

Am făcut-o?

Da de unde! Atît că le-ngrozeai: domnișoară, nu sînt mulțumit de dumneata, și alte lucruri de-astea. Parcă puține tremurau înaintea ta, puține întorceau ochii către tine să fii îndurător! Numai că era foarte plăcut să mîngîi, asta da. Era și asta o posibilitate cu care moșneagul se juca cu plăcere. Cîte secretare erau acolo, nici nu le mai știai numărul; dacă e, să fie: să le iei pe toate, una după alta. Să-nchiriezi undeva, la periferie, o cămăruță, pe cît se poate dezgustătoare și nu prea curată. Sau, dacă s-ar putea, să ai un grajd din lemn, încins de soare și duhnind ca un coteț de cîine; să te-nchizi acolo cu zăvorul, în el să fie beznă ca în iad; și să n-auzi decît glasul care geme, și glasul care amenință și liniștește.

Altceva nu mai știi?

Nu mai știi nimic. Dar nu s-a întîmplat, nu s-a întîmplat absolut nimic; n-a fost decît o viață obișnuită. Doar o singură dată ți s-a întîmplat cu adevărat, cînd aveai opt ani, cu țiganka; atunci ți s-a amestecat în viață ceva ce nu făcea parte din ea. Și de atunci ai căutat mereu să arunci cît colo acel ceva, dar el continua să rămînă în tine. Ai vrut întotdeauna să se repete încă o dată, dar nicicînd nu s-a mai întîmplat. Măi omule, nu ți se pare că și *asta* e un episod corelat al vieții?

Un episod corelat al vieții. Dumnezeu, acum ce nevoie mai am de el? Totuși e adevărat c-am fost un om obișnuit și, mai mult, fericit, unul dintre cei ce trăiesc cinstit din munca lor; asta-i important. Viața asta am dus-o încă de mic; asupra ei și-a pus amprenta tata, cu salopetă albastră, aplocaț deasupra scîndurilor și mîngîind lucrul terminat; și ceilalți din jur, pietrarul, olarul, băcanul, sticlarul și brutarul, atenți și gravi în treaba lor, ca și cum altceva nici n-ar mai fi existat. Cînd era ceva mai serios și trist, se trînteau ușile și lucrul se făcea cu mai mult zel. Da, așa-i; și viața mea era o treabă în care intrasem pînă peste cap. N-aș fi știut ce să fac dacă n-aș fi răscolit prin toate; cînd am fost pensionat, mi-am luat aici o căsuță cu grădină, ca să nu stau degeaba; am sădit grădina, am împodobit-o, am plivit-o, am udat-o; slavă Domnului, a fost o treabă în care nu mai știi nimic nici de tine, nici de altceva, și te gîndești numai la ceea ce faci; într-adevăr, semăna puțin cu micuța ogradă de surcole în care stăteam cinchit cînd eram copil; și aici am trăit multe bucurii, am trăit și clipa în care cînteziul se uita la mine cu un singur ochi, ca și cum m-ar întreba: Ce ești tu oare? — Cînteziule, uite, sînt și eu acolo un om obișnuit, ca toate celelalte viețuitoare de dincolo de gard; acum sînt grădinar; grădinăritul l-am învățat de la bătrînul domn — nimic nu se-ntîmplă fără folos, în toate e o ordine ciudată și înțeleaptă, ăsta mi-a fost drumul drept și de trebuință. De mic copil și pîn-acum. Așa s-a înălțuit povestea unui oarecare. O idilă simplă și bine rînduită, de!

Așa e, și amin. Dar mai este aici o poveste legată de prima și la fel de adevărată. Povestea unuia care ținea cu orice preț să iasă dintre cei în mijlocul cărora se născuse, să se ridice deasupra acelor tîmplari, pietrari, deasupra colegilor de clasă, mereu mai sus. Și așa a fost din copilărie pîn-acum, la sfîrșit. Și încă o viață frămîntată din cu totul altceva, din nemulțumirea și dintr-o îngîmfare ce pretindea

mereu să i să facă mai mult loc. Omul uită de muncă, se gindeşte numai la el şi la faptul de a face ceva mai mult decât ceilalţi. De aceea nici nu învaţă pentru că îi place, ci fiindcă vrea să fie întâiul. Chiar şi atunci când se plimba cu păpuşa, fata şefului, se împăuna în sinea lui că are ceva mai mult decât telegrafistul sau casierul. Eu, numai eu. Şi-n casă ocupă mereu tot mai mult loc, pînă ce rămîne singur şi totul se-nvrîteşte în jurul lui. Acum s-ar putea să-i ajungă, nu? Dar tocmai asta e, că nu-i ajunge; când obţinea tot ce rîvnise, trebuia să-şi caute un loc nou şi mare, unde să se caţere încet, dar sigur. Odată şi odată însă vine şi sfîrşitul, e trist şi a ieşit prost; îmbătrîneşte pe negîndite, e singur, nu mai e bun de nimic şi, cu trecerea vremii, ajunge să fie o grămăjoară tot mai mică. Ei! asta a fost toată viaţa, cînteziule, şi nu ştiu dac-a fost ţesută din fericire.

E adevărat c-a mai fost şi o a treia întîmplare, de asemeni înălţuită de prima şi tot de pe vremea cînd eram abia de-o şchioapă; e vorba de ipohondru. În treaba asta o regăsesc pe mama, ştiu eu: ea mă răsfăţa şi mă umplea de frică pentru mine însumi. Ăsta era frăţiorul, prea slab şi bolnăvicios, al celui cu coatele; sigur, amîndoi eram la fel de egoişti, dar cel cu coatele era agresiv, pe cînd ipohondrul se afla în defensivă; ăsta tremura pentru viaţa lui şi voia să aibă ceva asigurat, oricît de modest. Nu se aventura nicăieri, căuta numai limanuri unde să ancoreze şi adăposturi — fireşte, de aceea a şi ajuns slujbaş şi s-a însurat, ca să se îngrădească. Cel mai bine se înţelegea cu primul, cu omul obişnuit şi cumsecade; mîncea la ore fixe şi asta îl făcea să se simtă în siguranţă şi aproape la adăpost. Cel cu coatele era bun să-şi asigure o slujbă ca lumea, chiar dacă uneori ambiţia lui nesatisfăcută deranja prudenta comoditate a ipohondrului. În general, cele trei vieţi se adăugau una la alta fără să se amestece; omul obişnuit îşi făcea munca lui, neîngrijindu-se de nimic altceva; cel cu coatele putea să-l vîndă, dar îl şi încuraja: fă asta, nu fă asta, din asta nu iese nimic; ei, şi ipohondrul se încrunta grozav de îngrijorat: să nu mă omor cu munca, toate cu măsură. Trei firi atît de diferite, dar de obicei

nici una nu uita de celelalte ; se-nțelegeau fără vorbă și poate, într-un fel, își arătau considerație reciprocă.

Aceste trei persoane erau, ca să spun așa, viețile mele legitime și conjugale ; la ele lua parte și soția mea, împreună cu ea alcătuiau un întreg devotat și solidar. Apoi mai era și o altă poveste — visătorul. Aș zice, colegul ipohondrului. Personalitate foarte necesară pentru a compensa ceea ce ipohondrul nu admitea : aventura și generozitatea. Nici vorbă de asta la ceilalți doi ; cel cu coatele era prea pozitiv și lucid, iar omul obișnuit era, de, un om obișnuit, lipsit de fantezie. În schimb ipohondrului îi plăcea la nebunie ; trăia ceva emoționant și primejdios, fiind în același timp acasă, în siguranță ; e bine să ai în spate un asemenea eu cavaleresc și aventuros. Acest eu m-a întovărășit din copilărie, era ceva necesar și adînc din viața mea, dar nu și din căsnicia mea ; despre el nevastă-mea nu trebuia să știe. Poate avea și ea alte euri ale ei, fără nimic comun cu viața casnică, nici cu dragostea ei conjugală ; dar despre asta nu știu nimic.

Urmează apoi al cincilea capitol, cu un istoric la fel de continuu și de adevărat ; începe și el în anii copilăriei. E vorba de viața vicioasă cu care nici unul dintre ceilalți n-a vrut să aibă de-a face. Nici să se știe despre ea nu era voie ; uneori... în cea mai strictă singurătate și aproape în întuneric, în taină și pe furiș, putea fi, așa, un pic, trăită ; ea era însă mereu în mine, rea, plină de păduchi, cumplit de stricată și existînd pe propria-i socoteală. De data asta nu mai eram eu, și nici vreun el oarecare (cum era romanticul), ci mai curînd un fel de *ceva* ; ceva atît de animalic și de înfrînat, încît nu forma nici un fel de personalitate. Tot ce era într-un anume fel eu, se depărta de acest ceva cu dezgust ; poate chiar se îngrozea de el, ca de o entitate ce era împotriva eului meu ruină sau autodistrugere, sau știu și eu cum s-o numesc. Eu nu știu nimic ; nu cunosc această entitate, nicicînd — n-am văzut-o în întregime, totdeauna numai ca ceva care pipăie, vorbește pe-ntuneric. Ce mai ! Ca-ntr-o baracă închisă cu zăvorul, murdară, duhnind a cîine.

După asta a mai fost — nu o poveste întreagă, ci un fragment. Cazul poetului. Ce să fac ? Simt că poetul

ăsta a avut legături mai mult cu acel ceva inferior și ascuns, decât cu oricare dintre eurile mele. Firește, în el era ceva superior — dar, oricum, îl găseai în partea *cealaltă*, nu în partea mea. Dumnezeuule, dac-aș putea s-o spun ! Părea că într-un fel voia să mă elibereze, că încerca să facă din acel ceva un om, sau mai mult decât om, însă pentru asta trebuia să fie vreun înger sau să se facă vreo minune — oare de ce mă tot gîndesc la un înger cu aripile în vînt ? Poate din pricina acelui ceva nerăscumpărat de vreun înger caritabil ; uneori, îngerul era tăvălit în mocirlă, dar alteori părea că răul și viciul s-ar putea purifica. Era ca și cum în întuneric ar fi pătruns prin crăpăturile scîndurilor o lumină mai puternică, orbitoare, atît de frumoasă, încît și murdăria părea să strălucească ca ceva puternic și surprinzător. Poate că acel ceva nerăscumpărat trebuia să rămînă în sufletul meu, nu știu. Știu numai că asta nu s-a întîmplat ; stricăciunea a rămas stricăciune, iar poetul, care n-avea de-a face decât cu el, care era eul meu legitim și recunoscut, s-a dus dracului ; pentru el n-a mai fost loc printre celelalte euri ale mele.

Ăsta-i inventarul vieții mele.

XXX

Și încă nu-i tot. Mai rămîne un fapt—sau mai degrabă o fărîmă din el. O întîmplare singulară izvorită cine știe de unde și care nu se încadrează în nici o povestire continuă. Pentru Dumnezeu, la ce atîtea ocolișuri, doar n-am să mă împiedic mereu de modestia mea. Ce-am făcut eu în timpul războiului a fost un act de mare curaj și poate — de ce n-am spune-o ? — chiar un act de eroism. Că pentru așa ceva m-aștepta curtea marțială și spînzurătoarea, era limpede și eu o știam. Nici nu mă feream, atît numai că nu dădeam nimic în scris ; vorbeam despre lucrurile astea cu zeci de conductori, mașiniști și postași ; or, dacă vreunul din ei lăsa să-i scape ceva sau denunța, ar fi ieșit rău și pentru mine, și pentru ceilalți. Totuși nu socoteam cîtuși de puțin

că ceea ce fac e eroic sau înălțător, ține de datorie patriotică sau e jertfire a vieții ; nici nu mă gîndeam la asemenea lucruri sublime ; mi-am zis, pur și simplu, că treaba asta *trebuie* făcută, și s-a făcut, se înțelege. Ba chiar îmi era puțin rușine că nu m-apucasem de ea mai înainte ; vedeam că ceilalți, tații de familii, conductorii și fochiștii abia așteptau să facă asta. Uite frînarul, avea cinci copii și n-a spus decît atît : „Bine, dom'le șef, n-aveți grijă, că le duc eu vorba“. Și el putea s-atîrne de-o funie, și o știa. Nici nu era nevoie să le-o mai spun. Abia îi cunoșteam și veneau singuri cu informațiile : „Muniția pleacă spre Italia, dom'le șef, de acolo iese ceva !“ Și asta era. Acum văd cît de imprudenti eram și eu, și ei, dar atunci cine se mai gîndea la asta ? Cred c-a fost eroism, pentru că oamenii aceia *erau* niște eroi ; eu nu eram cu nimic mai bun decît ei, numai că am organizat puțin toată treaba.

Am blocat toate gările, pe unde am putut, și printre altele gara socrului meu. Acolo s-a întîmplat un accident, bătrînul a innebunit ; din asta i s-a tras și moartea. Am știut că eu i-o făcusem, îl iubisem sincer, dar pe-atunci totul îmi era indiferent. Ceea ce se cheamă eroism nu-i cine știe ce sentiment mare, avîntat, sau mai știu eu ce ; e un fel de „trebuie“ firesc și aproape orb, în care te simți grozav de obiectiv ; se găsesc motive destule, intri în joc, și gata. Și chiar dacă nu vrea omul, se lasă tîrît și fără să se gîndească prea mult la ce face. Nevasta nici nu trebuie să știe, nu-i o treabă de muieră. Deci, totul e atît de simplu, că nici nu trebuie să mai revin la această temă. Acum, vorba e cum se leagă eroismul ăsta cu celelalte vieți ale mele ?

Idilicul șef de gară nu era de loc erou ; și e sigur că-i convenea prea puțin să întreprindă ceva care să semene cu un sabotaj făcut iubitei lui căi ferate. Numai că idilicul domn șef pe vremea aceea era aproape pierdut ; gara model, gara lui, ajunsese pe mîna unui căpitan nebun și părea un balamuc jegos ; conștiinciosul șef nu-și mai avea locul în lumea asta. Cel cu coatele era altfel ; el n-ar fi riscat atît și și-ar fi spus : ce-am eu la afacerea asta ? Știu c-ar fi putut ieși prost și mulți credeau că mai degrabă cîștigă împăratul războiul. Dar în lucruri de-astea omul nici nu putea și nici nu trebuia să se gîndească la el ; cum ar fi

încercat să cîntărească ce-l aşteaptă, i s-ar fi făcut inima cît un purice şi atunci, gata, s-a terminat. Era ca şi cum şi-ar fi zis : dracu să mă ia, viaţa nu face nici două parale ; numai aşa se putea lupta mai departe. Nu, cel cu coatele n-avea nici în clin, nici în mîneacă cu asemenea treburi. Iar ipohondrul, care veşnic se temea pentru viaţa lui, nici atît ; totuşi e ciudat că nici măcar nu se-impotrivea acestei întreprinderi. Visătorul nu lua parte. Treaba nu era romantică nici cît o bobiţă de mac, n-avea nici urmă de vis sau de aventură ; era sobră şi obiectivă, puţinţel sălbatică, ca atunci cînd vroiam să iau o duşcă de rom ; poate şi asta făcea parte din ce ne lega pe noi, bărbaţii. M-aş fi luat după gît cu frînarii şi cu conductorii ăia, aş fi băut cu ei şi aş fi hăulit, spunîndu-le : mă băieţi, băieţi dragi, hai să cîntăm ! Eu, care toată viaţa mea am trăit singuratic ! ăsta era cel mai frumos lucru în toată activitatea : camaraderia, dragostea mea bărbătească faţă de prieteni. Fără eroism de unul singur, ci numai bucuria iscată de admirabilul sentiment de camaraderie — maica mă-sii, noi, ăştia de la căile ferate, le-arătăm noi ! Nu c-am fi vorbit între noi, dar simţeam că aşa e, şi cred că la fel simţeau toţi. Atunci s-a împlinit ce-mi lipsea din copilărie ; nu mai stăteam lingă ograda mea de surcele, mergeam cu voi, băieţi, mergeam cu voi, prieteni, la orice treabă ! Însingurarea mea se-mprăştiase, acolo era un lucru pe care-l împărţeam cu toţii ; nu mai exista „eu singur“ şi ce bine ieşeau toate, domnule ; aceea mi-a fost cea mai uşoară bucată din drum. Chiar aşa, mai uşoară şi mai bună decît dragostea.

Şi cred că viaţa asta n-a avut nici o legătură cu celelalte.

Doamne, şi înc-o viaţă de care era să uit de-a binelea. Alta, şi aproape opusă ultimei, ca şi tuturor celorlalte — de fapt, numai un fel de clipe ciudate, dintr-o altă viaţă, una cu totul altfel. De exemplu, dorinţa de a fi cerşetor la uşa unei biserici ; dorinţa de a nu rîvni nimic şi de a renunţa la tot ; să fii sărac şi singur şi să-ţi faci din asta o bucurie aparte sau un lucru sfînt, nu ştiu cum aş spune. Sau uite, cînd eram copil, în cotlonul ăla dintre scîndurile stivei ; îmi plăcea grozav acolo, fiindcă era aşa de mic şi de părăsit şi mă simţeam acolo bine. La noi, în fiecare vineri,

umblau cerșetorii locului după pomană. Toți laolaltă, din casă în casă ; umblam și eu cu ei, nu știu de ce, mă rugam ca și ei și mormăiam „bogdaproste, Domnul să vă deie sănătate“, la fiecare poartă. Sau fata sfioasă, mioapă — era și în sentimentul acela nevoia umilirii, sărăciei și părăsirii și mai ales a unei bucurii anume, aproape religioasă. Și asta a fost dintotdeauna : să zicem bariera de la ultima haltă a lumii, unde nu erau decît șinele ruginite, traista-ciobanului și mătură uscată, nimic altceva — un adevărat capăt al lumii, părăsit și sterp ; acolo mă simțeam cel mai bine. Sau sfaturile ținute în baraca lampagiului : era atît de mică și de îngustă, dar eu mă gîndeam, Doamne, ce bine s-ar putea trăi în ea ! Chiar și-n gara mea aveam un colț asemănător, între magazie și gard ; numai rugină, cioburi și urzici, nimeni nu venea pe-acolo, poate doar preasfîntul, și era trist și liniștit ca zădărnicia tuturor lucrurilor. Domnul șef stătea acolo din cînd în cînd cîte un ceas, cu mîinile la spate, și medita asupra zădărniceii. Subalternii se agitau și întrebau, să facem ordine ? Nu, lăsați așa cum e. În zilele în care mă duceam acolo, nu mă mai uitam la dreapta și la stînga, să văd ce fac ceilalți. La ce bun să tot faci una sau alta ? Mi-era de ajuns că trăiesc, atît ; părea și asta un fel de moarte tăcută și înțeleaptă. Eu știu că pe undeva era o negare a vieții ; de-aia nici nu intră în cadrul vreunei alte înlănțuiri de vieți. A fost pur și simplu și nu s-a realizat, fiindcă nu există fapte în care totul să fie zădărnicie.

XXXI

Așadar, viața mea a avut cam atîtea capitole : patru, cinci, opt. Opt vieți la un loc ; dar știu că dac-aș mai avea timp și capul mi-ar fi mai limpede, aș mai găsi și altele, fragmentate, lipsite poate de orice legătură, care au trăit și au durat o singură clipă. Și poate mai sînt și altele pe care n-am apucat să le trăiesc de loc ; dac-aș fi trăit altfel, dac-aș fi fost altceva sau aș fi avut parte de alte întîmplări,

poate s-ar fi născut în mine cu totul alte — le-aş zice personaje — capabile să facă altceva decît ceea ce am făcut eu. Poate dacă mă-nsuram cu altcineva s-ar fi trezit în mine omul irascibil, pus pe harţă ; sau poate că în anumite împrejurări m-aş fi purtat ca un uşuratic ; ar fi fost posibil, cît se poate de posibil să se întîmple așa.

Îmi dau seama, desigur, că nu sînt cine ştie ce personalitate interesantă, complexă sau dedublată ; cred că nimeni, niciodată, n-a gîndit așa despre mine. Ce am fost, am fost din plin, şi în tot ce-am făcut, mi-am pus, cum se zice, tot sufletul. Niciodată nu mi-am imaginat cine ştie ce despre mine, nici n-aveam motive s-o fac ; au trecut cîteva săptămîni de cînd m-am apucat de scris şi la început mă bucuram în mine că va fi ceva frumos şi simplu, ca dintr-o bucată. Pe urmă am descoperit că am mai rotunjit şi eu niţel, fără să vreau poate, acest ceva simplu şi unitar. Adică, omul are o anumită părere despre el şi despre viaţa lui, şi în funcţie de asta alege sau chiar potriveşte niţel faptele, care să-i întărească această părere. La început cred c-am vrut să scriu ceva asemănător cu apologia unui destin obişnuit, așa cum oamenii celebri şi neobişnuiţi scriu în amintirile lor apologia destinului lor unice şi remarcabile ; aş spune că şi ei pun umărul la istoria vieţii lor, ca să prezinte o imagine verosimilă şi unitară ; pare mai *posibilă* dacă i se dă o linie mai unitară. Îmi dau seama acum : parcă-i vorba de ce-ar fi fost posibil ! Viaţa fiecăruia e făcută dintr-o multitudine de vieţi posibile, dintre care se realizează una singură, sau numai cîteva, în timp ce celelalte apar pe fragmente, pentru o clipă, sau niciodată. Cam așa îmi închipui povestea *fiecăru* om, acum.

Să luăm cazul meu — iar eu nu reprezint, desigur, nimic aparte. Au fost cîteva destine, care s-au amestecat mereu ; unul predomina asupra celui alt şi acesta asupra unui al treilea ; apoi erau unele lipsite de această înlanţuire, care par să fi fost numai ostroave sau episoade în acest ansamblu al vieţii — cum a fost, de pildă, intervenţia poetului sau a eroului. Şi iarăşi altele, care erau un fel de posibilitate permanentă, cu străfulgerări incerte — cum a fost romanticul, visătorul sau acela — cum să-l numesc ? — cerşetorul de la uşile bisericilor. Totuşi, oricare

dintre viețile astea le-aș fi trăit, sau oricine ar fi fost personajele astea, toate au făcut parte din *eul* meu și acest eu a fost mereu același, nu s-a schimbat, de la început pînă la sfîrșit. Ciudat. Oare acest eu e ceva ce există *deasupra* personajelor și destinelor, ceva superior, singurul care putea să le unească, oare e acel ceva, căruia îi spunem suflet? Dar acest eu nu a avut nimic *al lui*, o dată a fost ipohondrul, o dată a fost eroul cu pricina și prin nimic nu s-a ridicat deasupra lor! Fiindcă el însuși era gol, și ca să existe *cumva* s-a silit să împrumute unul dintre aceste personaje și viața lui! Asta seamănă puțin cu ce făcea băiețelul de odinioară, cînd se cățara pe umerii prietenului Franc și acolo se simțea puternic și mare ca el; sau cînd îl luam de mîna pe tata și mă simțeam grozav și cu prestanță ca și el. Mai curînd aș zice că eul exista numai în celelalte vieți; rîvnea prea mult și avea prea multă nevoie să fie *cineva* ca să nu fi trebuit să-și însușească una sau alta dintre ele.

Sau nu, altfel. Să zicem că omul e ceva asemănător unei mulțimi de oameni. În această mulțime rătăcește, de pildă, un om obișnuit, un ipohondru, un erou, cel cu coatele și Dumnezeu știe mai care; o grămadă de oameni mergînd pe-același drum. Dintre ei cîte unul iese mereu în frunte și conduce o parte din drum; și ca să se vadă că el conduce, să ne-nchipuim că are în mîna un steag pe care e scris cuvîntul Eu. Așa, acum el e Eu. Doar un cuvînt, dar unul puternic, poruncitor; atît timp cît este Eu, stăpînește mulțimi. Apoi își face loc în față altul din grup; ei, și atunci el poartă steagul și el e Eul care conduce. Să zicem că acest Eu e un simplu auxiliar, un prapor făcut numai pentru ca mulțimea să aibă în frunte ceva reprezentînd unitatea ei. Dacă n-ar fi mulțimea de oameni, n-ar fi nevoie nici de acest simbol comun. Animalul poate nu are nici un fel de eu, fiindcă e simplu și trăiește o singură posibilitate; dar cu cît sîntem mai complecși, cu atît mai mult trebuie să apreciem în noi acest Eu și să-l ridicăm cît mai sus: atenție, ăsta sînt Eu.

Deci, mulțime; o mulțime cu unitatea ei și cu încordarea și conflictele ei intime. Poate că înlăuntrul ei unul e cel mai tare, atît de tare, încît se distinge dintre toți cei-

laltî. Acela poartă Eul de la început pînă la sfîrşit şi nu-l lasă din mînă. Un asemenea om, cît va trăi el, va părea făcut dintr-o bucată. Sau poate că în mulţimea asta e cineva căruia i se potriveşte mai bine ocupaţia sau mediul în care trăieşte omul, în cazul acesta el va prelua comanda, el va duce Eul. Alteori poartă Eul acela din grup care are mai multă prestanţă şi pare oarecum mai reprezentativ. Îţi poţi spune atunci bucuros, haide, sînt bărbat şi sînt generos ! Mai poate fi în mulţime o mică persoană, incredută, plină de sine, vanitoasă ; ea va avea grijă să facă rost de steag şi se va înghesui în om, umflîndu-se în pene, numai ca să iasă la vedere ; la urma urmei, omul îşi face socoteala că e aşa şi pe dincolo, că e un slujbaş corect, sau că e stîlp al principîilor. Unii din mulţime nu se iubesc ; alţii se adună şi fac o clică sau o majoritate, înţelegîndu-se pe urmă cum să poarte Eul şi să nu mai lase altora puterea. La mine era omul obişnuit, cel cu coatele şi ipohondrul, care se aliaseră într-un fel de clică şi-şi treceau Eul meu din mînă în mînă ; se organizaseră bine, fiind în frunte în aproape tot timpul zilelor mele. Uneori nu-i plăcea celui cu coatele, uneori omul obişnuit ceda din bunătate sau şovăia, alteori pierdea ipohondrul din pricina voinţei lui slabe ; apoi steagul meu a trecut pentru o clipă în alte mîini. Omul obişnuit era cel mai puternic şi cel mai permanent, era un fel de cal de povară ; de aceea el mi-a fost Eul vreme îndelungată şi de cele mai multe ori. Ce-a fost inferior şi rău n-a devenit niciodată Eul meu ; cînd venea clipa răului şi inferiorului, steagul, ca să zic aşa, era lăsat la pămînt ; nu exista nici un Eu, nu era decît un haos fără conducător şi fără nume.

Ştiu că ce spun e numai o imagine ; dar e singurul fel în care pot să-mi văd viaţa întreagă, nedesfăşurată în timp, ci toată odată, cu tot ce-a fost şi cu mult mai mult din ce *ar fi putut* să fie.]

Dumnezeule, ce mulţime, păi de fapt asta e o dramă ! Toată vremea se hărţuiesc în noi, împăcîndu-şi apoi veşnicele neînţelegeri. Fiecare dintre personajele astea care conducea un timp dorea să pună mîna pe toată viaţa, să fie în drepturi şi să fie recunoscut ca acel Eu. Omul obiş-

nu ar fi vrut să-mi domine toată viața, tot așa ipohondrul și cel cu coatele ; a fost o luptă, o luptă surdă și furi-oasă, pentru cel ce era să fiu. O dramă ciudată, în care oamenii nu țipă și nu sar cu cuțitele unii la alții ; stau la o masă și vorbesc despre lucruri obișnuite, indiferente ; dar ce încordare și ce ură e între ei, Hristoase, ce gânduri au fiecare în cap ! Bunul om obișnuit suferă în tăcere, nepuțințios ; nu-i vine să strige, e puțin servil din fire ; se simte fericit când are de lucru pînă peste cap, și atunci uită de ceilalți. Ipohondrul participă rareori ; gîndește prea mult la sine și e amărît că mai există și alte interese decît ale lui ; Dumnezeu, ce otravă sînt ceilalți cu grijile lor stupide ; cel cu coatele se preface că nu simte atmosfera dușmănoasă și încărcată ; își dă aere, ironizează și pe toate le știe cel mai bine ; acest lucru ar trebui făcut așa, celălalt altmînter, asta e o treabă inutilă și dincolo s-ar putea aranja astfel ; purtîndu-se în felul acesta, obține un anumit succes. Cît despre romantic, el n-ascultă de loc, visează la vreo străină frumoasă și habar n-are de ce se petrece. E tolerat din milă, rudă umilă și sărmană, un cerșetor în numele Domnului ! El nu vrea nimic, nu spune nimic, doar șoptește ceva, cine știe ce, încet și tainic ; poate că s-ar îngriji de ipohondru, poate i-ar șopti la ureche, numai că domnii aceia nu-l iau în seamă — ți-ai găsit pe un sărac cu duhul, pe unul de rînd ca el ! Și mai e ceva, despre care nu se vorbește ; acest ceva scrișnește din cînd în cînd pe undeva și-i îngrozește ca o stafie, dar domnii de la masă se încruntă ușor și-și văd mai departe de treburi, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic ; doar din ochi le scapără scînteii, sînt ceva mai iritați și mai plini de ură, ca și cum s-ar învinui unul pe altul că între ei se află ceva care naște groază și spaimă. Bizară menajerie. O dată cineva a intrat în ea, era poetul ; a întors totul cu susul în jos și a băgat groaza în toți, mai cumplit decît stafia dinainte ; ceilalți au avut însă grijă să-l alunge cumva din gospodăria lor cumsecade, aproape respectabilă — asta s-a întîmplat demult, tare demult. Altădată a mai venit un vlăjgan, ăsta era eroul ; n-a umblat cu mănuși și a început să comande ca într-o fortăreață ; uitați, băieți, trebuie să ne-apucăm de cutare treburi. Și să vezi ce-au mai făcut băieții ! Cel cu coatele era cît

pe ce să se sfișie de-atîta luptă, omul obișnuit avea putere cît doi la un loc, iar ipohondrul se simți deodată ușurat că viața lui nu face nici doi bani. Ce vremuri, băieți, vremuri de vitejie ! Pe urmă s-a sfîrșit războiul și eroul n-a mai găsit de lucru ; măi, ce-și mai trăgeau sufletul cei trei, cînd era nepoftitul ăla acolo ! Slavă Domnului, după război rămăsesem iar între noi.

Văd totul cu limpezime, toate îmi apar ca pe o scenă oarecare. E toată viața mea drama asta fără acte ; acum, treptat, treptat mă apropii de capăt ; pînă și veșnica harță oarecum s-a potolit, parc-ar fi pe-o scenă. Cel cu coatele nu mai vorbește de sus, nu mai ține predici, cum și ce să se facă, își ține capul în palme și privește în pămînt, Isuse Hristoase, Isuse Hristoase ! Bunul om obișnuit nu știe ce să-i spună ; tare-i pare rău de bărbatul ăsta, de egoistul ăsta ambițios, care i-a stricat viața ; de, ce să-i faci, n-a fost un succes și cu asta, gata, nu se mai gîndește. În schimb, la masă stă micul cerșetor, sărmanul, el nu vrea nimic, ține de mîna pe ipohondru și-i șoptește ceva ; parcă s-ar ruga.

XXXII

Au fost în mine unele trăsături de care știam că le-am moștenit de la tata, iar altele în care o simțeam pe mama. Dar în lucrurile astea preluate de la ei trăiau tații și mamele lor, pe care aproape nici nu-i știam ; numai pe unul din bunici l-am apucat, se spune că fusese tare nă răvaș, se ținea numai de muieri și de chefuri ; și pe una din bune, femeie sfîntă și credincioasă. Poate că și ei există acum în mine prin ceva și unul din mulțimea personajelor le poartă trăsăturile caracteristice. Poate că mulțimea din noi sînt strămoșii noștri, Dumnezeu știe a cîta spiță. Știu că romanticul era mama, dar cerșetorul întru mila Domnului ? Poate că era bunica cea credincioasă, iar eroul poate vreun străbun, vajnic băutor și bătăuș, cine știe. Acum îmi pare rău că nu știu mai nimic de strămoșii mei ; cel puțin dacă aș cunoaște ce erau și cu cine s-au căsătorit, fiindcă din

asta s-ar mai putea afla câte ceva. Poate că fiecare din noi e o sumă de oameni, care crește din generație în generație. Și poate că ne e teamă de desfășurarea asta nesfârșită ; de aceea și vrem să ne ascundem și acceptăm un oarecare eu comun, care să ne simplifice.

Dumnezeu știe de ce trebuie să mă mai gîndesc la frate-miu mort imediat după naștere. Mă chinuiesc să-mi închipui cum ar fi arătat dacă rămînea în viață. Cu siguranță că ar fi fost altfel decît mine ; frații nu seamănă niciodată. Și cu toate astea s-a născut din aceiași părinți ; și în aceleași condiții de ereditate ca și mine. Ar fi crescut în aceeași curte a tîmplăriei avînd în preajmă aceiași tovarăși Franc și domn Martinek. Totuși s-ar fi putut să fie mai înzestrat decît mine, sau mai îndărătnic, și-ar fi transmis aptitudinile mai departe sau nu le-ar fi transmis, cine poate ști. E evident că, din mulțimea de posibilități cu care venim pe lume, ar fi ales altele și ar fi fost cu totul altfel decît mine. Poate chiar biologic ne naștem ca o pluralitate, ca o multitudine, și abia prin evoluție, prin mediu și împrejurări apare din noi, mai mult sau mai puțin, un om. Sînt sigur că frățiorul meu ar fi înfăptuit destinele la care eu n-am mai ajuns, și poate că-n ele aș fi recunoscut și eu câte ceva din ce e în mine.

E îngrozitor să te gîndești ce fortună e viața fiecăruia dintre noi. Din milioane de germenii s-ar fi putut întîlni alți doi și s-ar fi născut alt om ; atunci n-aș mai fi fost eu, ci un oarecare frățior necunoscut și Dumnezeu știe ce ciudățenie ar fi ieșit și din el. S-ar fi putut naște un altul din miile sau milioanele de frățiori posibili ; întîmplarea a făcut ca eu să fiu acela care a scos lozul cîștigător, iar ei au rămas cu buza umflată ; ce să-i faci, nu ne puteam naște toți. Măi omule, dar dacă această mulțime de destine ale tale o fi mulțimea acelor frați posibili și neveniți pe lume ? Poate că unul din ei ar fi devenit tîmplar și celălalt erou ; unul ar fi ajuns departe, iar celălalt ar fi trăit ca un cerșetor întru mila Domnului ; și astea toate n-ar fi fost numai posibilitățile mele, ci și *ale lor* ! Poate că ceea ce am considerat că e viața *mea*, a fost de fapt viața *noastră* ; am fost noi, care am trăit și am murit demult, și noi, care nici nu ne-am născut încă, ci numai am fi putut fi. Dumnezeule,

e cumplită imaginea asta, cumplită și frumoasă ; această curgere obișnuită a vieții, pe care o știu pe de rost atât de bine, mă privește deodată cu totul altfel și îmi pare nețăr-murit de mare și plină de taine. N-am fost eu, am fost noi. Măi omule, nici nu știi ce ai trăit, nici nu știi *câte* ai trăit !

Așa că acum sîntem cu toții aici, e plin locul de noi. Iată, tot neamul nostru ; și cum, v-ați mai adus aminte și de mine ?

De, noi am venit să ne luăm rămas bun ; știi...

Ce ?

Păi, înainte de despărțire... E frumos la tine.

Așa și așa. Dragii mei, dragii mei ! Iertați-mă, nu știam că veniți.

Frumoasă mobilă, băiete. Trebuie să fi costat o groază de bani.

A costat, tăticule.

Se vede c-ai ajuns departe, băiete. Mi-ai făcut numai bucurie. Băiețelul meu, odorul meu, ce prost arăți ! Nu ți-e rău ?

A ! asta e măicuța ! Măicuță, mamă am ceva la inimă, știi ?

Ah, Doamne, la inimă ? Vezi, și eu am avut necazuri cu inima. Asta de la taică-miu se trage.

Dar el nu-i aci ?

Este. El e bunicul cel rău. El era, sărmanul, acela care răspîndea groaza, asta-i în neamul nostru.

Ia să te văd, bunicule blestemat ! Deci dumneata ești păcătosul cu pricina ? Cine și-ar fi închipuit ?

Hai lasă. De tine cine-ar fi zis ? Și-n tine a fost.

Dar în mama nu.

Haida-de, în femei ! Astea nu-s de-ale femeilor. Ce să-i faci, bărbații trebuie să se frămînte.

Pentru mata e simplu, bunicule !

Este. Eu am fost adevărat bărbat, dragule. Ei, uneori făceam și eu nebunii.

Și o trăgeai de păr pe bunica, tîrînd-o pe pămînt. O trăgeam.

Ei vezi ! Și mi s-a reproșat c-am vrut s-o sugrum pe biata nevastă-mea ! Asta am moștenit-o de la tine, bunicule.

Da, dar puterea n-ai avut-o de la mine, băiete. Firea ți-ai moștenit-o mai degrabă de la femeii. De aia erau în tine...atîtea taine și ciudățenii.

Poate că ai dreptate. Deci, de la femeii ! Nevasta matală a fost bunica aia credincioasă și sfîntă ?

Da de unde ! Nevastă-mea a fost bunicuța cea veselă. Ce, n-ai auzit de ea ?

Știu ! Era bunicuța veselă care se ținea numai de pozne.

Eu sînt bunicuța veselă. Îți aduci aminte cum îl sîcîiai pe telegrafist ? Asta o moșteniseși de la mine.

Dar omul sfînt și umil cui îi seamănă ?

Tot mie, băiete. Eu am tras multe de la bunicul, săracul, ce să-i faci ! Omul trebuie să aibă mai întîi răbdare și apoi se împacă și cu lucrurile.

Dar bunica cealaltă, credincioasă și sfîntă ?

Săraca, era o femeie rea. Plină de răutate, pizmașă și lacomă, de aia s-a făcut și sfîntă. Păi moștenirea asta de la ea o ai !

Cum ?

Păi da ! Invidiai pe fiecare și voiai să ieși tu cel mai bine dintre toți, sărăcuțul meu gîndăcel.

Și de la celălalt bunic ce am ?

Poate servilismul. Acela, dragule, mai era încă iobag, și muncea pentru seniori, tot așa ca tatăl și bunicul lui.

Și poetul, de la cine moștenisem darul poeziei ?

Poet ? În neamul nostru n-a fost nici unul.

Dar eroul ?

Nici eroi n-au fost. Noi, fiule, am fost oameni obișnuiți. Nu vezi, am fost și sîntem ca la bîlci.

Ai dreptate, bunico, ai dreptate, ca la bîlci. Și cum să nu se nască pe urmă omul ca o medie din atîția oameni ! De la fiecare are cîte ceva și luat în totul tot e mediocru și obișnuit. Slavă Domnului !

Slavă Domnului !

Slavă Domnului c-am fost omul acela obișnuit. Căci tocmai asta-i colosal — tocmai în acest obișnuit ați fost voi, voi toți, atîția dintre voi, adormiți întru Domnul ! Amin.

Și cîți mai sîntem... ca la bîlci. Atîția oameni la un loc, parc-ar fi la mare petrecere ! Nici n-ai zice, Doamne, nici n-ai gîndi, omule, că viața e atît de înălțătoare !

Dar noi, frățiorii tăi posibili ?

Unde sînteți ? Nu vă văd . . .

Nu, noi nu ne vedem, pe noi ne poți vedea doar în închipuire. De pildă . . .

De pildă, ce ?

De pildă, eu aș fi fost tîmplar și aș fi luat atelierul de la tata. Ce crezi, astăzi ar fi fost un atelier mare, douăzeci de lucrători — și ce mașini ! Ar fi trebuit să mai cumpăr și curticica olarului, că și-așa acolo nu mai e olăria.

Tata se gîndea la treaba asta.

Așa e, se gîndea, dar dacă n-a avut un băiat tîmplar ! Păcat de tîmplăria aia. Lasă, n-ar fi fost rău.

N-ar fi fost.

Eu, nu ! Eu aș fi fost altceva. Măi, eu i-aș fi arătat băiatului ăla de zugrav ! Franc m-ar fi învățat cum să mă bat și atunci să mă fi văzut ! Ce le-ar mai fi încasat ăla al zugravului !

Și pe urmă ce-ai fi vrut să fii ?

Mi-e totuna. Poate să sparg stîncea cu tîrnăcopul, gol pînă la brîu, să scuipe în palme și să sap. Măi să fie, ați fi văzut atunci mușchi !

N-ai decît să te duci să sfărîmi stînci ! *Eu* m-aș duce în America sau în altă parte. Dar nu numai ca o fantezie, pentru aventuri, asta nu-i nimic. Să-mi încerc, fir-ar să fie, să-mi încerc norocul și să plec în lume. Cel puțin aș cunoaște și aș trăi cîte ceva.

Să trăiești cîte ceva, asta n-o faci decît cu femeile. Băieți, eu aș încerca-o și pe-asta. Fie c-ar fi o tîrîtură, fie c-ar fi o prințesă în veșminte de postav.

Dar femeia de la cantină ?

Și cea de la cantină, cu sîinii pînă la pîntec.

Și curva de pe pod ?

Și aia, omule. Cred că aia era . . . ei, mama mă-si !

Și . . . fetița cu ochi speriați ?

Aia mai ales, mai ales ! Pe aia n-aș lăsa-o așa, cu una, cu două ! Și oricum . . . dracul să mă ia, mi-aș face de cap.

Dar tu ?

Nimic.

Ce-ai vrea să fii ?

Ce să fiu ? Nimic. Așa . . . știi ?

Ai cerși ?

Poate c-aș și cerși.

Dar tu ?

Eu ? . . . Eu aș muri la douăzeci și trei de ani. Cu siguranță.

Fără să fi trăit nimic ?

Fără. Numai că toți m-ar fi căinat.

Hm, eu aș fi căzut în război. Fir-ar să fie ! Ce timpită treabă, dar cel puțin ești între camarazi. Și când crapi, cel puțin simți o furie, o furie atît de cumplită și de frumoasă, ca și-atunci cînd scuipi pe cineva în față. Bestiilor, ce-ați făcut !

Dar poet n-ar fi nimeni dintre voi ?

Vezi să nu ! și dac-ar fi, apoi să fie ceva ca lumea. Tu ? Tu ai fost aproape cel mai slab dintre noi, tu n-ai fi reușit ce-am fi reușit noi. Ei, haide, bine că ți-ai amintit de noi, frățiorule. Sîntem totuși toți de-același sînge. Tu, cerșetorul, aventurierul, tîmplarul, bătaușul și muieratecul, cel care-a căzut în război și cel mort înainte de vreme — toți sîntem de același sînge.

Toți. Ai văzut, frățioare, pe cineva care n-ar putea să-ți fie frate ?

XXXIII

Să mai fi și poet, asta da, e ceva ; poetul vede ce e în el și poate să dea acestor lucruri nume și forme. Nu e nici un fel de fantezie, nimeni nu poate născoci ceea ce în el n-ar exista. Să vezi și să auzi, asta-i toată descoperirea și minunea. Și să știi pînă la capăt ceea ce în noi e abia schițat. El descoperă un om și o viață în ceea ce pentru alții nu e decît freamăt și clipă. E atît de plin, încît trebuie să se reverse în lume, du-te Romeo și iubește nebunia dragostei, ucide, gelosule Othello, iar tu, Hamlet, eziță, așa cum am ezitat și eu. Toate astea sînt vieți posibile care cer să fie trăite. Iar poetul le poate satisface cu o bogăție miraculoasă și atotputernică.

Dac-aş putea, ca şi ei, să insuflu voinţă acelor destine ale mele, totul ar fi arătat altfel, Isuse, s-ar fi putut face atâtea din ele ! Omul obişnuit n-ar mai fi ajuns şef de gară ; ar fi fost ţăran, gospodar, lucrător pe pământul său ; şi-ar fi ţesălat caii şi ar fi împletit coamele puternicilor juncani cu cozile atîrnîndu-le pînă la pămînt ; şi-ar fi luat boii de coarne şi căruţa ar fi ridicat-o în mînă, adevărat mastodont. Curticica ar fi fost spoită în alb, cu streşini roşii, iar femeia, în prag, ştergîndu-şi mîinile cu şorţul, ar fi chemat gospodarul la masă. Am fi avut copii, nevastă, căci cîmpurile noastre ar fi rodit. Dar ce muncă ar fi fost aia, cînd n-ai fi avut nimic al tău ? Ai fi fost un ţăran iute la mînie şi îndărătnic, ca tot neamul slugilor ; în schimb, ce curtică mîndră, ce vite şi cîtă viaţă ar fi mişunat acolo ! Hei, domnule, n-ar mai fi fost ograda de surcele, ar fi fost o adevărată frîntură de lume şi o muncă adevărată. Toată lumea s-ar fi putut uita la ce făcusem acolo pentru mine. Asta ar fi fost deci povestea adevărată şi adevărul întreg, deplin, neîmbucătăţit, despre omul obişnuit. Gospodarul ăla cu siguranţă că şi-ar fi dat viaţa pentru fermuliţa lui : nu fiindcă ar fi fost ceva tragic, dimpotrivă, fiindcă aşa era normal ; ce, oare pentru temeiul ăsta frumos, nu face să-şi dea omul şi viaţa ? Să zicem că munceşte la cîmp, iar în sat se dă alarma, arde undeva. Bătrînul ţăran fuge, inima nu-l mai ajută, dar ţăranul fuge ; e îngrozitor ce poate să-i facă inima asta. Parcă stă să-i pocnească, parcă se strînge şi nu se mai poate desface, dar ţăranul mai fuge cîţiva paşi şi nu-şi mai simte inima, ci numai o durere neţarmurită. Şi a ajuns, uite poarta şi curtea, pereţii albi şi streşinile roşii, oare de ce s-or fi învîrtind lucrurile aşa, cu susul în jos ? Nu, păi ăştia nu sînt pereţii, e cerul. Bine, dar aici a fost totdeauna curtea, se minuna ţăranul ; dar uite că din casele lor se apropie în fugă oamenii, încearcă să ridice trupul greu al ţăranului.

Sau cel cu coatele : şi cu el, povestea ar fi fost cu totul alta. În primul rînd ar fi ajuns mai departe, nu s-ar fi mulţumit cu o slujbă de lefegiu ; nici nu ştiu ce-ar fi putut să fie ca să-şi satisfacă ambiţia. Ar fi fost mai lipsit de scrupule, cumplit în voinţa lui către putere ; ar fi călcat peste cadavre spre a-şi atinge ţelul ; ar fi jertfit

totul pentru mărirea sa — fericire, dragoste de oameni, chiar și pe el însuși. Mic și umilit la început, s-ar fi cățarat cu orice preț mai sus; elev desăvârșit, care tocește și ține haina profesorilor să se îmbrace; slujbaş sirguitor, care înghite munca, lingusește superiorii, pîrăște colegii; mai tîrziu ar fi putut să poruncească și el altora și ar fi prins gust s-o facă. Trufaș și lipsit de omenie, ar fi chinuit pe toată lumea. Un fel de negustor de sclavi care plesnește din bici; se-nțelege, ar fi ajuns o persoană importantă de care lumea avea nevoie, și ar fi crescut din ce în ce mai repede, mereu mai îndrăzneț, mai puternic și mai urît de toți. Dar tot n-ar fi fost mulțumit, niciodată n-ar putea fi. Nu poate să fie îndeajuns de domn, ca să-și uite de înjosirea începutului; trebuie să se mai incline în fața cîtorva și, făcînd-o, aproape se frînge de atîta zel și respect; în el se încăpățînează acel ceva mic și servil, pe care nu putuse încă să-l învingă. Așa că — mai departe, încă o bucatică mai sus, cu toate forțele sus... dar, în clipa aceea, cel cu coatele se izbește de ceva și cade; cade în rușine, în înjosire, și gata. Asta e pedeapsa pentru ambiția de a fi vrut să fie mare, o binemeritată pedeapsă. Tragică figură, să vedem ce face; un domn atît de aspru stă acum și-și apasă inima cu mîna. Oare vreodată a avut inimă? Haida-de, n-a avut, dar deodată a simțit ceva care-l înțeapă tare, adînc. Deci, asta-i inima; teama și durerea inima ți le dă? Cine-ar fi zis că-n om poate fi atîta inimă!

Sau ipohondrul: trebuie să fie încă ajustat bine pînă să ajungă un monstru frumușel. Viața lui ar fi fost o tiranie hidoasă a slăbiciunii și fricii, fiindcă omul slab e tiranul cel mai cumplit. În jurul lui, toți s-ar fi învîrtit intimidăți, pe vîrfuri. Nimeni să nu rîdă, nimeni să nu se bucure de viață, căci acolo e un bolnav. Cum poate cineva, cum îndrăznește să fie sănătos și vesel? Vă iau eu piuitul, spurcăciunilor, pînă vi s-o zbîrci fața de durere, pîn-o să vă uscați de frică și de inimă rea! Cel puțin vouă, celor mai apropiați, am să vă otrăvesc zilele și noapțile, sîcîindu-vă cu mii de lucruri. Cel puțin pe voi am să vă silesc să slujiți bolii și neputinței mele... Cum? Oare nu-s bolnav,

n-am dreptul la asta? Îa te uită, muriți înaintea mea! Așa le trebuie, asta s-a întâmplat fiindcă au fost sănătoși! Până la urmă nu rămîne decît el, ipohondrul; a supraviețuit tuturor și nu mai are pe cine chinui; acum e într-adevăr bolnav și e singur; nu mai e nimeni pe care să se supere, pe care să dea vina că astăzi se simte mai prost. Ce egoism la ei, să moară înaintea mea! Și ipohondrul, care i-a chinuit pe cei vii, începe să-i urască amar pe cei morți, care l-au părăsit.

Dar cu eroul ce s-ar putea face? Țsta n-ar scăpa cu pielea teafără; într-o noapte l-ar aresta soldații și cum i-ar mai privi el cu ochi înflăcărați, plin de mîndrie, batjocoritori, întocmai ca băiatul zugravului; ar fi fost împușcat pe loc, bineînțeles cu un glonte în inimă; o zvîcnire dureroasă și ar fi rămas între șine, cu fața în sus. Căpitanul nebun, cu revolverul în mînă, ar fi strigat: Duceți cîinele ăsta în magazia cu lămpi! Patru oameni de la căile ferate ar fi tîrît trupul, fir-ar să fie, greu mai e un om mort! În vremea asta poetul ar fi fost mort de mult, mort din cauza băuturii; ar fi murit într-un spital, umflat și groaznic la vedere; ce se aude foșnind, aripi sau cocotieri?

La căpățiul lui se roagă o soră de caritate, îl ține de mînă ca să nu cadă în delir. Soră, surioară, cum a fost mai departe: Îngerul Domnului — păzitorul meu?... Dar romanticul, cum ar fi fost? El ar fi pus ceva la cale, vreo nenorocire mare, neobișnuită; și ar fi murit, firește, pentru o străină frumoasă; și-ar fi pus capul în poala ei și i-ar fi șoptit: *Ne pleurez pas, Madame*¹. Da, ăsta ar fi adevăratul sfîrșit, astea sînt viețile adevărate și întregi, așa cum ar fi trebuit să fie.

Au murit toți, toți? Nu! A mai rămas cerșetorul întru mila Domnului; cum așa, el n-a murit? Nu, n-a murit, poate că e veșnic. Totdeauna îl găseai acolo unde era sfîrșitul tuturor lucrurilor și poate va rămîne mereu la sfîrșitul tuturor lucrurilor și va privi.

¹Nu plîngeți, doamnă (fr.).

Fiecare în parte sîntem noi, fiecare înseamnă o mulțime care se întinde la nesfîrșit. N-ai decît să te uiți la tine, omule, ești aproape cît toată lumea ! E cel mai strașnic lucru ; cînd păcătuiești, vina cade pe această omenire, pe toți, și fiecare suferință și micime de-a ta e pe umerii acestei mulțimi uriașe. N-ai voie, nu ți-e permis să duci pe calea înjosirii și zădărniceii atîția oameni. Tu ești acel Eu, tu conduci, răspunzi pentru toți, trebuie să-i îndrepti pe toți undeva.

Da, și ce să fac, dacă sînt atîtea destine, atîtea posibilități ! Pot să le duc pe toate de mîină ? Pot să privesc mereu în mine și să-mi întorc viața pe toate fețele, ca să văd de n-a mai rămas ceva ? N-am uitat vreo mică persoană chircită pe undeva, care, cine știe de ce, se ascunde de ceilalți ? Trebuie să smulg din mine orice început de viață posibilă ? Slavă Domnului, ne ajung cu prisosință și cele cîteva posibilități care au putut fi, de bine, de rău, recunoscute și denumite ; fiecare ar fi ajuns pentru o viață *întreagă* — de ce să scormonești mai departe ? ! Ar însemna ca nimeni să nu mai trăiască, ci doar să scormonească în el însuși.

Să lăsăm scormonirea asta, n-ar duce la nimic, nu vezi că toți ceilalți, oricine ar fi ei, sînt, ca și tine, formați din mulțimi ? Nici nu știi cîte lucruri împarți cu ei ; privește, viața lor e *de asemeni* una dintre nenumăratele vieți posibile ce există în tine ! Și tu ai fi putut fi ce este celălalt, ai fi putut fi stăpîn, cerșetor sau un salahor gol pînă la brîu ; ai fi putut fi olarul sau brutarul sau tatăl celor nouă copii mînjiți cu magiun pînă la urechi. Toate astea ești tu, fiindcă în tine există posibilitățile astea atît de diverse. La oricine te-ai uita, poți recunoaște tot ce există în tine. Fiecare trăiește ceva al tău : și vlăjganul ăla zdrențuros, cu mîinile ferecate în lanțuri, pe care-l împing jandarmii, și înțeleptul și tăcutul lampagiu, și căpitanul bețiv care-și îneacă amarul, toți. Uită-te, uită-te bine, ca să afli, în sfîrșit, tot ce-ai fi putut fi ; dacă te uiți

atent la fiecare, te vezi pe tine și descoperi uimit pe aproapele tău cel adevărat.

Așa-i, slavă Domnului că-i așa și că nu mai sînt atît de singur în eul meu. Oameni, de-acum nu mai pot sta printre voi, nu vă mai pot privi de alături, nu fac decît să mă uit tot timpul pe fereastră ca să văd dacă mai vine vreunul ; poștașul sau vreun copil de la școală, măturătorul sau cerșetorul. Sau, uite, pe-aci mai vine și acest băiat cu fata lui, își vor apropia frunțile și nici nu vor mai vedea ușa mea. Nici la geam nu mai pot sta, picioarele îmi sînt umflate și fără putere, parcă înghețate ; pot însă să mă mai gîndesc la oameni, fie că-i cunosc, fie că nu — sînt o mulțime, ca la bilci ! Tu, oricine-ai fi, te știi, sîntem la fel, pentru că fiecare trăim o altă posibilitate. Oricine-ai fi, ești eul meu, unul din cele nenumărate cîte am ; ești ce e bun sau rău în mine ; și chiar dacă te-aș urî, nu voi uita niciodată că-mi ești atît de aproape, cumplit de aproape. Voi iubi pe aproapele meu ca pe mine însumi ; și mă voi îngrozi de el, ca de mine însumi, și mă voi înrobi lui, întocmai ca mie însumi ; povara lui eu o voi purta, durerea lui eu o voi simți și eu voi geme de nedreptatea care i se face lui. Cu cît îi voi fi mai aproape, cu atît mă voi regăsi mai mult și pe mine. Voi pune stavilă egoistului, fiindcă eu sînt egoist, și voi sluji bolnavului, fiindcă eu însumi sînt bolnav ; nu voi trece cu vederea cerșetorul de la ușa bisericii, căci eu sînt sărman ca și el, și voi fi prietenul tuturor acelor care muncesc, fiindcă sînt și eu unul dintre ei. Sînt ceea ce pot înțelege. Cu cît cunosc mai mult viețile oamenilor, cu atît se împlinește și viața mea. Astfel, voi fi tot ce-aș fi putut fi, iar ce s-ar fi putut să fie, va fi o realitate. Voi fi cu atît mai mult, cu cît voi fi mai puțin păzitorul eului meu. Fiindcă eul mi-a fost ca un felinar care a revărsat lumină peste ceea ce există în jurul lui. Acum însă ești tu, și tu, și tu, sînteți atîția, sîntem atîția, ca la bilci ! Doamne, cît crește lumea prin ceilalți oameni ! Nici n-ai zice că e atît de largă și încăpătoare.

Și tocmai asta-i viața obișnuită, cea mai adevărată, cea mai obișnuită ; nu cealaltă care-i numai a mea ; ci aceea care e a noastră. Viața fără margini, a noastră, a tuturor. Toți sîntem obișnuiți, chiar dacă sîntem atîția ;

cu toate acestea — ce măreție ! Poate și Dumnezeu nu-i decît o viață obișnuită, numai să-l zărim și să-l cunoaștem. Dacă nu l-am găsit și nu l-am cunoscut în mine, poate îl găsesc în alții ; poate îl întâlnești printre oameni, deși are o față obișnuită, ca a noastră, a tuturor. Poate că s-ar arăta... și-n curtica tîmplăriei ; nu ca o vedenie, ci ca o percepție — deodată omul ar simți că e aici și pretutindeni, și fișitul talajului sau ciocănitul cherestelei nu i-ar strica cu nimic ; tata nici capul nu și l-ar ridica, Franc ar continua să fluiera, iar domnul Martinek ar privi cu ochii lui frumoși, fără să vadă însă nimic deosebit ; ar fi o viață cu totul obișnuită și totuși ar avea o măreție a ei uluitoare, nemărginită. Sau ar fi maghernița de lemn, închisă cu zăvorul, cu miros de cîine ; întuneric, lumina nu pătrunde decît printr-o deschizătură, și deodată s-ar contura în strălucirea ciudată și orbitoare totul, mizeria și porcăria aia. Sau ultima haltă din lume, șinele ruginite, năpădite de traista-ciobanului și de mătură, mai departe nimic, sfîrșitul sfîrșitului ; și tocmai acest sfîrșit era Dumnezeu. Sau șinele ce alergau în depărtări și-n depărtări se întâlneau, șine care mă hipnotizau ; m-aș fi tot dus pe ele spre orizont după cine știe ce aventură, drept, drept, absolut drept, în infinit. Poate că asta a fost, poate că și asta a existat în viața mea, dar n-am luat-o în seamă. Poate e noapte, o noapte cu luminițe verzi și roșii, în stație se oprește ultimul tren ; nu e un rapid internațional, ci un trenuleț personal, obișnuit ; un prăpădit de tren, care oprește în fiecare haltă ; dar ce, trenul ăsta obișnuit n-ar putea să meargă și el în infinit ? Bine, bine, omul lovește roțile cu ciocanul, pe peron pîlpîie felinarul lampagiului, iar domnul șef se uită la ceas, ar fi tocmai timpul. Ușile vagoanelor se trîntesc, toți salută, gata, și trenulețul trece pe la macaz, în întuneric, pe șinele nesfîrșite. Stați, păi acolo-i o mulțime de lume, acolo se află și domnul Martinek, căpitanul beat doarme buștean într-un colț, fetița oacheșă își strivește nasul de geam și scoate limba, iar din cabina ultimului vagon salută, cu un steguleț în mînă, frînarul. Așteptată-mă, merg și eu cu voi.

Cînd domnul Popel veni să-i înapoieze manuscrisul, legat îngrijit, ca o mapă cu acte rezolvate, doctorul se afla în grădină.

— Ai citit? întrebă el.

— Am citit, mormăi domnul Popel, neștiind ce să mai zică. Ascultă, continuă el după o clipă, cred că nu i-a făcut bine să scrie asemenea lucruri! Asta se vede după scris, către sfîrșit literele sînt strîmbe, ca și cum i-ar fi tremurat mîna. — Bătrînul își privi mîna; nu, slavă Domnului, mîna mea nu tremură prea tare. — Cred că lucrurile astea l-au iritat, nu? La starea lui...

Doctorul ridică din umeri.

— Bine-nțeles că i-a dăunat. Foile astea erau încă pe masă cînd m-au chemat la el. Pesemne că tocmai sfîrșise de scris — dac-o fi scris pînă la ultimul punctuleț. Se-nțelege că pentru el ar fi fost mai bine dacă și-ar fi dat în cărți, sau ceva asemănător.

— Poate c-ar mai fi trăit, nu? iscodi domnul Popel plin de nădejde.

— Firește, bombăni doctorul. Cîteva săptămîni sau chiar luni.

— Sărmanul, spuse mișcat domnul Popel.

În grădină era liniște, numai dincolo de gard pe undeva, chiuia un copil. Domnul Popel netezea îngîndurat colțurile răsucite ale manuscrisului.

— Domnule, începu el deodată, cîte n-aș putea spune și eu despre viața mea ! Dragul meu, viața mea n-a fost atît de simplă și de obișnuită ca a lui. Dumneata ești încă tînăr, habar n-ai de ce e în stare un om. Unde-aș ajunge, dac-aș încerca să-mi explic toate astea într-un fel oarecare ! A fost, și gata, ce să mai vorbim ? ! Dar dumneata, și dumneata ești...

— Eu n-am timp de treburi de-astea, îl întrerupse doctorul, să scormonesc în mine însumi, sau... cam așa. Mulțumesc frumos, și așa am destulă bătaie de cap cu alții.

— Va să zică dumneata ești de părere că e mai bine să faci pasențe... spuse domnul Popel.

Doctorul îl fulgeră cu privirea ; asta ar mai lipsi, să dau consultații și aici !

— Depinde, răspunse el morocănos, fiecăruia ce-i priește.

Bătrînul clipi îngîndurat.

— Ce om cumsecade și ordonat...

Doctorul se-ntoarse, prefăcîndu-se că ciugulește o floare uscată.

— Să știi, mormăi el, că murele alea din grădină le-am schimbat eu. Asta ca în urma lui totul să rămîină în bună rînduială.

Epilog

Trilogia s-a sfârșit. E ca și cum ar fi plecat oaspeții — fusese plină casa, și deodată s-a făcut tăcere; într-un fel încerci sentimentul unei eliberări, într-un fel te apasă parcă însingurarea. În clipa asta ne amintim de una sau de alta; despre ce-am mai fi vrut să le spunem celor plecați și nu le-am spus, ne amintim de ceea ce am vrut să-i întrebăm și nu i-am întrebat; sau ne gândim cum era cutare, și ne întoarcem la cuvintele unuia sau altuia, sau la felul în care ne-a privit. Punem mâinile în poală și câteva momente ne mai gândim la aceia care nu mai sînt aci.

De pildă, țaranul Hordubal. Un om care iubea vitele s-a întîlnit cu unul care iubea caii; contradicția dintre bărbatul, care din pricina singurătății devine pe de-a-n-tregul interiorizat, și faptele simple, să zicem brutale, ce se petrec în jurul lui. Dar nu acesta e adevărata destin al lui Hordubal, în nici un caz. Adevărata, amara lui soartă se împlinește abia după moartea sa. Ce trăsături grosolane capătă povestea lui în mîna oamenilor; ce tulburi și colțuroase devin întîmplările pe care le-a trăit în felul său și după logica lui lăuntrică, în clipa cînd jandarmii le reconstituie cu detecția lor obiectivă; cît de deznădăjduitor se împletesc și se încurcă ele cu alte imagini dezgustătoare ale vieții. Și cum Hordubal însuși se contu-

rează deformat și aproape grotesc în clipa cînd procurorul, vorbind în numele moralei, invocă umbra lui drept mărturie împotriva Polanei Hordubal. Ce-a mai rămas acolo din Juraj Hordubal ! Un bătrîn neputincios și senil. Dar inima lui s-a pierdut în procedurile unor oameni : aceasta e adevărata poveste tragică a țăranului Hordubal și... mai mult sau mai puțin a noastră. Din fericire, de obicei nu știm cum sînt văzute faptele și cauzele noastre de ceilalți oameni ; poate că ne-am îngrozi de reprezentarea deformată și tulbure chiar a acelor ce nu gîndesc rău despre noi. Trebuie să ne dăm seama de ceea ce e ascuns în omul adevărat și de viața lui lăuntrică, trebuie să încercăm să-l cunoaștem mai bine, sau cel puțin să respectăm mai mult ceea ce nu știm din el. Povestea lui Hordubal a fost scrisă zadarnic, dacă din ea nu reiese limpede cumplita și obișnuita nedreptate făcută omului.

Cunoașterea noastră despre oameni se mărginește de cele mai multe ori la faptul că le hotărîm un anumit loc în sistemele noastre de viață. Cît de deosebiți apar aceiași oameni și aceleași întîmplări în prezentarea lui Hordubal, în ochii jandarmilor și în interpretarea morală a tribunalului ! E Polana frumoasă și feciorelnică cum o vede Hordubal, sau e bătrînă și osoasă cum o văd ceilalți ? Această problemă pare simplă, poate chiar lipsită de importanță ; și totuși de ea depinde dacă Ștěpán Manya (care în întîmplarea reală se numea Vasil Maňák, după cum Hordubal se numea de fapt Juraj Hardubej) a ucis din dragoste sau din lăcomie. Toată povestea îmbracă altă înfățișare în funcție de răspunsul la această întrebare. Și în toată întîmplarea abundă astfel de incertitudini. Cum era în realitate Hordubal, cum era de fapt Polana ? Era Ștěpán un tiran încruntat, sau era omul încîntător pe care îl adora Hafia ? Și ce era cu cîmpul, cum era cu mînzul ? Întîmplarea, simplă la început, se complică într-o serie de incertitudini discutabile și irezolvabile, de îndată ce e integrată în diferite sisteme și supusă diverselor explicații. De trei ori sînt povestite aceleași evenimente : o dată așa cum le-a trăit Hordubal, apoi așa cum le-au constatat jandarmii și, în sfîrșit, cum le-a apreciat tribunalul ; deși adevărul trebuie descoperit cu orice preț, totul scîrțîie din ce în ce mai tare

din cauza contradicțiilor și împotririlor. Asta nu înseamnă că adevărul nu există; e însă mai adânc și mai dificil, iar realitatea e mai amplă și mai complexă decât sîntem obișnuiți s-o primim. Povestea lui Hordubal se încheie cu o enormă nedreptate și cu o întrebare fără răspuns. Acolo unde cititorul crede că se sfîrșesc neliniștile, încep incertitudinile. Care este deci adevărul despre Hordubal și despre Polana, care e adevărul despre Manya? Oare acest adevăr e ceva amplu care adună toate aceste explicații și le depășește? Oare adevăratul Hordubal era un om slab și înțelept, era Polana frumoasă ca o domniță și chinută ca o țarancă bătrînă? Era oare Manya un bărbat care să ucidă din dragoste și un om care să asasineze pentru bani? La prima privire, totul pare un haos în care nu ne putem descurca și care ne displace; autorului îi revine sarcina, pe cît îi stă în putință, să facă puțină ordine în acest haos aparent.

Sau Meteorul, a doua parte a trilogiei. Și aci viața omului e explicată în trei sau patru feluri, dar situația e inversată; aci oamenii încearcă prin toate mijloacele să descopere inima pierdută a omului; nu au decît corpul lui și încearcă să găsească viața care i se potrivește. De data aceasta nu interesează cît de departe ajung ei în explicațiile lor, pe care de altfel le-au scos din buzunar (fie că numim acest procedeu intuiție, vis viu, reprezentare sau oricum altfel); ci mai degrabă faptul că în unele situații aceste explicații se armonizează pe de-a-ntregul sau se întîlnesc cu realitatea probabilă — dar nici aceasta nu merge prea departe. Fiecare din ele încadrează faptul respectiv — adică, trupul fără cunoștință al omului — în alt fel de viață; episodul e de fiecare dată altfel, după persoana care îl povestește; fiecare pune în el ceva din sine însuși, experiența sa, profesia sa, metoda și înclinările sale. O dată e diagnosticul obiectiv al medicilor; a doua oară — în episodul dragostei și al vinii — participarea feminină a surorii de caritate; a treia oară — construcția intelectuală abstractă a clarvăzătorului, și, în sfîrșit, fabulația poetului; s-ar mai fi putut imagina și alte episoade, fără număr, dar autorul a trebuit să aibă atîta înțelepciune pentru a se opri la timp. În toate aceste episoade

există un element comun : oglindirea mai mult sau mai puțin fantastică a personalității povestitorului. Omul care a căzut din cer devine treptat cazul doctorului, al infirmierei, al clarvăzătorului, al poetului ; de fiecare dată e el însuși, combinat cu cel ce se ocupă de el. Oricum am privi problema, ea are pecetea unei părți din noi, a personalității noastre ; răspunsul nostru este o spovedanie a noastră despre lume și despre oameni. Vedem în mod deosebit lucrurile în funcție de cum sîntem și de ceea ce sîntem ; lucrurile sînt bune și rele, frumoase sau înspăimîntătoare, după cum le privim. Cît de mare, de complexă și de necuprinsă e realitatea, dacă în ea e loc suficient pentru interpretări atît de variate ! Nu ni se mai pare un haos, este o multitudine evidentă, nu mai e nesiguranță, ci o imensă mulțime de glasuri ; ceea ce ne-a speriat ca fiind o oarbă contradicție nu e pricinuit de faptul că auzim diverse mărturii care se bat cap în cap, ci că ascultăm oameni diferiți.

Dar dacă în ceea ce cunoaștem există în permanență cuprins eul nostru, cum putem recunoaște multitudinea care se apropie de această cunoaștere ? Orice-am face, trebuie să privim în acest eu pe care îl situăm în interpretarea noastră a realității ; de aceea a trebuit să vie o *viață obișnuită* să secționeze adînc înlăuntrul omului. Aci avem din nou același lucru, aci găsim din nou acea multitudine, ba chiar și motivarea ei ; omul însumează o mulțime de personaje reale și posibile, deși la prima privire zăpăceala pare și mai cumplită, pare o dezintegrare a omului, care s-a duminat pe sine însuși în mici fărîme aruncîndu-și eul la răscruce de vînturi. Și de abia atunci autorul spune : Păi totul e în ordine, fiindcă putem cunoaște și înțelege multitudinea, tocmai pentru că noi înșine sîntem asemenea multitudini ! *Similia similibus* : cunoaștem lumea prin ceea ce sîntem noi înșine și, cunoscînd lumea, ne cunoaștem pe noi înșine. Slavă Domnului, de data asta sîntem acasă ; sîntem făuriți din același material ca această multitudine a lumii ; ne simțim acasă în această vastitate și în acest infinit și sîntem în stare să răspundem acestor nenumărate glasuri. Nu e vorba numai de mine, ci de noi, oamenii ; putem vorbi limbi multe, fiindcă ele sînt în noi.

Acum putem respecta omul, fiindcă e altul decît noi, și îl putem înțelege fiindcă îi sîntem egali. Fraternitate și diversitate ! Pînă și cea mai obișnuită viață e nemărginită, căci valoarea sufletului este infinită. Oricît ar fi fost Polana de colțuroasă, ea rămîne frumoasă ; viața omului e prea mare pentru a avea un singur chip și pentru a putea fi cuprinsă dintr-o dată.

Inima lui Hordubal nu se mai poate pierde, iar omul căzut din cer va trăi noi și noi episoade. Nimic nu se sfîrșește, nici trilogia ; în loc să se sfîrșească se deschide larg, atît de larg, cît poate cuprinde omul.

Cuprins

HORDUBAL	5
În românește de Constantin Țoiu și Mihai Pop	
METEORUL	129
În românește de Constantin Țoiu și Maria Ionescu-Nișcov	
O VIAȚĂ OBIȘNUITĂ	271
În românește de Constantin Țoiu și Maria Ionescu-Nișcov	

Redactor responsabil : INA CRISTEA
Tehnoredactor : AUREL BUCUR

Dat la cules 27.09.1966

Bun de tipar 03.12.1966. Apărut 1966

Tiraj 20170. Broșate 15090. Legate 5080

Hirtie tipar înalt A mat de 63 g/m².

Format 540×840/16.

Coli ed. 21,02. Coli tipar 25.

A. nr. 12.443 C.Z. pentru bibliotecile mari 885

C.Z. pentru bibliotecile mici 885—31=R

Întreprinderea Poligrafică „Informația”

Str. Brezoianu Nr. 23—25

București R.S. România